

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUK ANABİLİM DALI
İNSAN HAKLARI HUKUKU PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER KAPSAMINDA İNSAN
HAKLARINI KORUMA MEKANİZMALARI

Hadi TAWAKULİ

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Şafak EVRAN TOPUZKANAMIŞ

İZMİR-2020

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “ Birleşmiş Milletler Kapsamında İnsan Haklarını Koruma Mekanizmaları” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

...../...../2019

Hadi TAWAKULİ

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Birleşmiş Milletler Kapsamında İnsan Haklarını Koruma Mekanizmaları

Hadi TAWAKULİ

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Kamu Hukuk Anabilim Dalı

İnsan Hakları Hukuk Programı

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Birleşmiş Milletler Örgütü, insan haklarının korunması ve geliştirilmesi alanında önemli bir role sahip olmuştur. Bu rol Birleşmiş Milletler bünyesinde bir dizi organ tarafından ve bir dizi yöntem vasıtasıyla gerçekleştirilmiştir. Söz konusu yöntemler; sözleşmeyle öngörülen özel denetim organının yetkisinin tanınmış olmasıdır yani sözleşme içi koruma yöntemleridir. Diğerleri ise sözleşme dışı koruma yöntemleridir. Sözleşme dışı koruma sisteminin dayanağı, BM Şartı ve Evrensel İnsan Hakları Bildirisidir. Sözleşme dışı koruma yöntemleri; İnsan Hakları Konseyi bünyesinde yürütülen evrensel periyodik inceleme mekanizması, şikâyet başvurusu yöntemi ve özel yöntemlerdir. Sözleşme içi koruma yöntemleri ise; raporlara dayalı koruma yöntemi, devletlerarası şikâyet yöntemi, bireysel başvuru yöntemi, soruşturma yöntemi ve ziyarete dayalı koruma yöntemi olarak sınıflandırılabilir.

Anahtar Kelimeler: Birleşmiş Milletler, İnsan Hakları, Birleşmiş Milletler Şartı, İnsan Hakları Sözleşmeleri, Koruma Mekanizmaları.

ABSTRACT

Master's Thesis

Mechanisms for the Protection of Human Rights under the United Nations

Hadi TAWAKULI

Dokuz Eylül University

Graduate School of Social Sciences

Department of Public Law

Human Rights Law Program

After the Second World War, the United Nations Organization has played an important role in the protection and development of human rights. This role has been realized by a number of bodies within the United Nations and through a number of methods. The methods are; the authority of the special supervisory body provided for by the contract is recognized; the other is non-contractual protection methods. The basis of the non-convention protection system is the UN Charter and Universal Declaration of Human Rights. Non-contractual protection methods; The universal periodic review mechanism within the Human Rights Council is a complaint application method and special methods. In-contract protection methods; protection based on reports, interstate complaint method, individual application method, investigation method and visit based protection method.

Keyword: United Nations, Human Rights, United Nations Charter, Human Rights Conventions, Protection Mechanisms.

**BİRLEŞMİŞ MİLLETLER KAPSAMINDA İNSAN HAKLARINI
KORUMA MEKANİZMALARI**

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
KISALTMALAR	xi

GİRİŞ	1
-------	---

BİRİNCİ BÖLÜM

**BİRLEŞMİŞ MİLLETLER ŞARTI KAPSAMINDA İNSAN HAKLARININ
KORUNMASI**

I. İNSAN HAKLARININ KORUNMASI BAKIMINDAN BM ÖRGÜTÜNÜN KURULUŞU	4
II. BİRLEŞMİŞ MİLLETLER ŞARTI VE İNSAN HAKLARI	9
III. İNSAN HAKLARININ BİRLEŞMİŞ MİLLETLER ANA VE YARDIMCI ORGANLAR TARAFINDAN KORUNMASI	12
A. BM Asli Organları	12
1. Genel Kurul	12
2. Güvenlik konseyi	15
3. Uluslararası Adalet Divanı	21
4. Vesayet Konseyi	25
5. Genel Sekreterlik	26
6. Ekonomik ve Sosyal Konsey	28
B. Birleşmiş Milletler Yardımcı Organları	30

1. İnsan Hakları Komisyonu	30
2. İnsan Hakları Konseyi	35
a. Konseyi'nin Yapısı ve Görevleri	35
b. İnsan Hakları Konseyi Danışma Komitesi	39
c. İnsan Hakları Konseyi Koruma Mekanizmaları	41
(1)Evrensel Periyodik İnceleme Mekanizması	41
(i) EPİM'nin Kapsamı ve Usulünün İşleyişi	41
(ii) Konsey'in ve EPİM'nin Yapısına İlişkin Eleştiriler	48
(2)Özel Usuller	52
(3)Şikâyet Başvurusu Yöntemi	59
3. İnsan Hakları Yüksek Komiserliği	67
4. Kadının Statüsü Komisyonu	70
5. Mülteciler Yüksek Komiserliği	74
IV. İNSAN HAKLARININ BM UZMANLIK KURULUŞLARI TARAFINDAN KORUNMASI	78
A. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) Kapsamında İnsan Haklarının Korunması	79
B. BM Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) Kapsamında İnsan Haklarının Korunması	82

İKİNCİ BÖLÜM

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMELERİ KAPSAMINDA İNSAN HAKLARININ KORUNMASI

1. GENEL OLARAK	87
II. BM MEDENİ VE SİYASİ HAKLAR SÖZLEŞMESİ	90
A. Sözleşmenin Kapsamı ve İçeriği	90
B. Sözleşmenin Ek Protokolleri	92

1. Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesine Ek Birinci Seçmeli Protokol	92
2. Ölüm Cezasının kaldırılmasını Amaçlayan İkinci Seçmeli Protokolü	93
C. İnsan Hakları Komitesi	94
III. BM EKONOMİK, SOSYAL VE KÜLTÜREL HAKLAR SÖZLEŞMESİ	95
A. Sözleşmenin Kapsamı ve İçeriği	95
B. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi	98
C. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmenin Seçmeli Protokolü Çerçevesinde Denetim	99
IV. BM HER TÜRLÜ IRK AYRIMCILIĞININ ORTADAN KALDIRILMASI SÖZLEMESİ	100
A. Sözleşmenin Kapsamı ve İçeriği	100
B. Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Komite	102
V. BM KADINLARA KARŞI HER TÜRLÜ AYRIMCILIĞIN ORTADAN KALDIRILMASI SÖZLEŞMESİ	103
A. Sözleşmenin Kabul Edilmesi ve İçeriği	103
B. Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi	104
C. Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesinin Seçmeli Protokolü	106
VI. BM İŞKENCEYE VE DİĞER ZALİMANE, GAYRİ İNSANİ VEYA KÜÇÜLTÜCÜ MUAMELE VEYA CEZAYA KARŞI SÖZLEŞME	107
A. Sözleşmenin yürürlüğe girmesi ve içeriği	107
B. İşkenceye Karşı Komite	109
C. İşkenceye Karşı Seçmeli Protokol	111
D. İşkenceyi Önleme Alt-Komite	112
VII. BM TÜM GÖÇMEN İŞÇİLERİN VE AİLE FERTLERİNİN HAKLARININ KORUNMASINA DAİR ULUSLARARASI SÖZLEŞME	114
A. Sözleşmenin Kapsamı ve İçeriği	114

B. Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Komite	116
VIII. BM ÇOCUK HAKLARINA DAİR SÖZLEŞME (ÇHS)	118
A. Sözleşmenin yürürlüğe girmesi ve içeriği	118
B. ÇHS Ek Protokolleri	120
1. ÇHS'nin, Çocukların Silahlı Çatışmalarda Yer Alması Hakkında Seçmeli Protokolü	120
2. ÇHS'nin Çocuk Satış, Çocuk Fahişeliği ve Çocuk Pornografisi hakkında Seçmeli Protokolü	121
3. Çocuk Haklarına Dair Sözleşmenin Başvuru Usulüne İlişkin İhtiyari Protokol	122
C. Çocuk Hakları Komitesi	122
IX. BM ENGELLİ KİŞİLELRİN HAKLARINA DAİR SÖZLEŞME	124
A. Sözleşmenin Kapsamı ve İçeriği	124
B. Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşmeye Ek Seçmeli Protokol	126
X. BM BÜTÜN KİŞİLERİN ZORLA KAYBEDİLMEMEYE KARŞI KORUNMASINA DAİR ULUSLARARASI SÖZLEŞME	128
A. Sözleşmenin Kapsamı ve İçeriği	128
B. Zorla Kaybetmeye Karşı Komite	129
XI. BİRLEŞMİŞ MİLLETLER İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMELERİNDE ÖNGÖRÜLEN DENETİM MEKANİZMALARI	130
A. Rapora Dayalı Denetim Sistemi	131
1. Raporların sunulması Zamanı ve Amacı	131
2. Raporların İçeriği	134
3. Raporların İncelenmesi ve Nihai Tespitler	136
4. Raporların sunulmasında ve incelenmesinde gecikme Sorunu	138
B. Devletlerarası Şikâyet Başvurusu Yöntemi	139

C. Bireysel Başvuru Yöntemi	143
1. Genel Olarak	143
2. Kabul edilebilirlik Koşulları	144
3. Geçici Önlemler ve Esasa İlişkin İnceleme	146
D. Soruşturma Yöntemi	148
E. Ziyarete Dayalı Koruma Denetim	150
1. Uluslararası Ziyarete Dayalı Denetim	151
2. Ulusal Ziyaret Dayalı Denetim Mekanizmaları	153
SONUÇ	155
KAYNAKÇA	159

KISALTMALAR

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
BÇG	Başvurulara İlişkin Çalışma Grubu
BM	Birleşmiş Milletler
BMİHYK	Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği
BMMYK	Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği
bkz.	Bakınız
ÇHS	Çocuk Haklarına Dair Sözleşme
DÇG	Durumlara İlişkin Çalışma Grubu
Ed.	Editör
EİHB	Evensel İnsan Hakları Bildirisi
EKHS	Engelli Kişilerin Haklarına Dair Sözleşme
EPİM	Evensel Periyodik İnceleme Mekanizması
ESK	BM Ekonomik ve Sosyal Konsey
ESKHK	Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi
ESKHS	Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmesi
IAOKS	Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Sözleşme
ILO	Uluslararası Çalışma Örgütü
İKS	İşkenceye ve Diğer Zalimane, Gayri İnsani veya Küçültücü Muamele veya Cezaya karşı Sözleşmesi
KKAOKS	Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi
m.	Madde
MSHS	Medeni ve Siyasi Hakları Sözleşmesi
p	Protokol
s.	Sayfa
ss.	Sayfa sayısı
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
STK	Sivil Toplum Kuruluşları
TGİAFHKS	Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme

UAD	Uluslararası Adalet Divanı
UNESCO	BM Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü
ZKKS	Bütün Kişilerin Zorla Kaybedilmeye Karşı Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme

GİRİŞ

İnsan haklarının konusunu, ilke olarak bireylerin devletlerle ve bazı durumlarda da bireylerle karşılıklı yatay ilişkileri oluşturduğundan insan haklarının korunması görevi temel ve öncelikle olarak ulusal hukuk sistemlerinin işidir. Fakat insan haklarının ulusal düzeyde korunması, bütün insanların insan haklarının koruduğu anlamına gelmez. Çünkü başka devletlerde yaşanan insanların da hak ve özgürlükleri vardır. II. Dünya Savaşı öncesinde, devletlerin kendi vatandaşlarına aykırı davranması, onların temel hak ve özgürlüklerini ihlal etmesi, ulusal egemenliği ilgilendiren bir iç sorunları olarak kabul görülüyordu. Bu dönemde uluslararası hukukun öznesi sadece “devletler” olduğundan, bireylerin haklarının ihlal edilmesi durumunda uluslararası kuruluşların ya da başka bir devletin devreye girmesi söz konusu değildi. Bir başka ifadeyle, insan hakları, ulusal yargı yetkisine giren bir iç hukuk sorunuydu.

Böyle bir anlayış sonucu olarak, uluslararası hukuk, insan haklarını çiğneyen devlete karşı etkisizdi. Ancak İkinci Dünya Savaşı gösterdi ki, devlet-vatandaş ilişkisi sadece o devleti bağlayamaz; çünkü artık insan hakları bir iç durum değil, uluslararası düzeyde ele alınacak bir olgu olmuştur. Başka bir ifadeyle, Marksist, Faşist ve Nasyonal- Sosyalist yönetim biçimleri ve İkinci Dünya Savaşının neden olduğu şiddet, tahribat ve insan hakları ihlalleri, insan hak ve özgürlüklerinin ulusal düzeyde olduğu kadar uluslararası düzeyde de tanınması ve korunması gerektiği düşüncesinin doğmasına yol açmıştır. Zira insan hakları konusunda özellikle savaş zamanlarında devletlerin yaptığı ağır ihlaller, Bu meselenin devletlerin iç hukukuna bırakmayacak kadar önemli olduğunu göstermiştir. Bu süreç Birleşmiş Milletler Örgütü ’nün kuruluş aşamasında etkili olmuştur.

Birleşmiş Milletler Örgütü kurulurken temelde, II. Dünya Savaşı’nın yarattığı büyük tahribat ve daha önce yaşanan acı tecrübelerin tekrar yaşanmasını önlemek yer almaktadır ve dünya barış ve güvenliğinin korunması öncelikli amaç olmuştur. Elbette savaş sırasında yaşanan yoğun ve sistematik insan hakları ihlalleri de Birleşmiş Milletler Örgütü’nün kuruluş felsefesinden göz ardı edilmemiştir ancak esas olarak, insan haklarının doğrudan korunması değil uluslararası güvenliğin tesisi yoluyla dolaylı olarak korunması planlamıştır. Başlangıçtaki düşünce bu olmasına karşın, yıllar

içerisinde Birleşmiş Milletler Örgütü uluslararası barış ve güvenliğin koruyan bir aktör olduğu kadar, insan haklarını korumaya yönelik bir misyona da sahip olmuştur. Öte taraftan uluslararası barış ve güvenliğin korunması, toplumları oluşturan bireylerin temel hak ve özgürlüklerinin korunmasından geçmektedir. Bu sayede Birleşmiş Milletler Örgütü yalnızca devletler hukuku alanında değil, insan hakları hukuku alanında da etkili bir uluslararası organ özelliğine bürünmüştür.

Birleşmiş Milletler, zaman içinde insan haklarını korumaya yönelik bildiri ve sözleşmeleri kabul ederek önceden yer almayan yeni kurumlar ile mekanizmalar geliştirilmiş ve Örgüt insan haklarının korunması bağlamında önemli rol oynamıştır. Bu rol, Birleşmiş Milletler sisteminde bir dizi organ tarafından ve bir dizi mekanizma vasıtasıyla gerçekleştirilmiştir. BM sisteminde insan haklarının korunması yönelik usul ve mekanizmalar, hukuksal kaynaklarına uyarınca ayrıştırılmaktadır. Bu bakımından Birleşmiş Milletler bir yandan kendi bünyesinde oluşturulan sözleşmeler çerçevesinde koruma faaliyetlerini yürütürken, diğer yandan da Birleşmiş Milletler Şartı temelinde insan haklarını koruma işlevlerini yerine getirmektedir. İlk gruptaki mekanizmalara sözleşme içi koruma mekanizmaları, ikinci gruptakilere ise sözleşme dışı koruma mekanizmaları denir.

Çalışmamızın amacı, Birleşmiş Milletler sisteminde insan haklarının korunması için birbirinden farklı korunma mekanizmalarını incelemektir. Bu bakımından, çalışmamız iki bölümden ve sonuç kısmından oluşmaktadır.

Çalışmamızın birinci bölümde, Birleşmiş Milletler Örgütü'nün kuruluşu ve BM Şartı'nın insan haklarının korunması noktasındaki rolüne değindikten sonra, esasında uluslararası barış ve güvenliğin sağlanması amacıyla oluşturulmuş olmakla birlikte, insan haklarının geliştirilmesinde ve korunmasında dolaylı etkiye sahip olan Genel kurul, Güvenlik Konseyi, Uluslararası Adalet Divanı, Ekonomik ve Sosyal Konsey gibi organlar, daha sonra doğrudan insan haklarının geliştirilmesi ve korunması amacıyla kurulmuş olan, İnsan Hakları Komisyonu, İnsan Hakları Konseyi, İnsan Hakları Yüksek Komiserliği, Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği, Kadınların Statüsü Komisyonu'nun insan haklarının geliştirilmesi faaliyetleri ve korunma mekanizmaları ele alınacaktır. Devamında BM'nin uluslararası alanda kabul görmüş insan haklarını, kendi bünyesinde kurulan uzmanlık kuruluşları tarafından korunması açıklanacaktır.

Çalışmamızın ikinci bölümde ise, BM tarafından kabul edilen insan hakları sözleşmeleri kapsamında koruma mekanizmaları değerlendirilmektedir. Bunun için sırayla, Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi, Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi, Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi, İşkenceye ve Diğer Zalimane, Gayri İnsani veya Küçültücü Muamele veya Cezaya Karşı Sözleşmesi, Çocuk Haklarına Dair Sözleşmesi, Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunması Sözleşmesi, Engelli Kişilerin Haklarına Dair Sözleşmesi, Bütün Kişilerin Zorla Kaybedilmeye Karşı Korunması Sözleşmesi ve bu sözleşmelerin denetiminin sağlanması adına oluşturulan yöntemler ele alınacaktır. Söz konusu sözleşmeleri ele alırken, öncelikli olarak sözleşmelerin ve onların ek protokollerin yürürlüğe girmesi, kapsamı ve içeriği hakkında bilgi verilecek, daha sonra sözleşmelerin uygulanması görevini üstlenen komitelerden bahsedilecek ve ardından sözleşmelerin öngördüğü denetim mekanizmaları üzerinde durulacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER ŞART KAPSAMINDA İNSAN HAKLARININ KORUNMASI

I. İNSAN HAKLARININ KORUNMASI BAKIMINDAN BM ÖRGÜTÜNÜN KURULUŞU

I. Dünya Savaşı'nı takip eden süreçte uluslararası barışı, güvenliği ve işbirliğini sağlama hedefiyle 1919 yılında Versay Barış Antlaşması çerçevesinden kurulan Milletler Cemiyeti, 20 yıl sonra meydana gelen, II. Dünya Savaşı'ndan sonra faaliyetlerini sonlandırdı¹. İkinci Dünya Savaşı'nın ortaya bıraktığı olağanüstü tahribat ve dehşet verici manzara, ırkçı-faşist ve sosyalist totaliter rejimlerin, bireyi ve insanlık onurunu hiçe sayarak akıl almaz bir biçimde ayaklar altına alması, insan haklarının uluslararası toplumun en öncelikli gündem maddelerinden biri haline getirmiştir. İnsan haklarının gerek savaş gerekse nasyonal-sosyalizm tarafından hor görülerek açıktan açığa çiğnenmesi sonucunda ortaya çıkan insanlık dışı davranışları, insanlığı büyük felaketlere sürükleyen savaşları önleyebilmenin ve gelecekte uluslararası barışın sağlanıp sürdürülebilmesinin temel koşullardan biri olarak insan haklarının uluslararası alanda korunması fikrini güçlenmiş böylece uluslararası barışın önemini ortaya konularak Birleşmiş Milletler Örgütü (BMÖ)'nün kuruluşuna giden süreci de başlatmış oldu².

BMÖ'nün kuruluşundaki ilk adım, Amerikan Başkanı Franklin Delano Roosevelt'in yaptığı Dört özgürlük üzerine konuşmasıdır. ABD Başkanı Roosevelt, henüz savaş sürerken 6 Ocak 1941 tarihinde Kongreye hitaben yaptığı tarihi "Dört Özgürlük üzerine Konuşması"nda insan hakları konusunda dört temel özgürlüğün bütün dünyada gerçekleşme gerektiğini söylemiştir³: "Tehlikelerden korunmaya çaba harcadığımız önümüzdeki günler için, dört temel özgürlüğü üzerine kurulu bir dünya

¹ Gülce Öztürk, **Birleşmiş Milletler Sözleşmelerinde İnsan Haklarının Bireysel Başvuru Usulü Yoluyla Korunması**, Adalet Yayınevi, Ankara, 2017, s. 5.

² Ayhan Döner, **İnsan Haklarının Uluslararası Alanda Korunması ve Avrupa Sistemi**, seçkin yayıncılık, Ankara, 2003, (İnsan Haklarının Uluslararası Alanda Korunması) ss. 21-22.

³ Hasan Tahsin Fendoğlu, **İnsan Hakları Hukuku**, Yetkin yayınları, Ankara, 2017, s. 65; A. Kadir Çüçen, **İnsan Hakları**, MKM Yayıncılık, Bursa, 2011, s. 41, Bianet Bağımsız İletişim Ağı, <https://m.bianet.org/bianet/dunya/117283-dort-ozgurluk-uzerine>, (19.11.2019).

bulacağımız umuyoruz” diyerek dört temel özgürlüğü sıraladı. “İlki, dünyanın her yerinde, konuşma ve ifade özgürlüğüdür. İkincisi, dünyanın her yerinde, her kişinin Tanrısına kendi istediği biçimde tapınma özgürlüğüdür, Üçüncüsü, dünyanın her yerinde, yoksulluktan kurtulma özgürlüğüdür. Bu her ulusa kendi vatandaşları için sağlıklı bir barışçıl yaşamı temin edecek ekonomik yakınlaşmanın kurulması anlamına gelir. Dördüncü, dünyanın her hangi bir yerinde, korkudan kurtulma özgürlüğüdür. Bu, hiçbir ulusun herhangi bir komşusuna karşı fiziksel saldırı eylemi gerçekleştirmek durumunda olamayacağı bir noktaya ve davranış aşamasına gelene dek sürecektir dünya çapında etkin ve tam bir silahsızlanma anlamına gelir”. Görüldüğü gibi, bu özgürlüklerin sağlanması için bütün dünyada çaba harcanacağını ve bu dört özgürlük üzerine inşa edilmiş bir dünya düzeninin kurulacağı günleri özlemle beklediğini belirterek insan hakları sorununun uluslararası politikanın en önemli gündem konularından birini oluşturmasının önüne açıyordu⁴. Anılı konuşmada sayılan özgürlüklerin tüm insanlar için sağlanacak olmasından amaç, bu özgürlüklerin yalnızca ülkelerin iç meselesi bırakılmaması, aynı zamanda uluslararası alanda da korunması gerektiği düşüncesidir⁵.

Dört Özgürlük Üzerine Konuşmada vurgulanan yoksulluktan ve korkudan kurtulma özgürlükleri, bu konuşmadan 8 ay kadar sonra açıklanmış olan Atlantik Şartı’nda karşımıza çıkmıştır.

BMÖ’nün kurulması atılan ikinci adım ise, İngiltere Başbakanı Churchill ile Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Başkanı Roosevelt 1941 yılının Ağustos ayında yani ABD savaşa girmeden yaklaşık dört ay önce Mihver Devletleri’ne karşı birleşik bir cephe oluşturmak ve savaş sonrası kurulacak yeni dünya düzenini planlamak için Atlantik Okyanusu’nda bir savaş gemisinde ilk defa bir araya geldiler⁶. Beş günlük müzakere sonucunda iki başkan hem ortak stratejilerini, hem de savaş sonrasında dünya barışını sağlamak için alınması gereken önlemleri içeren Atlantik Şartı imzalamıştır. Bu Şartta ilgili halkın onayı alınmadan toprak değişikliği yapılmayacak, savaş sonunda toprak kazanım olmayacak, uluslar kendi geleceklerini kendileri

⁴ Döner, İnsan Haklarının Uluslararası Alanda Korunması, s. 22.

⁵ Öztürk, ss. 5-6.

⁶ Görkem Birinci, “ İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nin Kısa Tarihi I: Milletler Cemiyeti’nden Birleşmiş Milletler’e”, **Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi EBF Dergisi**, Cilt:7, Sayı:2, 2007, s. 65.

belirleyecek, uluslararası işbirliği daha da geliştirilecek, doğal kaynak ve temel hammaddelerden tüm uluslar eşit biçimde yararlanılacak, insanlar korku ve açlıktan kurtarılacak, açık denizlerde ticaret serbest olacak, Mihver devletleri⁷ silahsızlandırılacak ve ayrıca savaştan sonra tüm devletleri içeren bir silahsızlanma projesi başlatılacak gibi konular üzerine durulmuştur.⁸

Görüldüğü üzere, toplam 8 madde içeren Atlantik Şartı, bir yandan faşizmin mağlup edilmesine yönelik ortak mücadele kararının alenileştirildiği belge işlevini üstlenirken, diğer yandan da düzenlenen bazı hükümler açısından hem insan hakları bakımından önem taşımaktaydı, hem de yakın gelecekte kurumsallaşacak olan Birleşmiş Milletler Örgütlenmesinin habercisiydi⁹.

Atlantik Bildirisi'nin hemen ardından ve orada dile getirilen ilkeler çerçevesinde SSCB, İngiltere, Çin ve ABD'nin imzaladığı 1 Ocak 1942'de kısa belge daha sonra " Birleşmiş Milletler Bildirisi" olarak anıldı. Hemen ertesi gün 2 Ocak'ta 22 devlet daha imzaladığı bu belge, temelde Mihver devletlerin karşı ve Müttefiklere yönelik bir savaşa katılıma çağrısı olmakla birlikte BM teşkilatın oluşturulmasında önemli bir adım niteliğini de taşımaktadır. İlk kez bu bildiriyle 26 devlet faşizme ve Nazi despotizmine karşı tüm askeri ve ekonomik kaynaklarını sunacağı ilan ederek kolektif bir eylem tazımı benimsedi¹⁰. Bu belgenin bir diğer önemi ise, insan haklarının ilk kez bu belgede, sadece bir kere ve başlangıç kısmında olsa da, uluslararası toplumun hedeflerinden biri olarak yer almıştır¹¹.

Milletler Cemiyeti'nin yerini alacak yeni bir uluslararası örgütün planları 1943 yılının başlarında, savaşın müttefik kuvvetlerin lehine döndüğünün anlaşılmasıyla birlikte daha ciddiyetle ele alınmaya başlandı¹². 31 Ekim 1943 yılında SSCB, İngiltere,

⁷ Mihver devletleri: Almanya, Japan, İtalya'dır.

⁸ Bilal Altınar, "Birleşmiş Milletler: Amacı, Gelişimi, Etkinliği, Uluslararası Güvenliğe Katkısı Ve Geleceği", **Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 1, 2014, s.2; Öztürk, s. 6.

⁹ Mehmet Semih Gemalmaz, **Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş**, Genişletilmiş ve Güncelleştirilmiş 6 baskı, legal yayıncılık, İstanbul, 2007, (Ulusalüstü İnsan Hakları), s. 334; Altınar, s. 3.

¹⁰ Birinci, ss. 66-67.

¹¹ BM koalisyonunda yer alan 26 devlet "Atlantik Bildirisi'nde dile getirilen hedef ve ilkelerin ortak programını" onayladıklarını böyle dile getirdiler: "kendi ülkelerinde olduğu kadar diğer ülkelerde de yaşam, özgürlük, bağımsızlık ve din özgürlüğü ile insan hakları ve adaleti korumak için şimdi dünyaya boyun eğdirme arayışında olan vahşi ve gaddar güçlere karşı ortak bir mücadele içinde, kendi düşmanları üzerinde tam bir zaferde ikna olarak ilan eder ki (...). Birinci, s. 67.

¹² Birinci, s. 67.

Çin ve ABD; Moskova’da toplanarak bir bildiri daha yayınladılar. Bu bildiri ise evrensel nitelikli bir oluşumun zorunluluğu vurgulanmıştır. Bu oluşum barışsever egemen ülkelerin eşitliğine dayanacak ve uluslararası barışın temini ve korunması için tüm devletlere açık olacaktı. 1 Aralık 1943’te üç büyük müttefik liderlerinin¹³ bir araya geldiği ilk zirve olan Tahran Konferansı’nda savaş sonrasındaki örgütlenmeye ilişkin bir bildiri daha ilan olundu. Buna göre, insanlara uygulanan zorbalık, esaret ve baskıların üstesinden gelmek için demokratik ülkelerin işbirliği içinde olacağı vurgulanmıştır. 1944 yılında ise BM ‘nin ileride bir parçası olan Uluslararası Çalışma Örgütü toplanmış, burada yayınlanan bildiri örgütlenme ve ifade özgürlüğünün önemi vurgulanmış, yoksullukla mücadele, insanların maddi manevi gelişimine katkı ve insanların çalışacakları bir iş sahaları açılıp istihdam edilmelerinin gereğinin altı çizilmiştir¹⁴. Ayrıca dünya kamuoyu bu tarihlerde artık Nazi tiranlığının yol açtığı soykırım, insanları üzerinde yapılan tıbbi deneyler, toplama kampları ve işkence gibi herkesi dehşet düşüren uygulamalardan haberdar olmaya başlamış, bu durum insan haklarına olan ilgili daha da arttırmıştır¹⁵.

Böyle bir ortamda 21 Ağustos- 7 Ekim 1944 tarihleri arasında Dumbarton Oaks’da düzenlenen ve dört büyük gücün katıldığı müzakerelerde benzer şeylerin gelecekte tekrardan yaşanmaması ve devamlı bir barış için neler yapılabileceğine ilişkin çeşitli öneriler tartışıldı¹⁶. “Dumbarton Oaks Önerileri” tam adıyla “Bir Genel Uluslararası Örgüt Kurulması İçin Öneriler” olarak bilinen ve BM için bir hazırlık müzakereleri niteliğini taşıyan bu konferanslar daha çok örgütün ve çeşitli organlarının yetkileri, ilkeleri ve prosedürlerinin ayrıntılı üzerine odaklanmıştı. Burada oluşturulan taslak metin, daha sonra BM Şartı olarak bazı küçük değişikliklerle San Francisco Konferansında kabul edilmiş olması bakımından ayrıca önem taşır¹⁷.

Toplantı sonunda ilan edilen taslak öneride Uluslararası Ekonomik ve Sosyal İşbirliğine İlişkin Düzenlemeler başlığını taşıyan 9. bölüm insan hakları açısından önem taşır. Anılan bölümde Genel Kurul’un yapısı altında, hedefi “uluslararası

¹³ Roosevelt, Churchill, Stalin.

¹⁴ Mehmet Hasgüler ve Mehmet B. Uludağ, **Devletlerarası ve Hükümetler Dışı Uluslararası Örgütler**, Güncellenmiş 4. Baskı, Alfa yayınları, İstanbul, 2010, ss. 92-93; Altner, s. 3; Fendoğlu, s. 66.

¹⁵ Birinci, s. 67.

¹⁶ Müzakereler iki kısma ayrılmıştır. İlk Konferansın katılımcılar SSCB, İngiltere ve ABD iken, ikincisinin katılımcıları Çin, ABD ve İngiltere olmuştur.

¹⁷ Gemalmaz, *Ulusalüstü İnsan Hakları*, s 337; Birinci, s.

ekonomik, sosyal ve diğer insancıl sorunların çözümünü kolaylaştırmak ve insan hakları ile temel özgürlükleri ilerlemek” olan, bir Ekonomik ve Sosyal Konsey (ESK) kurma önerisi öngörülmüştür. Bu hüküm toplantı sonucunda ilan edilen belgede insan haklarının kavram olarak geçtiği tek yerdir. Ancak oluşturulması düşünülen konseyin söz konusu konuları nasıl hayata geçireceği belirsizdir. Aynı bölümde sadece gerekli olduğunda Konsey’in uzmanlardan oluşan ekonomik, sosyal ve benzer başka komisyonlar kurması hükme bağlanmıştır. Sonuç olarak Dumbarton Oaks’da büyük güçler arasındaki Birleşmiş Milletler’e hazırlık müzakerelerinde insan hakları belgenin sonuna tek bir atıfla son dakikada iliştilen bir konu olarak kalmıştır. Ancak insan hakları fikri artık dünya kamuoyuna mal olmaya başlamış ve özellikle sivil toplum kuruluşları aracılığıyla gündemde tutulmaya başlanmıştı¹⁸.

Nihayet Örgütün resmen kuruluşu, 1945 tarihinde San Francisco Konferansında 51 ülke temsilcisinin katılımıyla hazırlanan BM Şartı ile gerçekleştirmiştir. Bu konferans neticesinde, örgütün kurucu metni hazırlanmış ve insan hakları konusunda ilk kez uluslararası bir adım atılmış olmaktadır. BM Şartı insan haklarının uluslararası düzeyde tanınması ve korunması bakımından tam bir dönem noktası olmuştur. Gerçekten ileride ayrıntılı bir şekilde üzerinde duracağımız evrensel düzeyde insan haklarına ilişkin sözleşmeler ve bunların koruma sistemleri BM Şartı’nın ilk defa uluslararası hukuk alanında insan haklarına yer vermesi ile ortaya çıkan rüzgârın etkisiyle doğmuştur¹⁹. BM Şartı insan haklarına yer vermesinin yanında uluslararası barışı sağlayacak maddeler de kapsamında yer vermektedir. Söz konusu şartta uluslararası barışı sağlamak üzere saldırıları bertaraf edici önlemler alınmakta, uluslararası alandaki dostane ilişkilerin geliştirilmekte ve hedefiyle hareket eden ülkeler arasında eşgüdüm sağlamak ve sorunların hukuki ilkelere uygun barışçıl yollarla çözümlenmesiyle hükümleri düzenlenmektedir²⁰. Sonuç olarak, BM Şartı’nın 110. maddesinde belirtilen usule uygun olarak, beş daimi üyenin ve bunlara ek olarak 24

¹⁸ Birinci, ss. 68-67. BM Örgütü’nün kuruluş sürecinde dikkate değer bir başka çaba ise, İkinci Dünya Savaşı’nın bütün şiddetiyle sürdüğü yıllarda insan hakları fikir ve uluslararası korunması konularında yönelik girişimler sadece hükümetler düzeyinde kalmamış çok sayıda sivil toplum kuruluşu, uluslararası işçi hareketleri, farklı dini gruplar, kimi bireysel girişimler da bu yöndeki çalışmalara ciddi katkılar sağlamıştır. Detaylı bilgi için bkz. Birinci, ss. 69-73.

¹⁹ Fendoğlu, s. 66. Döner, İnsan Haklarının Uluslararası Alanda Korunması, s. 23.

²⁰ Hüseyin Emiroğlu, “Uluslararası Siyasal Örgütlenme Modeli Oluşumunun Tarihsel Süreci ve Birleşmiş Milletler Örgütü (1941-1990)”, **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, 2006, ss. 120-121; Öztürk, s. 7.

devletin onay belgelerini ABD devletine teslim etmeleriyle BM Şartı 24 Ekim 1945 tarihinde yürürlüğe girdi. Türkiye, BM Şartını 15 Ağustos 1945 tarih ve 4801 sayılı bir kanunla onaylayarak şartı taraf olmuştur²¹.

II. BİRLEŞMİŞ MİLLETLER ŞARTI VE İNSAN HAKLARI

Daha önce belirtildiği üzere, İkinci Dünya Savaşı, sonrasında yaşanan ciddi boyuttaki insan hakları ihlalleri neticesinde dünya barış ve güvenliğinin korunması temel hedefiyle 1945 kurulan BMÖ kapsamında, dünya barış ve güvenliğinin sağlanması ile insan haklarının yakından ilgili olduğu anlaşılmıştır. Dünya barışının daimiliği için ülkelerin insan haklarına riayetinin ancak uluslararası araçlarla sağlanabileceği düşüncesiyle ilk aşamada imzalanan BM Şartı insan haklarının genel olarak uluslararası alana taşınmasının başlangıcı olmuştur.

BM Şartı, uluslararası ilişkilerin temel ilkelerinin, kurullarının düzenlediği en temel uluslararası antlaşmadır. Bilindiği gibi, Şartın 103. maddesi ile getirilen Şartın hükümlerinin diğer antlaşmalarla çatışması durumunda üstün olacağına dair hükmün Şarta uluslararası alanda anayasal bir statü verdiği dahi söylenebilir. BM Şartı, 19 bölüm ve bunların içindeki toplam 111 maddeden oluşmaktadır. Ayrıca 70 maddelik Uluslararası Adalet Divanı Statüsü de BM şartının 92. maddesine göre, şartın ayrılmaz parçası olarak tanımlanmıştır²².

BM'yi kuran ülkelerin en temel amacı, BM Şartı'nın 1. maddesinde de belirtildiği gibi, "barışa yönelik tehditleri ortadan kaldırmak ya da saldırı veya barışın bozulmasına neden olacak başka eylemleri bastırmak üzere etkin ortak önlemler almak"tır. Genel olarak BM Şartı'nda şu 3 hedeften de söz edilmektedir²³.

- Temelinde halkların hak eşitliği ve kendi kaderlerini kendileri belirlemesi ilkelerine saygı olan, devletlerarasındaki dostça ilişkileri geliştirmek ve dünya barışını sağlamak,

²¹ Mehmet Gönübol, **Milletlerarası Siyasi Teşkilatlanma- Milletlerarası Siyasi Teşekküllerin Gelişimi ve Birleşmiş Milletler Teşkilatı**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1964, s. 162; Mehmet Hasgüler/Mehmet B. Uludağ, s. 101; Remi Gazete, 29 Ağustos 1945, S, 6092.

²² Birleşmiş Milletler Şartı tam metni için bkz. http://www.uhdigm.adalet.gov.tr/sozlesmeler/coktaraflioz/bm/bm_01.pdf (12.11.2018).

²³ Tacettin Çalık, "Birleşmiş Milletler Organlarının İnsan Hakları İle İlişkisi", **İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Özel Sayı, Cilt:2, 2015,(BM Organlarının İnsan Hakları ile İlişkisi), s.1094.

- Uluslararası işbirliğini inşa etmek,
- Ortak hedefleri sağlamak,

Bu bakımından BM ve üye devletler yukarıda anılan amaçlara ulaşmak üzere, BM Şartında sayılan ilkelere uygun hareket etmek yükümlülüğü altındadırlar. Bu ilkeler²⁴:

- Bütün üye devletlerin egemen eşittirler,
- Üye devletlerin şarttan doğan sorumluluklarını iyi niyetle yerine getirmesi,
- Uluslararası uyuşmazlıkların barışçı yollarla çözümlenmelidir,
- Taraf devletler, gerek diğer ülkelerin egemen bütünlüğüne ve siyasi bağımsızlığına karşı, gerekse BM'nin hedefleri ile bağdaşmayan öteki konularda kuvvet kullanılmasına ve tehdidine başvurmamalıdır,
- Taraf devletler, BM Şartı hükümleri çerçevesinde hareket eder.
- BM tarafı olmayan ülkelerin de olabildiğince uluslararası barış ve güvenliğinin sağlanmasıdır,
- BM, taraf devletlerin iç yetkisine giren konulara karışmamalıdır.

Belirtilen bu amaç ve ilkeler çerçevesinde BM'in özellikle aşağıdaki konularda geniş faaliyetlerde bulunduğu gözlenmektedir: Uluslararası barışın ve güvenliğin sağlanması, ekonomik ve toplumsal kalkınmada uluslararası işbirliği, insan haklarının uluslararası alanda korunması, uluslararası hukukun yerleştirilmesi ve geliştirmesi gibi konularda faaliyetlerde bulunmaktadır²⁵.

Görüldüğü gibi Şartın 1. maddesine göre, uluslararası barış ve güvenliğin korunması amacıyla gereken önlemleri almak ve barış bozan nitelikteki durumların düzeltilmesini sağlamak, farklı ulusların arasında saygıya dayalı dostça ilişkiler gelişmesine öncülük etmek, ekonomik, sosyal ve kültürel sorunların çözülmesinde ırk, cinsiyet dil veya din ayrımı gözetilmeksizin insan haklarına ve temel özgürlüklere saygının geliştirilmesi üzere uluslararası alanda işbirliği sağlamak ve bu amaçlar doğrultusunda hareket eden devletlerin bir araya geldiği bir odak olmak BM Örgütünün amaçlarıdır.

²⁴ Hüseyin Pazarcı, **Uluslararası hukuk**, Gözden Geçirilmiş 14. baskı, Turhan Kitabevi, Ankara, 2015, s. 191.

²⁵ Pazarcı, s. 191.

BM Şartı ile insan hakları ilk kez açıkça uluslararası hukuka konu olmaktadır. Gerçi bu Şarttan önce de bazı adımlar atılmıştı ama bunlar bölük pörçüktü, sistemsizdi ve çoğu süreklilik ve etkinlik kazanabilecek bir aşamaya ulaşmamıştır²⁶. BM Şartı, insan hakları konusuna, önsözünde ve yedi maddesinde değinmektedir.

BM Şartı önsöz kısmında büyük ve küçük devletlerin, kadınların ve erkeklerin eşit haklarına; insan onuru ve değerine; temel insan haklarını bağlılık yeniden teyit edilmektedir. Şartın 1. maddesinin 3. fıkrasında ırk, dil, cinsiyet veya din ayrım gözetmeksizin herkes için insan hakları ve temel özgürlüklere saygının ilerlemesi ve desteklenmesi için uluslararası işbirliğinin gerçekleştirilmesi, Örgütün hedeflerinden biri olarak sayılmıştır. BM Şartının m.13/1-b hükmünde Genel Kuruluna hiçbir ayrım yapmaksızın ekonomi, sosyal, kültürel, sağlık, eğitim, insan hakları hak ve özgürlükleri alanında uluslararası işbirliğinin geliştirilmesi için tavsiyelerde bulunma yetkisi tanınmaktadır.

BM Şartının m. 55/c bendinin de BM'nin insan haklarına saygı ve insan hak ve özgürlüklerinin hayata geçirilmesini destekleme görevi yeniden vurgulamaktadır. 56. maddenin başlangıç cümlesi ülkelere 55. maddede öngörülen hedeflerin hayata geçmesi için BM ile işbirliğine gitme yükümlülüğü öngörmektedir. Bir başka deyişle insan haklarına saygı amacıyla işbirliği yapmak, ülkeler için sorumluluk olarak belirlenmiştir.

Şartın 62/2. maddesinde, Ekonomik ve Sosyal Konseyi insan hak ve özgürlüklerine saygı ve insan hak ve özgürlüklerinin hayata geçirilmesi için her türlü tavsiyede bulunma görevi verilmiştir. Şartın 62/3. maddesinde bu organa BM Genel Kuruluna görev alanıyla ilgili her türlü tavsiyelerde bulunma yetkisi tanınmaktadır. Şartın 68. maddesi Ekonomik ve Sosyal Konseyin insan haklarının gelişmesi üzere komisyonlar kurabilmesini öngörülmüştür. Nitekim uygulamada insan haklarının gelişmesinde Ekonomik ve Sosyal Konseyin oldukça büyük bir rol oynadığı görülür²⁷.

²⁶ Gemalmaz, Ulusalüstü İnsan Hakları, s. 339.

²⁷ İlyas Doğan, **İnsan Hakları Hukuku**, , Genişletilmiş 2. Baskı, Astana Yayınları, Ankara, 2015, (İnsan hakları), ss. 176-177.

III. İNSAN HAKLARININ BİRLEŞMİŞ MİLLETLER ANA VE YARDIMCI ORGANLAR TARAFINDAN KORUNMASI

BM Şartının 7. maddesine göre, Genel Kurulu, Güvenlik Konseyi, Ekonomik ve Sosyal konsey, Uluslararası Adalet Divanı, Vesayet Konseyi ve Sekreterlik olmak üzere altı ana organdan oluşmaktadır. Bununla birlikte 7. maddesinin 2. fıkrası uyarınca gerekli bulunması halinde ana organlara ek olarak yardımcı organların kurulması mümkündür. Bu hükmüne dayanarak, BM bir dizi organ ve kurumlar kurulmuştur. Bu bakımından İnsan hakları bağlamında BM sistemine dâhil neredeyse tüm organların, insan haklarının korunmasına katkı sunmaktadır. Ayrıca insan haklarıyla ilgili örgütsel yapısı içinde bazı organlar, insan haklarının geliştirilmesi ve korunması bakımından önemli fonksiyonlara ve sorumluluklara sahiptir.

Üye devletler, Şart çerçevesinde gerek aslı gerek de yardımcı organlarla işbirliği içerisinde hareket etmekte yükümlüdür. Aşağıda anılan organların ayrı ayrı incelenmektedir.

A. BM Asli Organları

1. Genel Kurul

Genel Kurul BM Şartında 4. bölümde düzenlenmiştir. BM Şartının 9 ila 22. maddeleri arasında çalışma usulleri, görev ve yetkileri gibi hususlar düzenlenmiştir. Genel Kurul tüm üye ülkelerin temsil edildiği bir organdır. Genel Kurul toplantılarına üye devletler diplomasi temsilcisi ve teknokratlardan oluşan en çok beş kişilik heyetlerle katılırlar. Her üye devlet eşit konumda olup, birer oya sahiptir. Genel Kurul her yıl bir defa toplanır. Gerekğinde olağanüstü toplantı yapılabilir. Bu toplantı da genel kurul üyelerinin çoğunluğunun veya Güvenlik Konseyinin isteği üzerine yapılmaktadır²⁸. Genel Kurul, kararlarını oyların çoğunluğuyla, ya da önemli sorunlarda²⁹ oyların üçte iki çoğunluğuyla almaktadır. Uygulamada konsensüse de

²⁸ Melda Sur, **Uluslararası Hukukun Esasları**, Beta Yayınevi, 12.Baskı, İstanbul, 2018, s. 192.

²⁹ “Önemli sorunların”, BM Şartının 18. maddesinde tahdidi olmayan şekilde sayılmıştır. Örneğin, uluslararası barış ve güvenliğin sağlanmasına yönelik tavsiyeler, Güvenlik Konseyi sürekli olmayan

başvurulmaktadır. Genel Kurulun üyelere yönelik bağlayıcı karar yetkisi genel olarak söz konusu değildir. Bu organ tavsiye niteliğinde kararlar alır. Buna karşılık Genel Kurul, Örgütün işleyişine ilişkin bağlayıcı kararlar (örneğin üye kabulü, bütçenin onaylanması) almaktadır³⁰.

BM Genel Kurulu'nun insan hakları ile ilgili önemli yetkileri bulunmaktadır. BM Şartının, Genel Kurulun görevi ve yetkilerini düzenleyen 13. maddesinde Genel Kurul'a uluslararası işbirliğini geliştirmek ve uluslararası hukuku kodlaştırmak sorumluluğunun yanında "ırk cins, dil, ya da din ayırım yapmadan herkesin insan haklarından ve temel özgürlüklerinden yararlanmasını sağlamak" için çalışmalar yapılmasını temin etmek ve tavsiye bulunmak görevi de verilmiştir. Esasen Kurulun insan haklarının gelişmesine ve uygulanmasına yaptığı katkının bu hükümdür³¹.

Genel kurul, Güvenlik Konseyinden gelen yıllık raporlar ile özel raporları ve diğer organdan gelen raporları kabul etmek ve incelemek yetkisini sahip bulunmaktadır. Bu bağlamda Ekonomik ve Sosyal Konseyden ve sözleşme içi denetim organlarından gelen raporlar Genel Kurulda görüşülmekte ve karara bağlanmaktadır³².

İnsan hakları konuların denetleyen Genel Kurul'un Üçüncü Komitesi, genel olarak, kültürel, sosyal ve insancıl konularda sorumludur. İnsan haklarıyla ilgili çoğu gündem maddeleri Genel Kurul'un toplumsal, insancıl ve kültürel işlerle uğraşan Üçüncü komitesine gönderilmektedir. Bazı maddelerin diğer ana Komitelere yollandığı da olmaktadır. Özü bakımından siyasal nitelikte olanlar Birinci Komiteye ya da özel Siyasal Komiteye, ekonomik nitelikte olanlar İkinci Komiteye, kendi kendini yönetmeyen bölgelerle ya da vesayet altındaki bölgelerde ilgili olanlar Dördüncü Komiteye gönderilmektedir. Beşinci Komite, insan haklarıyla ilgili olan mali konular ve bütçe hükümleriyle ilgilenmektedir. Hukuk işleriyle uğraşan Altıncı Komite de insan haklarıyla ilgili gündem maddeleriyle ilgilenmektedir³³.

üyelerinin seçimi, Ekonomik ve Sosyal Konsey ile Vesayet Konseyi üyelerinin seçimi, Örgüte yeni üye kabulü, üyelik haklarının askıya alınması ve üyelikten ihraç, bütçe konuları, bu türdendir.

³⁰ Sur, s. 193.

³¹ Genel Kurul'un genel anlamda sahip olduğu yetkilere ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. **Basic Facts About The United Nations**. New York, 2011, s. 6

³² İlyas Doğan ve Omca Özdemir, "İnsan Haklarının Birleşmiş Milletler Şartı Temelinde Korunması", **İnsan Hakları Hukuku**, Genişletilmiş 2. Baskı, (Ed. İlyas Doğan), Astana Yayınları, Ankara, 2015, s. 273; <http://www.un.org/en/documents/charter/chapter4.shtml>.

³³ Birleşmiş Milletler Türk Derneği, **Birleşmiş Milletler Ve İnsan Hakları**, Ankara 1979, s.4.

Üçüncü Komite, insan hakları sözleşme organlarının raporlarını incelemekte ve kabul etmekte, ayrıca düzenli olarak İnsan Hakları Konseyi Özel Raportörlerinin katıldığı tematik tartışmalar yapmaktadır. Genel Kurul ülkede insan haklarını araştırabilmektedir. Bir başka deyişle Kurul seçtiği belli bir devletteki insan hakları ihlallerini tartışabilmekte ve oradaki durumu araştırabilmektedir. Özellikle Genel Kurulun olağanüstü oturumları acil çözüm hedefiyle belirli sorun ve ülkelere yönelik tartışmalara zemin olmaktadır. Aynı zamanda gerekli durumlarda belirli sorunların araştırılması ve rapor edilmesi üzere özel raportörler ve diğer uzmanlar görevlendirilebilmektedir³⁴.

Ayrıca Genel Kurulun fonksiyonlarından birisi de, insan hakları sözleşmelerinin öngördüğü sorumlulukların yerine getirilmesinde ülkelere yapılacak teknolojik ve lojistik destekleri koordine etmek ve bunun yanı sıra ulusal seçimlerde yardımcı olması üzere bazı ülkelere gözlemci göndermektir³⁵.

Kurul kararları bağlayıcı niteliğe sahip olmasalar da, bu kararlar gelecekteki insan hakları politikalarının şekillenmesinde ve geliştirilmesi üzerinde etkili olabilmektedir. Kurul, insan hakları sorunları ile ilgili bildirimler kabul etmektedir. Bunlar hukuken bağlayıcı olmamakla birlikte, evrensel görüşünü belirten ahlaki bir zorlamaya sahip olabilmektedir. Bu durum özellikle oybirliğiyle kabul edilen bildirimlerde söz konusu olmaktadır. Bu bağlamda Genel Kurulun en büyük başarılarından birisi, Evrensel İnsan Hakları Bildirisidir. Diğer dikkate değer başarılarından bazıları bunlardır: 1959 tarihli Çocuk Hakları Bildirgesi, 1963 tarihli Irk Ayrımcılığın Önlenmesi Bildirgesi, 1967 tarihli Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Bildirgesidir. Daha sonra bu bildirimlerin pek çoğu, ilanlarının ardından bağlayıcı uluslararası sözleşmelere dönüşmüştür³⁶. Ayrıca, Genel Kurulun uluslararası anlaşmaların hazırlanması, taslak haline getirilmesi ve kabul edilmesi bakımından oldukça önemli bir rol oynamaktadır³⁷.

Son olarak, Genel Kurul, 2001 yılında gerçekleştirilen Irkçılık, Etnik Ayrımcılık, Yabancı Düşmanlığı, Hoşgörüsüzlüğe Karşı Konferans, 2005 Dünya

³⁴ Halil Kalabalık, **İnsan Hakları Hukuku**, Değişim Yayınları, İstanbul, Kasım 2004, s. 72; Doğan ve Özdemir, s. 273.

³⁵ Kalabalık, s. 71.

³⁶ Kalabalık, s. 71.

³⁷ Javaid Rehman, **International Human Right Law**, Longman, London, 2003, s. 31.

Zirve Konferansı ve 2009'da Cenevre'de gerçekleştirilen Durban Denetleme Konferansı gibi insan haklarına dair konferanslardaki metin ve sonuçlar ile hakların gelişimini sağlamıştır³⁸.

2. Güvenlik konseyi

Uluslararası barış ve güvenliğin korunması konusunda Şartın birinci derecede sorumluluk yüklediği BM organı olan Güvenlik Konseyi, bu Şart tarafından, çatışmaların barışçı çözümünü önleme ve zor eylemlerine imkân verecek çabalara girişmeyi önleme gibi gerekli tedbirleri almayı yetkili kılınmıştır. İnsan haklarının ve temel özgürlüklerin engellenmesi ya da yadsınması, Konsey'in el koymasını gerektiren bazı durumlar yaratmıştır. Bu durumlar, özellikle Güney Afrika hükümetinin apartheid politikası, Afrika'da Portekiz yönetimi altındaki bölgeler ve Güney Rodezya'daki yönetim konularında ortaya çıkmaktadır³⁹.

Güvenlik Konseyi'nin görev ve yetkileri BM Şartı'nın 24. maddesinde düzenlenmiştir. Buna göre Güvenlik Konseyi'nin en önemli yetkisi uluslararası barış ve güvenliği sağlamaktır. Aynı maddenin 2. fıkrasında bu görevini yerine getirirken kullanabileceği ek yetkiler için Şartın, 6, 7, 8 ve 12. bölümlerine atıf yapılmıştır⁴⁰. Şartın 25. maddeye göre, üye devletler, Güvenlik Konseyi kararlarını kabul etmek ve uygulamakla yükümlüdürler.

Güvenlik Konseyi uluslararası barış ve güvenliğin korunması için iki tür yetkiye sahiptir. Birincisi, Şartın 7. bölümünde düzenlenen, uluslararası barışın ve güvenliğin tehdit edilmesi, bozulması veya bir saldırı eylemin oluşma bulması durumunda bağlayıcı karar alabileceği yetkisidir. İkincisi, Şartın 6. bölümünde düzenlenen,

³⁸ Markus Schmidt, "United Nations", **International Human Rights Law**, (Ed. Daniel Moeckli, Sangeeta Shah, Sandesh Sivakumaran), Oxford University Press, New York, 2010, ss. 427-428; Çalık, BM Organlarının İnsan Hakları ile İlişkisi, ss. 1099- 1100.

³⁹ Birleşmiş Milletler Türk Derneği, s. 9.

⁴⁰ Şartı'nın 6. bölümünde Güvenlik Konseyi'nin, uluslararası barış ve güvenliği tehlikeye sokan durumları çözmek için kullanabileceği barışçıl çözüm yöntemleri düzenlenmiş, 7. bölümünde uluslararası güvenlik ve barışın tehdidi, bozulması ve saldırı eylemi durumunda Güvenlik Konseyi'nin alabileceği önlemler belirlenmiş, 8. bölümünde Güvenlik Konseyi yerel uyuşmazlıkların bölgesel anlaşmalar ve bölgesel kuruluşlar aracılığıyla barışçıl yolla çözülmesini sağlayabileceği gibi gerekli görürse kendi yetkisi altına alınan zorlayıcı tedbirlerin uygulanması için bölgesel anlaşma ya da kuruluşlardan yararlanmakta ve 12. bölümüne göre Güvenlik Konseyi vesayet anlaşması koşullarının onaylanması değiştirilmesi ve düzeltilmesi de dâhil Birleşmiş Milletler' in stratejik bölgelere ilişkin görevlerini yerine getirir (BM Şart. m. 24/2).

uyuşmazlıkların barışçıl çözüm yolları konusunda vereceği tavsiye kararı yetkisidir⁴¹. Konseyin temel görevinin yanında, dolaylı da olsa da insan hakları ve özgürlüklerini korumaktadır.

Güvenlik Konseyi insan haklarının korunması hedefiyle kurulmuş bir organ olmasına rağmen günümüzde insan haklarının korunması bakımından oldukça önemli bir rolü bulunmaktadır. Ancak Konseyin bu rolü üstlenmesi, uzun bir sürecin sonunda gerçekleşebilmiştir⁴². Güvenlik Konsey, doğu-batı blokları arasındaki uyuşmazlığının sona ermesinden itibaren görev anlayışını büyük ölçüde genişletmiş ve kişilerin insan hakları ihlallerinden korunmasını, uluslararası barış koruma görevinin bir parçası olarak çalışmaya başlamıştır. Bu görev anlayışı uluslararası barışın tehdidi kavramının geniş yorumlanması sonucunu doğurmuştur. Güvenlik Konseyi başlangıçta, uluslararası barışın tehdidini yalnızca ülkeler arasındaki ilişkiler ile sınırlamıştır. Ancak daha sonra Güvenlik kavramı yalnızca ülkelerin arasındaki güvenliğini değil, kişilerin varlıklarına yönelik tehlikelere karşı insani güvenliği de kapsamakta ve içine almaktadır. Bu sebeple Konsey sadece ülkeler arasındaki güvenlik konularında değil, kişilerin varlıklarının güvenliği ve onurlarının korunmasında da birtakım yetkiler kullanmaktadır. Bununla birlikte Konsey bu yetkilerini fakat ağır ve sistematik insan hakları ihlalleri söz konusu olduğunda kullanabilecektir. Başka bir ifadeyle, Konseyin bu yetkisini kullanabilmesi üzere somut durumda gerilim yaratan insan hakları ihlallerinin ağır bir nitelik taşıması gerekmektedir. Öldürme, işkence, kölelik, sürgün gibi insanlığa karşı işlenen suçlar ile savaş suçları bahsedilen sistematik ve ciddi insan hakları ihlallerindendir⁴³. Bu konuda 1990'lı yıllarda Ruanda ve Bosna Hersek'te gerçekleştirilen çatışmalarda kitlesel ve sistematik nitelikteki insanlığa karşı suçlardan

⁴¹ Pazarcı, s. 193.

⁴² Çalık, BM Organlarının İnsan Hakları ile İlişkisi, ss. 1100-1101.

⁴³ A. Füsun Arsava, "BM Güvenlik Konseyinin İnsan Haklarını Koruma Rolü ve Güvenlik Konseyinin Yetkilerinin Dayanağı ve Sınırları", **Uluslararası hukuk ve Politika**, Cilt: 4, Sayı: 13, 2007, (Güvenlik Konseyinin İnsan Haklarını Koruma Rolü), ss.3-6.

sorumlu olanların yargılanması için sınırlı bir yetki kullanacak olan iki uluslararası ceza mahkemesi⁴⁴de konsey kararlarıyla kurulmuştur⁴⁵.

Söz konusu devletlerde gerçekleşen iç savaşlarda yaşanan yoğun ve sistematik insan hakları ihlalleri dünya kamuoyunun büyük tepkisini çekmiştir. Konseye oluşturulmuş bu mahkemeler, hem yaşanmış ağır insan hakları ihlallerinin suçlardan sorumlu olanların cezalandırılarak adaletin yerine getirilmesi açısından, hem daha sonra benzer insan hakları ihlallerinin yaşanmaması üzere bir korkutma mekanizması olarak, insan haklarının korunması açısından oldukça önemli bir yere sahiptir⁴⁶. Konseyin ağır ve sistematik ihlallerin yaşanması durumunda Uluslararası Ceza Mahkeme'ye başvuru yetkisine sahip olması, BM'ye üye ülkelerin ağır ve ciddi insan hakları ihlallerinden kaçınmasını sağlamak adına, geçekten önemli ve etkili bir güce sahip bulunmaktadır.

Günümüzde Güvenlik Konseyi, ağır insan hakları ihlallerini uluslararası barışa ve güvenliğe karşı bir tehdit olarak nitelendirmiştir. Bu nedenle Konsey, uluslararası barış ve güvenliğe karşı tehdit oluşturacak düzeydeki insan hakları ihlallerinin kaldırılması ve durdurulması amacıyla, BM Şart 7. bölüm uyarınca, pek çok ‘askeri güç’ kullanma kararı almakta ve gerekli müdahaleler yapmaktadır⁴⁷. Diğer bir ifadeyle, Konseyin BM Şartı'nın 7. bölümü çerçevesinde aldığı ‘ekonomik yaptırım ya da barış gücü oluşturulmasına’ dair kararlarına baktığımızda bu kararların, ağır insan hakları ihlallerinin gerçekleştiği devletlere dair oldukları görülmektedir. İleri düzeydeki insan hakları ihlallerini durdurmak amacıyla gerçekleştirilen askeri müdahalelere ‘insancıl müdahale’⁴⁸ denilmektedir. Temelde, hiçbir ülke diğer bir ülkenin iç yahut dış işlerine, ne sebeple olursa olsun, doğrudan yahut dolaylı olarak

⁴⁴ BM Güvenlik Konseyi 1993 yılında uluslararası yargılama yetkisi olan iki mahkeme kurmuştur. Bunlar Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi'dir. Her iki mahkeme de aldıkları kararlar ile uluslararası ceza hukukunun gelişmesine katkıda bulunmuş ve daha sonra sürekli bir mahkeme olarak Uluslararası Ceza Mahkemesi Kurulmasına öncülük etmişlerdir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Süleyman Emre Zorlu, ‘‘Uluslararası Ceza Mahkemesinin Kuruluşunda Tarihsel Süreç ve BM Güvenlik Konseyinin uluslararası Ceza Mahkemesinin İşleyişi Üzerindeki Yetkileri’’, **Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 24, Sayı:2, 2016, ss. 122-146.

⁴⁵ Turgut Tarhanlı, ‘‘Birleşmiş Milletler Örgütü ve İnsan Haklarının korunmasına İlişkin Başlıca Usuller’’, **İnsan Hakları**, YKY, İstanbul 2000, s. 410.

⁴⁶ Çalık, BM Organlarının İnsan Hakları ile İlişkisi, ss. 1101-1102.

⁴⁷ Belirtmek gerekir ki, ağır İnsan hakları İhlallerinin sona erdirilmesi hedefiyle askeri müdahale kararı alınması ise günümüzde uluslararası hukuken en tartışmalı konulardan biridir.

⁴⁸ İnsancıl Müdahale ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz: Sercan Reçber, **İnsancıl Müdahale ve Koruma sorumluluğu**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2015, ss. 8-74.

müdahale hakkına sahip bulunmamaktadır. BM tarafından da kabul edilen bu temel ilke, yine BM tarafından saptanan temel insan haklarına saygı prensibi gereği sınırlandırılmıştır⁴⁹.

İnsancıl müdahalede dikkat edilmesi gereken en temel husus ve noktalardan biri, insan hakları normlarının ihlal edilmesi yanında, söz konusu ihlallerin ağır ve sistematik olması ve belli bir süre devam etmiş olması gerekmektedir. Konseyin müdahalesinin insan haklarının sınırlı ihlalleri durumlarında gündeme gelmesi söz konusu değildir. Sınırlı ihlallerin söz konusu olması hallerinde, Konseyin herhangi bir müdahalede bulunma yetkisi yoktur⁵⁰. Bununla birlikte, şiddet kullanmaksızın ihlallerin kaldırılması için gerekli tüm tedbirler alındıktan sonra bu yola başvurulmalıdır. Üstelik kuvvet kullanımının kolektif bir biçimde yapılması, insancıl amaçlara ulaşmaya yetecek kadar sınırlı olmalı ve uluslararası insancıl hukuka uygun bir biçimde gerçekleştirilmelidir. 7. bölüm çerçevesinde Konsey tarafından gerçekleştirilen bu faaliyetlerin temel amacı, insan hakları korumak değil, uluslararası barış ve güvenliğin sağlanması ve korunmasıdır. Fakat Güvenlik Konseyi, içinde insan hakları ihlalleri bulunan ve aynı zamanda uluslararası barış tehdit eden ve uluslararası toplum düzenini bozan olaylara⁵¹ müdahale etmesi durumunda, dolaylı olarak da olsa insan hakları korunmuş olmaktadır⁵². İnsan hakları ihlali doğuran her durum uluslararası barış ve düzeni bozmadığı veya tehdit etmediği için, Konsey VI ve VII. Bölüm bağlamında, insan hakkı ihlallerine müdahalede sınırlı bir yetkiyi sahip bulunmaktadır.

Konsey, ekonomik yaptırım veya askeri hareket biçiminde önemli zorlama yetkilerine sahip bulunmaktadır. Yaptırımlar devletleri askeri, ekonomik veya insan haklarına dair politikalarını değiştirmeye razı etmek üzere uygulanmaktadır. Bu tür yaptırımların etkinliğinin değerlendirilmesi ve ölçülmesi oldukça zordur. Potansiyel olarak önemli bir araç olsalar da çoğu zaman bölgesel politik ittifak çabaları veya Güvenlik Konseyi üyelerinin bunları uygulama konusundaki politik irade yoksunluğu ile baltalanmaktadır. Öte yandan bu yaptırımların hedef aldıkları siyasal rejimlere mi

⁴⁹ Çalık, BM Organlarının İnsan Hakları ile İlişkisi, ss. 1104.

⁵⁰ Arsava, Güvenlik Konseyinin İnsan Haklarını Koruma Rolü, s. 7.

⁵¹ Ayhan Döner, “Kuvvet Kullanma Yasağı Ve İnsani Müdahale Açısından Körfez Krizi”, **e-akademi Hukuk, Ekonomi Ve Siyasal Bilimler Aylık İnternet Dergisi**, Sayı: 17, Temmuz 2003, (İnsani müdahale) Parg. 49.

⁵² Çalık, BM Organlarının İnsan Hakları ile İlişkisi, ss. 1105-1106.

yoksa masum sivillere mi daha çok zarar verdiği tartışılmaktadır⁵³. Çünkü yaptırım kararları özellikle sivil halkı etkilediğinde insan haklarını ihlal eden ve demokratik olmayan hükümetleri cezalandırmaktan fazla sivil halkın insan haklarını ihlal etmektedirler⁵⁴.

Yaptırımların sivil halkı olumsuz etkilemesi, özellikle, ekonomik, ithalat ambargosu uygulanması yani halkın yaşamsal ilaç, yiyecek ve suya ulaşamaması nedeniyle ortaya çıkmaktadır. Keza, kuvvet kullanımı kararı çıkması durumunda çatışma dışı sivillerin kazara öldürülmesi, yararlanması ya da hastane, okul gibi yerlerin vurulması söz konusu olabilmektedir. Sivillerin halklarının ihlaline yol açan yaptırımlara verilen en temel örnek, Irak'a karşı yaptırımlardır⁵⁵. Ancak insani eleştiriler sonrasında Güvenlik Konseyi, 968 sayılı kararı⁵⁶ ile petrol karşılığı olarak yapılan yardımlarla yaptırımın etkisini azaltmıştır. BM ve diğer birimlerce hazırlanan raporlarda bu yaptırımların etkisi sorgulanmış ve bunların daha çok sivil halkın yaşamı üzerinde olumsuz etkilerinin bulunduğu belirtilmiş, bunun sonucunda çocuk ölümlerinde artışların olduğu, halkın sağlığının bozulduğu vurgulanmıştır⁵⁷.

Bütün bu sebeplerle, son dönemde Güvenlik Konseyinin yaptırım uygulamalarında bazı değişimlerin de ortaya çıktığı görülmektedir. Bunun hedefi, sivil halkları yaptırımlardan etkilenmemesinin sağlanması ve yaptırımların bu yolla etkinliklerinin artırılmasıdır. Esasen silahlı çatışma hukukunun en önemli ilkelerinden birisi sivillerin korunmasıdır. “Akıllı ya da hedefli yaptırımlar” olarak adlandırılan yaptırımlar ile belli etkinliğe sahip siyasetçilere ya da askeri, istihbarat görevi yapan gruplara, kişilere seyahat yasağı getirilmesi, bankadaki paralarının blok edilmesi veya bölgeye silah ambargosu getirilmesi yoluna gidilerek sivillerin yaptırımlardan en az biçimde etkilenmeleri hedeflenmektedir⁵⁸. Ayrıca Güvenlik Konseyi, insan hakları ihlallerini sık sık kınamak suretiyle, yakın gelecekteki müdahalelerin daha da azalmasını sağlamaktadır.

⁵³ Schmidt, ss. 428-429; Doğan ve Özdemir, s. 275.

⁵⁴ Deniz Kızılsümer Özer, “İnsan Hakların Birleşmiş Milletler ’in Kurumsal yapısı İçinde Korunması”, **İşletme Fakültesi Dergisi**, Cilt:17, Sayı:2, 2016, s. 212.

⁵⁵ Kızılsümer Özer, s. 213.

⁵⁶ UNSC Res 968 (1995).

⁵⁷ Kalabalık, s. 70.

⁵⁸ Kızılsümer Özer, s. 213.

Konseyin belli olaylara yahut mekânlara dair insan hakları ihlalleri yanı sıra tematik yahut soyut olarak insan haklarının korunması yönünde de çalışmalar yapmıştır. Konseyin silahlı çatışmalarda insan haklarının, sivillerin ve kadınların korunmasına, silahlı çatışmalarda cinsel şiddetin önlenmesine, çatışmalarda çocukların kullanılmasını kınamasına yönelik önemli kararları bulunmaktadır⁵⁹.

İnsan haklarının korunmasında birtakım işlevler yüklenmesine karşın Güvenlik Konseyinin birtakım yapısal eksiklerinin bulunduğu bir gerçektir. Bunlardan en önemlisi, Konseyin daimi üyelerinin insan hakların ihlallerine karşı sessiz kalmasıdır. Bu üyelerin konsey kararlarının alınması konusunda sahip olduğu veto hakkı sebebiyle, etkisiz kalması, ülkeler tarafından sıkça eleştirilmektedir. Çünkü konseyin beş daimi üyesine tanınan veto hakkı, bu ülkeler ve ülkeleri etkileyebilen güçlü ülkelere karşı kararlar çıkmasına engel olabilmektedir. Özellikle Soğuk Savaş sonrasında ortaya çıkan, soykırım yahut katliamlarla sonuçlanan silahlı çatışmalara veto nedeniyle zamanında müdahale edilememiştir. Bu çerçevede örneğin Tibet'teki insan hakları ihlalleri ile suçlanan Çin Halk Cumhuriyeti'ne karşı, Konseyin hiçbir kınama kararı almaması ve yaptırım uygulamaması, 2007 yılında Myanmar'da, 2008 yılında Zimbabve'de, 90'lı yıllarda Bakanlar, Somali, Ruanda'da gerçekleşen yoğun ve sistematik insan hakları ihlallerine hatta soykırım müdahale, veto nedeniyle engellemiştir. Aynı şekilde Konseyin, 2012 yılından itibaren Suriye'de başlayan iç savaş sonucunda yaşanan yoğun insan hakları ihlallerine yönelik yaptırım kararı alması, Çin ve Rusya'nın veto haklarını kullanması dolayısıyla önlenmiştir⁶⁰. Dolayısıyla, Konseyinde veto yetkisine sahip ülkelerin insan haklarının korunmasına dair yaklaşımlarının çok da tutarlı olmadığı görülmektedir.

Son olarak, yoğun ve sistematik insan hakları ihlallerinin sona erdirilmesi hedefiyle askeri müdahale karar alınması ise uluslararası hukukun en tartışmalı güncel konularından biridir. Güvenlik Konseyi'nde veto kullanılması nedeniyle 90'lı yıllarda soykırım, ağır insan hakları ihlalleri ve etkin temizlik gerçekleşen yerlere dahi müdahale kararı alınmaması, 2000'li yıllarda koruma sorumluluğu fikrinin ortaya

⁵⁹ Silahlı çatışmalarda çocuklar ile ilgili koruma dair kararlar; UNSC Res 1539 (2004), UNSC Res 1612 (2005), UNSC Res 1820 (2008), UNSC Res 1885 (2009), silahlı çatışmalar sırasında cinsel şiddetin önlenmesine dair kararları; UNSC Res 2106 (2013), UNSC Res 1960 (2010), UNSC Res 1888 (2009), UNSC Res 1820 (2008).

⁶⁰ Kalabalık, s.70; Özer, s. 2015; Çalık, s. 1107.

çıkmasına sebep olmuştur. Bu fikir gereğince Güvenlik Konseyin müdahale karar alamadığı durumlarda Genel Kurul yahut başka bölgesel kuruluşlar insan haklarının ihlallerinin yaşandığı bölgelere kimi koşulları sağlamak şartıyla müdahale yapabilecektir. Güvenlik Konseyi, yaptırım yahut barış gücü oluşturmaya dair kararlarında koruma sorumluluğu ilkesine karşın bazı insan hakları ihlalleri hakkında Güvenlik Konseyi'nin müdahale kararı alması mümkün olmamıştır. Dolayısıyla koruma sorumluluğunun tam olarak bir uluslararası hukuk normu niteliği taşıdığı söylemek mümkün değildir⁶¹.

3. Uluslararası Adalet Divanı

Uluslararası Adalet Divanı (UAD), 1945 yılında, BM Şartı ile Örgütün, başlıca yargı organı olarak kurulmuştur. Faaliyetlerini Şartın ayrılmaz bir parçasını oluşturan UAD'nın Statüsü ve kendi içtüzüğü ile yerine getirir⁶². Divanın yetkisi geneldir; birçok diğer uluslararası mahkemeden, örnek olarak Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinden farklı olarak, yetkisi belirli kuralların uygulanmasıyla sınırlı bulunmamaktadır. Evrensel kapsamlı bir mahkeme olan Divanın yetki alanı belirli bir coğrafi bölgeyle sınırlı bulunmamakta, tüm ülkeleri kapsamaktadır⁶³.

UAD, uluslararası anlaşmazlıkların barışçı bir şekilde çözümlenmesi için ve uluslararası hukukun ilerleyerek gelişmesi için önemli bir hukuki görevi yerine getirmektedir. UAD'nın etkin kılınabilmesi üzere BM Şartı tedbir getirmektedir. BM her üyesi, taraf olduğu bütün anlaşmazlıklarda, UAD kararına uymayı yükümlenir. Bir anlaşmazlığın taraflardan biri, UAD'nın verdiği bir hükme göre kendisine düşen yükümlülüklerine yerine getirmezse, diğer taraf Güvenlik Konseyi'ne başvurur

⁶¹ Koruma Sorumluluğu ile ilgili daha ayrıntılı bilgi için bkz. Erhan Küçük, **Başkanına Koruma: Uluslararası Hukukta Koruma Sorumluluğu**, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2015, ss. 37-76; Fecra Akca, **Kosova'dan Suriye'ye İnsani Müdahale ve Koruma Sorumluluğu Kavramlarının Dönüşümü**, Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırşehir, 2018, ss. 30-89; Öztürk, s. 25; Kızılsümer Özer, ss. 215-217.

⁶² Divanla ilgili temel düzenleme BM Şartın XIV. Bölümü ile Uluslararası Adalet Divanı Statüsünde yer alır.

⁶³ Sur, s. 202.

olanağına sahiptir. Konsey de gerekli görürse, hükmün uygulanması için önerilerde bulunabilir ya da alınacak önemleri kararlaştırabilir⁶⁴.

Divan, münhasıran devletlerarası hukuki uyuşmazlıkları bakımından incelemeye yetkilidir⁶⁵. Bireylerin ve başka toplulukların başvuru olanağı bulunmamaktadır. Diğer bir deyişle bireyler arasında ortaya çıkan uyuşmazlıkları veya herhangi bir uluslararası insan hakları sözleşmelerine ihlalden doğan temel sorunları karara bağlamakla yetkili bulunmamakta, ülkelerin taraf olduğu uyuşmazlıklar bakımından yetkili bir yargı yeridir⁶⁶. UAD Statüsü 'ne taraf olan ülkeler, özel bir anlaşmaya gerek kalmaksızın, bir anlaşmanın yorumlanması, uluslararası hukuka ilişkin bir sorunun çözülmesi, kanıtlanabildiği zaman bir yükümlülüğün ihlali sonucunda verilecek tazminatın niteliği ve miktarı gibi konuları UAD'ye taşıyabilmektedirler⁶⁷. Bu bakımından, Divan'ın insan hakları bağlamında rolü, yalnızca kendisine sunulan uyuşmazlıklarda, insan haklarına ilişkin bir husus bulunması durumunda söz konusu olacaktır. Aynı zamanda Divan, insan haklarına dair uluslararası sözleşmelerin yorumlanması, ülkelerin bu sözleşmeler bakımından yükümlülüklerinin saptanması ve bu sözleşmelere dair tavsiye kararları konusunda katkı bulunabilir⁶⁸.

Görüldüğü gibi, UAD ne bireylerin devletlere karşı insan hakları ihlali nedeni ile dava açabildiği bir mahkemedir, ne de bireylerin insanlığa karşı işledikleri suçlar ve ya uluslararası ceza hukuku eylemleri nedeniyle ceza hukukuna göre sorumluluklarının karara bağlandığı bir mahkemedir. Bu bakımından, Divanın BM'in yargı organı olarak temel görevi ülkeler arasındaki uyuşmazlıkları barışçı yollarla çözmek veya BM kurumlar tarafından hukuki sorunlara ilişkin talep edilen görüşleri vermektedir. Ancak Divanın konu olarak yetkilerinin de facto sınırsız olması ve insan

⁶⁴ Hakkı Hakan Erkiner, "Birleşmiş Milletler Uluslararası Adalet Divanı Kararlarının Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Aracıyla Uygulanması", **Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 23, Sayı: 2, 2017, ss. 99-100.

⁶⁵ UAD, BM Şartı'nın 92. Madde, 1. Fıkrasına uyarınca ve UAD statüsünün 34. Madde,1. Fıkrasına göre yalnızca ülkeler arasındaki uyuşmazlık bakımından yargı yetkisine sahiptir.

⁶⁶ Kalabalık, s. 72.

⁶⁷ Birleşmiş Milletler Türk Derneği, s. 11.

⁶⁸ Çalık, s. 1109; Doğan ve Özdemir, s.276.

hakları ihlallerinin uluslararası hukuk yükümlülüklerinin ihlali olarak nitelendirilmesi UAD'nın insan hakları ihlalleri nedeniyle yetkilerini kullanmasına yol açmaktadır⁶⁹.

Bu çerçevede, uluslararası nitelikli insan hakları sözleşmeleri günümüzde UAD önünde görülen davalara esas olmaya başlamıştır. Başka bir ifadeyle, UAD, son dönemde verdiği karar ve danışma görüşlerinde insan hakları ve insancıl hukuk sözleşmelerine atıf yapmaktadır⁷⁰. Soykırım sözleşmesi- Bosna- Hersek tarafından Sırbistan Cumhuriyetine karşı açılan davada⁷¹, Irk Ayrımcılığın Sözleşmesi, BM İşkence önleme sözleşmesi, Kadın Hakları Sözleşmesi - Demokratik Kongo Cumhuriyeti ve Ruanda arasındaki davada⁷², BM Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi- Kongo Cumhuriyeti ve Gine Cumhuriyet arasındaki davada, Irk Ayrımcılığın Kaldırılması sözleşmesi- Rusya Federasyonu ve Gürcüstan arasındaki davada⁷³(2011), BM İşkenceyi Önleme Sözleşmesi Senegal ve Belçika arasındaki davada (2012), Uluslararası Adalet Divanının kararlarına esas olan uluslararası nitelikli insan hakları sözleşmeleri arasında yer almaktadır. Buna üstelik olarak karışımıza çıkan iki danışma görüşü⁷⁴ prosedüründe de Divanın insan hakları sözleşmelerini kendine esas aldığı görülmektedir. Divan nükleer silahların kullanılması ile ilgili danışma görüşünde BM Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesini, işgal edilen Filistin topraklarında İsrail'in inşa ettiği duvarla ilgili danışma görüşünde (2004) BM Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi yanı sıra BM Ekonomik, Sosyal ve

⁶⁹ A. Füsun ARSAVA, "Uluslararası Adalet Divanı Tarafından İnsan Haklarının Korunması", **Türkiye Adalet Akademisi Dergisi**, Cilt:6, Sayı:21, Nisan 2015 (UAD tarafından insan haklarının korunması), s. 2.

⁷⁰ A. Füsun ARSAVA, "Uluslararası Adalet Divanının yargı yetkisi ve Treaty Bodies", **Ankara Üniversitesi. Hukuk Fakültesi. Dergisi**, Cilt:65, Sayı:4, 2016, (UAD'nın yargı yetkisi ve Treaty Bodies), s. 3200.

⁷¹ Case Concerning the Application of the Convention on the Prevention and the Punishment of the Crime of Genocide, (Bosnia and Herzegovina v Serbia and Montenegro), Judgement, International Court of Justice(ICJ), Report 2007, s.43

⁷² Judgment, ICJ Reports 2005,168.

⁷³ Bu dava Rusya Federasyonu'nun UAD'ında taraf olduğu ilk dava örneğini vermektedir; Sovyetler Birliği UAD'ında söz konusu davaya kadar hiçbir davada taraf olmamıştır. ArsaVA, UAD tarafından insan haklarının korunması, s. 5.

⁷⁴ UAD statüsünün 59. Maddesine uyarınca hukuki uyumsuzluk tarafı ülkeler bakımından bağlayıcı bir kararlar sona ermesi söz konusu olan davalardan farklı olarak, UAD bağlayıcı bir danışma görüş veremez. UAD statüsünün 96. Maddesine uyarınca danışma görüşü ülkeler bulunmamakta, sadece BM Genel Kurulu ve KG yapabilir. Bunun dışında BM'in diğer organ ve uzman kuruluşları da Genel Kurulunun yetkilendirmesine istinaden Divandan kendi faaliyet alanlarında doğan hukuki sorunlara dair danışma görüşü talep edebilir. ArsaVA, UAD tarafından insan haklarının korunması, s. 5.

Kültürel Haklar Sözleşmesini ve BM Çocuk Hakları Sözleşmesi görüşünü esas almıştır.

Ayrıca, uluslararası nitelikli kimi insan hakları sözleşmeleri UAD'nın insan hakları konusunda yargı yetkisini kabul etmektedir. Kuşkusuz uyuşmazlıkların çözümünde öncelikle bu sözleşmelerde öngörülen denetim mekanizmalarının işletilmesi gerekmektedir. Böyle bir yargı yetkisinin sözleşmelerde düzenlenmemesi halinde da UAD statüsünün 38. Madde, 1. Fıkra, a. Bendine uyarınca Divanın insan hakları sözleşmelerini kararının dayanağı olarak alması mümkündür⁷⁵. Bu çerçevede, Soykırımın Önlenmesi ve Cezalandırılması (m.9), Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi (m.22), Kadınların Siyasal Hakları sözleşmesi (m. 9), Kadınlara Karşı Her Türlü ayrımcılığın Ortadan kaldırılması (m.29), İşkenceye ve Diğer Zalimane, Gayri İnsani veya Küçültücü Muamele veya Cezaya Karşı Sözleşmenin (m.30), UAD'nın yargı yetkisini ön görmektedir⁷⁶.

Sözleşme kapsamında denetim kullanacak bir organ yer almayan Soykırım Suçunun Önlenmesine ve Cezalandırılmasına Dair Sözleşme Bosna-Hersek'in Yugoslavya karşı 1993'te açtığı davanın ortaya koyduğu üzere, hemen ve doğrudan UAD'ye başvuruyu kabul etmektedir. Buna karşılık özel başvuru organlarının öngörüldüğü insan hakları sözleşmelerine göre sözleşme tarafı ülkelerin öncelikle uyuşmazlığı müzakere yolu yahut sözleşmede açıkça öngörülen mekanizma üzerinden çözmeye çalışmaları ertesinde UAD'ye başvuru yapması mümkündür⁷⁷.

UAD'nın, insan haklarına atıf yapan kararlardan ilki Güney Afrika'nın Namibya'da devam eden varlığına dair 1975 yılında danışma görüşüdür. Söz konusu kararında Güney Afrika'nın Namibya'yı işgalinin hukuka aykırı olduğu belirtildikten sonra taraf ülkeler işgalci gücün hareketlerini tanımamaya ve destek olmamaya davet edilmiştir⁷⁸. Bunun yanı sıra, 2003 tarihli "İsrail'in İşgal Altındaki Filistin

⁷⁵ Uluslararası Adalet Divanı ve BM insan hakları denetim organları ile ilgili daha detaylı bilgi için bkz: Arsava, UAD tarafından insan haklarının korunması, ss. 34-35.

⁷⁶ Arsava, UAD tarafından insan haklarının korunması, s.4.Örnek olarak, Soykırımın Önlenmesine ve Cezalandırılması Sözleşmesi'nin 9. Maddesine göre, taraf ülkeler arasında çıkan uyuşmazlıklar, ilgili ülkelerden birinin talebi üzerine ve ilgili devletlerin sözleşmeye çekince koymamlar koşuluyla UAD'nın önüne getirebilir. Sözleşmenin tam metni için bkz. **Soykırım Suçunun Önlenmesine ve Cezalandırılmasına Dair Sözleşme**, <https://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/32702-Soykirim-Sucunun-Onlenmesine-Ve-Cezalandirilmasina-Dair-Sozlesme.pdf>, (12.8.2019).

⁷⁷ Detaylı bilgi için bkz. Arsava, UAD tarafından insan haklarının korunması, ss. 4-5,19-21.

⁷⁸ Kızılsümer Özer, s. 2019.

Topraklarında İnşa Etmekte Olduğu Duvar Konusundaki Danışma Görüşü”⁷⁹ ve Bosna-Hersek’in Sırbistan’a karşı açtığı “BM Soykırım Sözleşmesinin Uygulanmasına İlişkin Dava” ve insan hakları ihlallerine dair önemli hükümler yer almaktadır. Özellikle, Kosova’nın bağımsızlık ilanının uluslararası hukuka uygun olup olmadığına ilişkin danışma görüşünde self-determinasyon hakkı ayrıntılı olarak ele alınmaktadır. Kosova’nın bağımsızlık ilanının uluslararası hukuka uygun olup olmadığına ilişkin danışma görüşünde⁸⁰, somut olayın özellikleri ele alınarak ağır insan hakları ihlallerinin self determinasyon hakkının kullanılmasına sebep olabileceği belirtilmektedir. Ayrıca Divan’ın nükleer silahlara ilişkin danışma görüşünde de insan hakları vurgulanmaktadır⁸¹.

4. Vesayet Konseyi

Daha önce vesayet altındaki ülkeler konusunda yetkili olan Vesayet Konseyi 1994’ten itibaren, vesayet altında ülke kalmadığı için günümüzde fiilen hiçbir görev sahip değildir. Bununla birlikte, ortadan kaldırılması BM Şartında değişiklik gerektirdiği için, Konsey günümüzde Güvenlik Konseyinin beş sürekli üyesinden oluştuğu biçimiyle varlığını hukuksal olarak sürdürmektedir⁸². Ancak 2005 Dünya Zirvesinde BM üyeleri bu organın ortadan kaldırılmasını kararlaştırmış bulunmaktadır.⁸³

Vesayet Konseyi ve Vesayet rejimini ilgilendiren hükümler, BM Şartının XI, XII ve özellikle XIII. Bölümlerinde yer almaktadır. Tarihsel olarak manda rejiminin yerine geçen vesayet denetim bu organa verilmiştir. Vesayet rejimi, önceki mandaya nazaran önemli farklar gösterir. Burada hedefi, vesayet altındaki yerlerin kısa zamanda

⁷⁹ İsrail’in işgal altındaki Filistin topraklarında inşa etmekte olduğu duvar konusundaki danışma görüşü ile ilgili daha ayrıntılı bkz. Erdem DENK, “Uluslararası Adalet Divanı’nın İsrail’in İşgal Altındaki Filistin Topraklarında İnşa Etmekte Olduğu Duvar Konusundaki Kararı”, **Uluslararası İlişkiler Akademik Dergisi**, Cilt: 1, Sayı:3, Güz 2004, (Uluslararası Adalet Divanı), ss. 151-173. Arsava, AD tarafından insan haklarının korunması, s. 30-33.

⁸⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Uğur Samancı, “Uluslararası Adalet Divanının Kosova’nın Bağımsızlık İlanına İlişkin Danışma Görüşü”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt, 11, Sayı:2, 2011, ss. 123-194, Arsava, s.17-18.

⁸¹ Kızılsümer Özer s. 219.

⁸² Pazarcı, s. 194.

⁸³ Sur, s. 199.

bağımsızlığa hazırlanmaları ve gelişmeleridir. Vesayet BM'nin sıkı denetimi altında işleyen bir yöntemdir⁸⁴.

Vesayet altına konulan ülkeler ise, İkinci Dünya Savaşı sonrasında henüz manda altında kalan yerler ve bunlara ek bazı İtalyan sömürgeleri ile bazı Japon adalarıydı. Şimdi ise vesayet altında hiçbir ülke kalmamıştır. Konseyin gönümüzde işlevsiz kalsa da temel ve ana görevi vesayet altındaki ülkelerin self determinasyon haklarını kullanarak bağımsızlıklarını kazanmalarını sağlamak olarak belirlendiği ve bu görevin gerekli yerine getirildiği için insan haklarının gerçekleştirilmesine önemli ölçüde katkı yaptığı söylenebilir⁸⁵.

5. Genel Sekreterlik

Genel Sekreterlik, BM'in diğer organlarının çalışmaları için gerekli ortam ve koşulları sağlayan üst düzey bir koordinasyon birimidir. Genel Kurulca ortaya konan program ve politikalar uygular. Uluslararası barış ve güvenliği bozucu olaylar konusunda raporlar hazırlayıp Güvenlik Konseyi'ne sunmak da Genel Sekreterliğin görevleri arasındadır⁸⁶.

BM Şartı'nın XV. Bölümünde düzenlenen ve BM'nin öbür bir aslı organı olan Sekreterlik idari bir organ olup uluslararası memurlardan oluşur, başında Genel Sekreter yer alır. Örgüt idaresinde hiyerarşik üst konumunda olan Genel Sekreter, Güvenlik Konseyinin tavsiye üzerine, Genel Kurul tarafından beş yıllık görev süresi üzere atanmaktadır⁸⁷ (BM Şartı, m. 97). Gerek Genel Sekreter, gerek Sekreter'in hiyerarşik olarak altında uluslararası görevliler olan sekreterlik personeli devletlerden bağımsız olup sadece örgüte karşı sorumludur (BM Şartı, m.100). Dolayısıyla Genel Sekreter, Örgüt adına hareket edip, hiçbir hükümetten talimat almadığı gibi, tarafsızlığına gölge düşürecek herhangi bir davranışta bulunmamalıdır⁸⁸.

⁸⁴ Sur, s. 199.

⁸⁵ Kızılsümer Özer; s. 220; Sur, s. 199.

⁸⁶ Fikret Birdişi, " Birleşmiş Milletler (BM)'in Uluslararası Sorunları Önleyebilme yeteneği", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 3, Sayı:11, 2010, s 174.

⁸⁷ Genel Sekreterin siyasi işlevleri dikkate alınarak, seçiminde belirli bir denge gözetilmiştir. Uygulamada gelişen teamüle göre, herhangi bir büyük gücün mensubu olmayan ve belirli bir bloka açık şekilde angaje olmayan ülkelerin vatandaşları uyrukları tercih edilmektedir. Sur, s. 199.

⁸⁸ Sur, s. 200.

Genel Sekreter, uluslararası barış ve güvenliğin korunmasını tehlikeye düştüğünü düşündüğü zaman, kendiliğinden bu konuya Güvenlik Konseyinin dikkatini çekme yetkisine sahiptir. Bu çerçevede Genel Sekreter önemli işlev görmektedir; Güvenlik Konseyinin toplanmasını bizzat sağlamakta, bu organda görüşmelere katılmakta ve Örgüt kararlarını etkilemektedir (örneğin, Kore, Kongo ve Süveyş krizlerinde gözlemlendiği üzere). Etkili oldukları ölçüde, kimi Genel Sekreterler tartışmalı konuma gelmiştir⁸⁹.

Genel Sekreter, Uluslararası Adalet Divanı hariç BM bünyesindeki tüm organların toplantılarına katılır, bu organlar tarafından kendisine verilen diplomatik görevlerine yerine getirir. Uygulamada kendisine önemli görevler yüklenmektedir. Özellikle, diplomatik görüşme görevleri çerçevesinde Genel Sekreter kişisel bir diplomasi izleyerek, dostça girişim yoluyla arabulucu sıfatıyla uyuşmazlıklara karışmıştır⁹⁰.

Sekreterlikte insan haklarından sorumlu olan bir Genel Sekreter Yardımcısı bulunmaktadır. BM Genel Sekreterliği'nde insan haklarını koordine edebilmek hedefiyle insan hakları ilişkin çeşitli birimler oluşturulmuştur. Bu birimlerden en önemlisi "İnsan Hakları Yüksek Komiserliği"dir⁹¹.

Genel Sekreter, İnsan Hakları Konseyi kapsamında yaptıkları konuşmalarda da çeşitli insan hakları konularına değinmiştir. Bu konular arasında insan hakları savunucularına uygulanan şiddet ve cinsel tercihler, kadına karşı şiddet ve ayrımcılığın önlenmesi yer alır. Ayrıca Genel Sekreterlerin insan hakları ihlallerini içeren kimi olaylarda iyi niyet elçisi olarak görev yaptıkları ya da problemleri yerlere özel temsilcilerini atadıkları da görülmektedir. Örnek olarak, 2013 yılında İrlanda eski Cumhurbaşkanı ve İnsan Hakları Komiseri Mary Robinson, Büyük Göller Bölgesine özel elçi olarak çalışmıştır⁹². Bununla beraber, Genel Sekreterlerin bazı zaman devletlerle karşı karşıya gelmemek, uluslararası barış ve güvenliğin sağlanması

⁸⁹ Pazarıcı, s. 195, Sur, s. 200.

⁹⁰ Öztürk, s. 19; Sur, ss. 200-201; Örnek olarak, 1962'de Küba krizinin büyümesinin önlenmesinde, 1960'de Kaşmir olayının çözümünde, 1991'de Körfez savaşı esnasında, Lübnan'daki rehlinler serbest bırakılması çabalarında zamanın Genel Sekreterleri büyük rol oynadılar. Kofi Annan'ın arabuluculuğa sonucu 23 Şubat 1998'de Irakla anlaşma yapılmıştır. Sur, s. 201.

⁹¹ Abdurrahman Eren, **Türkiye'de İnsan Haklarının Korunması, Uluslararası Koruma Mekanizmaları ve Ulusal İnsan Hakları Kurumlarının Rolü**, 1. Baskı, Turhan Kitabevi yayınları, Ankara, 2007, (Uluslararası Koruma Mekanizmaları), s. 259.

⁹² Kızılsümer Özer, s. 2018.

amacına zarar vermemek için insan hakları ihlallerinde hareket ve sessiz kaldıkları üzere eleştirildikleri görülmektedir⁹³.

6. Ekonomik ve Sosyal Konsey

Ekonomik ve Sosyal Konseyin (ESK) aslı organlar arasında yer alması BM’de ekonomik ve sosyal sorunlara verilen önemi göstermektedir. Oysa Milletler Cemiyeti döneminde bu tür konular örgütün alanı dışında tutularak, Uluslararası Çalışma Örgütüne bırakılmıştı⁹⁴.

Konsey, gerek insan haklarının ilerlemesi ve teşvik edilmesi konularında gerekse insan haklarının korunması konusunda doğrudan doğruya faaliyetler yürüten bir organdır⁹⁵. Konsey, BM Genel Kurulu tarafından 3 yıllık bir süre için seçilen 54 üyeden oluşmaktadır⁹⁶. Konsey, BM Şartının 62. Maddesinin 1. Fıkrası uyarınca; ekonomik, kültürel, sosyal alanlarla çevre, sağlık, eğitim gibi konular ve bunlarla ilişkili her türlü meselede çalışmalar başlatabilmektedir. Raporlar hazırlayıp Genel Kurul’a ve üye ülkelere tavsiyelerde bulunabilmektedir.

Konsey kendi yetkisi çerçevesindeki konularda Genel Kurula sunulmak üzere uluslararası sözleşme tasarıları hazırlayabilir, uluslararası konferanslar düzenleyebilmekte ve bu görevlerinin yanı sıra, ekonomik, kültürel ve sosyal konularda ve insan haklarının korunması ve yükseltilmesi amacıyla uzman komisyonlar kurabilmekte ve bu komisyonlar⁹⁷ sayesinde küresel ve bölgesel nitelikte çalışmalar yürütebilmektedir⁹⁸. ESK, oluşturduğu yardımcı kurumlar ile BM’in insan haklarına dair çalışmalarını yürütmektedir. Bu bakımından, tematik insan hakları ihlallerini ortaya koyan raporlar hazırlanması konusunda oldukça geniş yetkileri sahip bulunmaktadır. Ayrıca, Şartın 62. maddenin 2. fıkrasına göre konsey insan hakları ve temel özgürlüklerinin gözetimi ve bunlara saygının geliştirilmesi amacıyla tavsiye karar alabilmektedir.

⁹³ KızılsümerÖzer, s. 2018.

⁹⁴ Sur, s. 198.

⁹⁵ Tarhanlı, s. 411; Kalabalık, s. 74.

⁹⁶ ESK, devletlerin temsilcilerinden oluşmaktadır. Başlangıçta bu organda 18 devlet temsil edilirken, 1965’te 27’ye ve 1971’de üye sayısı 54’e yükseltmiştir. Üyeler, belli bir coğrafi dağılıma göre seçilir. Uygulamada 5 büyük devletin temsilcileri sürekli yer almaktadır. Pazarcı, s. 194; Sur, s. 198.

⁹⁷ Kalabalık, s. 75.

⁹⁸ Pazarcı, s. 194; Çalık, s. 1110.

Konsey, BM Kalkınma programı, BM Çevre programı gibi farklı BM programlarını koordine etmekte ve yetki alanına giren konular hakkında UNESCO, WHO, ILO gibi uluslararası nitelikteki uzman kuruluşlardan raporlar almak üzere uygun adımlar atar⁹⁹. Bununla birlikte, BM uzmanlı kurumlarının BM'ye bağlanması amacıyla yapılacak anlaşmaları gerçekleştirmek, onlarla kurulum sürekli ilişkileri yürütmek ve bu konuda BM Genel Kuruluna ve üye devletlere tavsiyelerde bulunmak ve yetkisiyle donatılmıştır (BM Şartı, m. 63-64)¹⁰⁰. Bununla birlikte, Konsey, uluslararası insan haklarının yükseltilmesi konusunda BM ve diğer uzman kuruluşlarla ortak çalışmalar yürütmektedir.

Konsey gerek olduğu zaman toplanır; genellikle yılda üç kez toplanmaktadır. İnsan hakları ile ilgili konular normal olarak Konseyin Toplumsal Komitesine yollanır. Karar tasarılarını da içeren komite raporları en son onay için konsey üyelerinin tümünün bulunduğu toplantıya sunulmaktadır. Konsey, bazı konuları, kendi komisyonlarından bir ya da birkaçı da dâhil olmak üzere birtakım organlara, kuruluşlara, ya da uzmanlık kurumlarına incelenmek ve sonraki bir toplantıya rapor edilmek üzere gönderebilir. Konsey, özel birtakım sorunları ele almak için ad hoc (özel) komiteler kurmuştur. Bu komiteler üye devletlerin temsilcilerinden, uzmanlardan, ya da kendi adlarına çalışan kişilerden oluşabilir¹⁰¹.

ESK'in, farklı alanlarda hazırladığı ya da hazırlanmasına öncülük ettiği raporlar, BM'ye üye ülkeler bakımından oldukça önem taşımakta ve bu ülkelerin söz konusu alanlara dair politikalarını etkilemektedir. Ayrıca, oy çokluğuyla karar alan Konsey'in büyük çoğunluğunu küçük ve az gelişmiş devletler oluşturduğundan dolayı, genellikle bu devletlerin lehine kararlar çıkmaktadır. Fakat gelişmiş devletlerin mali desteğinin olmaması takdirde, bu kararlar uygulanamamaktadır¹⁰².

⁹⁹ Kalabalık, s. 75.

¹⁰⁰ Pazarıcı, s. 194.

¹⁰¹ Birleşmiş Milletler Türk Derneği, s. 5.

¹⁰² Çalık, BM Organlarının İnsan Hakları ile İlişkisi s. 1111.

B. Birleşmiş Milletler Yardımcı Organları

1. İnsan Hakları Komisyonu

BM Ekonomik ve Sosyal Konseyi, 16 Şubat 1946 tarih ve 5 (I) sayılı kararı ile insan haklarına ve temel özgürlüklere ırk, dil, cinsiyet ya da din bakımından farklılık gözetmeksizin evrensel ölçekte saygı gösterilmesini ve bunlara uyulmasını geliştirmekle görevlendirilen ESK, bir İnsan Hakları Komisyonu kurmuştur¹⁰³. Anılan komisyon, BM'in insan hakları konularıyla ilgilenen ve insan haklarına ilişkin politikalarını belirleyen temel yardımcı bir organdır.

Anılan karara göre, İnsan Hakları Komisyonunun üyeleri bireysel sıfatlarıyla görev yapmakta, komisyonunun üye sayısı 53 kişiye ulaşmakta ve Mart ya da Nisan aylarında Cenevre'de yıllık altı hafta süre için toplanmaktadır.¹⁰⁴ Oturumlara, komisyona üye olan devlet temsilcileri dışında Birleşmiş Milletlere üye devletlerin komisyon tarafından çağırılmış temsilcileri, konu kapsamında Birleşmiş Milletlere üye devlet tarafından temsilci görevlendirilmiş olan gözlemciler, Birleşmiş Milletlere uzmanlık kurumlarının temsilcileri, Birleşmiş Milletlere Mülteciler Yüksek Komiserliği Bürosu temsilcileri, ESK, hükümet dışı örgütlerin danışman statüsündeki temsilcileri, Avrupa Konseyinden, Inter-Amerikan İnsan Hakları Komisyonu'ndan, Afrika Birliği Örgütü'nden, Arap Devletleri Ligi'nden ve özel olarak insan hakları ile ilgilenen bölgesel hükümetler arası kuruluşlardan gelen temsilciler katılabilmektedir. Komisyonunda karar alınabilmesi için, oy veren üyelerin çoğunluğu sağlaması gerekmektedir. Her oturum için Ekonomik ve Sosyal Konsey'e komisyon tarafından bir rapor sunulması gerekmektedir¹⁰⁵.

Komisyon, kuruluşunun sonrasında 60 yıl (1946-2006) boyunca insan haklarının korunması ve geliştirilmesi için sayısız faaliyette bulunmuştur. İnsan hakları alanında uluslararası standartların oluşturulması sürecine önemli katkıları

¹⁰³ Gemalmaz, Ulusalüstü İnsan Hakları, s. 341.

¹⁰⁴ ESK, İnsan Hakları Komisyonunun ilk üyeleri olarak şu kişileri atamaya karar vermiştir: Bay Paal Berg-Norveç, Prof. Rene Cassin- Fransa, Bay Fernand Dehousse-Bilçeka, Bay Victor Paul haya de la Terre-Peru, Bay K.C. Neogi- Hindistan, Bayan Franklin D. Roosevelt- ABD, ve Dr. John C.H. Wu-Çin. Şu de ekleyelim ki, İnsan Hakları ilk kompozisyonunda Türk üye yoktu, Türk üye ilk kez, 1951'de yer almıştır ve 1952-1953 yıllarında da Türk üye komisyonunda görev ifa etmiştir. Yani, 1947-1954 arasındaki evrede toplam 3 yıl Türk üye yer almıştır. Gemalmaz, Ulusalüstü İnsan Hakları, s. 341.

¹⁰⁵ Kalabalık, s. 76; Birleşmiş Milletler Türk Derneği, ss. 5-6.

bulunan komisyon, geniş bir çalışma alanına sahip bulunmaktadır. Komisyon ya kendi girişimleriyle incelemeler yapma ve üye ülkelere tavsiyelerde bulunmakta, ya da Genel Kurul'un veya ESK'in istemi üzerine çalışmalar yapabilmektedir¹⁰⁶. Ayrıca Komisyon, ESK'e uluslararası bildirimler yahut sözleşmelerin taslakları hazırlama gibi görevlerinin yanı sıra, azınlıkların korunması, ırk, din, dil ya da cinsiyet temelinde ayrımcılığın önlenmesi ve diğer insan hakları sorunlarına ilişkin tavsiyelerde bulunma ve raporlar hazırlama görevlerini de yerine getirmekte ve Konsey'in insan haklarına dair faaliyetlerinin koordinasyonunda yardım etmektedir¹⁰⁷.

Aynı zamanda komisyon, ESK'in uluslararası konferanslar düzenleyebilme yetkisine benzer olarak, insan hakları ile ilgili konularına ilişkin olarak, danışmanlık, bölgesel seminerler ve toplantılar düzenleyerek insan haklarının yükseltmesine katkıda bulunmuştur¹⁰⁸.

Komisyonun normatif alandaki, en önemli başarısı EİHB ve diğer temel insan hakları sözleşmelerinin hazırlanmasıdır. Genel konulu sözleşmeler olarak nitelendirilen, 1966 Uluslararası Medeni ve Siyasal hakları sözleşmesi ve Uluslararası Ekonomik, Sosyal, Kültürel Haklar Sözleşmesi'nin hazırlanmasıdır; ayrıca özel konulu sözleşmeler olarak nitelenen 1965 "Her Türlü Irksal Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına Dair Uluslararası Sözleşme" ; 1979 "Kadınlara karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına Dair Sözleşme"; Güney Afrika Cumhuriyeti'nde uygulanan apartheid rejimine karşı 1973 "Apartheid Suçunun Bastırılması ve Önlenmesine Dair Uluslararası Sözleşme"; 1984 "İşkence ve Diğer İnsanlık Dışı ya da Aşağılayıcı Muamele veya Cezaya Karşı Sözleşme"; 1989 "Çocuk Hakları Sözleşmesi"; 1990 "Göçmen İşçilerin ve Ailelerinin Haklarının Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşmesi"ni hazırlayan komisyon, insan haklarının korunması konusunda büyük ve önemli gelişmeler yaşanmasına sağlamıştır¹⁰⁹.

¹⁰⁶ Birleşmiş Milletler Türk Derneği, s. 5.

¹⁰⁷ Çalık, BM Organlarının İnsan Hakları ile İlişkisi, s. 1112;The United Nations And Human Rights,<http://www.un.org/rights/dpi1774e.htm>, (10.08.2019).

¹⁰⁸ Bülent Algan ve Refik Tiryaki, "Uluslararası Hukuk Açısından Uluslararası Organizasyonlar Ve İnsan Haklarının Korunması: Birleşmiş Milletler Örneği", **Avrasya Dosyası**, BM Özel, İlkbahar 2002, Cilt: 8, Sayı: 1, s. 118.

¹⁰⁹ Pazarıcı, s. 194; Kızılsümer Özer, ss. 220-221. 2006 "Engelli Kişilerin Haklarına Dair Sözleşme", aynı yıl Sözleşme'nin Seçimlik Protokolü; 2006 "Herkesin Zorla Kaybedilmeye Karşı Korunması Uluslararası Sözleşmesi" ise, daha sonra da İnsan Hakları Konsey tarafından hazırlanmışlardır.

BM kuruluşundan itibaren Genel Sekreter her yıl, bireyler ve hükümet- dışı kuruluşlardan insan hakları ihlallerinin şikâyet edildiği binlerce başvuru almıştır. Buna rağmen İnsan Hakları Komisyonu yıllar boyunca, insan haklarına ilişkin başvurularla ilgili olarak harekete geçme yetkisi olmadığını kabul etmiştir. Başka bir ifadeyle, komisyon 1947'de faaliyetine başlamasıyla birlikte, komisyona, dünyanın her tarafından insan hakları ihlallerine ilişkin şikâyetler gelmeye başladı. Ancak uzun bir süre İnsan Hakları Komisyonu, kendini insan hakları ihlallerini inceleme ve bu konudaki başvuruları işleme koyma konularında yetkisiz kabul etmiştir. Nihayet şikâyetlerin daha da artmasıyla birlikte İnsan Hakları Komisyonu bu düşüncesinden altmışlı yılların ikinci yarısından itibaren vazgeçmiş ve sorunu gerdirmeye için çalışmaya başlamıştır¹¹⁰. Bu çerçevede 1966'da Genel Kurul 2144 (XX) karar ile ESK ile komisyonu nerede gerçekleşirse gerçekleşsin insan hakları ihlallerine son vermek için BM'in yeterliliğini geliştirme yol ve araçlar hakkında değerlendirmede bulunmaya davet etmiştir. Davetin sonuçlarından biri, Komisyonun hükümetlerin cevaplarıyla birlikte ağır insan hakları ihlallerinin tutarlı bir modelini ortaya çıkarma izlenimi veren başvuruların incelenmesini içeren önerisidir¹¹¹.

Bu çerçevede, 1967 yılında BM İnsan Hakları Komisyonu, özellikle ırksal ayrımcılık ve apartheid uygulanan yerlerde olanlar olmak üzere ve fakat özellikle 8 (XXIII) sayılı karar uyarınca yapılacak çalışmanın çerçevesi anılan konularına sınırlı tutulmaksızın, kitlesel insan hakları ihlalleri üzerinde durmak ve konudaki başvuruları incelemek konusunda kendisini yetki verilmesini talep etti¹¹².

Nihayet ESK, 1967 yılında 1235 sayılı kararı¹¹³ ile ve 1970 yılında 1503 sayılı kararıyla¹¹⁴ İnsan Hakları Komisyonu ve onun Alt Komisyonu insan hakları ihlallerini incelemekle yetkilendirilmiştir. Bu kararlar doğrultusunda gerçekleştirilen insan

¹¹⁰ Ayhan Döner, İnsan Haklarının Uluslararası Alanda Korunması, s. 62; Doğan ve Özdemir, s. 283; Ayrıntılı bilgi için bkz. Gemalmaz, Ulusalüstü İnsan Hakları, ss. 346-349.

¹¹¹ Doğan ve Özdemir, s. 283.

¹¹² U.N. Commission on Human Rights Resolution 6, 7,8, ve 9 (XXIII), 1967; Gemalmaz, Ulusalüstü İnsan Hakları, s. 349; BM İnsan Hakları Komisyonunun 16.03.1967 tarih ve 8 (XXIII) sayılı " düzenli insan hakları ihlallerini ortaya koyan durumlar üzerinde çalışma ve soruşturma" başlıklı karar özel bir önem taşımaktadır. Çünkü Komisyon bu kararıyla yukarıdaki belirttiğimiz üzere, kendisi için anılan konuda bir özellikli yetki talebinde bulunmuştur. Anılankararda yer almış hususlara için bkz. Gemalmaz, Ulusalüstü İnsan Hakları, ss. 349-351.

¹¹³ Birleşmiş Milletler ESK'in 05/06/1967 tarih ve 1235 (XLII) kararının kabulü ve tam Türkçe metni için bkz: Gemalmaz, Ulusalüstü İnsan Hakları, ss. 352-353.

¹¹⁴ Kararın tam Türkçe çevirisi için bkz. Gemalmaz, Ulusalüstü İnsan Hakları, ss. 355-357.

hakları ihlallerini inceleme usulleri, karar sayılarına atfen “1235 ve 1503 Usullü” olarak adlandırılmaktadır¹¹⁵.

1235 Usulü’ne göre Komisyon önüne gelen bildirimlerden sonra, ilgili ülke hakkında araştırmalar yaparak durumu, kendi tavsiyeleriyle birlikte ESK’ye bildirmektedir. Bu usul çerçevesinde belirli ülkelerdeki insan hakları ihlallerinin komisyonda değerlendirilmesi kamuya açık toplantılar düzenleme, elde ettiği bulgular dünya kamuoyu ile paylaşma yoluyla ihlalcı devletler üzerinde baskı oluşturma ve böylece ihlallerin önüne geçmek hedeflenmektedir. Bu nedenle, özellikle 1980’li yıllardan itibaren bu usul tekrar etkili olarak uygulanmaya başlanmıştır. Fakat insan hakları ihlalleri tek tek incelererek kararlar alınmadığı için, 1235 usulü ile Komisyona tanınan yetki bir soruşturma yetkisi deđildir¹¹⁶.

1503 usulünde, bireysel mağduriyetler ile bunların nasıl telafi edileceği değil, başvurunun yönelik olduğu ülkedeki genel durum üzerinde durulmaktadır. Komisyon bir ülke içerisinde “genel olarak birbiriyle bağlantılı, delillere dayanan, ağır ve sistematik insan hakları ihlallerini içeren şikâyetleri” incelemekle yetkili kılınmıştır. Bu bağlamda bu usul şikâyet sahibinin sorunları yerine, ülkedeki önemli insan hakları ihlallerine odaklanan bir mekanizmayı ifade etmektedir. Bu bakımından 1503 usulü, şikâyetçinin derhal giderim elde etmesi ya da geri bildirim alması yönünden elverişsizdir. Çünkü başvurular komisyonca ayrı ayrı incelememekte, gelen şikâyetler belirli bir niceliğe ulařarak¹¹⁷ bir ülkede insan haklarının sistematik ve büyük derecede genel olarak ihlal edildiğini gösterdiğinde araştırılmaya başlanmaktadır. Bu çerçevede bir kişinin haklarının ihlal edilmesi kanıtların bir parçasını oluşturmakta ve kişinin

¹¹⁵ Mustafa Burak Çelebi, **İnsan Haklarının Uluslararası Düzeyde Korunması ve Birleşmiş Milletler Sistemi**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2012, s. 85.

¹¹⁶ Döner, **İnsan Haklarının Uluslararası Alanda Korunması** s. 63; Kalabalık, s. 98; Doğan ve Özdemir, s. 284; ESK tarafından benimsenen 1235 usulünde, İnsan hakları Komisyonun yoğun ve sistematik ihlaller kapsamında yapılan başvuruları nasıl inceleyeceği yönünde bir açıklık öngörülmemiştir. Dolayısıyla hangi tür başvuruların kabul edileceği, nasıl başvuru yapılacağı, başvuruların nasıl inceleneceği ve ne gibi kararlar alınacağı konularında bir belirsizlik bulunmaktadır. Ancak daha sonra bu eksikliği gidermek için ESK, 1503 Usulü diye bilinen denetim mekanizmayı kabul etmiştir. 1503 yöntemi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Tekin Akıllıoğlu, **İnsan Hakları I**, AÜSBF İnsan Hakları Merkezi Yayınları, Ankara, 1995, ss. 378-380; Çelebi, ss. 107-108.

¹¹⁷ 1503 usulüne, yıllık ortalama 20-25 bin başvuru almaktadır. Bu başvurular genel olarak; işkence, kaybolma, yargısız infaz, keyfi tutuklamalar ve yurt dışına çıkma yasağı ile ilgili olmaktadır. Çelebi, s. 108.

başvurusu diğer başvurularla birlikte BM harekete geçirecek kadar ağırlık taşımaktadır¹¹⁸.

1503 usulünde başvuru ve görüşmeler gizli yürütülür ve dolayısıyla incelemeler kapalı oturumlarda gerçekleştirilir¹¹⁹. 1503 usulü, 1970’li yıllarda gerek insan hakları uzmanları gerekse ulusal ve uluslararası insan haklarını koruma örgütlerince önemsenmesine rağmen, kendisinden beklenenleri tam olarak gerçekleştirilememiştir. Bunun farklı nedenleri vardır. İlk olarak usul oldukça karmaşıktır. Sadece başvuruları inceleyen ve bunları değerlendirerek bir üst organa rapor sunan yetkili organların (Çalışma Grubu, Alt Komisyon, İnsan Hakları Komisyonu Ad Hoc Komite, ESK ve Genel Kurul) sayılması bile onun karmaşık yapısını ortaya koymaya yeterlidir. Ayrıca usulün gizli yapısı, ülkeler üzerinde aleniliğin güçlü baskısının ortaya çıkmasını engellemekte, bu yüzden olumsuz sonuç ortaya çıkmaktadır. Üçüncü olarak araştırmalar, her ne kadar doğrudan değilse de dolaylı olarak bireylerin haklarının korunmasına hizmet etse de, belirli bir ülkedeki insan hakları ancak büyük sayılara ulaştıktan sonra yapılmaktadır. Bu da bireysel hakların etkili ve hızlı bir biçimde korunması ilkesine hizmet etmemektedir¹²⁰. Son olarak, 1503 usul tarafından ortaya çıkan rapor bağlayıcı bir karar niteliğinde değildir.

Daha sonara Komisyon, insan haklarının korunması ve geliştirilmesi için BM’nin kurumsal kapasitesini geliştirmiştir. Bu çerçevede komisyon çalışma yöntemlerini, tematik çalışmalar hazırlamak üzere İnsan Haklarının İlerletilmesi ve Korunması Hakkında Alt-Komisyonu¹²¹ kurmuştur. Ayrıca, bir ülkedeki yoğun ve sistematik insan hakları ihlallerini raporlamak üzere kişiler için gizli bir mekanizma ve belirli ülkelerdeki insan hakları ihlallerini veya belirli insan hakları konularını araştırmak ile yetkilendirilen özel raportörler ya da çalışma gruplarından oluşan bir özel

¹¹⁸ Rehman, s. 42; Doğan ve Özdemir, ss. 287-288.

¹¹⁹ Çelebi, s. 108-109.

¹²⁰ Döner, İnsan Haklarının Uluslararası Alanda Korunması, s. 67.

¹²¹ Alt Komisyon adı daha sonra 1999 yılında “İnsan Haklarının Geliştirilmesi ve Korunmasına Dair Alt Komisyonu” olarak değiştirilmiştir. İnsan Hakları Komisyon ve Alt Komisyonu arasındaki farkı şu şekilde ortaya konulabilir: İnsan Hakları Komisyon, insan hakları sorunlarının daha çok siyasi tarafıyla ilgilenirken Alt Komisyon için daha çok fiili olaylar ve onların hukuki değerlendirmeleri ön planda bulunmaktadır. Döner, İnsan Haklarının Uluslararası Alanda Korunması s. 62; Eren, Uluslararası Koruma Mekanizmaları, s. 268; 1235 Usulü hakkında daha geniş açıklamalar için bkz. Gülmez, Sözleşme-Dışı Sistemler ve Türkiye, ss. 153-190.

usuller¹²² sisteminin kuruluşu ve yürütülmesi ile komisyon birçok ülkede insan haklarının durumunun iletmesine yardımcı olmuştur¹²³.

Son olarak, 1990'ların ikinci yarısından itibaren, komisyon, yüksek düzeyde siyasallaştığına ilişkin eleştirilere maruz kalmıştır. Özellikle bu eleştiriler, komisyona seçilen ülkelerin, rakip ülkelerin gerçekleştirmiş olduğu insan hakları ihlallerini denetlemek ve kendi ülkelerinde gerçekleşen ihlallerin incelemekten kaçınmak suretiyle, bu konularını kötüye kullanmaları üzerinde yoğunlaşmaktadır¹²⁴. Başka bir ifadeyle, Sosyalist devletlerde insan hakları ihlallerin ele alınmadığı yönünde ciddi eleştirilere karşılamıştır. Keza, bazı ülkelerde gerçekleşen ihlallerin denetlenmesi konusunda objektif olunmaması, temsil edilen ülkelerin, hatta komisyonun başkanlığını yapan siyasetçilerin¹²⁵ neden oldukları insan hakları ihlallerine yönelik eleştiriler dikkat alınarak, BM insan hakları sisteminde kurumsal bir değişikliğe gidilmiş ve 2006 yılında Komisyonun görevine son verilerek yerine "İnsan Hakları Konseyi" kurulmuştur¹²⁶.

2. İnsan Hakları Konseyi

a. Konseyi'nin Yapısı ve Görevleri

Daha önce belirtildiği üzere İnsan Hakları Komisyonunda ciddi anlamda ortaya çıkan siyasallaşma sonucunda BM insan hakları sisteminde kurumsal bir değişiklik yapılmıştır. Bu değişiklik çerçevesinde, BM bünyesinde 60 yıl boyunca göreve yapan ve İnsan Hakları Konseyi'nin selefi olan İnsan Hakları Komisyonu'nun Genel

¹²² BU usullere ilerleyen bölümlerde yer verilecektir.

¹²³ Doğan ve Özdemir, ss. 277-278.

¹²⁴ Çalık, BM Organlarının İnsan Hakları ile İlişkisi, ss. 1113.

¹²⁵ Kaddafi'nin 2003 yılında komisyon başkanlığına seçilmesi önemli bir örnektir.

¹²⁶ Schmidt, ss. 392-394, Kızılsümer Özer, s. 220. BM İnsan Hakları Komisyonunun varlığının sona ermesi ayrıntılı bilgi için bkz. Gemalmaz, Ulusalüstü İnsan Hakları, ss. 383-384.

Kurulu'nun 15 Mart 2006 yılında almış olduğu A/60/251 sayılı karar¹²⁷ ile kaldırılmasına ve yerine İnsan Hakları Konseyi kurulmasına karar verilmiştir¹²⁸.

İnsan Hakları Komisyonu ESK'e bağlı bir organ iken, İnsan Hakları Konseyi BM Genel Kuruluna bağlı olarak kurulmuştur. Dolayısıyla Konsey doğrudan Genel Kurulun gözlemi altında faaliyet yürütmektedir. Anılan kararın 1. Bendi gereğince, Genel Kurul 5 yıl içinde konseyin statüsünü gözden geçirmektedir. Bu düzenlemeye paralel olarak 16. Bente, konseyin kurulduktan beş yıl sonra fonksiyonu ve işlerini gözden geçireceğine ve Genel Kurul'a rapor edeceğine yer verilmiştir. İnsan hakları komisyonunun sona ermesi ile birlikte, bu Komisyon'un oluşturduğu mekanizmaları sona ermemiş olup, İnsan Hakları Konseyi'ne devredilmiştir. Eklemek gerekir ki, artık İnsan Hakları Komisyonu sona erdiğinden, BM sözleşmelerinde Komisyona yapılan göndermeler, İnsan Hakları Konseyi'nin varlığı göz önünde bulundurularak değerlendirilmelidir¹²⁹.

İnsan Hakları Konseyi'nin kurulma amacı olarak, BM bünyesindeki insan hakları mekanizmalarını güçlendirmek ve gelişme hakkını da içine alacak biçimde medeni, siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel haklardan tüm insanların yararlanmasını sağlamakta, insan hakları konusunda uluslararası toplumu bir araya getirmek ve uluslararası insan hakları sisteminde merkezi bir kurum örgütlemektedir¹³⁰.

İnsan Hakları Konseyi, 47 üye devletten oluşmaktadır. Genel Kurul üyelerinin çoğunluğu tarafından gizli oy usulünce doğrudan ve şahsen seçilmektedir. Konsey üyeliğinde adil coğrafi dağılım ilkesi gözetilmektedir. Bu seçim usulü uyarınca denilebilir ki, konseye üye olarak seçilebilmek için büyük bir siyasi desteği elde etmek gerekir. Üyeler seçilirken Asya devletlerine 13, Afrika devletlerine 13, Doğu Avrupa

¹²⁷ 15 Mart 2006 tarih ve A/RES/60/251 sayılı "İnsan Hakları Komisyon" başlıklı kararı başlangıç bölümünü izleyen ve toplam on altı bent içeren bir belgedir. Bu kısa belge hacmi ile çelişkili şekilde önemli bir kurumun ihdasına imkân vermiştir. Kararın tam metni için bkz. General Assembly's Resolution, 60/251- Human Rights Council, https://www2.ohchr.org/english/bodies/hrcouncil/docs/A.RES.60.251_En.pdf, (27.8.2019).

¹²⁸ United Nations Human Rights Council, <https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRC/Pages/AboutCouncil.aspx>, (28.08.2019); Öztürk, s. 28; Söz konusu Genel Kurul kararı; İnan, Venezuela ve Beyaz Rusya'nın yokluğunda; 4 olumsuz oya (ABD, İsrail, Palau ve Marshal Adaları) Karşı 170 olumlu oy ile kabul edilmiştir.

¹²⁹ Öztürk, s. 29; Gemalmaz, Ulusalüstü İnsan Hakları, ss, 51-52.

¹³⁰ Doğan ve Özdemir, s. 27; Öztürk, s. 29.

devletlerine 6, Latin Amerika ve Karayipler devletlerine 8, Batı Avrupa devletlerine ve diğer devletlere 7 sandalye dağıtılmaktadır. Konsey ve Komisyon arasındaki üye sayısı açısından büyük bir fark görünmemekte, fakat üyelerin coğrafi gruplara dağılımı açısından getirilen değişiklik, Konsey'deki güç dengeleri bakımından önemlidir¹³¹. Üyeler Konseyde 3 yıl süreyle görev yapacaklardır ve seçilen yeniden seçilebilmesi için iki dönem üst üste görev yapmama şartı aranacaktır. İki dönem üst üste görev yapmama şartının getirilmesi, üyelik konusunda makul bir döngü sağlanması ve bazı devletlerin evrensel güçleri ve etkileri sayesinde devamlı olarak üyelikte kalmalarının engellenmesi yönünden birçok devletin desteğini kazanmıştır¹³².

Konsey üyeliği BM üyesi ülkelerin tümüne açıktır. Konsey üyeleri seçilirken, adayların insan haklarının geliştirilmesine ve korunmasına katkısı ve buna yönelik gönüllü olarak verdikleri taahhütler dikkate alınmaktadır. Başka bir deyişle, taraf ülkeler Konsey üyelerini seçerlerken, insan haklarının teşviki ve korunması konusunda katkı sağlayan ve gönüllü olarak yükümlülükler altına giren kişilerin seçilmesine özen göstermektedirler. Konsey üyelerinin seçiminde gözetilecek olan adayların, insan haklarının korunması ve geliştirilmesine yaptığı katkının, bu husustaki taahhütlerinin ve gösterdikleri bağlılığın dikkate alınması şartı, Konseyi Komisyondan net bir şekilde ayırmaktadır. Buna ek olarak, ağır ve sistematik insan hakları ihlallerini gerçekleştiren Konsey üyesi ülkelerin üyeliği, Genel Kurul'un üçte iki çoğunlukla alacağı bir kararla askıya alınabilmektedir¹³³. Örneğin, 13 Mayıs 2010 yılındaki seçimlerle Konsey üyesi seçilmiş bulunan Libya'nın üyelik hakları 01.03.2011 tarihli Genel Kurul karar ile askıya alınmış ve üyeliğine son vermiştir¹³⁴. Bir ülkenin insan haklarını ihlal ettiği gerekçesiyle Konsey üyeliğinden çıkarılması, BM sisteminde ilk kez işletilen bir mekanizmadır. Bunun yanı sıra oybirliği ile alınmış olması itibarıyla bu karar, sistematik ve yoğun insan hakları ihlallerine karşı Genel Kurulda, Libya sorununda

¹³¹ İnsan Hakları Komisyonu 53 üyeden oluşmaktaydı. Bu üyenin dağılım şu şekildeydi. Aysa ülkelerinden 12, Afrika ülkelerinden 15, Latin Amerika ve Karayip ülkelerinden 11, Doğu Avrupa ülkelerinden 5, Batı Avrupa ve diğer ülkelerden 10 üye. İnsan Hakları Konseyinde Afrika ve Asya ülkelerinin, toplamda 47 üyenin 26'sına ulaşarak çoğunluğu elde ettiğine işaret etmekle yarar bulunmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz: United Nations Human Rights Council "Membership", <https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CHR/Pages/Membership.aspx>, (27.08.2019).

¹³² Gemalmaz, Ulusalüstü İnsan Hakları, s. 386; Öztürk, ss. 31-32.

¹³³ General Assembly's Resolution, 60/251- Human Rights Council, m. 8, Çalık, BM Organlarının İnsan Hakları ile İlişkisi, s. 1114; Gemalmaz, Ulusalüstü İnsan Hakları, ss. 386-387.

¹³⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. General Assembly Resolution, A 65/L.60, 1 Mart 2011, <https://www.un.org/en/sections/documents/general-assembly-resolutions/index.html>, (29.08.2019).

Güvenlik Konseyi ile eşgüdümlü hareket etmek yönünde güçlü bir siyasi iradeye ulaşılması olduğunu işaret etmektedir¹³⁵. Görüldüğü üzere, bir üyeliğin askıya alınması kararına İnan Hakları Konseyi'nin kendisi değil, Genel Kurul karar vermektedir. Üyeliği askıya alınan ülke, İnsan Hakları Konseyinden atılmış olmayıp, kısa bir süre sonra Konsey'e yeniden kabul edilmesini isteyebilmektedir. Etkinliği tartışılır olsa da bu şart, İnsan Hakları Konseyi üyeliğine adaylığını koyan ve sistemli insan hakkı ihlali yapan ülkelerin bir şekilde cezalandırılmasına sağlamaktadır¹³⁶.

60/251 sayılı kararın 10. Bendine göre, Konseyin, biri ana oturum olmak üzere, her yıl en az üç oturumda olmak üzere düzenli bir şekilde toplanmakta ve bir yıl içindeki toplam toplanma süresi 10 haftadan geçmeyecektir; ayrıca gerekli görüldüğü durumunda Konsey üyelerinin üçte birinin katılımıyla ve bir üyenin teklif ile özel toplantılar da yapabilmektedir.

Genel Kurul'un 60/251 sayılı kararının 2.3.4 ve 5 bentleri gereğince, Konseyin temel görevleri, herhangi bir türde farklılık gözetilmeksizin, adil ve eşit bir tarzda herkes bakımından tüm insan haklarının ve temel özgürlüklerin korunmasına evrensel ölçekte saygıyı teşvik etmektedir. Konsey, kitlesel ve sistemli olanlar da dâhil olmak üzere insan hakları ihlallerini ele almakta ve bu ihlaller ile ilgili önerilerde bulunmak, insan hakları eğitim ve öğretiminin geliştirilmesi ve arttırılması, tematik sorunlar hakkında devletlere ve sivil toplum forum hizmeti sunma, yeni insan hakları standartlarının geliştirilmesinde Genel Kurula önerilerde bulunma, diyalog ve işbirliği yoluyla insan hakları ihlallerinin önlenmesine katkıda bulunmakta ve acil durumlarda gecikmeden derhal karşılık vermekte ve BM'in düzenlediği konferanslarda ve zirvelerde çıkan insan haklarına ilişkin taahhütleri ve amaçları takip etmektedir. Bunların yanı sıra, Konseyin her devletin insan hakları yükümlülüklerini ve gereklerini yerine getirmesi doğrultusunda evrensel çerçevede ve eşit olacak şekilde evrensel periyodik gözden geçirme görevi bulunmaktadır¹³⁷.

¹³⁵ Pınar Çağlı, "Evrensel Periyodik Gözden Geçirme Usulü ve Türkiye İncelemesi", **Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni**, Cilt:31, Sayı:1, 2011, s. 159.

¹³⁶ Philip Alston, "Reconceiving the UN Human Rights Regime: Challenges Confronting the New UN Human Rights Council", **Melbourne Journal of International Law** Öztürk, Sayı: 7, 2006, <http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/meljil&id=1&size=2&collection=fjournals&index=journals/meljil>, s. 186, (18.09.2019), Öztürk s. 32.

¹³⁷ Doğan ve Özdemir, s. 278; Öztürk, s. 29; Gemalmaz, Ulusalüstü İnsan Hakları, ss. 385-386.

İnsan Hakları Konseyi ayrıca, BM sistemi içinde insan haklarının etkili şekilde eşgüdümünün sağlanmasını ve yönlendirilmesini de geliştirmekte, insan hakları alanında hükümetlerle, bölgesel örgütlerle çalışarak insan haklarının korunması ve teşvik edilmesi üzere tavsiyelerde bulunmaktadır. Konsey, sivil toplum örgütlerinin, ülkelerin, bölgesel kuruluşların, uluslararası örgütlerin ifade alanıdır. Ayrıca Konsey, Genel Kurul'a her yıl rapor sunmaktadır. Bunların yarın sıra Konsey, özel usuller, şikâyet usulü ve uzmanlık tavsiyelerini sürdürebilmek için; İnsan Hakları Komisyonu'nun bütün görevlerini, yetkilerini, mekanizmalarını ve sorumluluklarını üstlenmekte, gözden geçirip ve gerekli gördüğü takdirde bunları geliştirecek ve örgütlenebilmektedir¹³⁸.

Görüldüğü üzere, BM İnsan Hakları Komisyonu kaldırılıp yerine İnsan Hakları Konseyi Kurulunca, anılan Komisyon tüm fonksiyonları ve bu arada da İnsan Hakları Yüksek Komiserliği ile bağlantılı fonksiyonları da yeni kurulan İnsan Hakları Konseyine bırakılmaktadır.

Konseyi, insan hakları ihlallerinin önlenmesi, gerçekleşen insan haklarının sona erdirilmesi, adaletin sağlanması ve hukuk devletinin gerçekleştirilmesi yönünde önemli faaliyetler göstermekte ve insan hakları normlarının oluşturulması görevine devam etmektedir¹³⁹. Bu çerçevede, günümüzde Konseyin normatif çalışmaları arasında, çok tartışmalı olan insansız hava araçlarının terörizmle mücadele için kullanılması, kitlesel izleme gibi konular yer almaktadır¹⁴⁰.

b. İnsan Hakları Konseyi Danışma Komitesi

İnsan Hakları Konseyinin 5/1 sayılı kararına istinaden, İnsan Hakları Konseyi Danışma Komitesi (bundan böyle "Danışma Kurulu"), Konsey için bir düşünce kuruluşu olarak çalışmak ve yönünde çalışmak üzere kurulmuştur¹⁴¹. Bu komite, “

¹³⁸ Kalabalık, s. 386; Çalık, BM Organlarının İnsan Hakları ile İlişkisi, s. 1116; Gemalmaz, Ulusüstü İnsan Hakları, s. 386.

¹³⁹ Konseyin, 2006 “Engelli Kişilerin Haklarına Dair Sözleşme”, aynı yıl Sözleşme'nin Seçimlik Protokolü; 2006 “Herkesin Zorla Kaybedilmeye Karşı Korunması Uluslararası Sözleşmesi”ni hazırlanmaktadır.

¹⁴⁰ Kızılsümer Özer, s. 222.

¹⁴¹ OHCHR, “Background information on the Advisory Committee”, United Nations Human Rights Council, <https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRC/AdvisoryCommittee/Pages/AboutAC.aspx>,(10.9.2019).

İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Alt-Komisyonu¹⁴²,un yerine geçmek üzere geçmiştir. Danışma Kurulunun çalışmaları uygulamaya yöneliktir ve önceki Alt-Komisyonun farklı olarak karar kabul etme, belirli ülkelerdeki durum üzerine inceleme yapma yetkisi bulunmamaktadır. Kurulu'nun esas görevi, Konsey'e usuli etkililiğin artırılması konusunda tavsiyeler de bulunmaktadır ve usuli etkinliğin artırılması konusunda tavsiyeler de bulunmaktadır¹⁴³.

Kurul ilk toplantısını Ağustos 2008'de gerçekleştirmiştir. Danışma Kurulu, Şubat ayında bir hafta ve Haziran ayında bir hafta olmak üzere yılda iki kez toplanmaktadır. İnsan Hakları Konseyi Danışma Kurulu'nun işlevleri şu şekilde açıklanmaktadır¹⁴⁴.

- Danışma Kurulu, konseye istediği şekilde ve biçimde uzmanlık sunar, Konseyin yönlendirmesinde hareket etmekte,
- Daha çok araştırmalara ve araştırmalara dayalı tavsiyelere odaklanır,
- Danışma Kurulu, İnsan Hakları Konseyi tarafından belirlenen çalışmalar kapsamında ikincisinin değerlendirilmesi ve onayı için daha fazla araştırma önerisi için teklif verebilir.
- İnsan Hakları Konseyinin güdümünde hareket eden Danışma Kurulu, daha çok uygulamaya yönelik çalışmalar yapmakta ve tavsiyesinin kapsamı, İnsan Hakları Konseyi yetkisiyle bağlantılı tematik konularla sınırlıdır¹⁴⁵.

Danışma Kurulu üyeleri görevlerini kendilerine özgü bağımsızlık ve tarafsızlık gereklilikleri ile yerine getirmektedir. Danışma Kurulu, dünyanın çeşitli bölgelerini temsil eden ve farklı dallardaki 18 bağımsız uzmandan oluşmaktadır. Bu uzmanların 5'i Afrika Birliği Devletleri'nden, 5'i Asya ülkelerinden, 2'si Doğu Avrupa

¹⁴² Alt-Komisyon, İnsan Hakları Komisyonu tarafından, devletlerinin temsilcisi olarak değil, kişisel olarak hizmet etmek üzere, normal olarak 3 yıl için seçilen 26 uzmandan oluşmaktadır. Alt-Komisyon şimdiye değin insan haklarının gerçekleştirilmesi için adalet sistemlerinin iyileştirilmesi, EİHB'nin ışığında ayrımcılıkla mücadele, dinsel, dilsel, ırksal, ulusal azınlıkların korunması ve temel özgürlüklerle insan haklarını ilgilendiren her türlü ayrımın önlenmesi, yerli hakların ve diğer hassas grupların korunması hakkında çalışmalar yapmıştır. Söz konusu komisyonun çalışmaları genellikle tavsiyeler hazırlanması yönündedir. Ayrıntı bilgi için bkz. Kalabalık, ss. 76-77; Birleşmiş Milletler Türk Derneği, ss. 6-7.

¹⁴³ Doğan ve Özdemir, s. 279.

¹⁴⁴ Komitenin şimdiki ve geçmiş görevler ve başarıları için bkz. OHCHR, "Background information on the Advisory Committee", United Nations Human Rights Council. <https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRC/AdvisoryCommittee/Pages/Mandates.aspx>, (09.09.2019).

¹⁴⁵ Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyi, <http://cenevreofisi.dt.mfa.gov.tr/ShowInfoNotes.aspx?ID=203421> (11.09.2019).

Devletlerinden, 3'ü Latin Amerika ve Karayipler' den ve diğer 3'ü ise Batı Avrupa ve diğer Devletlerden oluşmaktadır. Uzmanlar, Eylül ayında yapılan oturumda, hükümetler tarafından aday gösterilen kişiler arasından ve Kurul tarafından seçilir. Üyeler üç yıl görev yapar ve bir kez tekrar seçilebilirler. Üyelik süreleri, seçimlerinin yapıldığı yılın 1 Ekim'inde başlar¹⁴⁶.

Danışma Kurulu, yılda en fazla 10 iş günü olmak üzere iki toplantıya kadar toplanmaktadır. Halen Şubat ve Ağustos aylarında, her biri bir hafta boyunca oturumlarını sürdürmektedir. Kurulun önceden onayı ile özel olarak ek oturumlar planlanabilir¹⁴⁷.

c. İnsan Hakları Konseyi Koruma Mekanizmaları

İnsan Hakları Konseyi farklı mekanizmalarla insan hakları ihlalleri alanında çalışmalar yapmaktadır. Bu mekanizmalar sırası ile evrensel periyodik gözden geçirme mekanizması, özel usuller ve şikâyet usuller başlıklar altında incelenecektir. İncelemeye başlamadan önce evrensel periyodik inceleme mekanizması ve şikâyet usulünün İnsan Hakları Komisyonu'nun denetim faaliyetlerine yapılan çeşitli eleştirileri ortadan kaldırmaya yönelik olduğu belirtilmelidir.

(1)Evrensel Periyodik İnceleme Mekanizması

(i) EPİM'nin Kapsamı ve Usulünün İşleyişi

Evrensel Periyodik İnceleme Mekanizması (EPİM), İnsan Hakları Komisyona yöneltilen seçicilik ve politize olmaya iddialarına karşı Konsey bünyesinde insan haklarının geliştirilmesi ve korunması görevini yerine getirmek üzere oluşturulmuş bir mekanizmadır. Seçicilik iddiası Komisyon bazı yerlerdeki insan hakları ihlallerini ele

¹⁴⁶ Danışma Komitesi'ndeki mevcut üyelerin tam listesi ve görev süreleri için bkz.<https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRC/AdvisoryCommittee/Pages/Members.aspx> (10.09.2019).

¹⁴⁷ OHCHR, "Sessions of the Human Right Council Advisory Committee",United Nations Human Right Council, <https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRC/AdvisoryCommittee/Pages/Sessions.aspx#gotonavigation>, (10.09.2019).

alırken bazı yerlerdeki insan hakları ihlallerine gereken önemi vermediğine eleştirilerine dayanmaktadır.

BM'in 60/251 sayılı karar ile EPİM'in çerçevesi çizilmiş ama hakkına ayrıntılı bir düzenleme yapılmamıştır. EPİM'e ilişkin detaylı düzenlemeye, İnsan Hakları Konseyi'nin 18 Haziran 2007 yılında ve 5/1 sayılı kararında yer düzenlenmiştir.¹⁴⁸ Bu kararın ilk bölümünde EPİM'in ilkeleri, temeli, amacı, periyodikliği, düzeni, süreci, yöntemi, sonucu ve ardından gelen takip mekanizması ayrı ayrı düzenlenmiştir.

Söz konusu mekanizma uyarınca, her bir ülkenin insan hakları alanındaki taahhütler ve yükümlülükleri yerine getirip getirmediği 4 senede bir gözden geçirilmelidir. İlgili devletin işbirliği ile ve aktif bir diyalog içerisinde gerçekleştirilecek olan izleminin sonuçları, kamuoyuyla paylaşılmaktadır. Gözden geçirme, yapıcı diyaloga dayalı ve sözleşme-içi koruma mekanizmalarını tamamlayıcı nitelikte olmalıdır. EPİM ile ülkenin insan hakları alanındaki tüm uygulamalarının incelenmesini amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda 5/1 sayılı kararına göre EPİM bakımından ülkenin sorumluk alanı, şu unsurları kapsamaktadır: BM Şartı, EİHB, devletlerin taraf olduğu BM insan hakları sözleşmeleri, İnsan Hakları Konseyi'ne üyeliklerine sunarken yapılan gönüllü taahhütler ve üstlenilen yükümlülüklerdir. Bunlara ek olarak insancıl hukuku kuralları da bu incelemede dikkate alınmaktadır¹⁴⁹. Anılı karara uyarınca, EPİM tüm insan hakları bölünmezliği, evrenselliği ve birbiriyle olan ilişkisi yönünde farkındalık yaratmakta, karşılık ve iletişim ile nesnel ve güvenilir bilgiye dayanan bir işbirliği mekanizması olmaktadır.

EPİM uluslararası kapsamda tüm ülkelere eşit olarak uygulanmakta, BM üyelerince yürütülen eylem odaklı olan devletlerarası bir işlem niteliği taşımaktadır. Bu denetim çerçevesinde, yıl boyunca üç oturum yapılacak ve her oturumda 16 ülke olmak üzere yılda toplam 48 ülke incelenecektir. Bu sayıda dört yılda BM üyesi toplam 192 ülke denetimden geçecek ve böylece bir devlet her 4 yılda bir bu izlemeye tabi olacaktır. İnceleme süreci şeffaf, objektif, yapıcı taşıyacak; ayrımcı, politik olmayan ve saldırgan bir tavırda bir özellik sürdürülmeyecektir. Uygulama sırasında ilgili ülke

¹⁴⁸ Human Right Council, 9th Meeting, 18 June 2007, Institution-Building of the United Nations Human Rights Council, A/HRC/5/L.2, <https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRC/Pages/AboutCouncil.aspx> (14.09.2019);5/1 sayılı karar İnsan Hakları Konseyi'nin kurumsal yapısına dair olup, BM Genel Kurulun 60/251 sayılı kararın uygulanmasına sağlamak hedefiyle alınmıştır.

¹⁴⁹ Çağlı, s. 163; Doğan/ Özdemir, s. 299; A/HRC/5/21, HRC Res. 5/1. Institution-building of the UN Human Rights Council, Annex, par. 1/1.

ve Konseyin planlarına aşırı yük getirilememekte ve süreç fazlaca uzatılmayacaktır. İnceleme mekanizması gerçekçi olacak, gereğinden fazla zaman, mali kaynağı ve insan kaynağı tüketmeyecektir. İnsan Hakları Konseyi'nin insan hakları ihlallerinde ivedi olarak harekete geçme kapasitesini azalmamaktadır. Mekanizma uygulanırken inceleme temelinde yer alan yükümlülükler hâle gelmeksizin, ülkelerin özellikleri ve gelişmişlik seviyesi göz önüne bulundurulmaktadır¹⁵⁰.

EPİM'in nihai amacı her ülkede insan hakları durumunu geliştirmek ve tüm dünyada insanları etkileyecek önemli sonuçlar almakta, devletlerin insan hakları konusundaki taahhütlerini ve yükümlülüklerini yerine getirmesinin sağlanması, olumlu gelişmelerin ve devletlerin mücadele ettikleri zorlukların değerlendirilmesi amaçlamaktadır. Söz konusu mekanizma, insan haklarını yerinde harekete geçirmek, desteklemek, korunmasını ve geliştirilmesini yaygınlaştırmak üzere tasarlanmıştır. Bunu başarabilmek için, ilgili ülkenin rızası ve görüşleri alınarak ülkenin kapasitesini ve sağlanan teknik yardımı arttırmak, ülkeler ve diğer menfaat sahipleri arasında, ülkelerin rızası ve danışmanlığını alarak, en iyi uygulamaları paylaşmak ve insan haklarının korunması ve teşvik edilmesi için işbirliği sağlamaktadır. Ayrıca EPİM ile ulaşılmak istenen amaçlardan bir diğeri ise İnsan Hakları Konseyi ve İnsan Hakları Yüksek Komiserliği ile işbirliği yapılması ve ilişki kurulması yönünde destek sağlamaktadır¹⁵¹.

Gözden geçirmeler üç rapora dayanmaktadır. EGİM kapsamında incelemeye kaynaklık edecek belgeler şöyle sıralanmaktadır¹⁵².

▪ Ulusal rapor: Bu rapor gözden geçirilen ülke tarafından hazırlanmakta, 20 sayfayı aşmaması gerekmektedir. Rapor devlet için öncelikleri, itirazları, sınırları, en iyi uygulamaları, insan hakları başarılarının ayrıntılarını içermelidir¹⁵³. Devletlerin sunacakları bilgileri, menfaat sahiplerini de içeren ulusal düzeyde geniş bir danışma sürecinden geçirerek hazırlamaları teşvik edilmektedirler.

¹⁵⁰ Öztürk, s. 35; Human Right Council, A/HRC/5/L.2, ss. 3-4.

¹⁵¹ Öztürk, ss. 35-36; Human Right Council, A/HRC/5/L.2, ss. 4-5; Birleşmiş Milletler Türkiye, "EPİM Hakkında Temel Bilgiler", <http://www.un.org.tr/humanrights/tr/evrensel-periyodik-inceleme-3-dongu>, (17.09.2019).

¹⁵² Schimdt, ss. 395-396; Doğan ve Özdemir, s. 300.

¹⁵³ Rapora konu edilen bilgiler sözlü ve yazılı olarak sunulabilir. Sunulacak raporlara sayfa sınırlaması getirilmesi nedeni, tüm ülkelere eşit muamele yapılmasının sağlanması ve EPİM'ye aşırı yük getirilmesini önlemektir.

▪ BM bilgilerinin derlenmesi: Bu raporla özel usuller çerçevesinde hazırlanan raporlarda yer alan bilgileri, BM sözleşme organlarının gözden geçirilen devlet hakkındaki yorum, gözlem ve önerileri bir araya getirilmektedir. Rapor, İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Ofisi tarafından hazırlanmakta ve 10 sayfayı geçmeyecek şekilde kaleme alınmaktadır.

▪ Diğer ilgililer tarafından ulaştırılan doğru ve güvenilir bilgiler: İnsan Hakları Yüksek Komiserliği tarafından hazırlanmakta, 10 sayfayı aşmayacak şekilde özetlenmektedir. Bu raporda ilgili ülkedeki insan hakları uygulamalarına ilişkin olarak bölgesel kuruluşları, ulusal insan hakları kurumları, akademik kaynakları, hükümet-dışı kuruluşlar gibi ilgili üçüncü kişilerden edinilen güvenilir ülke bilgi derlenmektedir.

Görüldüğü üzere, EPİM incelemesi bakımından bu üç temel kaynak arasında herhangi bir hiyerarşik sıralama düzenlenmemiştir. Böylelikle EPİM, özellikle 5/1 sayılı karara gereğince; devlet-dışı aktörlerin de sürece eşit konumda katılmalarına ve ilettikleri bilgilerin gözden geçirme sürecinde devlet raporları yahut BM sistemine ilişkin veriler ile eşdeğer bir statüde, resmi belge olarak dikkate alınmasına imkân tanınmaktadır.

İnceleme süreci, İnsan Hakları Konseyi Başkanı ve Konseye üye olan 47 devletten oluşan bir Çalışma Grubu tarafından yürütülmektedir. Tüm Konsey üyeleri ve gözlemci devletler, karşılıklı diyalog da dâhil olmak üzere, inceleme sürecine katılabilmektedirler. Çalışma Grubu'nun raporunun hazırlanması da dâhil olmak üzere, İnsan Hakları Konseyi üyelerinin ve farklı bölgesel Grupların arasından kura usul ile belirlenecek üç raportör (ki 5/1 sayılı kararda bu üçlü troyka olarak adlandırılmaktadır); incelemeyi kolaylaştırılmak için görev yapacaklardır¹⁵⁴. İnceleme öncesinde, devletlerin yazılı bildirimini ve İnsan Hakları Yüksek Komiserliği tarafından yapılan derlemeler de dâhil olmak üzere gözden geçirme incelemesine esas teşkil edecek bilgiler, BM'nin resmi dilinde hazırlamak üzere, incelemeden 6 hafta önce Çalışma Grubu'na iletilir. BM üyeleri bu verileri inceleyerek, Troyka aracılığıyla EPİM ile izlenen devlete yöneltmek için soruları hazırlayabilirler. Söz konusu sorular,

¹⁵⁴ Elvira Dominguez Redondo, "The Universal Periodic Review of the UN Human Right Council: An Assessment of the First Session", *Chinese Journal of International Law*, Cilt:7, Sayı:3, 2008, s. 727, <http://chinesejil.oxfordjournals.org/content/7/3/721.full.pdf+html>, (17.09.2019); Öztürk, ss. 37-38;

Troyka tarafından bir araya getirilip düzenlenir ve oturum öncesinde gerekli hazırlığı yapabilmesi üzere ilgili ülkeye yazılı olarak bildirilir¹⁵⁵.

İnsan Hakları Yüksek Komiserliği, Troyka üyelerine gerekli uzmanlığı ve yardımı sağlamaktadır. İlgili ülke, troyka üyelerinden birinin kendi Bölgesel Grup'undan olmasını¹⁵⁶ ya da troyka üyelerinden birine itiraz edebilir ve yerine yeni bir üyenin seçilmesini talep edebilir. Aynı şekilde troyka üyeleri de belirli bir gözlem sürecinden muaf tutulmasını isteyebilirler¹⁵⁷. Tüm bu düzenlemeler, yine EPİM sisteminin siyasetleşmesini önlemeye yönelik olarak alınmış önlemlerdir¹⁵⁸.

Hakkında gözlem yapılan devlet ve İnsan Hakları Konseyi arasındaki karşılık diyalog Çalışma Grubu'nda yapılmaktadır. Çalışma Grubu'nun kendi başına delil toplama yetkisi olmadığından, diyalog kurma ve rapor hazırlama sürecinde, ilgili devletle ilişki kurmak zorundadır. Söylemek gerekir ki, diğer menfaat sahipleri söz konusu diyalog sırasında hazır bulunabilirler ancak söz olarak diyaloga katılamazlar.

Çalışma Grubu'nda her devlet için ayrılacak inceleme süresi üç saat olacaktır. Çalışma Grubu toplantısı, gözden geçirme incelemesine tabi olan devletin ulusal raporunu sunması ile başlamaktadır. Bu sunum için 30 dakikalık bir süre öngörülmüştür. Ulusal raporun sunulmasını ardından, 2 saatlik soru-cevap aşamasına geçilir. Bu aşamada Konsey üyesi ülkelerin yanında, gözlemci olan devletler ve diğer menfaat sahipler görüşlerini bildirebilir ve sorular sorabilirler. Soru ve görüşlerini bildirilmesi için her ülke veya ilgiliye ikişer dakikalık süre düzenlenmiştir. Ancak yoğun katılım nedeniyle bu süreler sıkı sıkıya bağlı kalmanın mümkün olmayacağı henüz ilk gözden geçirme oturumunda anlaşılmıştır. Gözleme tabi devletin, kendisine sözlü olarak yöneltilen bu soruları ve Troyka vasıtasıyla daha önce iletilmiş yazılı soruları bu esnada cevaplaması yolu ile ülkeler arasında karşılıklı diyalog sağlanmış

¹⁵⁵ Çağlı, ss. 166-167.

¹⁵⁶ Bu sayıda gözlem altındaki ülke, kendi kültürel hassasiyetlerini ve insan haklarının uygulanması ve korunması alanındaki kapasitesinin sınırlarını anlayan bölgesel bir müttefik elde etmiş olur. Öztürk, s. 38.

¹⁵⁷ Örnek olarak, 2008 yılında Hindistan ile ilgili yapılacak bir inceleme için, iki ülke arasındaki uzun süreli siyasi gerginlik nedeniyle, Pakistan troyka üyeliği görevinden çekilmiştir. Bunun üzerine Hindistan için yeniden kura çekilerek troyka; Endonezya, Hollanda ve Gana'dan oluşturulmuştur. Çağlı, s. 166.

¹⁵⁸ Çağlı, s. 166; Redondo, s. 727; Öztürk, s. 38.

olur. Kalan 30 dakikalık sürede ise, gözleme tabi tutulan devlet nihai yorum ve görüşlerini bildirir¹⁵⁹.

Üç saatlik bu incelemenin sonunda, Troyka tarafından raporun hazırlanması için yarım saatlik bir süre ara verilir. Aranın takiben, karşılıklı diyalog esnasında varılan sonuçların ve ilgili devlete yöneltilen tavsiyelerin bir özeti niteliğinde olan Çalışma Grubu Taslak Raporu sunulur. Devletin onayını alan tavsiyeler, raporda ayrıca ifade edilir. Devlet, kendisine yöneltilen tavsiyeler hakkındaki görüşlerini ve kendi taahhütlerini, Çalışma Grubu'nun oturumu sırasında veya daha sonra Konsey'e bildirecektir¹⁶⁰. Hatırlatmak gerekir ki, EPİM'in işbirliğine dayanan niteliği gereğince, karşılıklı diyalog sırasında ilgili ülke hangi sorulara ve yorumlara cevap vereceğini kendisi seçmektedir. Bu mekanizm, insan hakları ihlalleri ile ilgili tartışmaya girmek istemeyen ülkeler tarafından kötüye kullanılmaya açıktır¹⁶¹.

Çalışma Grubu'nun talak raporunda yer alan görüş ve tavsiyeler ile ilgili ülkenin yorum ve yanıtlarını içeren 'Nihai Rapor' un, İnsan Hakları Konsey tarafından, bu gözden geçirme incelemesini ardından yapılan ilk olağan Genel Oturumda kabul edilmesiyle gözden geçirme incelemesi son bulur. EPİM sonucunda kabul edilecek rapor, inceleme sürecinde nasıl bir yol izlendiğinin özetini, önerileri, çıkarımları ve gönüllü olarak üstlenilen yükümlülükleri içermektedir. Raporda EPİM'nin neticesinde incelenen ülkede insan haklarının durumunun, olumlu gelişmeleri ve karşılaşılan sorunları da içeren nesnel ve şeffaf bir değerlendirme yapılmaktadır. Gerçekleştirilen iyi uygulamalar paylaşılmakta¹⁶², insan haklarının korunması ve teşvik edilmesi alanında işbirliğinin arttırılmasının üzerinde durulmaktadır. BM üyesi ülkelerin ve diğer menfaat sahiplerin görüşlerinin bir özeti, ilgili devletin onayı üzerine sağlanacak teknik yardım ve kapasite oluşturma konusunda karar verilecek ve nihai raporda incelenen devletin gönüllü olarak

¹⁵⁹ Redondo, s. 727; Çağlı, s. 167.

¹⁶⁰ Çağlı, s. 167, Human Right Council, A/HRC/5/L.2, ss. 7-8.

¹⁶¹ Rosa Freedmen, **The United Nations Human Rights Council**, Routledge, Oxfordshire, 2013, s. 264, Öztürk, s. 39.

¹⁶² Söz konusu "iyi uygulamalar"a ilişkin bazı örnekler şöyle sıralanabilir: Gözden geçirmeye tabi olarak incelenen devletin, kendisine yöneltilen tüm tavsiyelere, bilhassa da kabul ettiklerine dair detaylı bir belge hazırlanması (Norveç), İnsan Hakları Konseyi'ne kat ettiği gelişmeler konusunda düzenli olarak rapor sunması (Romanya, Birleşik Arap Emirlikleri), Gözleme tabi tutulan devletin, kabul ettiği tavsiyelere ilişkin atacağı adımları içeren bir Eylem Planı geliştirmesi (Bahreyn), süreç sonunda ortaya çıkan sonuçların hayata geçirilmesini sağlamak amacıyla hükümet teşkilatı içinde bir Çalışma Grubu kurulması (Polonya). Çağlı, s. 170; bkz. <http://www.upr-info.org/-Follow-up-.html> (18.09.2019).

üstlendiği taahhütlere ve yükümlülüklerine da yer verilmektedir. Bu bakımından nihai rapor; devletler arasında insan hakları uygulamalarının iyileştirilmesi yönelik yardımlaşma ve teşvik ya da mevcut iyi uygulamaların paylaşılması yoluyla işbirliğini arttıracak bir belge olmaktadır. Gözleme tabi tutulan devlet ulaşılan nihai sonuca tamamen dâhil olacaktır. Nihai sonucu İnsan Hakları Konseyi'nce bütünü kabul edilmesinden önce, ilgili devlete karşılıklı diyalog sırasında etkili olarak üzerinde durulmayan konular ve ya da halen açıklık getirilmesi gereken meseleler hakkında açıklama yapma imkânı tanınmaktadır. İnsan Hakları Konseyi'nin üye ülkeleri, gözlemci ülke ve ilgili devlet; Konsey üyelerinin tümünün incelemenin sonucu ile hakkında herhangi bir eylemde bulunmasından önce kendi görüşlerini belirtebilmektedir. Sivil toplum ve diğer ilgililer ise, inceleme sonucunun Konsey tarafından kabulünden önce genel yorumlar yapma fırsatı bulmaktadır.¹⁶³.

5/1 sayılı kararda, inceleme sürecinin sonrasında bir takip süreci de yer almıştır. İşbirliğine yönelik bir mekanizma olması sebebiyle EPİM'in sonucunda alınan kararlar, öncelikle ilgili ülke ve diğer menfaat sahipleri tarafından uygulanmalıdır. Bir sonraki incelemede, önceki inceleme neticesinin uygulanıp uygulanmadığı üzerinde durulmaktadır. İnsan Hakları Konseyi programında, EPİM'e yönelik devamlı bir gündem maddesi bulunmaktadır. Uluslararası toplum, gözlem tabi tutulan devletin görüşleri ve rızası alınarak, kapasite oluşturma ve teknik yardıma yönelik önerilerin ve nihai kararların uygulanması için destek vermektedir. EPİM sonucu verilen kararlarla ilgili İnsan Hakları Konseyi, özel bir mekanizmanın ne zaman uygulanacağına karar verecektir. İlgili devleti EPİM ile işbirliğine yöneltmek için tüm yollar tüketildikten sonra, İnsan Hakları Konseyi ısrarlı bir biçimde işbirliğinden kaçınılan durumlara da dikkat çekecektir¹⁶⁴.

EPİM'in hem ülkeye özgü hem de uluslararası karma bir nitelik taşıması, hukuken bağlayıcı olan ve olmayan önlemleri içermesi ve ilgili ülkeye has bir çözüm sunması, insan haklarının sürekliliğinin ve evrenselliğinin sağlanması bakımından önemlidir. Ayrıca rapörlerden oluşan ve troyka adı verilen sistem, üç devletin inceleme konusu olan ülkedeki insan hakları durumlarıyla ilgili aktif olarak hareket etmesini

¹⁶³ Human Right Council, A/HRC/5/L.2, ss. 8-9, Redondo, s. 729. Öztürk, s. 40.

¹⁶⁴ Human Right Council, A/HRC/5/L.2, s. 10; Öztürk, ss. 40-41.

sağlamaktadır. Bunun yanı sıra, hükümet dışı örgütler kendi görüş ve tavsiyelerinin EPİM'e dâhil edilmesi hedefiyle troyka ile öncelikli ilişki kurmaktadır¹⁶⁵.

Söz konusu mekanizmanın insan haklarının korunması alanında önemli bir potansiyel taşımaktadır. Özellikle devletlerin temsil edildiği heyete geniş katılım ve söz alan devletlerin sayısı, ortaya umut aşıl原因an bir tablo çıkmıştır. Karşılık diyalog sayesinde gündeme getirilen medeni, siyasi, ekonomik, sosyal ve kültüre haklar; korunmaya muhtaç kesimler, insan haklar savunucuları ve cinsel yönelimler gibi korulara bütüncül olarak yaklaşma fırsatı bulunmuştur. Ayrıca sözleşme ile kurulan organlar, EPİM'nin çalışmalarını takip etmesi sayesinde çıkarımlarında ve önerilerinde daha amaca uygun hareket edebilirler¹⁶⁶.

(ii) Konsey'in ve EPİM'nin Yapısına İlişkin Eleştiriler

Günümüzde, Konseyin denetim faaliyetleri bütün bu yeni oluşturan mekanizmalara karşı eleştirilmekte; insan haklarının korunmasında başarılı olmadığı ileri sürülmektedir. Selefî Komisyon'a getirilen eleştiriler, Konsey bakımından da devam etmektedir.

Daha önce belirtildiği üzere İnsan Hakları Konseyi'ni kuran 2006 yılındaki Genel Kurulu kararının itici gücü; İnsan Hakları Komisyonu'nun bazı olumsuz yönlerini, özellikle de siyasiliğini ve seçiciliğini ortadan kaldırmak, insan haklarının daha etkili şekilde geliştirilmesi ve korunmasını sağlamaktır. Yalnızca BM denetim sistemindeki reform hareketleri çerçevesinde, insan haklarının ihlaline dair iddiaları inceleyerek, ihlal tespiti takdirde mağduriyetin giderilmesine hükmedebilecek bağımsız bir yargı organı düzenlenmemiştir. Bu bağlamda temel tartışma; reform hareketiyle oluşturulan Konsey'in, salt üye ülkelerdeki insan hakları uygulamalarını incelenecek bir organ olarak BM sisteminin güçlendirilmesi anlamında beklentileri karşılayıp karşılamayacağı konusu olmuştur. Elbette üyeleri devlet temsilcilerinden oluşan devletlerarası bir örgüt olma vasfı dolayısıyla İnsan Hakları Konseyi de nihayetinde siyasi bir yapıya sahip bulunmaktadır. Nitekim Komisyon'a yöneltilen eleştiriler esasen organın yapısı değil işleyişi bakımından siyasileşmesine yöneliktir.

¹⁶⁵ Redondo, ss. 726-727; Öztürk, s.41.

¹⁶⁶ Öztürk, ss. 41-42; Redondo, ss. 729-731.

İnsan Hakları Komisyonu döneminde, insan hakları alanındaki incelemeler uygulamada, belirli bazı devletlerin devamlı olarak eleştirilmesine rağmen, diğer bazı devletlerin insan hakları yaygın ihlalleri konusunda denetlemekten muaf tutulmasına yönelik endişeler oldukça dile getirilmiştir. Bunun yanı sıra, belirli ülkelerin de Komisyon'un yürüttüğü özel usuller çerçevesinde tekrar incelemeye tabi tutulup kınanması nedeniyle Komisyon'un insan hakları denetimi yönünden "seçici" olduğu öne sürülmüştür¹⁶⁷.

Komisyon tecrübesinde yaşanan bu olumsuzlukların önüne geçilebilmesi hedefiyle Konsey'in kurulma aşamasında bazı tedbirler alınmıştır. Daha önce açıklanmış olan bu tedbirlerin ilki, Konsey üyeliği bakımından insan hakları temelli bazı şartlar düzenlemiş olmasıdır. Konsey üyesi olan ülkelerin de üyelik dönemleri içinde EPİM incelenmesi sistemin güçlendirilmesi yolunda alınmış başka bir tedbirdir. Aynı zamanda, EPİM çerçevesinde, tüm BM üyesi ülkelerin periyodik olarak denetimden geçeceği bir sistem olması itibarıyla, BM insan haklarının korunması sisteminde seçiciliğin önlenmesine yardım etmektedir. Bu bağlamda EPİM, özellikle insan hakları uygulamalarında genel olarak sorun yaşamayan ülkelerde diğer BM denetim mekanizmalarında çok fazla gündeme getirilmemiş, hatta gözden kaçmış sorunların da tartışılmasına imkân vermesi bakımından önem arz etmektedir. Ancak sayılan tedbirlerin, Konsey'in işleyişinde de Komisyon tecrübesinde yaşanan benzer bir siyasileşme eğilimi olduğu yönündeki endişeleri tam anlamıyla gideremediğini belirtmek gereklidir¹⁶⁸.

EPİM'in oluşturulmasına dair görüşmeler sırasında üzerinde durulan bir başka husus da; Uluslararası Çalışma Örgütü, İktisadi Kalkınma ve İşbirliği Örgütü veya Dünya Ticaret Örgütü sistemlerinde olduğu üzere bağımsız uzmanlar yerine devlet temsilcilerince yürütülmesi olmuştur. İncelemeyi gerçekleştirecek bağımsız uzmanların yer almaması nedeniyle gözden geçirme, aslında ülke temsilcileri eliyle idare edilen bir denetim niteliği göstermektedir. Ancak, bundan hareketle EPİM'nin münhasıran devlet merkezli ve Komisyon'da yaşanan olumsuzlukları potansiyel olarak içinde barındıran bir süreç olduğu sonucuna ulaşmak yerinde olmayacaktır. Çünkü teşkilat üyesi ülkeler, Konsey'e gönderecekleri temsilcinin seçimi hususunda

¹⁶⁷ Çağlı, ss. 175-176.

¹⁶⁸ Çağlı, ss. 176-177.

serbesttir. Böylece gönderilecek temsilcinin bir hükümet mensubu ya da hükümet örgütlenmesinin dışından, bağımsız bir uzman olarak seçilmesi tamamıyla üye ülkelerin ellerine bırakılmıştır¹⁶⁹.

EPİM'e yöneltilen diğer bir eleştiri; denetim sürecinin Afrika devletleri, İslam işbirliği devletler örgütleri, Avrupa Birliği ülkeleri gibi bölgesel grupların etkisine fazlasıyla açık olmasına ile ilgilidir. Mayıs 2008'deki ikinci oturumda, özellikle İslam işbirliği örgütü devletlerinin ve Afrika ülkelerinin kendi bölgelerine yönelik ülkelerle ilgili övgü dolu yorumlarda bulunması ve diğer bölgelerdeki insan hakları konularına duyarsız kalmaları suretiyle "bölgecilik" yapma, ortaya çıkan bir sorundur. Bir diğer ifade ile EPİM ile bir eşler arası denetim öngörüldüğünden, gözleme tabi tutulan devletle aynı bölgesel grup içinde yer alan devletler, inceleme sırasında olumsuz görüş bildirmekten kaçınabilirler. Bu durum, insan hakları uygulamalarının geliştirilmesi bakımından incelemeye tabi ülkenin başka ülkeler tarafından teşvik edilmesi esasına dayanan göden geçirme sisteminin nesnellığı bakımından tehlike yaratabilir¹⁷⁰. Bazı ülkelerin EPİM çerçevesinde incelenmesi esnasında bu yönde tecrübeler yaşanmış olmakla birlikte, bunun bir teamül haline gelmesinin önüne geçecek tedbirlerin alınması da mümkündür¹⁷¹.

EPİM'in kalkınma konusundaki ihtiyaçların göz önünde tutulacağı bir usul olarak öngörülmesi dolayısıyla inceleme neticesinde ortaya konan nihai rapor, ülkelerin insan hakları alanındaki yükümlülüklerini gerçekleştirmek konusunda karşılaştığı problemleri ve bunlara ilişkin çözüm tavsiyeleri de içermelidir. Ancak sözleşme organları tarafından yürütülen denetim esnasında yaşanan tecrübe; ülkelerin içinde bulunduğu terör, dış borçlanma, kıtlık, az gelişmişlik gibi durumların sözleşme kurumları tarafından teyit edilmesinin, ülkeyi insan hakları sorumluluklarına uygun davranmamakta maruz gösteren sebepler olarak algılanabildiğini de ortaya

¹⁶⁹ Çağlı, s. 177.

¹⁷⁰ Örnek olarak, Çalışma Grubu'nun Nisan 2008'deki ilk oturumunda, Bahreyn'in incelenmesi sırasında kendisine müttefik ülkeler (Türkiye de dâhil olmak üzere) sınırlı olan konuşmacı kapasitesini doldurarak devlet hakkında yalnızca olumlu görüşler belirtmiştir. Böylece Bahreyn ile ilgili hiçbir eleştiri yapılmamış, sanki insan haklarının durumu her şey yolundaymış gibi bir izlemin yaratılmaya çalışılmıştır. Benzer bir örnek, Tunus ve Marakeş'in evrensel periyodik gözden geçirme incelemelerini örnek göstererek söz konusu devletlerin inceleme sürecinde yapılan beyanların çoğunun İslami ülkeleri ve Afrika devletlerden geldiğine ve bunların neredeyse hiç birinde olumsuz ifadeler yer almadığına dikkat çekmiştir. Freedman, ss. 269-270; Öztürk, s. 42; Çağlı, s. 177.

¹⁷¹ Çağlı, s. 177; Öztürk, s. 42.

koymaktadır. Bu sebeple ülkelerin yaşadığı zorlukları yapıcı tavsiyeler biçimde ele almak, EPİM'in uygulamasında üzerinde hassasiyetle durulması gereken konulardan biri olabilmektedir¹⁷².

EPİM ile ilişkin eleştirilen noktalardan bir diğeri, incelenecek ülke sayısının çokluğuna karşın yeterli zaman olmayışıdır. Örneğin devletlerin yüksek katılım ve zaman sınırlaması öngörülmüş olması, diğer menfaat sahiplerinin karşılıklı diyalog sürecine katılımını zorlaştırmaktadır. Başka bir anlamda, EPİM'in işleyişine dair en yoğun tartışmaların yaşandığı hususu ise Çalışma Grubunda söz alacak ülkelerin sıralandığı 'konuşmacı listesi' meselesidir. Zira mevcut usul kuralları çerçevesinde, karşılıklı diyalog için öngörülen süre sınırı, söz almak isteyen ülkelerin tümünün soru ve yorumlarını gönderilmesi için yeterli olmamaktadır¹⁷³. Sürece katılacak ülkelerin, soracakları soruları¹⁷⁴ önceden hazırlaması ve internet üzerinden yayınlaması hem vakitten kazanmak hem de bazı ülkelerin süreçten çekilerek politik tavır göstermelerini engellemek yönünde bir çözüm olabilir¹⁷⁵.

Yukarda sayılanlara ek olarak, EPİM'in ilk toplantısının ülkelerin ulusal medyalarında kendine pek yer bulamamış olması, insanların konuyla hakkında bilgi sahibi olamamasına, dolayısıyla sürecin gizli kalmasına ve uzun vadede etkisiz hale gelmesine sebep olabilir. Eleştirilen yönlerine karşın, ilk oturumunun yapıldığı 2008 yılından bu yana yaşanan tecrübe ışığında değerlendirildiğinde, EPİM'in bir denetim mekanizması olarak önemli bir potansiyel taşıdığı açıktır¹⁷⁶. Ayrıca ilk toplantıda hiçbir devletin çalışmadan geri çekilmemiş olması, ülkelerin sürecine aktif katılımı, İnsan Hakları Komiserliği'nin ilk kez BM ve diğer devletlerden edindiği insan haklarına yönelik bilgileri içeren bir derleme niteliğinde belge oluşturması, diyalog sürecinin video yayını ile izlenmesinin sağlanması, troykada görev alan ülkelerin diğer

¹⁷² Çağlı, s. 178.

¹⁷³ Konuşmacı listesi sorununun giderilmesi için hem ülkeler, hem de Konseyince farklı çözüm önerileri sunulmuştur ancak henüz üzerinde fikir birliğine ulaşılmış bir kesin çözüm bulunmamaktadır. Çağlı, s. 178.

¹⁷⁴ EPİM'e yönelik yapılan ilk oturumda, birçok devlet kendilerine yöneltilen yazılı sorulara cevap vermemiş, hatta bu soruları dikkate almamıştır. Aksine sözlü olarak sorulan sorular daha fazla yanıtlandırılmıştır. Bunun üzerine yazılı soru hazırlayan ülke dahi bu mekanizmayı terk ederek, sorularını kürsüden sözlü olarak yöneltilmişlerdir. Öztürk, s. 44; Freedmen, s. 269

¹⁷⁵ Öztürk, s. 44.

¹⁷⁶ Bu potansiyelin uygulanması, komisyonun kötü ünü ile zarar gören BM İnsan hakları sistemi ve özellikle İnsan Hakları Konseyi'nin itibarı bakımından son derece önemli olacaktır. Zira BM insan hakları sistemindeki reform ile gerçek bir ilerleme kaydedilmesi, öncelikle sisteme getirilen esas yönelik olan EPİM'nin başarısına bağlıdır.

devletlerdeki insan hakları meseleleri ile yakından ilgilenmesi ve hiçbir ülkenin insan haklarının evrensel niteliğine karşı çıkmamış olması, özellikle sivil toplum kuruluşlarının uluslararası bir denetim mekanizmanın her aşamasına etkin şekilde katılımını şart koşması bakımından; EPİM'in gelecekte sağlayacağı yararlar bakımından umut verici noktalar¹⁷⁷. Yalnızca ülkelerin EPİM'i kendi çıkarları ve politik hedefleri için kullanmasının ne kadar kolay olduğunu da göz ardı edilmemelidir.

(2)Özel Usuller

Sözleşme dışı mekanizmalardan biri olan özel usuller, İnsan Hakları Komisyonu ve ESK kararları ile oluşturulmuştur; Özel usuller, süreç içinde İnsan Hakları Konsey ve Genel Kurul tasarruflarıyla, belli konular veya meselelere dair olarak insan haklarını korumaya ve geliştirmeye katkıda bulunmak yahut belirli devletlerin insan hakları durumunu incelemek üzere oluşturan farklı usul ve mekanizmalara BM sisteminde verilen genel başlık veya adıdır¹⁷⁸. “Özel Usuller” kavramına, Özel Raportör, İnsan Hakları Komisyonunun Temsilcisi, Genel Sekreterin temsilcisi, Genel Sekreterin Özel Temsilcisi gibi farklı sıfatlarla anılan bireyler ile beş bağımsız uzmandan dâhildir. Tekil olarak görevlendirilen bireylere yönelik adlandırma belirtilen biçimde çeşitlilik arz etmekle birlikte, sorumluluk ve çalışma mekanizma açısından bunlar arasında kayda değer bir farklılık görünmemektedir¹⁷⁹.

Özel usullerin en önemli özelliği, çalışmaların siyasetçi ya da bürokratlardan farklı olarak insan hakları alanında çalışan uzmanlar tarafından gerçekleştirilmesidir. Bu durum özel usullerin saygınlığını arttırmaktadır. Uzmanlar ve tarafsız, siyasi kimliği olmayan kişiler, belirli insan hakları konularında çalışmış olmaları sebebiyle konulara hâkim olmakta, siyasi baskılardan uzak bir şekilde faaliyetlerini gerçekleştirebilmektedir. Uygulamada, bu görevlerin daha çok akademisyenlerce gerçekleştirildiği görülmektedir¹⁸⁰. Belirtildiği gibi, bireyin görevlenmesinde,

¹⁷⁷ Redondo, ss. 731-734; Öztürk, s. 44; Çağlı, s. 184.

¹⁷⁸ Döner, İnsan Haklarının Uluslararası Alanda Korunması s. 68; Gemalmaz, Ulusalüstü İnsan Hakları, s. 372; Kızılsümer Özer, s. 223; Çelebi, s. 110.

¹⁷⁹ Kalabalık, s. 100; Gemalmaz, Ulusalüstü İnsan Hakları, s. 373.

¹⁸⁰ Kızılsümer Özer, s. 223.

bağımsızlık, uzmanlık ve profesyonellik gibi kriterlere dikkat edilmektedir. Öte yandan Genel Sekreter Temsilcileri ile uzmanların bazıları, İnsan Hakları Yüksek Komiserinin tavsiyesi üzerine doğrudan BM Genel Sekreter tarafından görevlendirilmektedir. Yetki verilen bireyler atanmasında genel olarak ya İnsan Hakları Konseyi Başkanı, BM Genel Sekreteri veya İnsan Hakları Yüksek Komiseri yetkilidir. Atanan kişilere ücret ödenmez, buna mukabil giderleri BM tarafından karşılanır¹⁸¹. Yürürlükteki ilgili son düzenlemelere göre, Çalışma Gruplarında bulunanlar dâhil uzmanlar, en fazla altı yıl bu görevlerinde bulunmaktadırlar. Görevi süresi bitiminden sonra üç yıl geçmedikçe benzeri başka bir göreve de atanamazlar.

BM İnsan Hakları Komisyonu 09.03.1993 yılında ve 1993/47 sayılı “İnsan Haklar ve Tematik Usuller” başlıklı karar¹⁸² ile “(bent 1)’de, hükümetlerden, tematik özel raportörleri ya da Cebri yahut Gayri-İradi Kayıplar Çalışma Grubunu, ülkelerine ziyaret etmek üzere davet etmelerini talep ediyor; (bent 2)’de Hükümetlere, tematik özel raportörler ya da çalışma gruplarının tavsiyelerinin etkin biçimde yerine getirilmesine yardımcı olunması için izleme-ziyaretlerine imkân tanımları tavsiyesinde bulunuyordu. Karar (bent 3)’te Hükümetlere, tematik usullerin etkin biçimde işletilmesi için talep edilen bilgileri hızlı biçimde sağlamaları ve (bent 4)’te yeni Hükümetlere bu eksende özel raportörleri ya da çalışma gruplarını kendi ülkelerini ziyaret için davet etmek suretiyle BM İnsan Hakları Komisyonu ile daha sıkı işbirliği yapmalarını tavsiye ediyordu ve (bent 5)’te Hükümetlere tematik usuller çerçevesinde kendilerine yöneltilen tavsiyeleri dikkatli biçimde ele almaya çağırılıyordu. Karar (bent 6)’de özel raportörler ve çalışma gruplarından kendi yıllık raporlama, izleme faaliyetlerine ilişkin olarak Hükümetlerce sağlanan bilgiyi dâhil etmeleri ve (bent 7)’de, hükümet dışı örgütlerden tematik usullerle yaptıkları işbirliğini sürdürmeleri isteniyordu. Karar (bent 12)’de ise, BM Genel Sekreterinden, tematik özel raportörler ve çalışma grupları ile işbirliği yaparak bunların vardıkları sonuçları ve tavsiyeleri yıllık olarak yayınlanması talep ediyordu”¹⁸³.

¹⁸¹ Gemalmaz, Ulusalüstü İnsan Hakları, ss. 373-374.

¹⁸² United Nation, Commission on Human Right Resolution 1993/47, ‘‘ Human right and thematic procedures’’, 63rd meeting, 9 March 1993.

¹⁸³ Gemalmaz, Ulusalüstü İnsan Hakları, s. 370.

Özel usuller çerçevesinde görevlendirilen kişiler, ülke ziyaretlerinde bulunmakta, ziyaretlerde insan hakları savunucularından gelen şikâyetleri incelemekte, etkili görüş ve standartlar geliştirmekte ve insan hakları konularında bilinçlenme sağlamaktadırlar. Başlıca Özel usul faaliyetlerine şu şekilde sıralamak mümkündür¹⁸⁴:

- Tematik meseleyi ya da ülke durumunu uluslararası toplum adına analiz etmek,
- İlgili devlet ya da diğer yetkili makamlar tarafından alınması gereken önlemler konusunda tavsiyede bulunmak,
- Uluslararası toplumun dikkatinin konuya çekilmesi ve erken uyarıda bulunarak engelleyici tedbirler alınmasının teşvik edilmesi,
- Acil önlemler talebinde bulunmak gibi önlemler suretiyle ihlal mağdurlarının savunmanlığını yapmak ve onlara giderim sağlamak,
- İzleme faaliyeti çerçevesinde tavsiyelerde bulunmasıdır.

Söz konusu usuller koruma alanları bakımından konulara göre özel usuller ve ülkelere göre özel usuller olarak iki şekilde karşımıza çıkmaktadır. Konusal özel usullerde çalışma grubu ya da özel raportörler atanarak belirli bir hakka dair dünya çapında ortaya çıkan ihlaller araştırılır. Ülkesel özel usullarda ise bir devlet ölçeğinde insan haklarının genel durumu değerlendirilir. Bu değerlendirmeyi yapacak çalışma grupları, raportör ve ya temsilciler bağımsız uzmanlardan oluşur. Her iki usulde de genellikle devletler ayrı ayrı ziyaret edilerek insan haklarına ve bu hakların ihlallerine dair bilgi toplanır, bireyler ve toplumsal örgütler tarafından yapılmış başvurular incelenir ve ihlaller rapor edilerek yapılacak tavsiyeler belirlenir. Bunun yanında, ihlal mağdurlarının zararlarının ortaya çıkmasına önlemek hedefiyle acil önlem talebinde bulunulur ve mağdurların zararları giderilir. Yapılan incelemeler sonunda hazırlanan raporlar Genel Kurul'a ve ESK'ye sunulduktan sonra dünya kamuoyuna duyurulması sağlanır.

Belirli bir devlete insan haklarının durumunu araştırma ile işkence yahut kölelik gibi belirli bir konu üzerinde çalışma arasında açık bir fark bulunsa da, bu usullerin amacı esasen aynıdır. Çünkü her ikisi de insan hakları sorunlarını uluslararası gündemde tutmanın ve ülkeler üzerinde uygulamalarını değiştirmeleri için basınç

¹⁸⁴ Gemalmaz, Ulusalüstü İnsan Hakları, s. 373.

yaratmanın bir aracı olarak bilgi toplamaktadır. BM insan haklarının her yerde korunması ile ilgili olduğundan araştırmanın coğrafi kapsamının mümkün olduğunca geniş tutulması önemlidir. Diğer yandan kimi devletleri araştırma hususunda Komisyonun sahip olduğu isteksizlik göz önüne alındığında bu bölgelerdeki insan hakları pratiklerinin tematik usullerle incelenebilecek olması da tematik usulün avantajlarından birini oluşturmaktadır. Son olarak kimi insan hakları konularının gereği gibi anlaşılması isteniyorsa tematik usulle araştırılması zorunludur. Dünya çapında nüfus hareketini içeren kitlesel göç konusu bunlardan birini oluşturmaktadır. Aynı durum kölelik ve yerel halklar bakımından da geçerlidir¹⁸⁵.

Gerçekleşen insan hakları ihlallerini kamuoyuna duyurma amacı güden özel usuller, inceleme sonrası hazırlanan raporların ESK ile Genel Kurulun dikkatine sunulduktan sonra dünya kamuoyuna açıklanmasını içermektedir. Özel usullerin insan hakları korunması bağlamında en önemli rolü, BM bünyesinde güvence altına alınan tüm insan haklarının ihlallerine, BM ve kamuoyu nezdinde raporlarıyla dikkat çekmektedir. Dolayısıyla herhangi bir sözleşme ile sınırlı olmadan, BM üyesi olan tüm ülkelerde insan hakları ihlallerine yönelik araştırma, inceleme ve ziyaretler gerçekleştirilerek, elde edilen bilgilerin hazırlanan raporlarla kamuoyuna duyurulması, dünyada yaşanan insan hakları sorunlarının genel bir tablosunu ortaya koymaktadır¹⁸⁶.

Genel olarak ziyaret, inceleme, tavsiye ve rapor usullerin ortak noktalarını oluşturmaktadır. Bu çerçevede gelen bireysel şikâyetlerle ilgilenme, tavsiyelerde bulunma, teknik işbirliği içerisinde ortak çalışmalar ve diğer geliştirici faaliyetler yürütülmektedir. Her özel koruma yöntemi kendi çalışma yöntemini kendisi belirse de, tüm özel usuller İnsan Hakları Konseyi olağan toplantısına rapor sunmakla yükümlüdür¹⁸⁷.

Göreve atanan çalışma grubu ya da özel raportörler, çalışmaları bakımından güvenilir ve ilgili olduğunu düşündükleri her türlü kaynaktan bilgi edinebilirler. Buna göre devletlerden, uluslararası örgütlerden, devletler-dışı örgütler, ulusal insan hakları kuruluşlardan ve dahası doğrudan ileri sürülen insan hakları ihlalleri mağdurların, mağdurların akrabaları ve tanıklardan bilgi alabilir. Özel raportörün görevleri arasında,

¹⁸⁵ Robertson, A.H ve Merrills, J.G, **Human Rights in the World**, Third Edition, Manchester University Press, New York,1989, ss. 88-89; Doğan ve Özdemir, ss. 293-294.

¹⁸⁶ Çelebi, s. 113.

¹⁸⁷ Doğan ve Özdemir, s. 296.

ülkelerin rızasıyla söz konusu ülkeye ziyaretlerde bulunmak da vardır. Ülke ziyareti gerçekleştirdikleri takdirde, bunu ayrıntılı şekilde resmi bir raporla BM'ye sunulmakla yükümlüdürler. Belirtmek gerekir ki, özel usullerin büyük çoğunluğunda, atanan görevlilerin, kendi yetki ve görev alanlarına giren insan hakları konularıyla alakalı olarak bireyler, gruplar da topluluklardan gelen başvuruları alma yetkisine sahiptir¹⁸⁸.

Yukarıda değindiğimiz ülke ziyaret yeki ve usulü de önemli bir diğer faaliyettir. Bunun amacı, atanan görevlinin doğrudan ve birinci elden bilgi toplanmasıdır. Bu ziyaret sırasında ülkelerin ilgili tüm makamları dışında, ulusal ve uluslararası hükümetler dışı örgütler, mağdur, tanıklar, sivil toplumun diğer mensupları, akademisyenler gibi farklı kişi ve kuruluşlarla doğrudan iletişim kurmaktadır. Ziyaret süresi durumu göre değişmekle birlikte, genel olarak bir-iki hafta arasında sürmektedir. Ülkeyi ziyaret usulü, ya doğrudan ülkelerin BM'nin atanan görevlisini davet etmesi yoluyla ya da görevlinin ilgili ülkeden böyle bir ziyaret için talep bulunması suretiyle gerçekleştirmektedir. Talebe olumlu cevap vermediği durumunda görevli bu hususta söz konusu ülkeye uyarı iletisi göndermektedir. Ülkelerin bu tür bir ziyaret kabul etmesi yönünde uluslararası bir baskıdan söz edilebilir¹⁸⁹.

Olgu-tespit ziyaretleri sırasında da Özel Raportörler veya İnsan Hakları Konseyi temsilcilerine ve onlara eşlik eden BM memurlarına, ziyaret için davet eden ülke şu güvenceleri ve kolaylıkları sağlamakta yükümlüdür¹⁹⁰:

- Özellikle girişi sınırlandırılan bölgelerde olmak üzere ve ulaşım kolaylığının sağlanması da dâhil olarak, devletlerin tümünde dolaşma özgürlüğü,
- Özellikle şu alanlara veya konularda olmak üzere soruşturma özgürlüğü,
 - Tüm cezaevlerine, tutukevlerine ve sorgulama yerlerine girme,
 - Yönetimin her bölüm dâhil merkezi ve yerel yetkililerle ilişkiyi geçme,
 - Hükümet dışı örgüt temsilcileri, diğer özel kuruluş ve medya temsilcileriyle ilişkiye geçme,

¹⁸⁸ Gemalmaz, Ulusalüstü İnsan Hakları, s. 374.

¹⁸⁹ Çelebi, s. 113; Gemalmaz, Ulusalüstü İnsan Hakları, s. 374.

¹⁹⁰ Doğan ve Özdemir, ss. 296-297; Gemalmaz, Ulusalüstü İnsan Hakları, ss. 375-376.

- Tanıklarla, özgürlüğünden yoksun bırakılan kişiler dâhil, özel raportörün görevini yerine getirirken gerekli olduğunu düşündüğü diğer kişilerle mahremiyet koşulları ve yetkili makamların gözetimi olmaksızın görüşme yapma,
- Görev ve yetkisiyle ilgili tüm belgelere eksiksiz ulaşma,
 - Özel raportör/ temsilci ile resmen veya özel olarak irtibat kuran kimsenin, özel kişilerin veya kamu görevlisinin, bu ilişkiyi kurdukları için tehditlere, bezdirme önlemlerine ya da yaptırımlara uğramayacağı, dava açılmasına maruz bırakılmayacaklarına, kovuşturmayaya tabi tutulmayacağı konusunda dair hükümet tarafından güvence verilmesi,
 - Dolaşım ve soruşturma özgürlüğü kısıtlamaksızın uygun ve gerekli güvenlik önlemlerini alma
 - Yukarıda anılanlarla aynı güvence ve kolaylıkların, ziyaret öncesinde, sırasında ve sonrasında özel raportör/ temsilciye yardım eden BM memurlarını da kapsamasının sağlanması.

Özel usuller çerçevesinde 1980 yılından itibaren aşağı yukarı bütün devletleri ilgilendiren insan hakları ihlalleri konusunda çalışmalar yapılmıştır. Özel usuller çerçevesinde, belli ülkelerdeki insan hakları ihlallerinin (ülke görevi) ya da farklı devletlerde gerçekleşen ihlallerin ele alındığı bazı tematik konuların incelenmesi (tematik görev) için raportörlerin görevlendirilmesi ya da çalışma gruplarının oluşturması söz konusudur. Bu çerçevede, 1 Ağustos 2017 itibariyle 12 ülke görevi ve ayrıca 44 tematik görev gerçekleştirilmiştir. Ülke görevi: Myanmar (Özel Raportör), Sudan (Özel Raportör), İsrail tarafından işgal edilen Filistin toprakları (Özel Raportör), Somali (Bağımsız Uzman), Kamboçya (Genel Sekreter Temsilcileri), Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti (Özel Raportör), İran İslam Cumhuriyeti (Özel Raportör), Suriye Arap Cumhuriyeti (Özel Raportör), Myanmar (Özel Raportör), Güney Afrika (Çalışma Grubu), Sudan (Bağımsız Uzman), Belarus (Özel Raportör), Eritre (Özel Raportör), Mali'de (Bağımsız Uzman), gerçekleşmiştir¹⁹¹.

Konulara göre özel usullerin durum ve şartlara uyarınca İnsan Hakları Komisyonu ve İnsan Hakları Konseyi tarafından eklenen konular ve denetim

¹⁹¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. United Nations Human Right Office of the high Commissioner ‘‘ Country Mandates’’, https://spinternet.ohchr.org/_layouts/15/SpecialProceduresInternet/ViewAllCountryMandates.aspx, (26.09.2019),Gemalmaz, Ulusalüstü İnsan Hakları, ss. 376-383.

yöntemleri şunlardır¹⁹²: Zorla ya da istek dışı kayıp kişiler-Çalışma Grubu (Kuruluş 1980), Yargısız ya da keyfi infazlar - Özel Raportör (1982), İşkence ve insanlık dışı aşağılayıcı davranışlar- Özel Raportör (1985), Din ya da inanç özgürlüğü- Özel Raportör- (1986), Çocuk ticareti ve fahişeliği ile porno yayınlar- Özel Raportör (1990), Keyfi tutuklama- Çalışma Grubu (1991), Düşünce ve ifade özgürlüğü- Özel Raportör (1993), Irkçılık, ırk ayrımcılığı, yabancı düşmanlığı ve bağlantılı hoşgörüsüzlüklerin çağdaş biçimleri- Özel Raportör (1993), yargıçların ve avukatların bağımsızlığı- Özel Raportör (1994), Kadınlara karşı şiddet, bunun nedenleri ve sonuçları- Özel Raportör (1994), Çocuklar ve silahlı çatışma- Genel Sekreterin Temsilcisi (1997), Göçmenlerin insan hakları – Özel Raportör, İnsan hakları savunucuları- Genel Sekreterin Özel Temsilcisi (2000), özellikle kadınlar ve çocuklar olmak üzere insan ticaret mağdurlarına dair insan hakları boyutları- Özel Raportör (2004), ülke içinde yerlerinden edilen kişilerin insan hakları hakkında- Genel Sekreterin Temsilcisi (2004), İnsan haklarını ihlalin ve hakların kendi kaderini tayin hakkını kullanılmasını engellemenin bir aracı olarak paralı askerler kullanılması meselesi- Çalışma Grubu (2005), Terörizme karşı mücadele sırasında insan haklarının ve temel özgürlüklerin geliştirilmesi ve korunması- Özel Raportör (2005), Azınlık meseleleri hakkında- Yüksek Komiserin Bağımsız uzmanı (2005), Zehirli ve tehlikeli ürünlerin yasadışı dolaşımının olumsuz etkileri- Özel Raportör (1995), Aşırı yoksulluk ve insan hakları- Özel Raportör (1998), Eğitim hakkı- Özel Raportör (1998), Beslenme hakkı- Özel Raportör (2000).

Yukarıda sayılan sorunların dışında; Uygun barınma hakkı- Özel Raportör (2000), Ekonomik reform politikaları ve dış borç hakkında- Bağımsız Uzman (2000), yerli halka yönelik ayrımcılık- Özel Raportör (2001), Erişilebilir en yüksek bedensel ve ruhsal sağlık standardından yararlanma hakkı- Özel Raportör (2002), Afrika soyundan gelen halklar- Çalışma Grubu (2002), Uluslararası dayanışma ve insan hakları- Bağımsız Uzman (2005), İnsan hakları ulus-aşırı şirketler ve diğer işletmeler hakkında – Genel Sekreterin Özel Temsilcisi (2005), Sebepleri ve sonuçları da dâhil olmak üzere çağdaş kölelik biçimleri konusunda- Özel Raportör (2007), Güvenli içme

¹⁹² Daha detaylı bilgi için bkz. United Nation Human Right Office of the high Commissioner, Special Procedures “Thematic Mandates”, https://spinternet.ohchr.org/_layouts/15/SpecialProceduresInternet/ViewAllCountryMandates.aspx?Type=TM, (27.09.2019).

suyu ve sağlık tesisat – Özel Raportör (2008), Kültürel haklar, Özel Raportör (2009), Barışçıl toplanma ve örgütlenme özgürlüğü – Özel Raportör (2010), Hukukta ve pratikte Kadınların karşı ayrımcılık- Çalışma Grubu (2010), Demokratik ve adaletli bir uluslararası düzenin teşvik edilmesi -Bağımsız Uzman (2011), gerçeğin, adaletin, tazminatın ve nüksetmemenin teminatlarının teşviki konusunda Özel Raportör (2011), yaşlıların tüm insan haklarından yararlanmaları- Bağımsız Uzman (2013), Tek taraflı zorlayıcı önlemlerin insan haklarından yararlanma üzerindeki olumsuz etkisi- Özel Raportör (2014), İnsan hakları ve çevre- Özel Raportör (2014), engellilerin hakları- Özel Raportör (2014), özel hayatın gizliliği- Özel Raportör (2015), albino olan kişilerin insan haklarından yararlanmalarında -Bağımsız Uzman (2015), Geliştirme hakkı konusunda -özel Raportör (2016), Cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği konusunda -Bağımsız Uzman (2016), cüzzamdan etkilenen insanlara ve onların aile üyelerine karşı ayrımcılığın ortadan kaldırılması- Özel Raportör (2017). Görüldüğü gibi ülkeler tematik incelemelere, bu araştırmalarda sadece belli bir devlet ülkesindeki ihlaller ele alınmadığı için daha sıcak bakmaktadır.

(3) Şikâyet Başvurusu Yöntemi

1972 yılında işlerlik kazanan 1503 usulü, iki kere revize edilmiştir. İlk yenilenme 2000 yılında, ESK'nin 2000/3 sayılı kararıyla gerçekleşmiştir. Değişikliğin hedefi, 1503 usulünün etkililiğini arttırmaktı. İkinci değişiklikte ise 2006 yılındaki Genel Kurulca görevlendirilen ESK, inceleme konusundaki somut önerileri formüle etmek ve İnsan Hakları Konseyi'nden önce yetkili olan İnsan Hakları Komisyonu'nun görevlerini ve yükümlülükleri örgütlendirmek ve geliştirmek hedefiyle gerekli düzenlemeleri yapması için bir Çalışma Grubu kurmuştur. Çalışma Grubu Haziran 2007 yılında mevcut şikâyet başvuru usulünü kolaylaştıran bir öneri sunmuştur¹⁹³.

Neticesinde İnsan hakları Konseyi'nin 18 Haziran 2007 yılında aldığı 5/1 sayılı kararın 4. bölümünde, ESK tarafından 1970 tarihli ve 1503 sayılı karar ile oluşturulan, 1503 Usulünü temel alınarak, Şikâyet Başvurusu sulü düzenlenmiştir¹⁹⁴.

¹⁹³ Mahir Terzi, “ İnsan haklarının Sözleşme Dışı Koruma Usullerinin Etkisi Üzerine Bir İnceleme: Eritre Örneği Çerçevesinde 5/1 Usulü”, **Bölgesel Araştırmalar Dergisi**, Cilt:2, Sayı: 1, 2018, (Sözleşme Dışı Koruma), s. 70.

¹⁹⁴ Human Rights Council, A/HRC/5/L.2, s. 18.

Şikâyet usulünde, bireysel mağduriyetlerin nasıl telafi edileceği değil, başvurunun yönelik olduğu devletteki genel durum üzerinde durulmaktadır¹⁹⁵. Şikâyet usulü, herhangi bir koşulda ve dünyanın herhangi bir yerinde vuku bulan, yoğun ve somut olarak gerçekleştiği iddia edilen tüm insan hak ve temel özgürlük kapsamaktadır. Bu bağlamda bu mekanizm şikâyet sahibinin sorunları yerine, devletteki önemli insan hakları ihlallerine odaklanan bir usulünü ifade etmektedir. Mekanizma temelde daha önceki 1503 usulünün tarafsız, etkili, objektif, mağdur odaklı ve uygun sürede tamamlanmasını sağlamak hedefiyle, söz konusu usulün değiştirilmesine dayanmaktadır. Buna ek olarak, söz konusu mekanizma ilgili devlette işbirliğini arttırma yönünde düzenlenecek yalnızca gizlilik niteliğini muhafaza edecektir¹⁹⁶. Şikâyet usulü, BM'ye üye ülkelerdeki tek evrensel şikâyet başvuru usulü olup tüm insan hakları ve temel özgürlükleri kapsamaktadır.

Şikâyetler, herhangi bir ülkeye karşı ileri sürülebilir. Söz konusu devletin ilgili anlaşmayı taraf olup olmadığını bir önemi yoktur. Şikâyet usulünün diğer bireysel başvuru mekanizmalarından önemli bir farkı görünmemektedir. Öyle ki, medyadan alınan bilgilere ya da ikinci elden elde edinilen bilgilere dayanılarak dahi başvuru yapılabilmektedir¹⁹⁷.

Ancak başvurunun ciddi olarak kabul edilmesi ve incelemeye alınabilmesi için bazı geçerlilik şartlarını taşıması gerekmektedir. Bunlar aşağıdaki gibi sıralanabilir¹⁹⁸:

- Başvurular BM Şartının temel ilkeleri ile bağdaşıyor olması ve siyasi amaç gütmemesi. Başka bir ifadeyle, insan haklarının ya da temel özgürlüklerin ihlaline yönelik bir başvuru, bariz siyasal sebeplere sahipse ve amacı EİHB ve insan hakları hukuku alandaki diğer uygulanabilir mekanizmalarla göstermiyorsa kabul edilmemektedir,
- İnsan hakları ihlalinin varlığını açık ve tutarlı bir şekilde ortaya koyan makul nedenler bulunmalıdır. Başvuruda ihlal edildiği iddia edilen hakların veya ihlallerin somut bir tanımına yer verilmemişse ve kötüleyici bir dil kullanılmışsa başvuru yine

¹⁹⁵ Doğan ve Özdemir, s. 287.

¹⁹⁶ Terzi, Sözleşme Dışı Koruma s. 71; Human Rights Council, A/HRC/5/L.2, s. 18; Öztürk, s. 45.

¹⁹⁷ Kızılsümer Özer, s. 226.

¹⁹⁸ “ Human Right Council Complaint Procedure”, <https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRC/ComplaintProcedure/Pages/HRCComplaintProcedureIndex.aspx>, (30.09.2019); Döner, İnsan Haklarının Uluslararası Alanda Korunması, s. 64; Gemalmaz, Ulusalüstü İnsan Hakları, s. 389; Kalabalık, s. 99; Öztürk, s. 45-46.

kabul edilmemektedir. Ancak kötileyici dilden arındırılan başvurular diğer koşullara uygunluk gösteriyorsa değerlendirmeye alınabilmektedir,

- Başvurunun, hakkı ihlal edilen yahut ihlale güvenilir bir bilgi kaynağından ulaşan kişi ya da gruplar tarafından yapılması, anonim olmaması, başka bir ifadeyle, başvuruların insan hakları ve temel özgürlük ihlallerinin mağdura olan bireyler ya gruplarınca yapılması gerekir. İyi niyetle hareket eden hükümet-dışı kuruluşlarca yapılan başvurular da kabul edilmekte, ancak bu başvuruların BM Şartı'nın hükümlerine aykırı şekilde politik hedefler taşımaması ve ihlale ilişkin doğrudan ve güvenilir bilgilere dayanması gerekir,
- Başvurunun münhasıran kitle iletişim araçlarıyla yayılan haberlere dayalı olmaması, başvuru konusunun başka bir uluslararası soruşturma mercii tarafından incelenmiş veya incelenmekte olmaması,
- İç hukuk yollarının tüketilmiş olması gerekir; ancak iç hukuk yollarından etkili sonuç alınamadığı ya da bu yolların makul olmayan derecede uzatıldığı görülüyorsa bu koşul aranmamaktadır,
- Şikâyet başvuru, bireysel davalara çözüm üretmek ve tazminat talep hedefiyle işletilmemelidir,
- Verilen başvurular 15 sayfayı geçmemeli ve mağdurun ismi, olay tarihi ve yeri ile diğer deliller dâhil olmak üzere olayı detaylı bir biçimde anlatmalı,
- Başvurular, BM'nin altı resmi dilinden biriyle zorundadır.

Başvuruların belirli bir format ve şeklinde hazırlanması gerekmektedir. Başvurular; okunabilir, yazılı, tercihen el yazısı ile yazılmamış ve ıslak imzalı olmalıdır. Başvuruda yer alan iletişim bilgiler değiştiğinde bu durum, en kısa zamanda başvurunun iletildiği ofise bildirmek gerekir. Şikâyet konusu olay hakkında bütün belgelerin bir örneği başvuru ekinde yer almalıdır. Bilgilerin tam ve yeterli olmaması halinde İnsan Hakları Konseyi Sekreteryası, ek bilgi ve dokümanlar için başvuru için ile iletişim kurabilmektedir¹⁹⁹.

Şikâyet usulü, yukarıda belirtilenlerden anlaşılacağı gibi, bireysel değil ancak uluslararası insancıl hukukun ihlali, silahlı çatışmalar veya barışa tehdit gibi ağır insan hakları ihlalleriyle ilgili şikâyetleri içeren bir mekanizmadır. Yani kısa sürede çok

¹⁹⁹ Terzi, Sözleşme Dışı Koruma, s. 72.

sayıda mağdurun ve çok sayıda ihlalin olduğunu iddia eden başvuruların varlığı söz konusu olmalıdır. Örnek olarak, hapisane şartlarının hem tutuklular hem de hapisane çalışanları için küçük düşürücü nitelikte olmasının şiddet nedeniyle tutukluların ölmesiyle sonuçlanması bu kapsamda bir ihaldir²⁰⁰.

Şikâyet usulü, insan hakları ve temel özgürlükleri ihlallerinin mağdurlar tarafından veya ihlaller konusunda güvenilir bilgiye sahip sivil toplum kuruluşları, birey grupları ve bireyler tarafından başlatılabilir. Süreç, konsey tarafından aksı kararlaştırılmamışsa gizli yürütülür. Ek olarak, eğer başvurucu kimliğinin gizli tutulmasına talep ederse, kimlik bilgileri ilgili devlete iletilmemektedir²⁰¹.

5/1 sayılı kararın gereğince, başvuruların incelemesi ve ağır insan hakları ihlallerine yönelik İnsan Hakları Konseyi'nin dikkatinin çekilmesi hedefiyle iki adet çalışma grubu kurulmuştur. Bu gruplar Başvurulara İlişkin Çalışma Grubu (BÇG)²⁰² ve Durumlara İlişkin Çalışma Grubu (DÇG)²⁰³ olarak adlandırılmıştır. Bu iki grup çalışmalarını konsensüs usulüncce gerçekleştirmekte, ancak konsensüsün mümkün olmadığı takdirde kararları basit çoğunluk ile almaktadır²⁰⁴.

Bir şikâyet başvurusunun kabul edilebilir olmasını 4 aşamadan oluşan bir süreç takip etmektedir²⁰⁵: Birinci aşamada İHYK Sekreteryası ile birlikte BİÇG başkanı tarafından başvurunun ilk taraması yapılmakta, kabul edilebilirlik kriterlerini

²⁰⁰ Terzi, Sözleşme Dışı Koruma, ss. 72-73.

²⁰¹ Kızılsümer Özer, s. 226.

²⁰² BÇG'nu oluşturması için İnsan Hakları Konsey Danışma Komitesi her bir bölgesel gruptan olmak üzere 5 üyesini, cinsiyet dengesini de gözeterek atanmaktadır. Üyeliğin boşalması durumunda danışma Komitesi, danışma Komitesinden aynı bölgesel grubu ait olan bağımsız ve yüksek nitelikli başka bir uzman kişiyi görevlenebilmektedir. Başvuruların incelenmesi ve değerlendirilmesi için bağımsız uzmanlığa ve devamlılığa ihtiyaç duyulduğundan, bağımsız ve yüksek donanımlı BİÇG uzmanları 3 sene için görev yapmaktadırlar. Bunların görev süresi sadece bir defa olmak üzere uzatılabilir. Öztürk, s. 48.

²⁰³ Her bir Bölgesel Grup, İnsan Hakları Konseyi üyesi bir devletin temsilcisini, cinsiyet sağlanmasını da gözeterek DÇG'nu oluşturması hedefiyle atanmaktadır. Temsilciler bir sene süre ile görev yapmakta ve temsilcinin ilgili devleti Konsey üyesi ise görevi bir kez olmak üzere uzatılabilir. DÇG üyeleri, kişisel sıfatlarıyla görev yapmaktadır. Üyeliğin boşalması durumunda boşalan üyeliğin ait bulunduğu Bölgesel Grup, aynı Bölgesel Grubu üyesi devletlerden bir temsilciyi atanmaktadır. BÇG'nun sunduğu bilgiler ve tavsiyeler temelinde, DİÇG sürekli, ağır ve tasdik edilmiş insan hakları ve temel özgürlük ihlallerinin konseye karar taslağı şeklinde rapor etmekte ve yapılması gerekenler hakkında önerilerde bulunmaktadır. Daha derinlemesine inceleme yahut ek bilgi gerektiren durumlarda, DÇG bir hukuki olayı bir sonraki oturumuna kadar gözlem altında tutabilir. BÇG'nun bir hukuki olayı reddetme yetkisi de bulunmaktadır. Öztürk, ss. 49-50; Gemalmaz, Ulusalüstü İnsan Hakları, s. 391.

²⁰⁴ Öztürk, ss. 48.

²⁰⁵ Terzi, Sözleşme Dışı Koruma, ss. 73-74; Gemalmaz, Ulusalüstü İnsan Hakları, s. 392.

karşılamanın başvuru, ihlal iddiasıyla ilgili görüşlerini alabilmek için ilgili devlete iletilmektedir.

İkinci aşamada BÇG, yılda iki kere toplanmakta, bir şikâyetin kabul edilebilirliğine karar vermekte ve ihlal iddiasının esasını değerlendirmektedir. Bu süreçte BÇG üç şekilde hareket edebilir;

- Başvuruyu, Konsey'in 5/1 kararı altında kabul edilebilir nitelikte görmediği için reddeder,
- Şikâyeti kabul eder, ilgili devlet ve başvuru sahibinden uygun bir süre içerisinde ek bilgi talep eder,
- Bütün kabul edilebilir nitelikte olan başvuruları ve bunlarla ilgili tavsiyeleri ileri düzey araştırma için DÇG'na gönderir.

Üçüncü aşamada ise 5 temsilciden oluşan DÇG yılda iki kere toplanır ve BÇG'nun bilgi ve tavsiyeleri doğrultusunda Konsey'e bir rapor sunar ve alınması gereken tedbirler hakkında görüşlerini bildirir. Süreçte DÇG üç şekilde karar alabilir;

- Durumun incelenmesini son verir.
- İler düzey araştırma ve ek bilgiler için durumu incelenmesini devam eder,
- Başvurularda belirtilen hak iddialarının kanıtlanmış halinde konuyu İnsan Hakları Konseyi'ne bildirir.

Dördüncü aşamada ise İnsan Hakları Konseyi, aksi kararlaştırılmamışsa DÇG'nun raporunu gizli bir biçimde değerlendirmeye almaktadır. Bu değerlendirme neticesinde ise Konsey;

- İleri bir araştırma ve eylem öngörülmediyse durumun incelenmesine son verebilir,
- Uygun bir süre içerisinde ilgili ülkeden ek bilgiler talep etmek üzere durumu inceleme altında tutmaya devam edebilir,
- Durumu inceleme altında tutmaya sürdürme ve durumu izlemesi ve Konsey'e rapor sunmak için nitelikli bir bağımsız uzman atayabilir,
- Kamuoyunun dikkatini çekmek üzere gizli şikâyet usulünü sonlandırabilir e usulü açık hale getirebilir,
- İHYK Ofisine ilgili devlete teknik işbirliği, yardım veya danışmalık hizmeti sunma önerilerde bulunabilir.

Görüldüğü gibi, başvurular doğrudan İnsan Hakları Konseyine gitmemekte, İHYK Sekreterliği ve iki İnsan Hakları Konseyi çalışma grubu tarafından bir ön inceleme gerçekleştirilmektedir. Başvurular kamu ile paylaşılmaksızın aylık başvurular listesi kayıt altına alınmakta ve özetlenmekte, ilgili devlete iletilmektedir. Başvurular ve devlet cevapları ilk olarak BÇG tarafından incelemekte, sonra ise kabul edilebilir bulunan başvurular DÇG'ya gönderilmektedir. Bu Çalışma Grubu, İnsan Hakları Konseyi Genel Kurulu için bir rapor hazırlamakta ve eylem için tavsiyelerde bulunmaktadır. Çalışma gruplarındaki işlemler gizli olarak yürütülmektedir.

Şikâyet usulüne yönelik eleştiriler, usulün gizliliği ve etkisizliği noktalarına odaklanmaktadır. Sürecin gizli yürütülmesi her halükarda etkililiğinin ölçülmesini zorlaştırmaktadır. Ancak ülkeler üzerinde, incelemenin aşamalarına bağlı olarak artan bir baskı aracı niteliğinde olduğunu ifade etmek mümkündür. Bu baskıyı oluşturan noktanın, incelemenin açık hale getirilmesine bağlı olarak ilgili ülkenin uluslararası düzeydeki itibarını hedeflemesinde yattığı söylenebilir. Başka bir deyişle, insan hakları ihlallerinin son bulmaması veya bu hedefle BM'yle doğru işbirliğine girilmemesi, ilgili ülke için uluslararası düzeyde itibar kaybına sebep olmaktadır. Şikâyet yöntemine tabi olan devletlere göz atıldığında söz konusu devletlerin az gelişmiş yahut gelişmekte olan devletler olduğu net bir şekilde görülebilir²⁰⁶. Bu bakımından az gelişmişlik ile insan hakları ihlalleri arasında doğru orantı olduğunu ifade etmek mümkündür. İnsan Hakları İzleme 2016 Dünya Raporu da bu çıkarımı doğrulamaktadır²⁰⁷. Başka bir deyişle şikâyet yöntemine takılan ve ifşa edilen devletlerin uluslararası toplum düzeyinde itibarının azalması, zaten kötü olan ekonomik geleceklerini de olumsuz etkileyecektir²⁰⁸.

Bununla birlikte şikâyet yönteminin bu usule takılan devletlerin demokratik ve hukuk sistemlerini geliştirmede ne ölçüde fayda sağladığını söylemek de kolay değildir. Bu anlamda şikâyet usulünün hatta diğer sözleşme dışı koruma mekanizmalarının, insan haklarını bölgesel düzeyde koruma usul ve mekanizmaları

²⁰⁶ “List of Situations Referred to the Human Rights Council under Complaint Procedure since 2006”, Human Rights Council Complaint procedure- October 2014, <https://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/ComplaintProcedure/SituationsConsideredUnderComplaintProcedures.pdf>, (09.09.2019).

²⁰⁷ Human Right Watch, “World Report 2016-Events of 2015”, https://www.hrw.org/sites/default/files/world_report_download/wr2016_web.pdf, (10.09.2019).

²⁰⁸ Terzi, Sözleşme Dışı Koruma, s. 84.

kadar başarılı olamayacağını söylemek de mümkündür. Bölgesel düzeyde koruma mekanizmalarının en gelişmiş olan ABD, Afrika ve Avrupa örnekleri dikkate alınır; insan haklarının bölgesel düzeyde korunmasının daha etkili olabileceği ileri sürülebilir. Örnek olarak, Afrika'nın insan haklarının korunması için oluşturduğu kuruluşlar; Afrika Adalet ve İnsan Hakları Mahkemesi, Afrika İnsan ve Halkların Hakları Mahkemesi, Afrika İnsan ve Halkların Hakları Komisyonu, Afrika Çocuk Hakları e Refahı Komitesidir²⁰⁹. Bölgesel düzeydeki korumaların etkinliğine ise Amerika kıtasında Peru'daki Barrios Altos davası iyi bir örnek olabilmektedir. Söz konusu davada, Amerikalılararası İnsan Hakları Mahkemesi'nin tazminat ödetme, hukukun üstünlüğüne dair anlayış standardının geliştirilmesi, toplumda farkındalık yaratılması ve uluslararası hukuku riayet edilmesinin sağlanması gibi konularda başarılı olduğunu ifade etmek mümkündür²¹⁰. Aynı zamanda mahkeme kararlarının aleni ve açık olması etkililiğin ölçülmesini de kolaylaştırmaktadır²¹¹.

Diğer taraftan Ortadoğu gibi bölgesel koruma usul ve mekanizmalarından yoksun bölgeler dikkate alındığında, bu bölgelerdeki ülkeler için Şikâyet Usulüne maruz kalmak, ülke itibarının düşürülmesi bakımından caydırıcı bir etkiye sahip olabilir²¹².

Temelde ilgili devlet üzerinde gittikçe artan baskı hissettirme özelliğine sahip olan şikâyet usulünün 1503 usulüne göre avantajları aşağıdaki gibi özetlenebilir²¹³;

- Tarafsızlık ve Şeffaflık: BÇG başkanı, Çalışma Grubu üyelerine ilk taramadan reddedilen başvuruların listesini ve red nedenlerini sunmaktadır.
- Zaman Odaklı Süreç: Çalışma gruplarının her biri yılda bir kez iki haftalık oturumlar yerine, yılda iki kere 1 haftalık oturumlar için toplanmaktadır. Böylece Konsey, DÇG tarafından gerekli sıklıkta gönderilen dosyaları incelemeye alabilmektedir.

²⁰⁹ African Union, "OAU/AU Treaties, Conventions, Protocols & Charters", <https://www.au.int/web/en/treaties/protocol-african-%20charter-human-and-peoples-rights-rights-women-africa>, (10.11.2019).

²¹⁰ Mahir Terzi, "İnsan Haklarının Bölgesel Düzeyde Korunması Üzerine Bir İnceleme: İnsan Hakları ve Amerika (Barrios Altos Davası Örneği ve Ortadoğu Üzerine Bazı Öneriler", **Kara Harap Okulu Bilim Dergisi**, Cilt: 27, Sayı: 2, Aralık 2017 (Bölgesel Düzeyde), ss. 77-78.

²¹¹ Ayrıntılı bilgi için bkz, Terzi, Bölgesel Düzeyde, ss. 69-78.

²¹² Terzi, s. 88.

²¹³ Terzi, Sözleşme Dışı Koruma, s. 75.

- Mağdur Odaklılık: Mağdurlar, kilit aşamalarda²¹⁴, süreçle ilgili olarak devletler gibi bilgilendirilirler. Şikâyet usulünde, her iki çalışma grubu, ilgili devletlerden talep ettikleri üzere mağdurlardan da ek bilgi isteyebilmektedir.
- İşbirliği ve Diyalog: İlgili devlete teknik işbirliği, kapasite inşaa desteği ve danışmalık hizmetler sağlanması için İHYK'ne Konsey tarafından önerilerde bulunabilir.

Şikâyet yöntemi, 1503 usulü ile karşılaştırıldığında daha tarafsız, objektif ve şeffaf olup zaman ve mağdur odaklıdır. Ayrıca şikâyet usulü, gizli yürütülen araştırma sürecini, açık hale getirme özelliğinden dolayı, devletler için baskı niteliktedir. Sayılanlar ek olarak, Şikâyet usulünün 1503 yönteminden önemli diğeer bir farkı, BİÇG'nun Konsey, başvuruyu açık toplantıda ele alınmasını tavsiye ettiğii takdirde Konseyin öncelik konusu olarak sonraki toplantıda bunu gerçekleştirmek durumunda bulunmasıdır²¹⁵.

Diğeer taraftan 1503 yöntemin çoğuu özelliğini devralan şikâyet mekanizmanın başarılı olup olmayacağı konusunda kuşku da bulunmaktadır. ABD ve Avrupa'daki bölgesel mahkeme örnekleriyle kıyaslandığında, yöntemin özellikle yazılı ve başvurunun sahibinden fiziksel olarak uzak olması, başvuruların derinlemesine değerlendirilmesini engelleme potansiyeli doğurmaktadır. Sözleşme organları, yapıları gereğii tutarlı ve yoğun ve ciddi ihlal durumlarını inceleme yeteneğine sahip olmaktan uzaktır. Görevlendirilen uzmanlar, kendi kişisel kapasiteleriyle hareket ettiğii ve politik nüfuzu sahip olmadıkları için devletler üzerindeki etkileri tartışmalıdır²¹⁶.

2006 yılından itibaren, Kırgızistan, Özbekistan, İran, Maldivler, Gine, Türkmenistan, Tacikistan, Irak, Eritre, Kamerun, Kongo Demokratik Cumhuriyetinde meydana gelen insan hakları ihlal iddiaları, şikâyet başvurusu usulü çerçevesinde değerlendirilmiştir²¹⁷. Söz konusu ülkelerden sadece Eritre'nin incelemesi, İnsan Hakları Konseyi'nin 21/1 sayılı kararı ile açık hale getirilmiştir; diğeerleri ise farklı

²¹⁴ Bahsedilen kilit aşamalar, bir başvurunun BÇG tarafından kabul edilmemesi, incelenmesi veya şikâyetin herhangi bir Çalışma Grubu yahut İnsan Hakları Konseyi nezdinde henüz karara bağlanmaması durumu ile nihai kararın açıklandığı aşamalardır. Öztürk, s. 47.

²¹⁵ Terzi, Sözleşme Dışı Koruma, s. 75; Doğan ve Özdemir, s. 298.

²¹⁶ Terzi, Sözleşme Dışı Koruma, ss. 75-76.

²¹⁷ List of Situations Referred to the Human Rights Council under Complaint Procedure since 2006", Human Rights.

aşamalarda sürdürülmüştür²¹⁸. Bu anlamda 26 Eylül 2012 tarihinde 21/1 karar ile soruşturmanın gizlilik özelliğini ortadan kaldırmış ve kamuya açık hale getirilmiştir²¹⁹.

3. İnsan Hakları Yüksek Komiserliği

EHİB'nin oluşturulmasından itibaren uluslararası toplum BM bünyesinde insan haklarının geliştirilmesinde, korunmasında ve ihlalleriyle etkili şekilde ilgilenecek bir organın oluşturulması üzere çalışmalar yapmıştır. İnsan Hakları Yüksek Komiserliği (İHYK)'nin kurulması önerileri, 1950'lerin ortalarından beri ileri sürülmektedir. 1993 yılında gerçekleştirilen Dünya İnsan Hakları Konferansı ve sonuç belgesi Viyana Eylem Planı ve Deklarasyonu²²⁰, İHYK'nin oluşturulması hakkında tartışmaları canlandırmıştır. Bu çerçevede Genel Kurul hızlı bir biçimde hareket geçmiş, konu üzerine bir Çalışma Grubu kurulmuş ve sonrasında 20 Aralık 1993 tarihinde 48/141 sayılı²²¹ Genel Kurul kararı ile kurulmuştur²²². İHYK'nin oluşturulmasıyla normlar arasında eşgüdüm sağlamıştır²²³.

İHYK, insan haklarının korunması ve geliştirilmesi için faaliyet gösteren temel organlardan biridir. İHYK'nin yetkisi BM Şartının 1,13 ve 55. maddelerinden kaynaklanmaktadır. İHYK, BM'ye insan hakları konusunda destek vermektedir. Bu mekanizmalar, BM Şartı'na dayanarak oluşturulmuş insan hakları mekanizmalar, İnsan Hakları Konseyi de dâhil olmak üzere, insan hakları sözleşmelerce kurulmuş mekanizmalar ve üye ülkelerin sözleşmelerden doğan sorumluluklarına yerine getirmelerini denetleyen bağımsız uzmanlar biçimde sıralanabilir²²⁴. Diğer bir ifadeyle İHYK, yukarıda sayılan mekanizmalar içerisinde düzenlenen kurum ve organlar için, bir sekretarya işlevi sürdürmektedir. İHYK, yürütme kurumu Cenevre'de olmak üzere,

²¹⁸ Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyi, "Resolution 21/1", <https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRC/SpecialSessions/Session21/Pages/21stSpecialSession.aspx>, (9.09.2019).

²¹⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Terzi, Sözleşme Dışı Koruma, ss. 78-83.

²²⁰ İHYK, <http://cenevreofisi.dt.mfa.gov.tr/ShowInfoNotes.aspx?ID=203423>, (30.09.2019).

²²¹ Kararın tam metni için bkz. http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/48/141, (30.09.2019).

²²² Schmidt, s. 418; Doğan ve Özdemir, ss. 280-281.

²²³ Çalık, BM Organlarının İnsan Hakları ile İlişkisi, s. 1118.

²²⁴ Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Ofisi (OHCHR - BMİHYK) <http://cenevreofisi.dt.mfa.gov.tr/ShowInfoNotes>. (28.09.2019), Çalık, BM Organlarının İnsan Hakları ile İlişkisi, ss. 1118-1119.

New York'taki BM Merkezi'nde ve farklı devletlerde bulunan 10 tane ülke ofisi ve 12 tane bölge bürosu bulunmaktadır. İHYK işlemlerini yerine getirirken kullandığı finansmanı, çeşitli vakıfların, uluslararası kuruluşların, BM olağan bütçesi ile üye devletlerin ve bireylerin gönüllü katkılarından sağlamaktadır²²⁵.

İHYK'nin ana hedefi, BM kapsamında insanların, uluslararası insan hakları standartları dâhilinde yönetildiği bir toplumda yaşayabilmeleri üzere, insan haklarının geliştirilmesi ve korunması üzere var olan çabaların artırılması olarak söylenebilir. Bu bakımında, BM sistemi içerisinde insan haklarının korunması ve geliştirilmesi faaliyetlerini koordine etmek, insan hakları konularında danışmanlık hizmeti vermek, finansal ve teknik yardım sağlama, üye devletlerin sorumluluklarına ve insan hakları standartlarına uyup uymadığını da takip etmekte, insan hakları konusunda var olan sistemlerin yeterliliğini ve etkililiğini sağlama, insan haklarının geliştirilmesi için eğitim ve kamu bilgilendirme programları düzenleme, insan haklarının gerçekleştirilmesinin önündeki engelleri kaldırmak için aktif bir katkı sağlama görevleri İHYK'nin yükümlülükleri içerisinde²²⁶.

Ayrıca insan hakları çerçevesinde devletlerle diyalog içinde olmak, insan haklarının yaygınlaştırılması ve geliştirilmesi için uluslararası işbirliğini sağlamak, insan hakları konusunda BM mekanizmalarının güçlendirilmesi ve rasyonelleştirilmesi yönünde çalışmalar yapmak ve İnsan Hakları Merkezi'ni yürütme görevini gerçekleştirmek de, İHYK'nin görevleri arasındadır²²⁷.

İHYK, BM Genel Sekreteri'ne bağlı bir Yüksek Komiserce idare edilmektedir. Yüksek Komiser, insan hakları konularında esas sorumlu kişi olmakla birlikte, BM Genel Sekreter yardımcısı derecesinde olup, yapmış olduğu faaliyetlerden dolayı Genel Sekretere karşı sorumludur. Bunu yanı sıra, Yüksek Komiser yapılan faaliyetler ile ilgili, İnsan Hakları Konseyi'ne, Genel Kurul'a ve ESK'e bilgi vermek zorundadır. Yüksek Komiser, iyi ahlaklı ve dürüst kişilik sahibi olmasının yanı sıra hem insan hakları alanında uzman, hem de küresel toplumda farklı kültürleri anlayabilmesini gerektirmektedir. Komiser coğrafi rotasyona uygun olarak 4 senelik süre için BM

²²⁵ United Nations Human Rights Office of The High Commissioner, ‘‘ OHCHR in the World: Making human Rights a reality on the ground’’, <https://www.ohchr.org/EN/Countries/Pages/WorkInField.aspx>, (01.11.2019).

²²⁶ Kalabalık, s. 77; Çalık, ss. 1119-1120.

²²⁷ Çalık, BM Organlarının İnsan Hakları ile İlişkisi, s. 1120; Kalabalık, s 77.

Genel Sekreteri tarafından atanmakta, Genel Kurul tarafından onaylanmaktadır. Komiser görevlerini BM adına, Genel Sekreterin yetki ve yönlendirilmesi altında yerine getirmektedir²²⁸.

Yüksek Komiser, bütün insanlığın insan haklarından etkin bir biçimde yararlanmasını geliştirme ve koruma sorumluluğuna sahiptir. Bunu yerine getirmek üzere Komiser yetkili BM organlarıyla birlikte hareket etmeli, BM insan hakları sistemini güçlendirmeli ve örgütlemeli yanı sıra, insan hakları geliştirilmesi ve korumasının nasıl gerçekleştirileceğine yönelik tavsiyelerde bulunmalı, eğitim ve kamusal insan hakları bilgi programları ile de işbirliği içerisinde çalışmalıdır. Ayrıca, Yüksek Komiser, ülkelere insan hakları sorumluluklarını gerçekleştirmeleri üzere danışmanlık hizmeti vermek, teknik ve mali yardım sağlayarak ve insan haklarının korunmasını geliştirmek, insan haklarına saygıyı temin etmek ve ihlalleri önlemek hedefiyle hükümetlerle diyalog içinde bulunmaktadır. Komiserler, özellikle ulusal alanda insan hakları kurumlarının oluşturulması ve geliştirilmesi konusuna önem vermektedirler. Aynı zamanda Yüksek Komiser devletlerin gelişme hakkının gerçekleştirilmesini teşvik edecektir²²⁹.

Yukarıda sayılanlara ek olarak Yüksel Komiser, Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu (UNESCO), Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR), Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF) ve Birleşmiş Milletler Gönüllüleri (UNV) Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) gibi kurumlarla işbirliği içindedir²³⁰. Yüksek Komiser, BM himayesinde insan hakları faaliyetlerini ilgi merkezi haline getirmek için çalışmalar yapmaktadır²³¹.

²²⁸ Doğan ve Özdemir, s. 281; Kalabalık, s. 77; General Assembly's Resolution, 48/141- High Commissioner For The Promotion And Protection Of All Human Rights, m. 2/a-b-c, http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/48/141, (29.09.2019).

²²⁹ Schmidt, s. 418; Administrative Committee On Coordination, **The United Nations System And Human Rights: Guidelines And Information For The Resident Coordinator System**, Geneva, March 2000, paragraph, 45; Doğan ve Özdemir, s. 281; Kalabalık, ss. 77-78; Çalık, BM Organlarının İnsan Hakları ile İlişkisi, s. 1121.

²³⁰ The United Nations Today, <http://www.unicankara.org.tr/today/4.html>, (01.10.2019); Çalık, BM Organlarının İnsan Hakları ile İlişkisi, s. 1121.

²³¹ Kalabalık, s. 78; Çalık, BM Organlarının İnsan Hakları ile İlişkisi, s. 1121.

4. Kadının Statüsü Komisyonu

BM kadın rolünü geliştirmeye yönelik attığı en önemli adımlardan biri kadın Statü Komisyonu kurmasıdır ki bu Komisyonun 60 yıla yakın olan geçmişi kadınların farklı konumunda etkin bir rol oynamıştır²³².

Kadının Statüsü Komisyonu (KSK), BM Genel Kurulunun 21 Haziran 1946 tarihinde 11(II) sayılı kararıyla²³³ ESK'ye bağlı bir hükümetler arası organ olarak kurulmuştur. ESK'in en işlevsel komisyonlarından birisi olan Kadınların Statüsü Komisyonu'nun en başlıca görevi, kadın ve erkeklerin eşitliği ilkesinin uygulanmasını sağlamaktır. Bu çerçevede komisyon, temel fonksiyonu olan medeni, siyasal, ekonomik, sosyal, toplumsal ve eğitimsel alanlarda kadın haklarının yükseltmesi ve desteklenmesi üzere ESK'ye öneriler ve raporlar hazırlamak, erkeklerle kadınların eşit haklara sahip olmaları ilkesini gerçekleştirmek hedefiyle kadın hakları konusunda yeni çözüm yaratmaktadır²³⁴.

Belirtildiği gibi, KSK hükümetler arası bir kurumdur ve başlangıçta söz konusu komisyonu 15 üyeden oluşmaktaydı. Yılların ardından, BM kalkınması ve kadınlarla ilgili konularda artan önemi ile birlikte, 1990 yılında Komisyon üyeleri 45 kişiye ulaşılmaktadır. Söz konusu üyeler, ESK tarafından adil bir coğrafya dağılımına dayalı zabit ile 3 yıllık bir süre için seçilen temsilci, yalnızca bir dönem için görev yapabilirler. Bu bakımından, Asya'dan on bir ülke, Afrika'dan on üç ülke, Latin Amerika ve Karayıp'den dokuz ülke, Doğu Avrupa'dan dört ülke, sekiz ülke ise Batı Avrupa ve diğer ülkelerden seçilmektedir²³⁵.

KSK'nun çalışma yöntemi Ekonomik ve Sosyal Konseyin komisyonlarının kurallarına bağlıdır. Komisyon toplantılarına, Komisyona üye olmayan ama kadın sorunları ile ilgilenen kurumlar ve Komisyon'un çalışmalarına ilgi duyan BM'ye üye ülkelerin gözlemcileri katılabilmektedir. Ayrıca, BM'ye bağlı BM Eğitim ve Kültür

²³² Esfandiyyar Fathı Mollaei, **Kadın Hakları ve Birleşmiş Milletler**, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2014, s. 10.

²³³ Kararın tam metni için bkz. Council Resolution of 21 June 1946, https://www.un.org/womenwatch/daw/csw/pdf/CSW_founding_resolution_1946.pdf, (02.10.2019).

²³⁴ Birleşmiş Milletler Türk Derneği, s. 7; Çalık, BM Organlarının İnsan Hakları ile İlişkisi, s. 1125.

²³⁵ Fathı Mollaei, s.11, TBMM Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu Heyetinin Birleşmiş Milletler Kadının Statüsü Komisyonu 57. Oturumuna Katılımı, 7 Mart 2013, s. 1. http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/kefek_new/docs/57_kadinin_sta_kom_rap.pdf, (03.10.2019).

Örgütü (UNESCO) ve Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) gibi uzman kuruluşların temsilcilerinin komisyon toplantılarında önemli aktif rolleri bulunmaktadır²³⁶.

Aynı zamanda kadın haklarıyla ilgili hükümetler- arası kuruluşların gözlemcileri danışma ve bilgi verme statüsünde olmak üzere, komisyonun toplantılarına katılırlar. Komisyonunda 1947 yılından itibaren temsil edilmekte olan Amerikan Devletleri Kadın Komisyonu kendi çalışmaları ile ilgili her sene komisyona rapor sunar. Ayrıca ESK ile danışma statüsü olan hükümet dışı uluslararası örgütlerin gözlemciler de komisyonun toplantılarına düzenli olarak katılmaktadır²³⁷. KSK, İnsan Hakları Komisyonunda yürütüldüğü gibi, kendi kararlarını kendisi alır ve ESK'in kabul etmesi üzerine karar taslakları sunar. Ayrıca Komisyon, her oturum sonrasında Konsey'e bir rapor sunar²³⁸.

1995 yılında Pekin'de gerçekleştirilen Pekin Bildirgesi ve Eylem Platformu²³⁹nun ardından, BM Genel Kurulu, Pekin'den sonra 2000 yılında yapılmış olan konferansı düzenleme ve ilgili olduğu alanlarda inceleme yapma konusunda Komisyona yetki vermiştir. Pekin Bildirgesi ve Eylem Platformu'ndan bu yana Komisyon, her sene diğer gündem maddeleri yanı sıra Pekin Deklarasyonu ve Eylem Platformunda bahsedilen 12 kritik alanı gözden geçirme görevini de yerine getirmektedir²⁴⁰. Bu kritik alanlar şu şekilde sıralanmaktadır²⁴¹.

- Kadınların hayatını zorlaştıran, devamlı ve artan yoksulluk yükü,

²³⁶ Birleşmiş Milletler Türk Derneği, ss. 7-8.

²³⁷ Fathi Mollaei, s. 11; Birleşmiş Milletler Türk Derneği, s. 8; Çalık, BM Organlarının İnsan Hakları ile İlişkisi, s. 1127.

²³⁸ Birleşmiş Milletler Türk Derneği, s.8.

²³⁹ BM 1975 yılından itibaren kadın hakları konusunda hükümetleri sivil toplum kuruluşları ve uzmanları bir araya getirebilmek üzere 4 dünya konferansı düzenlemiştir: Pekin (1995), Nairobi (1985), Kopenhag (1980), Meksika (1975). Bu konferanslardan sonuncusu olan Pekin Konferansı'na hem devletler, hem sivil toplum kuruluşları, hem bağımsız uzmanlar, uluslararası kurumlar, BM bağlı diğer uzman örgütleri yoğun bir katılım sağlamış, Konferans sonucunda oluşturulan Pekin bildirgesi ve Eylem Planı ve içerdiği 12 kritik alan 1995 yılından sonra BM'deki kadının insan hakları gündemini belirlemede etkili olmuştur. Pekin Bildirgesi ve Eylem Platformu, kadın haklarının insan hakları olduğunun altını çizerek; hükümetlere, kadına karşı şiddeti önleme ve yeryüzünden silme çağrısında bulunmuş; silahlı çatışma ortamlarında kadınlara uygulanan yoğun şiddetin bir insanlık suçu olduğunu vurgulamış; hükümetleri kadının güçlenmesini ve toplumsal konumunun yükselmesini sağlamak, kadın-erkek eşitliğinin geliştirmek ve toplumsal cinsiyet perspektifini temel politika ve programlara yerleştirmekle yükümlü kılmıştır. Onur Dinçer, **Eşitlik Tahayyülün Müsterek Kurgusu: Birleşmiş Milletler Kadın Statüsü Komisyonun Çalışma Öncelikleri ve Çıkan Politika metinleri üzerine bir Analiz**, T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Ankara, Nisan 2014, s. 23.

²⁴⁰ Fathi Mollaei, ss. 52-54.

²⁴¹ Dinçer, ss. 23-24.

- Eğitim ve öğretimdeki eşitsizlikler ve yetersizlikler, bunlara erişimdeki eşitsizlikler,
- Sağlık ve bağlantılı hizmetlerdeki eşitsizlikler ve yetersizlikler, bunlara erişimdeki eşitsizlik,
- Kadına yönelik şiddet,
- Silahlı veya diğer türden çatışmaların, yabancı işgali altında yaşayanlar dâhil olmak üzere kadınlar üzerindeki etkileri,
- Ekonomik yapılarda ve politikalarda, üretime yönelik her tür faaliyette ve kaynaklara ulaşmada eşitsizlik,
- Yetki ve karar almanın bütün düzeylerde paylaşılmasında kadınla erkek arasındaki eşitsizlik,
- Kadının ilerlemesini sağlayacak mekanizmaların yetersizliği,
- Kadının insan haklarına saygı eksikliği, bu hakların yaygınlaştırılması ve korunmasında yetersizlik,
- Kadının klişeleştirilmesi ve özellikle medya olmak üzere kadının bütün iletişim sistemlerine katılımında ve erişiminde eşitsizlik,
- Doğal kaynakların yönetiminde ve çevrenin korunmasında toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizlikler,
- Kız çocuklarına karşı ayrımcılık ve kız çocuklarının haklarının ihlali.

Pekin Bildirisini taraf olan bütün devletler, yukarıda sıralanan kritik alanların hepsinde kadın-erkek eşitliğini sağlamaya, kız çocuklarının ve kadınların insan haklarını korumaya ve yaygınlaştırmaya, kız çocuklarına ve kadına yönelik her türlü şiddeti önlemeye ve ortadan kaldırmaya kararlı olduklarını belirterek, bütün politika ve programlarında toplumsal cinsiyet perspektifine yer vermeyi taahhüt etmişlerdir. Bu konferans, daha önceki konferanslarda benimsenen ve hedefi kadınların kalkınmadan eşit pay almasıyla sınırlı olan “Kalkınmada Kadın” stratejisinden, toplumdaki tüm iktidar ilişkilerini değiştirme amacını içeren “Toplumsal Cinsiyet ve Kalkınma” stratejisine resmi geçişi simgelemiştir²⁴².

Belirtildiği üzere, KSK'nun an hedefi, cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve kadınların güçlendirilmesidir. Komisyon'un kadın haklarının geliştirilmesi, cinsiyet

²⁴² Dinçer, ss. 24-25; Pekin bildirisi ile ilgili daha ayrıntılı bilgi için bkz. Fathi Mollaei, ss. 50-55; Dinçer, ss. 21-25.

eşitliği ile ilgili evrensel standartların belirlenmesi, kadınların yaşamsal gerçeklerinin belgelenmesi yönünde önemli faaliyetleri söz konusudur. Bu bakımdan KSK'nun kuruluşundan itibaren bazı ana faaliyetleri şöyle sıralanmaktadır²⁴³:

- Dünya kadınlar dördüncü uluslararası konferansının uygulanabilmesi için tedarik görme (1995).
- Dünya kadınlar ikinci uluslararası konferansının uygulanması (1980).
- Kadınların ilerlemesi için uluslararası araştırma müessesenin kuruluşu.
- Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW)
- Kadınlar için birleşmiş milletler gelişme sandığının kuruluşu.
- Dünya kadınlar birinci uluslararası konferansının uygulanması (1975).
- Kadınlara yönelik yapılan ayrımcılığın bütün şekillerini giderme beyannamesinin onaylanması (1967).
- Kadınlar Aleyhine Şiddeti Giderme Beyannamesi (1993).
- Kadınlar Aleyhine Ayrımcılık Giderme Kongresinin İhtiyari Protokolü (1990).
- Evlenmekte Rıza Gösterme Kongresinin Onaylanması, evlenmenin Minimum Yaşı ve Onun Kaydı (1962).
- Evli Kadınlar Uyrıklığı Kongresinin Onaylanması (1957).
- Kadın Siyasi Haklar Anlaşmasının Onaylanması (1965).
- İş Karşılığında Eşit Ücretin Uluslararası Sözleşmesi (1951).

KSK'nın söylenebilecek en önemli diğer programları, barış, geliştirme ve eşitliğe ulaşabilmek için kendi iş programlarının belirlenmesidir. Bu yüzden 1987 yılında Kadın Statüsü Komisyonu, kadınların ilerlemesine yönelik ve barış, gelişme ve eşitlik hedeflerine ulaşmak amacıyla kendi iş programını belirlemiştir.

Komisyonun bazı görevleri, Kadınların Gelişimi Birimi tarafından yerine getirilmektedir. Kadınların Gelişimi Birimi, BM Sekreterliğinde Sosyal Kalkınma ve İnsani İşler Merkezi'nin bir parçası ve kadınlar hakkında faaliyetlerin BM sisteminde ana birimlerinden biridir. Bölümün görevi, insan faaliyetlerinin her türlüünü erkeklerle eşit olarak kadının katılımını sağlamaktadır. Ayrıca, sürdürülebilir kalkınma, barış ve güvenlik, yönetim ve insan hakları gibi alanlarda eşit katılımcı ve yararlanıcı olarak kadının gelişmesine çaba serf etmektedir. Birimin 3 temel

²⁴³ Fathı Mollaei, ss. 12-15.

fonksiyonu bulunmaktadır: Kadınlarla ilgili sorunları analizi, kadın insan haklarının geliştirilmesi ve bunların koordine eden politikalar. Birim, KSK'ye ve Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesine hizmet etmektedir²⁴⁴.

5. Mülteciler Yüksek Komiserliği

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK), mültecilerin ve ilgili diğer bireylerin evrensel ölçekli korunmasındaki en önemli uluslararası oluşumdur. Mültecilerin haklarının korunması ve ihtiyaçları olan korumanın sağlanması için uluslararası toplum adına çalışmalar BMMYK tarafından yürütülmektedir.

II. Dünya Savaşı ile insanların ülkelerinden ayrılması ve bu sebeple zor şartlar altında yaşamaya milyonlarca mülteciye yardım etmek amacıyla 1950 yılında almış olduğu bir kararla²⁴⁵, 1 Ocak 1951'den itibaren geçerli olmak üzere, mültecilerin yasal olarak korunmasını ve onların sorunlarına çözümler bulunmasını sağlayacak BMMYK Genel Kurul tarafından kurulmuştur²⁴⁶. BMMYK'nın kuruluşunun hukuki dayanağı BM Şartı'nın 7. ve 22. maddelerinde yer alan yetki hükümleridir²⁴⁷.

BMMYK Tüzüğü'nün 1. Maddesine uyarınca Komiserliğin görevi, “mültecilere uluslararası koruma sağlamak ve bu tür mültecilerin gönüllü olarak geri dönüşlerini ya da onların yeni ülkelerinin toplumları ile kaynaşmalarını hızlandırmaları için Hükümetlere ve ilgili hükümetlerin onay vermesi koşuluyla özel kuruluşlara yardım ederek mültecilerin sorunlarına kalıcı çözümler aramak”tır. Buna göre, Yüksek Komiserliğin amacı, Mültecilerin korunması, uluslararası hareketlerin düzenlenmesi ve dünya çapında mülteci sorunlarının çözülmesidir. Bu çerçevede,

²⁴⁴ Kalabalık, ss. 75-76; Söz konusu bölümün görevi ile ilgili daha ayrıntılı bilgi için bkz. Fathı Mollaei, ss. 15-16; KSK'nun görevi ve yetkileri hakkında detaylı bilgi için bkz. Dinçer, ss. 26-30.

²⁴⁵ Kararın tam metni için bkz. General Assembly's Resolution, 428(V) - Statute of the Office of the United Nations High Commissioner for Refugees, [\(http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/428\(V\)\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/428(V)) (04.10.2019).

²⁴⁶ Birleşmiş Milletler Türk Derneği, s. 12; UNHCR “Mültecileri Korumak”, BMMYK Kabris Ofisi, Aralık 2017, s. 3; https://www.unhcr.org/cy/wp-content/uploads/sites/41/2018/05/UNHCR_Brochure_TR.pdf, (04.10.2019); BMMYK uluslararası toplumda bu görevi üstlenmiş ilk oluşum değildir. Milletler Cemiyeti döneminde başlayan bir dizi kurumsal gelişmenin ürünüdür. Uzun, s. 63.

²⁴⁷ Şart'ın 7. maddesi, “Gerekli görülebilecek yardımcı organlar bu Şartı uygun olarak oluşturabilir” derken, 22. maddesi de “Genel Kurul, görevlerini yerine getirmek için gerekli gördüğü yardımcı organları oluşturabilir.” Belirtmiştir.

mültecilerin haklarını korunması ve refahlarının sağlanması Yüksek Komiserliğin en önemli görevleridir.

Tüzüğü'nün 8. maddesi mültecileri koruma görevinin ne tür faaliyetlerle yerine getirileceğini belirtmiştir. Bu maddeye gereğince Yüksek Komiserlik koruma görevi²⁴⁸:

- Mültecilerin korunmasına dair uluslararası antlaşmaların onaylanması ve sonuçlandırılmasını teşvik ederek, uygulanmasına denetlemek ve değişiklik tekliflerinde bulunarak;
- Mültecilerin durumunu iyileştirmek ve korunmaya ihtiyaç duyanların sayısını azaltmak için tasarlanan önlemlerin uygulanmasını devletler ile özel antlaşmalar yapmak suretiyle teşvik ederek;
- Gönüllü geri dönüşleri veya yeni topluluklara uyum sağlamayı teşvik eden hükümetlere ve özel çabalara yardım ederek;
- En muhtaç kategorileri dışlamamak suretiyle mültecilerin ülke topraklarına kabulünü teşvik ederek;
- Mültecilerin mallarını, özellikle de yeniden yerleşimleri için gerekli olanları, transfer etmelerine izin almak için çaba göstererek;
- Hükümetlerden sınırları dâhilindeki mültecilerin sayıları ve durumları ile onlarla ilgili kanun ve yönetmelikler ile ilgili bilgi alarak;
- Devletler ve ilgili devletler-arası örgütler ile yakın temas içinde olarak;
- Mülteci sorunlarıyla ilgilenen uzman kuruluşlar ile kendisinin en uygun bulunduğu biçimde temasa geçerek;
- Mültecilerin refahı ile ilgili uzman kuruluşların çabalarının koordinasyonunu kolaylaştırarak, yerine getirecektir.

Anılan Tüzük BMMYK'yı, 1951 şartları içerisinde mülteci olarak tanımlanan kişilere koruma ve yardım sağlamaya yetkilendirmiştir. Ancak Komiserliğin Koruma ve yardımla görevli ve yetkili kılındığı kişiler, başlangıç itibarıyla mülteciler gibi görünse de, Genel Kurul'un ve ESK'in zaman içerisinde verdiği kararlar yetki alanını oldukça genişletmiş ve mülteciler yanında yeni görev ve yetki kategorileri

²⁴⁸ Elif Uzun, "Uluslararası Hukuk Çerçevesinde BMMYK'nın Yapısı, Görevleri ve Uluslararası Mülteci Hukukunun Gelişimindeki Yeri", **Göç Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 2, Sayı:2, Temmuz- Aralık 2016, ss. 75-76.

oluşturmuştur²⁴⁹. Bu bakımından BMMYK'nın göreve başlamasının ardından, bu kurumun faaliyetlerine yasal bir dayanak niteliğinde olan 1951 tarihli Mültecilere İlişkin Cenevre Sözleşmesi²⁵⁰, Genel Kurul tarafından kabul edilmiştir. 1951 tarihli Cenevre Sözleşmesi, yalnızca 1 Ocak 1951'den önce, Avrupa'da meydana gelmiş olaylar sonucunda mülteci durumuna düşmüş kişilerin yararlanabileceği bir sözleşmedir²⁵¹.

Belirtildiği üzere, Mülteciler Yüksek Komiserliğinin temel sorumluluğu, mülteci konumuna düşen bireylerin değerlendirilmesini temel almaktaydı, ancak zamanla yaşanan uluslararası gelişmelerin baskısı sonucunda, Komiserliğin görev alanına giren grupların sayısı artmakta ve BMMYK'nın yetki alanındaki kişilerin kapsamı genişlemiştir²⁵². Bu çerçevede BMMYK, hükümetlerle işbirliği halinde, mültecilere ilişkin olarak öngörülen, gönüllü geri dönme, yerel bütünleşme ve yeniden yerleştirme olarak adlandırılan kalıcı çözüm yollarından birine ulaşmayı hedeflemektedir²⁵³. Mültecilerin kendi istekleriyle, Gönüllü geri dönme, geri ülkelerine dönmelerini; yerel bütünleşme, bölgede sığınılan ilk ülkeye ve yerel topluluklara mültecilerin uyumlu hale getirilmesini; yeniden yerleştirme, gerektiğinde önceki bölgenin dışında mültecilerin yerleşebileceği alanların yaratılmasını ve buralara yerleştirilmesini ifade etmektedir²⁵⁴.

Bununla birlikte, esasında insani bir örgüt olan BMMYK, yaptığı halkı bilgilendirme, toplumsal farkındalık ve basın ilişkileri etkinlikleriyle, sığınmacıların, mültecilerin yerinden edilmiş kişilerin ve ilgi alanındaki diğer kişilerin temel insan haklarına hoşgörüyü ve saygıyı teşvik etmektedir²⁵⁵.

²⁴⁹ E. Uzun, ss. 71-72.

²⁵⁰ Sözleşmenin tam metni için bkz. Mültecilere İlişkin Cenevre Sözleşmesi, <http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/179-199.pdf>, (03.10.2019).

²⁵¹ E. Uzun, s. 71; Çalık, BM Organlarının İnsan Hakları ile İlişkisi, s. 1122; Fact Sheet No.20, Human Rights And Refugees, s.4. <http://www.ohchr.org/Documents/Publications/FactSheet20en.pdf>, (05.10.2019). Ayrıntılı bilgi için bkz. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği, **Mültecilerin Statüsüne İlişkin 1951 Sözleşmesi ve 1967 Protokolü Çerçevesinde Mülteci Statüsünün Belirlenmesinde Uygulanacak Ölçütler ve Usuller Hakkında El Kitabı**, Yeniden Gözden Geçirilmiş Tercüme, Şubat 2013, ss. 5-7.

²⁵² Çalık, BM Organlarının İnsan Hakları ile İlişkisi, s. 1123.

²⁵³ Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR), <http://www.unicankara.org.tr/v2/pages/bm-sistemi/bm-tuerkiye.php#UNHCR> (06.10.2019); Çalık, BM Organlarının İnsan Hakları ile İlişkisi, s. 1123.

²⁵⁴ Uzun, s. 71; Çalık, BM Organlarının İnsan Hakları ile İlişkisi, s. 1123.

²⁵⁵ Çalık, BM Organlarının İnsan Hakları ile İlişkisi, s. 1123; Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR), <http://www.unicankara.org.tr/v2/pages/bm-sistemi/bm-tuerkiye.php#UNHCR>, (05.10.2019).

Mültecilerin yasal korunmasının icrai sorumluluğu BMMYK'nın başında bulunan Yüksek Komiser'e aittir. Yüksek Komiser, Genel Sekreter'in önerisi üzerine Genel Kurulu'na seçilmektedir. Yüksek Komiserin hangi şartlarda görevlendirileceği de Genel Sekreter'in önerisine bağlıdır. İlk Yüksek Komiser, BMMYK Tüzüğü'nün 13. maddesi gereğince 3 yıllık bir süre için seçilmiştir. Fakat görev süresiyle ilgili bir kural yoktur. Nitekim Genel Sekreter ölüm yahut istifa üzerine yaptığı önerilerde 3 seneden az bir süre talep etmiş, aynı zamanda Yüksek Komiserlerin görev süresi uzatılabilmiş, yeniden seçilebilmiş veya doğrudan 5 yıllık bir süre için görevlendirme yapılabilmıştır. Ayrıca Genel Kurul, Komiserliğin çalışma süresini de belirlemekteydi. Genel Kurul 58/153 sayılı kararıyla bu sınırlamayı kaldırmış ve Yüksek Komiserliğin "mülteci sorunu çözülene dek" görevine devam edeceğini belirtmiştir²⁵⁶. BMMYK'nın merkez yönetim birimleri Cenevre'de bulunmaktadır.

Yüksek Komiser, maddi yardımlar konusunda, yardımların ulaştırılması noktasında koordinasyon sağlama ve hükümetleri, ulusal ve uluslararası insani örgütleri yardıma çağırma görevlerini yerine getirmektedir. Yüksek Komiser, izlenecek politikalar konusunda, gerekli direktifleri Genel Kurul'dan ya da ESK'den almaktadır. Bununla birlikte Yüksek Komiser, görüşlerini Genel Kurul, ESK ile yardımcı örgütleri önünde dile getirebilmektedir²⁵⁷.

1958'de ESK tarafından kurulan ve 2016 itibariyle toplam 94 üyeden oluşan BMMYK Yürütme Komitesi (EXCOM)²⁵⁸, Yüksek Komiserliğin izleyeceği politikaları belirlemekte ve bütçeyi onaylamaktadır. Yürütme Komitesi'ne bağlı olarak görev yapan ve hazırlık çalışmalarını yürüten bir sürekli Komite yılda 3 kere Cenevre'de toplanmaktadır. Ayrıca Komiserlik, ESK vasıtasıyla, BM Genel Kurulu'na yıllık raporlar sunmaktadır²⁵⁹. Bunun yanı sıra, anılan komite vermiş

²⁵⁶ E.Uzun, s. 70.

²⁵⁷ Birleşmiş Milletler Türk Derneği, ss. 12-13; Çalık, BM Organlarının İnsan Hakları ile İlişkisi, ss. 1123-1124.

²⁵⁸ (Executive Committee of the High Commissioner's Programme-EXCOM) EXCOM'un kurulmasının hukuki dayanağı, BMMYK Tüzüğü'nün 4. Maddesidir. Esasında halen işler durumda olan EXCOM'dan önce de aynı görevi yerine getirmek üzere iki komite oluşturmuştur. 1951'de kurulan ilk komite, Mülteciler İçin Danışma Komitesi adını taşıyordu. Bu komitenin yerine 1954'te Birleşmiş Milletler Mülteci Fonu Yürütme Komitesi Kuruldu. EXCOM ise Mülteci Fonu Yürütme Komitesini yerini aldı. Uzun, ss. 77.78.

²⁵⁹ Çalık, BM Organlarının İnsan Hakları ile İlişkisi, s. 1124; 281, Uzun, s. 77; Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK-UNHCR), <http://cenevrefisi.dt.mfa.gov.tr/ShowInfoNotes.aspx?ID=203423> (05.10.2019).

olduğu kararlar, mülteci hukukunun oluşturulması ve geliştirilmesi açısından son derece önemli ve etkili bir kaynak olma özelliğini taşımaktadır. Bu komitenin verdiği kararların, devletler üzerinde hukuki açıdan bağlayıcılığı olmasa da, karşılaşılan mülteci sorunları hakkında ilke görüşler, bu kararlarla belirlediğinden ülkelerin bu kararları, uygulamalarında göz önünde bulundurmaları gerekmektedir. Ayrıca, bu alanda çalışma yürüten sivil toplum kuruluşları ve yargı kurumları bakımından da bu kararlar önemli bir yer tutmaktadır²⁶⁰.

Son olarak, BMMYK, günümüzde mültecilerin korunmasında oldukça etkin bir organ olarak kabul edilmektedir. BM Yüksek Komiserliğini bölgesel ya da daha dar alanlarda faaliyet gösterecek bürolar açması halinde daha etkin çalışabileceği de ileri sürülmektedir²⁶¹.

IV. İNSAN HAKLARININ BM UZMANLIK KURULUŞLARI TARAFINDAN KORUNMASI

Uzmanlık kuruluşları, BM'in farklı alanlarda Milletlerarası geniş yetkileri bulunan kuruluşlardır. Bu örgütler, BM Şartının 57. maddesine uyarınca oluşturulmuştur. Bu bakımından BM bünyesinde Milletlerarası 19 uzmanlık kuruluşu bulunmaktadır²⁶². Ancak BM örgütlenme sistemi içinde, belirli insan haklarının korunması özel ilgi duyan dört tane kuruluş yer almaktadır. Bunlar BM Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO), Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), Dünya Sağlık Örgütü ve Gıda ve Tarım Örgütü'dür. BM uzmanlık örgütler arasında insan hakları konusunda en büyük etkiye sahip olan örgütler, ILO ve UNESCO'dur. Bu örgütler gerek hazırlamış oldukları sözleşmelerle bu gerekse tavsiye ve çalışmalarıyla

²⁶⁰ Çalık, BM Organlarının İnsan Hakları ile İlişkisi, s. 1124; E. Uzun, ss. 77-78.

²⁶¹ Kızılsümer Özer, s. 230.

²⁶² Gıda ve Tarım Örgütü (FAO), Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu (IAEA), Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü (ICAO), Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu (IFAD), Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), Uluslararası Denizcilik Örgütü (IMO), Uluslararası Para Fonu (IMF), Uluslararası Telekomünikasyon Birliği (ITU), BM Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO), BM Endüstriyel Gelişme Örgütü (UNIDO), Dünya Posta Birliği (UPU), Dünya Bankası (WB), Dünya Sağlık Örgütü (WHO), Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü (WIPO), Dünya Meteoroloji Örgütü (WMO), Dünya Turizm Örgütü (UNWTO), BM Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF), Uluslararası Arama Kurtarma Danışma Grubu (INSARAG)dir. BM Enformasyonu Merkezi “ BM Sistemi- BM Türkiye”, <http://www.unicankara.org.tr/language/tr/bm-sistemi-bm-turkiye/#Top>,(06.10.2019).

uluslararası platformda insan haklarının ilerlemesi ve korunması oldukça önemli katkılarda bulunmaktadır²⁶³.

A. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) Kapsamında İnsan Haklarının Korunması

ILO, sosyal ve adaletin ve uluslararası insan haklarından özellikle çalışma yaşamına dair olanlarının iyileştirmesi ve bu alanda asgari standartların belirlenmesi amacıyla kurulmuştur. ILO'nun faaliyet alanının sadece çalışma haklarına ilişkin olduğu şeklinde genel bir algılamadan söz edilse de, gerçekte daha geniş bir haklar yelpazesiyile ilgilendiğinin belirtilmesi doğru olacaktır²⁶⁴.

ILO, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra 11 Nisan 1919 yılında Versailles Antlaşması'nın 13. Bölümü'nü oluşturan kuruluş misakinin barış konferansına katılan galip ülkeler tarafından onanması sonucunda kurulmuştur. BM örgütü ile 1946 yılında yapmış olduğu özel antlaşma sonucu ILO, BM bünyesinde çalışan bir uzmanlaşmış kuruluş olarak yer almıştır²⁶⁵.

ILO'nun temel başlı hedefleri; sosyal adaletin sağlanması yolunda çaba göstererek sürekli bir barışın kurulmasına destek olmak; uluslararası faaliyetlerle, çalışma şartlarını ve yaşam kalitesini düzenleyerek ekonomik ve sosyal istikrara katkıda bulunmaktır. Uluslararası çalışma standartlarının belirlenmesi ve herkesin uygun bir işe sahip olmasını oluşturulmasından bu yana temel amaçları olarak belirleyen ILO, çalışma hayatının her alanında sosyal adalet ve uyum, insan ve iş hakları, refah ve geliştirme adına yapılacak düzenlemelerin uluslararası zemini olma görevlerin üstlenmiş durumundadır. Bu çerçevede, taraflar arası diyalog aracılığıyla istihdam fırsatlarının artırılması, çalışma ve örgütlenme hakkının hayata geçirilmesi, başta cinsiyete dayalı olanlar olmak üzere her türlü ayrımcılığın giderilmesi, sosyal güvence mekanizmalarının iyileştirilmesi ve asgari çalışma şartlarının belirlenmesi amaçlanmaktadır. Bu alanda neredeyse 100 yılı bulan tecrübesine dikkat çeken ILO, müzakere ve karar süreçlerinde sosyal tarafları eşit biçimde içermesinin özellikle bu

²⁶³ Birleşmiş Milletler Türk Derneği, s. 13; Çelebi, s. 115.

²⁶⁴ Algan, s. 190.

²⁶⁵ Hasgüler ve Uludağ, s. 134.

bakımından oldukça önem taşımaktadır²⁶⁶. Örgüt, devletlere geniş bir teknik yardım yapar ve sosyal, endüstri ve iş alanlarında raporlar, incelemeler ve süreli değerlendirmeler yayınlar²⁶⁷.

Örgütün getirdiği vizyon ve denetim sistemi, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra hem evrensel hem de bölgesel çapta bu hakların güvenceye alınmasını amaçlayan uluslararası belgelere kaynaklık etmiş olması dolayısıyla önemlidir. Bunun yanında, örgüt tarafından kabul edilen sözleşme ve tavsiyelerin, pek çok devletin iç hukukunu da doğrudan ya da dolaylı olarak etkilediği gözlemlenmektedir. Bu sebeple, ILO'nun kapsamına aldığı hakların korunmasına oldukça önemli bir katkısının olduğu söylenebilir²⁶⁸.

ILO, kurulduğu itibaren çalışma yaşamına ve çalışanlara ilişkin kabul ettiği çok sayıda sözleşme ve tavsiye kararları ile bu hakların korunmasına katkıda bulunmayı hedeflemektedir. Bu sözleşme ve tavsiye kararları, uluslararası standartları belirleme hedefine yönelik olup, işçi ve işveren temsilcileri ile hükümet biçiminde karşımıza çıkan üçlü yapı tarafından kabul edilmektedir²⁶⁹.

Bu sözleşme ve tavsiye kararlarının, çalışma yaşamına dair hemen her konuyu kapsadığı görülmektedir. Bunlar arasında hem işçi hem işveren için kabul edilmiş olan dernek kurma ve örgütlenme hakları ve zorla çalıştırma yasağı gibi temel insan hakları ile özel olarak korumaya muhtaç olan kadınların, çocukların, göçmen işçilerin çalışmalarına dair sözleşme ve tavsiye kararları sayılabilmektedir. Bunun yanında, doğrudan " çalışanların haklarını" düzenlemeyen, örnek olarak iş idaresi, denetimi, mesleki güvenlik ve sağlık sistemleri gibi konuları, ya da belli meslek gruplarına dair

²⁶⁶ Erdem Denk, **Uluslararası Örgütleri Hukuku Birleşmiş Milletler Sistemi**, Siyasal Kitabevi, Ankara, Şubat 2015, (BM Sistemi), s. 364; Hasgüler ve B. Uludağ, s. 134.

²⁶⁷ Hasgüler ve Uludağ, s. 134.

²⁶⁸ Algan, s. 191.

²⁶⁹ Algan, ss. 191-192; Sözleşmeler, üye devletlerin yasama kuruluşlarca uygun bulunmakla birlikte bağlayıcılık kazanmaktadır. Sözleşmelerin, bir yandan bunları onaylayan ülkelerin hukuksal yükümlülük altına girmesini, öte yandan da kendi hukuk düzenlerinin ve uygulamalarının uluslararası tanınmasını güvence altına almasını sağladığı belirtilmiştir. Tavsiye kararları ise, politika geliştirme, yasama ve uygulama konularında rehberlik görevi gören teknik ayrıntılara yer verirler. Bu nedenle tavsiyeler, sözleşmelerle aynı konular düzenlemekle birlikte daha ayrıntılıdır ve sözleşmelere uyarınca biçimsellik kaygıları daha azdır. Ayrıca hukuksal bağlayıcılığa da sahip değildir. Algan, s. 192; Francis Wolf, " Human Right and the International Labor Organization", **Human Right In International Law: Legal and Policy Issues**, Theodor Meron (Ed.), Clarendon Press, Oxford 1989, s. 273.

standartları düzenleyen ILO belgelerine de rastlanmaktadır²⁷⁰. Toparlamak gerekirse, ILO sözleşmeleri, konularına göre 11 farklı grupta değerlendirilebilir²⁷¹:

- İnsan hakları ile ilgili olanlar,
- İstihdama ilişkin olanlar,
- Çalışma şartları ve sosyal politikaya dair olanlar,
- Sosyal güvenliğe dair olanlar,
- Kadınların çalışmasına ilişkin olanlar,
- İşçi-işveren ilişkileriyle ilgili olanlar,
- Aile sorumlulukları olan çalışanlara ilişkin olanlar,
- Yaşlı çalışanlara ilişkin olanlar,
- Çocuk ve gençlerin çalışmasına ilişkin olanlar,
- Yabancılar, göçmenler deniz ve tarım işçileri ya da sağlık çalışanlar gibi özel çalışan kesimlere ilişkin olanlar,
- Çalışma yöntemine dair olanlar (iş yönetimi, denetlenmesi, istatistikleri gibi).

ILO kurulduğu tarihten itibaren bugüne kadar örgüt tarafından anılan konulara ilişkin toplam 190 sözleşme ve protokol ile 206 tavsiye kararı kabul edilmiştir²⁷². Belirtmek gerekir ki, ILO, ülkelerin onayına sunulmak üzere sözleşmeler hazırladıktan sonra da, bir süreden beri, bu sözleşmelerin mümkün olan en yüksek sayıda üye ülke tarafından onaylanmasını sağlamak hedefiyle, üye ülkelere baskı uygulamak derecesinde çaba göstermektedir²⁷³.

ILO tarafından kabul edilen sözleşme ve tavsiyeler, kuruluşun kendi anayasal belgelerinde düzenlenmiş temel insan hakları ilkelerinin yaşama geçirilmesi biçimindeki sorumluluğunu göz önüne sermektedir. Ne var ki, tüm başka uluslararası insan hakları sözleşmelerinde olduğu gibi, ILO belgeleri söz konusu olduğunda da bu

²⁷⁰ Birleşmiş Milletler Türk Derneği, s. 13; Algan, s. 192.

²⁷¹ Algan, ss. 192-193.

²⁷² Örgüt tarafından kuruluşundan 2019 yılı kadar kabul edilen sözleşmelerin ve tavsiye kararlarının tümü için ise bkz. International Labour Organization, “Labour Standards”, <https://www.ilo.org/global/standards/lang--en/index.htm>, (01.11.2019).

²⁷³ Algan, s. 193; Bu çabaların başlangıcı ise, 1995 yılının Mayıs ayında Kopenhag’da gerçekleştirilen Dünya Sosyal Kalkınma Zirvesi’nin sonrasında kendini göstermeye başlamıştır. Bu tarihten başlayarak, ILO Sekreterliği, her yıl yöntem kuruluna sunulmak üzere ILO sözleşmelerinin onaylanma performanslarını içeren bir raporu hazırlamaktadır. Bu çabaların sonucunda, 1996 yılında başlayarak, ILO sözleşmelerinin onaylanma sayılarında önemli sayılabilecek artışlar olduğu gözlemlenmiştir. Algan, s. 193.

belgelerin kabul edilmesi ilk aşamayı oluşturmakta olup, etkili bir denetim mekanizmasının varlığı da en az iyi içeriğe sahip sözleşme ve tavsiyeler kadar önem taşır²⁷⁴. Belirtmek gerekir ki, ILO'nun benimseyerek işlettiği denetim sisteminin, uluslararası alanda en etkili mekanizmalardan biri olduğu, rahatlıkla söylenebilir

ILO'nun denetim konusunda, birden fazla sistemi benimsediği öngörülmektedir. Gerçekten de ILO, bir yandan uluslararası alanda, özellikle de BM uygulamasında klasikleşmiş olan devlet raporlarının incelenmesi yoluyla denetim görevini yerine getirirken; diğer yandan da önüne gelen çeşitli şikâyetleri değerlendirmektedir²⁷⁵. Bunların yayında, sözleşmelerden kaynaklanan yükümlülükleri uyulup uyulmadığı konusunda taraf devletler ziyaretlerde bulunan ILO denetim organları, farklı yollarla ILO Anayasası'na taraf olan devletlerin onaylamamış oldukları sözleşmelerle ilgili tutumlarının bile denetlenmesinin yoluna açmıştır. Ayrıca bu denetimlerin birbirleriyle örtüşen ve birbirleriyle tamamlayan niteliği, denetimlerin etkili sonuç doğurması bakımından olumlu sonuç vermiştir. Son olarak da, ILO denetim organlarının işçi, hükümet ve işveren temsilcilerinden oluşan üçlü yapısı²⁷⁶, denetim organlarının hükümetlerin etkisinden sıyrılarak sözü edilen denetimlerin etkililiğinin artmasına önemli bulunmuştur²⁷⁷.

B. BM Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) Kapsamında İnsan Haklarının Korunması

Eğitim, bilim ve kültür alanında uluslararası iş birliğini gerçekleştirmek ve dünya barışına katkıda bulunmak üzere kurulmuş örgüt, kısa adı UNESCO'dur. İkinci Dünya Savaşı'nın sonlarında, müttefik ülkeler arasında kültür, eğitim ve bilim konularında yapılan görüşmelerin sonucunda UNESCO'yu kuran sözleşme 16 Kasım

²⁷⁴ Algan, s. 195.

²⁷⁵ ILO Kapsamında İşletilen Şikâyet Usulü, BM sözleşme dışı denetim usullerinden 1503 Usulü'ne benzemektedir. Her iki mekanizmanın ortak özelliklerinden biri, ikisinin de herhangi bir sözleşme ile bağlı olmamasıdır. Yalnızca BM Kapsamındaki 1503 yönteminde gerek bireyler gerekse hükümet dışı kuruluşlar başvuru yapabilirken, ILO şikâyet yönteminde bireylerin başvuru yapamazlar. ILO'nun şikâyet yönteminden, hükümet, işçi ve işveren yararlanabilmektedir. Çelebi, ss. 115-116.

²⁷⁶ Çalışma yaşamının tarafları olan işçi, işveren ve devlet temsilcilerinin bir araya geldiği ve karar alma mekanizmasına katıldığı bu sistem, ilk uygulamaya konulduğu zaman olduğu üzere, günümüzde de uluslararası alanda benzersiz olmayı sürdürmektedir. Çelebi, s. 114; Algan, s. 196.

²⁷⁷ ILO sisteminde denetim mekanizmaları ile ilgili daha ayrıntılı bilgi için bkz. Algan, ss. 195-208.

1945 yılında imzalanmış, yeterli sayıda onay belgesinin tamamlanmasıyla 4 Kasım 1946 yılında resmen yürürlüğe girmiştir. Türkiye, UNESCO'nun kurucu ilk 10 üyesinden biri olmuştur. UNESCO, BM Genel Kurulu'nun 14 Aralık 1946 tarihli kararıyla örgüte bağlı bir 'uzmanlık kuruluşu' olmuştur²⁷⁸. UNESCO'nun merkezi Fransa'nın Paris kentindedir.

UNESCO'yu oluşturan kurucu belgenin 1. maddesinin ilk paragrafı UNESCO'nun temel amacını şu biçimde belirtmektedir: "Örgütün amacı, BM Antlaşması'nda ifadesini bulan ve ondan kaynaklanan ırk, cinsiyet, dil ya da din ayrım yapılmaksızın dünyanın bütün halkları tarafından benimsenmiş olan adalete, hukukun üstünlüğü ilkesine ve insan haklarına evrensel düzeyde saygı gösterilmesini temin etmek için, uluslararası eğitim, bilim ve kültür yollarıyla işbirliğini geliştirerek barışa ve güvenliğe katkıda bulunmaktadır". Bu bakımından UNESCO'nun belli başlı amaçları şu şekilde sıralanabilir²⁷⁹:

- İrk, cinsiyet, dil ve din ayrımı gözetmeksizin, BM Şartı'nda dünya uluslarına tanınan insan hakları ve temel özgürlüklere, yasalara ve adalete ortak bir saygı yaratmak için uluslararası işbirliğine eğitim, bilim ve kültür yoluyla yardımcı olmak, böylece barış ve güvenliğe hizmet etmek,
- Eğitim, bilim, kültür ve iletişim alanlarında uluslararası bilgi alışverişine sağlamak üzere bir merkez işlevi görmek, araştırma ve eğitimi teşvik ederek, bilgi birikiminin genişletilmesi, transfer edilmesi ve paylaşılmasını kolaylaştırmak,
- Eğitim, bilim, kültür ve iletişim alanlarında amaç belirlemeleri ve hedeflere yönelik politikalar geliştirmeler üzere resmi yetkililere katkı bulunmak,
- İlgili alanlarında uluslararası hukukun kodifikasyon sürecinin gelişimini desteklemek,
- Eğitim- kültür politikası ve kalkınma projeleri geliştirmede üye devletlere teknik danışmanlık sağlamak.

UNESCO Sözleşmesi'nin giriş bölümünün ilk cümlesinde, savaşların insanların zihinlerinde başladığı belirtilmekte, bu nedenle barışın savunmasının da insanların zihinlerinde oluşturulması gereği vurgulanmakta, bunun da ancak eğitim,

²⁷⁸ Hasgüler ve Uludağ, s. 161, Sevil Uzun, **Ekonomik, Siyasal ve Diplomatik Yönleriyle Birleşmiş Milletlerin Örgüt Yapısı ve İşlevleri**, T.C. Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Giresun, 2013, s. 40.

²⁷⁹ Hasgüler ve Uludağ, s. 161.

bilim ve kültür yönünden insanlar arasında karşılıklı anlayış ve işbirliğiyle sağlanarak gerçekleştirilebileceği belirtmektedir. Sözleşme, bu amaçla insanların birbirlerini daha iyi tanımları, farklılıklarının bilincine varmaları gereğince değinmekte, bunu sağlamakta için eğitim ve bilimin güçlendirilmesi ile kültürün yaygınlaştırılmasını önermektedir²⁸⁰

UNESCO temel amacına uygun olarak kuruluşundan itibaren insan haklarının geliştirilmesi ve korunması için önemli çalışmalar yapmıştır. Ana çalışma alanları olan eğitim, bilim ve kültür konularında sayısız kampanya, proje, program ve faaliyet yürüten ya da destekleyen UNESCO, çalışma alanına giren konularda çeşitli uluslararası sözleşmeler, başta olmak üzere EİHB ve 1966 İkiz Sözleşmelerin hazırlanması ve yürütülmesinde de aktif rol oynamıştır. Çalışmalarını devletler kadar uluslararası sivil toplum kuruluşları ve diğer yapılarla da koordineli bir biçimde yürüten UNESCO, başta ırkçılık olmak üzere her türlü ayrımcılıkla ve yoksullukla mücadele, eğitimde fırsat eşitliği, ifade özgürlüğü, kültürel çeşitliliği koruma ve özendirmeyle kültürel ve doğal mirasın korunması gibi konularına özel önem vermektedir²⁸¹. Bunun yanında, az gelişmiş devletlerdeki iletişim eksikliğini gidermek üzere birtakım girişimlerde bulunmuştur²⁸².

Eğitimi daha iyi bir duruma getirme programının bir parçası olarak, UNESCO, insan hakları ilkelerinin yerleştirilmesi hedefiyle, önyargıların önlenmesi için çalışan, birleşmiş okullar sistemi adı altında bir kuruluş oluşturmuştur. Kadınların ilerlemesini hedefleyen programlarıyla UNESCO, genç kızların ve kadınların yükseköğrenime, bilimsel ve mesleki çabalara girebilmelerine özel bir önem vermiştir²⁸³. Bu konuda birçok sözleşme hazırlayan UNESCO, herkesin kendi topluluğunun kültürel hayatında rol oynama ve bilimin yararından pay alma hakkını korumaya yönelmiştir.

BM ailesine bağlı uzmanlık kuruluşlar arasında, üye ülkelerde Milli komisyonlar kurulmasını öngören tek kuruluş UNESCO'dur. UNESCO Milli Komisyonları örgüt kuran sözleşmenin 7. maddesinin uyarınca oluşturulmaktadır. Milli komisyonlar, UNESCO ilgi olan alanına giren konularda devletlere danışmanlık yapmakta, görüş ve proje üretmektedir. UNESCO etkinliklerinde ülke adına temsil

²⁸⁰ Hasgüler ve Uludağ, ss. 161-162.

²⁸¹ Denk, BM Sistemi, s. 343; Çelebi, s. 116.

²⁸² Ayrıntılı bilgi için bkz. S. Uzun, s. 40.

²⁸³ Birleşmiş Milletler Türk Derneği, s. 14.

görevi üstlenirler. Bir bakıma UNESCO nezdindeki Daimi Temsilcilikle birlikte UNESCO'yu izler, ülke menfaatlerini kollar, bu görev için devlet mekanizmalarının hareket geçirilmesini sağlamaktadırlar²⁸⁴.

Tüm üyeleri otomatik olarak UNESCO üyesi sayılmakta, BM üyesi olmayan devletlerin ise UNESCO'ya üye olabilmeleri için üyelik başvurusu yapmaları gerekmektedir. UNESCO'nun Aralık 2014 itibariyle 195 tam üyesi, 9 da ortak üyesi bulunmaktadır. Ayrıca pek çok devletlerarası ve hükümet dışı uluslararası örgüt de UNESCO'da gözlemci üye statüsüne sahiptir²⁸⁵.

UNESCO 3 ana organdan oluşturmaktadır. Tüm üye ve ortak üye devletlerin temsilci, gözlemci üyelerinde oy hakkı olmaksızın katıldığı temsilcilerinden oluşan ve örgütün en yetkili organı Genel Konferans iki yılda bir Paris'te toplanır. Kuruluşun temel politikalarını, çalışma programını ve bütçesini belirleyen Genel Konferans, Yönetim Kurulu üyelerini ve Genel Direktör'ü atar. UNESCO faaliyetlerinin asıl yürütücüsü olan özel yetkili organ niteliğindeki Yürütme Kurulu olarak adlandırılan organ, Genel Konferans tarafından 58 üyeden oluşturmaktadır. Yılda iki defa toplanan Yürütme Kurulu, örgütün programını uygulamakla sorumludur. Üye ülkelerden 3 bine yakın uluslararası memurun görev yaptığı Sekretarya yer almaktadır ve kuruluşun başındaysa görev süresi 4 sene olan Genel Direktör bulunmaktadır²⁸⁶.

UNESCO, insan haklarının korunması konusundaki amacını gerçekleştirmek için, raporlara dayalı denetim mekanizmalarını benimsemiştir. Raporların incelenmesi Sözleşme ve Tavsiyeler Komitesi aracılığıyla incelenmektedir. Ayrıca UNESCO kapsamında işletilen diğer önemli bir denetim mekanizması da, kuruluşun yetki alanına giren eğitim, bilim ve kültür alanlarındaki insan hakları ve temel özgürlükleri ihlalleri ile ilgili kuruluş tarafından alınan şikâyetlerin incelenmesi mekanizmasıdır. Bu mekanizma, 1978 tarihli Yürütme Kurulu'nca benimsenen 104 EX/3.3. sayılı kararıyla oluşturulmuştur. Bu özelliğinden dolayı bu mekanizma, 104 mekanizma de denilmektedir. 104 mekanizmasına, gerek bireysel ve özel durumlardan kaynaklanan ihlaller üzere, gerekse ağır ve sistematik ihlallere yönelik problemler çerçevesinde

²⁸⁴ Hasgüler ve Uludağ, s. 163; Denk, BM Sistemi, s. 345.

²⁸⁵ Denk, BM Sistemi, s. 343.

²⁸⁶ Hasgüler ve Uludağ, ss. 162-163; Denk, BM Sistemi, ss. 343-345.

başvuru yapılabilmektedir. Şikâyet denetleme süreci gizlilik içerisinde yapıldığından, başvuruların ayrıntıları ile ilgili kamuoyuna bilgi paylaşılmamaktadır²⁸⁷.

²⁸⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Çelebi, ss. 116-117.

İKİNCİ BÖLÜM

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMELERİ

BÜNYESİNDE İNSAN HAKLARININ KORUNMASI

1. GENEL OLARAK

Daha önce belirtildiği üzere, BM Şartı ile kez insan hakları kavramı uluslararası hukukta genel bir şekilde ortaya konulmuştur. Şartın birçok maddesinde insan haklarına yer vererek insan hak ve hürriyetlerine karşı saygıyı sağlamak ve geliştirmek hedefi vurgulanmış, bu hak ve özgürlüklere inanç, saygı ve bağlılık, dünya barış ve güvenliği için şart koşulmuştur. BM Şartı, insan hakları konusunu ülkelerin ulusal sorunu olmaktan çıkararak uluslararası alana taşınması açısından bir ilk olması nedeniyle oldukça önemli bir belgedir. Ancak Şartta insan haklarına saygı temel ilke olarak içermekle beraber, bu kapsama hangi hakların dâhil olduğu belirtilmemiştir. Bu ise 10 Aralık 1948 tarihinde BM Genel Kurul tarafından kabul edilen Evrensel İnsan Hakları Bildirisiyle (EİHB) gerçekleşmiştir²⁸⁸.

Bildiri hem medeni ve siyasi haklara hem ekonomik, sosyal, kültürel haklara yer vermiş olması bakımından kapsamlı bir belgedir. Ancak, isimden de anlaşıldığı üzere sözleşme bulunmamakta sadece bildiri özelliğini taşıyan bu belge hukuken bağlayıcı güce sahip değildir²⁸⁹. Bildirinin, farklı sorumluluklar ve yaptırımlar içeren

²⁸⁸ Bildiri BM Genel Kurulu tarafından kabul edildiği zaman BM'nin 58 üyesi bulunmaktadır. Bu 58 üyesinden ikisi (Honduras ve Yemen), Oylamaya katılmamış; geri kalan ülkeler Genel kurulda 8 çekimsiz oya karşılık 48 oyla 217A III sayılı Genel Kurul kararıyla EİHB kabul edilmiştir. Çekimsiz ülkeler: SSCB, Çekoslovakya, Ukrayna, Suudi Arabistan, Güney Afrika, Sovyetler Birliği ve Yugoslavya, Polonya'dır. Çekimsiz devletler ya Kültürel ya da ideolojik sebeplere istinat ettiklerini hazırlık çalışmaları sırasında ortaya koymuşlardır. Esra Demir, "İnsan Haklarının Evrenselliği Görüşünü Karşısında Kültürel Rölativizm", **Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırma Dergisi**, Cilt: 14, Sayı: 3, 2008,s. 211; Çüçen, s. 41.

²⁸⁹ Bildirinin Hukuki niteliği incelendiğinde bağlayıcı olup olmadığına ilişkin farklı görüşler mevcuttur. Öncelikle Bildirinin sözleşme olarak değil Genel Kurul kararıyla yayınlanmış olması ve Genel Kurul kararlarının bağlayıcılığın olmaması Bildirinin de hukuki bağlayıcılığının olmadığını göstergesi sayılabilir. Ancak yine de Bildirge ile birlikte insan hakları konusunun uluslararası alana geçiş yaptığı ve Bildirge'nin bu anlamda dönüm noktası olduğu ayrıca bir gerçektir. Her ne kadar tek başına bağlayıcılığı olmasa bile Bildirge kendisinden sonraki kabul edilcek olan ve çeşitli denetim mekanizmaları ve hemen bütün uluslararası sözleşmeler, belgelere, ya da bölgesel nitelikli insan haklarına dair antlaşmalar ve belgerleri referans kaynağı olmuştur. Diğer yandan 2. Dünya Savaşı sonrasında hazırlanan ulusal yasalar ve anayasalarda EİHB'nin etkisi kuvvetler görülmektedir. Bildirinin hukuki niteliği ve işlevi, fazla bilgi için bkz. Doğan, İnsan hakları, ss. 173-175; Gemalmaz, Ulusalüstü İnsan Hakları, ss. 407-410.

bir sözleşme niteliği taşımasından özellikle kaçınılmıştır. Devletlere hiçbir yükümlülük yüklememesi, Bildirinin, siyasi ideolojileri ve dünya görüşleri tamamen hemen hemen bütün ülkeler tarafından kolayca kabul edilmesinden önemli bir etkidir. Bildirinin içeriğinin, sadece ülkelerin ulaşması temenni edilen ideal değerlerden oluştuğunu söylemek mümkündür. Bildiri, kendisinden sonraki insan hakları konusundaki hemen bütün uluslararası sözleşmeler, belgelere, ya da bölgesel nitelikli insan oluşturması yanında, II. Dünya Savaşı sonrasında hazırlanan ulusal yasalar ve anayasalara da kaynaklık etmiştir²⁹⁰.

Bildiri, uluslararası alanda insan haklarını tespit edecek olan belgelerin ilk adımdır. Ancak, insan haklarına saygının daha güçlü biçimde sağlanması için daha fazlasına ihtiyaç olduğu anlaşılmış ve nitekim BM bünyesinde, devletler bakımından hukuksal bağlayıcılığı olan, devletlere yükümlükler yükleyen ve içerdiği haklara riayet edilmesini denetleyecek mekanizmalara yer veren bağlayıcı nitelik taşıyan sözleşmelerin kabul edilmesini zorunlu kılmıştır.

BM'in insan hakları alanında kabul ettiği ilk bağlayıcı belge Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Sözleşmesidir. Irk Ayrımcılığının Kaldırılması Sözleşme'nin kabul edildiği tarihten bir yıl sonra, BM Genel Kurulu, EİHB'nin uygulanması için, Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesini kabul edildi. Bu sözleşmelerin kabulü ardından, yoğun bir sözleşme yapım süreci harekete geçirdi. Sayılan sözleşmeleri takiben Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi, İşkenceye ve Diğer Zalimane, Gayri İnsani veya Küçültücü Muamele veya Cezaya Karşı Sözleşmesi, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunması Sözleşme ve Bütün Kişilerin Zorla Kaybedilmeye Karşı Korunması Sözleşme kabul edilmiştir. BM bünyesinde oluşturulan bu dokuz sözleşme, her biri belli alanları ve hakların farklı yönlerini kapsamaktadır.

Söylemek gerekir ki, BM kapsamında kabul edilen ve insan haklarını ilgilendiren sözleşmeler bu 9 sözleşme ile sınırlı bulunmamakta, ancak bu anılan sözleşmelerin temel konulara dair düzenlemeler yapması ve denetim yöntemleri ile

²⁹⁰ Nesrin Dabanlıoğlu, **Birleşmiş Milletler Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi ve Öngördüğü Denetim Sistemi**, Erzincan Üniversitesi, Erzincan, 2011, s. 2.

insan hakları hukukunu geliştirmesi ve korunması, söz konusu sözleşmeleri diğerinden bir adım öne çıkarmaktadır.

Bu sözleşmelerde tanınan haklara taraf devletlerin uygulanıp uygulanmadığını denetlemek ve bu alanlarında sağlanan gelişmeleri izlemek hedefiyle bazı organ ve koruma mekanizmalar kurulmuştur. Sözleşmelerin yaşama geçirilmesi görevini üstlenen Komite adı verilen bu kurumlar, insan hakları ihlalleri ile suçlanan bireylere ve devletlere yönelik başvuruları kabul etme yetkisine sahip, tipik yargı-dışı kuruluşlardır²⁹¹. Söz konusu komiteler hem sözleşmenin uygulanıp uygulanmadığını denetler hem taraf devletlere sözleşme ile üstlenmiş oldukları yükümlülükleri yerine getirmeleri ve gerekli önlemleri almaları konusunda yardım ederler.

Komiteler, genel özellikleri itibariyle birbirine benzemekte ve farklı mekanizmalarla sözleşmelerin taraf ülkeler tarafından uygulanmasını takip etmektedir. Bu bakımından sözleşme organlarının hepsi, taraf ülkelerin uygulamalarının sözleşmeye uygunluğunu hazırlanan raporlar vasıtasıyla izlemekte ve ilgili devlet temsilcilerinin bulunduğu toplantılarda bu raporlar incelemektedirler. Ayrıca, komiteler, sözleşmelerde tanınmış olan hakların bir taraf devletçe ihlal edildiğini ileri süren bireyler ve devletler tarafından yapılan şikâyetleri inceleyerek, bir insan hakkı ihlali gerçekleşip gerçekleşmediğine ilişkin görüş bildirmektedir. Bununla birlikte, sözleşmelerin ağır ve sistematik bir şekilde ihlal edilmesi halinde komiteler, ilgili ülkelere gönderdiği uzmanlar vasıtasıyla bir soruşturma prosedürü başlatabilmektedirler. Ayrıca, komiteler taraf devletlerin önceden düzenli ziyaretler yaparak ihlallerin önüne geçmektedir. Bütün bunların yanında komiteler, ilgili oldukları sözleşmelerde yer alan hak ve özgürlüklerin ve yükümlülüklerin niteliğine ve uluslararası insan hakları standartlarının ilerlemesi yönelik Genel Yorum ve Tavsiyeler hazırlayabilmektedirler²⁹². Ancak sözleşmelerde öngörülmüş bu koruma mekanizmalarından yararlanabilecek için ilk şart, ihlalde bulunan devletlerin sözleşmenin tarafı olması ve bu sözleşme ile kurulan yer alan denetim organının yetkisinin tanınması gerekir. Bazı koruma mekanizmaları ise sözleşmelerin seçmeli ek protokollerinde yer aldığından, sözleşmelerin yanı sıra bu protokollerin de kabul

²⁹¹ Tacettin Çalık, “Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Sözleşmeleri Kapsamında İnsan Haklarının Korunması”, **Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 24, Sayı: 1, 2016, (İnsan Hakları Sözleşmeleri) s.71; Öztürk, s. 51.

²⁹² Çalık, İnsan Hakları Sözleşmeleri, ss. 71-72.

edilmesi gerekmektedir. Koruma mekanizmaları sözleşme kapsamında düzenlendiğinden, sözleşmenin tarafı olmayan ülkelere karşı sözleşme içi koruma yöntemlerinden yararlanılamayacaktır²⁹³.

II. BM MEDENİ VE SİYASİ HAKLAR SÖZLEŞMESİ

A. Sözleşmenin Kapsamı ve İçeriği

İnsan hakları ve demokratikleşme konusunda evrensel normları belirleyen en önemli ve etkileyici uluslararası Sözleşmelerden biri Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi (MSHS)'dir. Sözleşme, 16 Aralık 1966 Yılında ve 2200 A (XXI) sayılı kararıyla BM Tarafından kabul edilmiş ve imza, onay ve katılıma açılmıştır. Sözleşmenin yürürlüğe girmesi için en az 35 devlet tarafından onaylanması gerekmektedir. (m.49) Bu Şart ancak Soğuk Savaş'ın da etkisiyle 10 yıllık bir gecikmeyle 1976 yılında gerçekleşmiş, Böylece Sözleşme 23 Mart 1976 tarihinde yürürlüğe girmiştir²⁹⁴. 19 Mart 2019 yılı itibariyle Sözleşmeyi 172 ülke taraf, 6 ülke imzalanmış ve 19 ülke hiç bir eylem yapmamıştır²⁹⁵. Türkiye Cumhuriyet 15/08/ 2000 tarihinde Sözleşmeyi imzalamış, 04/06/ 2003 tarihinde ise onaylama işlemini gerçekleştirerek Sözleşmeye taraf olmuştur. Türkiye Sözleşmeyi üç adet beyan ve bir adet çekince ile onaylamıştır²⁹⁶.

MSHS bir başlangıç, altı ana bölüm ve 53 maddeden oluşmaktadır. Sözleşmenin birinci bölümünde ve 1. maddesinde bütün halkların kendi kaderini tayin

²⁹³ Doğan ve Özdemir, s. 231; Öztürk, ss. 51-52; Çalık, İnsan Hakları Sözleşmeleri, s. 71.

²⁹⁴ Zeynep Hazar, "BM Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi", **İnsan hakları Hukuku**, (Ed. İlyas Doğan), Astane Yayınları, Ankara, Eylül 2015, s. 181.

²⁹⁵ Sürekli güncellen imza ve onay durumu için bkz. United Nations Human Rights Office Of The High Commissioner, " Status of Ratification Interactive Dashboard", (<http://indicators.ohchr.org/>) (19.03.2019).

²⁹⁶ MSHS onay sırasında Türkiye tarafından yapılan beyan ve çekince;1." Türkiye Cumhuriyet bu sözleşmeden doğan yükümlülüklerinin, BM yasası(m.1-2) çerçevesindeki yükümlülüklerine uygun olarak yerine getireceğini beyan eder. 2. Türkiye Cumhuriyeti bu Sözleşmenin hükümlerini yalnızca diplomatik ilişkisi bulunan taraf devletlere karşı uygulanacağını beyan eder. 3. Türkiye Cumhuriyeti Sözleşmenin ancak Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın ve T.C' nin yasal ve idari düzenin yürürlükte olduğu ülkesel sınırlar itibariyle onaylanmış bulunduğunu beyan eder". Azınlık hakları ile ilgili 27. Maddeye ise çekince koymuştur. " TC sözleşmenin 27. Maddesini TC Anayasası'nın ve 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Barış Antlaşması ve eklerinin ilgili hükümlerine ve usullerine göre uygulama haklarını saklı tutar. Mehmet Semih Gemalmaz, **Ulusalüstü İnsan Hakları Hukuku Belgeleri**,2.Cilt/Uluslararası Sistemler, 2 Baskı, Legal yayıncılık, İstanbul,2011, (Hukuku Belgeleri),ss.139-142.

hakkı düzenlenmiştir. Sözleşmenin 1. maddesinin 2. fıkrisinde ise halkların doğal zenginliklerden ve doğal kaynaklardan özgürce yararlanma hakkına yer verilmiştir. Sözleşmenin ikinci bölümünde (m.2-5) Sözleşme ile güvence altına alınan tüm hak ve özgürlükler bakımından devletlerin uyması gereken temel yükümlülükler yer almaktadır. Bu bölüm ırk, dil, cinsiyet, din siyasi veya diğer bir fikir, ulusal ve sosyal köken, doğum veya diğer bir statü gibi herhangi bir türde ayrımcılık yapılmaksızın, kendi toprakları üzerinde bulunan ve egemenlik yetkisine tabi olan tüm bireyler için güvence altına almayı bu ve haklara saygı göstermeyi taahhüt etmektedir.

Üçüncü bölümde (m.6-27) MSHS, evrensel insan hakları bildirgesinde yer alan medeni ve siyasi haklarını genişletilmiştir. Sözleşmenin güvence altına aldığı maddi haklar şunlardır; Yaşam hakkı(m.6), işkence yasağı(m.7), kölelik yasağı(m.8), özgürlük ve güvenlik hakkı(m.9), tutulanların hakları(m.10), borç nedeniyle hapis yasağı(m.11), seyahat özgürlüğü(m.12), yabancıların sınır dışı edilmelerine karşı usulü güvenceler(m.13), adil yargılanma hakkı(m.14), kanunsuz ceza olmaz ilkesi (m.15), kişi olarak tanınma hakkı(m.16), özel hayatın gizliliği hakkı(m.17), düşünce, vicdan ve din özgürlüğü(m.18) ifade özgürlüğü(m.19), savaş propagandası ve düşmanlığı savunma yasağı(m.20), toplanma özgürlüğü(m.21), örgütlenme özgürlüğü(m.22), ailenin korunması(m.23), çocukların hakları(m.24), siyasi haklar(m.25), kanun önünde eşitlik (m.26), azınlıkların korunması(m.27) düzenlenmiştir. Sözleşmenin dördüncü bölümünde(m.28-45) Sözleşmenin öngördüğü denetim organı olan İnsan Hakları Komitesi, Komitenin oluşumu, üyelerin görev süresi, üyeliğin boşalması, Komite üyelerine ödeme yapılması, Komite toplantıları, devletlerin Sözleşmede tanınan haklara uygun davranıp davranmadıklarını bildirmelerine yönelik “devlet raporları” sunma yükümlülüğü, taraf devletlerin sözleşmedeki hakları ihlal ettiği gerekçesiyle bir başka taraf devleti Komiteye şikâyet etmesini sağlayan devlet başvurusu yöntemi, Komitenin kendi faaliyetleri hakkında yıllık rapor sunma yükümlülüğü gibi hususlara yer verilmektedir. Beşinci bölümde(m.46-47)sözleşmenin nasıl yorumlanacağına dair ilkeler, altıncı bölümde (m.48-53) ise sözleşmenin onay, yürürlüğe giriş ve değişik şartları yer almıştır²⁹⁷.

²⁹⁷ Sözleşmenin tam metni ve Ayrıntılı bilgi için bkz. Gemalmaz,Hukuku Belgeleri, ss. 95-138; T.C. Başkanlık Kanunlar ve Kararlar Genel Müdürlüğü, Medeni ve Siyasi haklar Sözleşmesi, <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d22/c016/tbmm22016089ss0150.pdf>, (19.03.2019).

B. Sözleşmenin Ek Protokolleri

1. Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesine Ek Birinci Seçmeli Protokol

BM Genel Kurulu,16 Aralık 1966 tarihli ve 2200 A (XXI) sayılı kararı ile bireysel başvuruların düzenleyen Sözleşmeye Ek 1 Nolu Protokol kabul edilmiş ve seçmeli protokol 9.maddeye uygun olarak gerekli onay sayısına ulaşılan 23 Mart 1976 tarihinde yürürlüğe girmiştir²⁹⁸. Protokol bir başlangıç ve 14 maddesinden oluşmaktadır. Protokol ek olarak yeni haklar yer vermemiş, sadece Sözleşmede yer almış olan hakların taraf devlet tarafından ihlal edilmesinden için mağdur olduğunu ileri süren bireylerin Sözleşmenin uygulanması kurum olan İnsan hakları Komitesine şikâyet başvuru yöntemi öngörülmüştür²⁹⁹.

Protokolün içerdiği düzenlenmiş konular, bireysel başvurunun yapılmasına dair şartlar(m.1), Komitenin kabul edilebilirlik incelemesi(m.2,3,5) Protokolü imzalama ve onaylama koşullar(m.8), Protokolün yürürlüğe girmesi şartı(m.9-10), Protokolün değiştirilmesine ilişkin taraf devletlerin teklifleri (m.11), Protokolü kendisi bakımından devletlerin feshetmesi(m.12) gibi hususlardır³⁰⁰. Mart 2019 itibariyle Protokol'e taraf devlet sayısı 116, imzalanmış ülke sayısı 3 ve hiçbir eylem ülke sayısı 78 'dir³⁰¹. Türkiye söz konusu Protokolü 03.02.2004 tarihinde imzalamış ve Cumhurbaşkanı tarafından onaylandıktan sonra onay belgesinin BM Genel sekreterine tevdiinden itibaren 3 ay sonra Türkiye bakımından yürürlüğe girmiştir. Türkiye Protokolü iki beyan ve bir çekince ile onaylamıştır³⁰². İleride bireysel başvuru yöntemi başlığı altında söz konusu usule detaylı şekilde yer verileceği için burada genel olarak bilgi vermekle yetiniyoruz.

²⁹⁸ Seçmeli Protokolün kabul, onay ve imza tarihleri ve onaylayan devletler hakkında bkz.<https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CCPR/Pages/CCPRIndex.aspx>, (20.03.2019).

²⁹⁹ <http://www.unmikonline.org/regulations/unmikgazette/06turkish/TIntCovCivPolRightsOp1.pdf>, (20.03.2019).

³⁰⁰ Dabanlıoğlu, ss.13-14.

³⁰¹ Sürekli güncellen imza ve onay durumu için bkz. (<http://indicators.ohchr.org/> (19.03.2019).

³⁰² Türkiye 'nin çekince ve beyanları için bkz. T.C. Cumhurbaşkanlığı Resmi Gazete, Sayı No: 26250, 05.08.2006, [Rehttps://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/76105--Medeni-ve-Siyasi-Haklara-Iliskin-Uluslararası-Sözleşmeye-Ek-İhtiyari-Protokol.pdf](https://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/76105--Medeni-ve-Siyasi-Haklara-Iliskin-Uluslararası-Sözleşmeye-Ek-İhtiyari-Protokol.pdf) (20.03.2019).

2. Ölüm Cezasının kaldırılmasını Amaçlayan İkinci Seçmeli Protokolü

Protokol, 15 Aralık 1989 tarihi ve 44/128 sayılı kararıyla BM Genel Kurum tarafından kabul edilip imza, onay ve katılma açılmış ve yürürlük için (m.8/1)de aranan 10 ülkenin onayı ya da katılma belgesinin depo edilmesi tarihinden 3 ay geçmesi şartları 11 Temmuz 1991 tarihinde yürürlüğe girmiştir³⁰³. Mart 2019 itibariyle protokole taraf devlet sayısı 86, imzalamış devlet sayısı 1 ve hiçbir eylem yapmamış devlet sayısı 110 bulunmaktadır. Ölüm Cezasının kaldırılmasını Amaçlayan İkinci Seçmeli Protokolü kısa bir başlangıç ve 11 maddesinden oluşmaktadır. Protokolün amacı, taraf bir devletin yargı yetki içinde ölüm cezasını tamamen kaldırmaktadır. Protokolün 1.ve 2. Maddelerinde bu durum;

Birinci madde“1. Bu Protokole taraf bir devletin egemenlik alanında bulunan hiç kimse idam edilemez.

2. Her bir taraf devlet, kendi egemenlik alanı içinde ölüm cezasını kaldırmak için gerekli bütün tedbirleri alır.”

İkinci madde “1. Bu Protokolü onaylama ve Protokole katılma sırasında konulan, savaş sırasında işlenen askerî nitelikteki çok ciddi suçlar için verilen mahkûmiyet kararına uygun olarak savaş zamanında ölüm cezasının infazını öngören çekince dışında, bu Protokole konulan herhangi bir çekince kabul edilemez.” hükümleri ile açıkça belirtilmiştir.

Yukarıda görüldüğü gibi Protokolün 2. maddesinin 1. fıkrasına göre, savaş zamanı ön şartı gerçekleşmiş bile olsa, çok ciddi nitelikli askeri suç olmadıkça ölüm cezasının verilmesi mümkün bulunmamaktadır. Ayrıca Protokolün aynı maddesinde, savaş zamanında çok ağır nitelikli askeri suçlar için verilebilecek olan ölüm cezası mahkûmiyetinin sadece savaş zamanı içinde infaz edilmesine imkân verilmektedir³⁰⁴.

Türkiye, İkinci Seçmeli Protokolü 06 Nisan 2004 tarihinde imzalamış ve onay belgesini tevdiinden itibaren 3 ay sonra 02 Haziran 2005 tarih ve 5415 sayılı “Ölüm

³⁰³ Zafer Gören, “Yaşama Hakkı ve Ölüm Cezası”, **İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 10 Güz 2006/2, s. 7.

³⁰⁴ M. Balkan Demirdal, “Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Ölüm Cezasının Kaldırılması ve Türkiye’deki Süreç”, **Politik Ekonomik Kurama**, Cilt: 2, Sayı:1, 2018, (Ölüm Cezasının Kaldırılması), ss. 61-62.

Cezasının Kaldırılmasını Amaçlayan, MSHS'ye ek İkinci Seçmeli Protokolün onaylanmasının uygun bulunduğu Hakkında Kanun" çıkartmıştır³⁰⁵.

C. İnsan Hakları Komitesi

İnsan Hakları Komitesi³⁰⁶, MSHS'nin taraf devletlerce uygulanmasını izleyen bağımsız uzmanlardan oluşan bir organdır. Söz konusu Sözleşmenin 28.maddesiyle İnsan Hakları Komitesi kurulmuştur. Amacı, Sözleşmede düzenlenmiş hak ve özgürlüklere Sözleşmeye taraf devletlerce uyup uymadığını denetleyecek ve bu hak ve özgürlüklere uyulmasını sağlayacaktır³⁰⁷. Dördüncü bölümünde sözleşmenin (28-45) maddeleri arasında komitenin yapısı, komite üyelerinin seçimi, görev ve yetkileri gibi hususlar düzenlenmiştir.

Komite toplam 18 üyeden oluşmaktadır. Sözleşmeye taraf olan devletlerin vatandaşlarından, yüksek ahlaki düzeye sahip olan ve insan hakları alanında uzmanlığı ile tanınmış bulunan vatandaşları arasından ve bir kısmı tercihen hukuk uygulamasında deneyim sahibi üye seçiminde göz önünde bulundurulacak (m.28/2) kişiler listesi içinden gizli bir yöntem ile seçilmektedir. Komitenin seçiminde, hem coğrafi dağılım hem de değişik uygarlık ve hukuk sistemlerinin temsil bakımından adil bir dağılımın gerçekleşmesi göz önünde bulundurulacaktır. (m.31/2).

Uygulamada Komite üyeleri, genel olarak bakanlar, eski büyükelçiler, parlamento üyelerinden seçilmektedir. Üyeler tam zamanlı değil, kısmi zamanlı çalışmaktadır³⁰⁸. Komite üyeleri dört yıllık bir dönem için seçilirler. Komite üyeleri, tekrar aday gösterilmeleri durumunda yeniden seçilebilirler. Ancak ilk seçimde seçilen üyelerden 9'unun süresi iki yılın sonunda bitecektir (m.32). Üyeler göreve başlamadan önce İnsan hakları komitesi usul kuralları³⁰⁹, madde 16'daki biçimde, kamuya açık bir oturumda görevlerini tarafsız ve vicdanına uygun şekilde yerine getireceklerine ilişkin

³⁰⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Gemalmaz, Hukuku Belgeleri, ss.161-169; Demirdal, Ölüm Cezasının Kaldırılması, s. 62.

³⁰⁶ BM genel kuruluna bağlı faaliyet gösteren İnsan Hakları Konseyi ile MSHS işletmekte olan İnsan Hakları Komitesi birinden ayrı organları olup birbirine karıştırmamalıdır.

³⁰⁷ Durmuş Tezcan ve değerleri, **İnsan Hakları El Kitabı**, 5 baskı, Seçkin Yayıncılık, 2014, s.615.

³⁰⁸ Dabanlıoğlu, s.154.

³⁰⁹ Komite Usul Kurallarının Türkçe metni için bkz. Gemalmaz, **İnsan Hakları Komitesi Usul Kuralları**, <https://burakgemalmaz.com/wp-content/uploads/2015/05/a-8-2009-ihk-uk.pdf> (03.21.2019).

yemin ederler. Komite üyeleri, BM Şartının ilgili bölümlerinde yer alan ve BM için görev yapan uzmanların sahip oldukları kolaylıklara, ayrıcalıklara ve muafiyetlere sahiptir (MSHS, m. 43).Komitenin toplantı yeter sayısı 12 kişi, karar alabilmek için sayısı ise hazır olan üyelerin çoğunluğudur (m.39/2 a-b).

İnsan Hakları Komitesi kural olarak yılda üç kez olmak ve her biri üç hafta sürmek üzere tüm üyelerin katılımıyla toplantı yapar. Komite, Mart ayının sonunda ve Nisan ayının başında New York'ta, Temmuzda ve Ekimin sonu/Kasımın başında Cenevre'deki BM Ofisinde olmak üzere, yılda 3 kez toplanır. Komite toplantıları üzere başka bir yer de belirleyebilir. Komiteye İnsan Hakları Yüksek komiserliği gerekli Sekreterlik desteği sağlamaktadır³¹⁰.

Sözleşmenin denetim organı olan İnsan Hakları Komitenin hedefi MSHS'nin etkin olarak uygulanmasını gözetmektedir. Komitenin görev ve yetkileri (40/45) maddeler arasında düzenlenmiştir. Komite başlıca üç yetkisi bulunmaktadır. Devletler tarafından sunulan raporları incelemek (m.40), devletlerarası şikâyet başvurularını kabul etmek (m.41), seçimlik protokol gereğince bireysel şikâyetleri kabul etme (m.2). Bunların yanında dördüncü bir işlev olarak sözleşmenin bazı kurallarının anlam ve uygulama alanına açıklık getiren "genel yorum" yapma yetkisi de mevcuttur. Genel yorumlar, özellikli bir devlete değil bütün taraf ülkelerin sözleşmeye etkinlik ve işlerlik kazandırmasına ve doğan görevlerini gerektiği şekilde yerine getirmelerine ışık tutan niteliktedir³¹¹.

III. BM EKONOMİK, SOSYAL VE KÜLTÜREL HAKLAR SÖZLEŞMESİ

A. Sözleşmenin Kapsamı ve İçeriği

Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi(ESKHS) BM Genel Kurul tarafından 16 Aralık 1966 tarih ve 2200 A (XXI) sayılı Kararıyla kabul edilen ESKHS, ikinci kuşak hakları olarak Kabul edilerek imza, onay ve katılıma

³¹⁰ Halil Kalabalık, s.79. Komitenin toplantı tarihleri ve toplantıda hangi ülkelerin raporlarını inceleyeceği konusunda bkz. [https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/TreatyBodyExternal/SessionsList.aspx?Treaty=CCPR,\(21.03.2019\)](https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/TreatyBodyExternal/SessionsList.aspx?Treaty=CCPR,(21.03.2019)).

³¹¹ Durmuş Tezcan ve değerleri, s. 617, İnsan Hakları Komitenin hakkında kapsamlı bilgi için bkz. Fact Sheet No. 15 (Rev.1),Civil and Political Right: The Human Right Committee, ss. 12-30.

açılmış ve sözleşme 27 maddeye gereğince aranan şartların gerçekleşmesi ile 3 Ocak 1976 tarihinde yürürlüğe girmiştir³¹². Söz konusu sözleşme, Türkiye Cumhuriyet Tarafından da 15 Ağustos 2000 tarihinde İmzalanmış, Türkiye Büyük Millet Meclis Tarafından üç bayan ve bir çekince ile onaylanması, 23 Eylül 2003 tarih ve 4867 sayılı kanunla uygun bulunması üzerine, Bakanlar Kurulu'nun kararıyla onaylanmıştır³¹³. 22 Mart 2019 yılı itibariyle BM üyesi 193 ülkelerden, Sözleşmeyi 169 ülke taraf, 4 ülke imzalanmış ve 24 ülke hiç bir eylem yapmamıştır³¹⁴.

Sözleşme, bir başlangıç, 5 bölüm ve 31 maddeden oluşmaktadır. Sözleşmenin 1.maddesinde “kendi kaderini tayin hakkı”, (2-5) maddeleri arasında, sözleşmeye taraf devletlerin temel yükümlülüklerin, (6-15) maddeler arasında, ekonomik, sosyal ve kültürel haklar ve özgürlükler yer almıştır. (16-25) maddeler arasında ise söz konusu haklar ve özgürlüklerin korunması ile ilgili denetim organ ve koruma usullerinin düzenlenmiştir.

Sözleşmeye göre, taraf her devlet, gerek başına ve gerekse uluslararası alanda özellikli ekonomik ve teknik yardım ve işbirliği yoluyla bu sözleşmede tanınan hak ve özgürlükler elverişli kaynakları ölçüsünde giderek artan bir şekilde tam olarak gerçekleştirmek üzere, bilhassa yasal önlemlerin alınması da dâhil olmak üzere gerekli bütün araçlar kullanarak suretiyle almaya söz etmektedirler (2/1).

Ayrımcılık yasağı'nın (m.2/2), cinsiyet eşitliğinin (m.3) sözleşmede düzenlenen hakların kamu yararını korumak için ve yalnızca söz konusu hakların niteliklerin gerekli düştüğü ölçüde, yalnızca hukuk kuralları ile sınırlanmasının mümkün olduğu (m.4) açıkça belirtilmiştir. Üstelik hakların kötüye kullanılması yasaklanmış (m.5); sözleşmenin tanımadığı ve ya daha sınırlı ölçüde tanıdığı gerekçesi ileri sürülerek, yasalar, sözleşmelerle, diğer hukuki düzenlemelerle tanınmış geleneklerle kabul edilmiş bulunan temel insan haklarına sınırlama getiremez bu haklara karşı yükümlülükler azaltılamaz (m.5/2).

Bu sözleşmeye göre, herkes kendi serbestçe seçtiği ve ya kabul ettiği bir işte çalışarak geçimini sağlama imkânına ulaşma hakkına sahip (m.6), adil ve elverişli

³¹² Safa Reisoğlu, **Uluslararası Boyutlarıyla İnsan Hakları**, Beta yayınevi, İstanbul, 2001, s.18.

³¹³ Türkiye'nin onay sırasında eklediği beyanlar ve çekince için bkz.4.6,2003 tarih ve 4867 sayılı 'Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmenin Onaylanmasının Uygun Bulunduğu İlişkin Kanun', Resmi Gazete, 11.08.2003 Çarşamba, Sayı.251969.

³¹⁴ Sözleşmenin imza ve onay durum için bkz.

https://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/CESCR/OHCHR_Map_ICESCR.pdf,(22.3.2019).

koşullarda çalışma hakkının gerçekleştirilmesi için (m.7); asgari bir gelir düzeyinin, eşit işe ve adil bir ücretin, güvenli ve sağlıklı çalışma koşullarının, işe girme ve üst düzey yükselme sırasında, kıdem ve yeterlilikten başka bir ölçüte tabi olmaksızın, dinlenme, boş zaman, çalışma saatlerinin makul şekilde sınırlandırılması ile ücretli yıllık izin ve resmi tatillerde ücret verilmesinin sağlanması zorunludur.

Sözleşmede yer alan diğer ekonomik, sosyal ve kültürel haklar bunlardır: Sendika kurma, sendikaya girme hakkı, grev hakkı, (m.8), sosyal güvenlik ve sigorta hakkı (m.9), ailenin korunması, özgür iradeyle evlenme hakkı, anneye doğum öncesi ve sonrası özel koruma, çocukların ve gençlerin ekonomik ve sosyal sömürden korunması (m.10), giyim, beslenme ve barınma hakkı, elverişli yaşam standartları, açlığa düşmeme hakkı (m.11), sağlık standartlarına ulaşma hakkı, çevre temizliğinin sağlanması, tedavi hakkı, (m.12), eğitim hakkı, ilköğretimin zorunlu ve ücretsiz olması, yükseköğretime girmede eşitlik (m.13), kültürel yaşama katılma hakkı (m.14), bilimsel ilerlemeden yararlanma hakkı, yaratıcı etkinlik ve bilimsel araştırma üzere olan özgürlüklere saygı gösterilmesidir(m.15).

ESKHS, ekonomik, sosyal ve kültürel hakları bu ölçüde geniş bir şekilde ele alan ilk uluslararası belge ve araçtır³¹⁵. Bu çerçevede insan haklarının evrenselliği, bölünmezliği, bağımlılığı ilkeleri kapsamında, birinci nesil hakları yer alan MSHS ile ikinci nesil hakları düzenleyen ESKHS'nin birbirlerine tamamlayacak şekilde bir bütünün parçaları olarak değerlendirmek mümkündür³¹⁶. İnsan haklarının özelliklerine göre bölünmez ve birbirlerine bağımlıdır. Bazı hakları geliştirme çabaları, ilgili başka hakların da dikkate alınmasıyla gerçekleştirilmelidir. Ekonomik, sosyal ve kültürel hak ve özgürlüklerin geliştirilmesi çabalarında göreve sahip olan BM kuruluşları, faaliyetlerinin kişisel ve siyasi hakların gerçekleşmesi ile uyum içinde olmasını sağlamaktadır³¹⁷.

³¹⁵ Kalabalık, s.65

³¹⁶ Algan, s.177.

³¹⁷ Uyar Lema, **Birleşmiş Milletler 'de İnsan Hakları Yorumları: İnsan Hakları Komitesi ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar komitesi, 1981-2006**, İstanbul bilgi üniversitesi yayınları, İstanbul,2006,s.134.

B. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi (ESKHK), devletlerin tarafları tarafından Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesinin uygulanmasını izleyen bağımsız uzmanlardan oluşan bir organdır. Komite, sözleşmenin IV. bölümünde BM Ekonomik ve Sosyal Konseyine atanan izleme işlevlerini yürütmek üzere 28 Mayıs 1985 tarih ve 1985/17 sayılı ESK Kararı ile kurulmuştur³¹⁸. Burada dikkat çeken husus komitenin, diğer komitelerden farklı olarak 1966 tarihli ESKHS metninde düzenlenmemiş olmakla beraber ESK tarafından verilen bir karara istinaden kurulmuş olmasıdır. Böylece devlet raporlarının incelenmesinde kendisine yardımcı olması üzere ESK tarafından kurulan ESKHK bu özelliği ile BM kapsamındaki insan hakları sözleşmeleri ile kurulan komitelerden, doğrudan sözleşme ile oluşturulmamış bakımından ayırtmaktadır³¹⁹.

Söz konusu komite, üye devletlerin gösterdiği adaylar Ekonomik ve Sosyal Konseyde seçilmiş olan üyeler tarafından, 4 yıllık süre için seçilen 18 kişiden oluşmaktadır. Diğer komiteler gibi toplantılarını Cenevre’de gerçekleştiren Komite, senede iki kez üçer haftalık süre için toplanmakta ve toplantılar kamuya açık bir şekilde gerçekleştirilmektedir. ESK içinde yer alan ve Sözleşmeye taraf bulunmayan üyeler de seçimde oy hakkına sahiptir³²⁰. Seçim sırasında eşit coğrafi dağılım ve değişik hukuksal ve toplumsal düzenlerden gelme kişilerin seçilmesinde göz önünde bulundurulmalıdır. Kuruluş ve üyelerinin belirlenmesi yöntemi, komitenin ESK’ye bağlı olarak faaliyet yürüten ve konseye karşı sorumlu tutan bir kurum olduğunu göstermektedir³²¹.

Komitenin temel görevi, ESKHS’nin taraf devletler tarafından uygulanmasını izlemektir. Bu kapsamda komitenin temel işlev ve yetkisi, taraf ülkelerin raporlarını almak, incelemek ve değerlendirmektedir. Buna göre, Sözleşmede yer almış hükümlerinin yorumlanması ve güvence altına alınmasına dair olarak genel yorum

³¹⁸ Özge Yücel Dericiler, **Sosyal Haklar ve İnsan Hakları Hukuku Çerçevesinde Devletin Yükümlülükleri: Refah Devletinin Krizi Ekseninde Bir İnceleme**, XII Levha yayıncılık, 1.Baskı, İstanbul, Aralık 2014, s.144.

³¹⁹ Algan, 181.

³²⁰ Kalabalık, s.84.

³²¹ İlyas Doğan ve Gülden Çamurcuoğlu, “Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi”, **İnsan Hakları hukuku**, (Ed. İlyas Doğan), Astana Yayınları, Ankara, Eylül 2015, s.202. ; Algan, s.181.

isim verilen açıklamalar vasıtasıyla taraf olan ülkelere yol gösterici beyanlarda bulunmaktadır. Genel yorum yetkisi, bütün BM sözleşme içi denetim organlarında bulunan genel bir yetkidir³²².

Görüldüğü gibi ilk haliyle ESKHS’de sözleşmeye uyulup uyulmadığının denetlenmesi konusunda, yalnızca rapor sistemine dayanılmaktadır (m.16). Öngörmüş olduğu denetim mekanizmalarının ilk etapta daha zayıf olduğu görülmektedir. Ancak daha sonradan kabul edilen ek seçmeli Protokolle denetim mekanizmasının güçlendirildiği görülmektedir.

C. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmenin Seçmeli Protokolü Çerçevesinde Denetim

ESKHS, denetim mekanizması olarak raporlama yöntemini getirmiş, bireysel başvuru, soruşturma ve devletlerarası başvuru dayalı bir denetim sistemi olmayan ESKHS’deki hakların ihlal edilmesi durumunda, ne taraf devlet, ne de bireyler, taraf devletlere karşı şikâyetçi olma hakkına sahip değildir. Bununla birlikte BM Genel Kurulunun 10.12.2008 tarih ve 63/117 kararıyla kabul edilmiş, 24.09.2009 yılında imzaya açılan 5 Mayıs 2013 tarihinde, ESKHS’nin Seçmeli Protokolü yürürlüğe girmiştir³²³. 24 Mart 2019 itibariyle protokole taraf devlet sayısı 42, imza edenmiş devlet sayısı 25 ve hiçbir eylem yapmamış devlet sayısı 149 bulunmaktadır.

Protokol, bir başlangıç ve 22. maddeden oluşmaktadır. Protokolün 18. maddeye göre, Protokolün 10 onay ve yahut katılma belgisinin BM Genel Sekreterine teslim edilme tarihten 3 ay sonra yürürlüğe girecektir. Sözleşmenin 10. maddesi devlet başvurusunu düzenlenmiştir. Bireysel başvuru yöntemi Protokole taraf olma ile birlikte doğrudan işletmeye başlamaktadır. Devletlerarası şikâyet usulü ve soruşturma yöntemleri ise beyana tabi usullerdir³²⁴. 10. maddesinde düzenlenen devletlerarası yöntemi ancak devlet başvurusunu tanıyan devletlere karşı kullanabilir. Taraf olan ülkeler tanıma beyanını aynı yöntemi bakarak geri çekebilir. Bununla birlikte

³²² Komite hakkında geniş bilgi için bkz. The Committee on Economic, Social and Cultural Right, Fact Sheet No.16 (Rev.1), ss. 14-22; Algan, s. 182; Çelebi, s. 100.

³²³ Rabia İlay Akbulut Peezada, ‘‘Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakların İkincilleştirilmesinin bir nedeni olarak ’Aşamalı sağlama’’ Kavram, **Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi**, Cilt:3, Sayı:1 2018, s. 6.

³²⁴ Doğan ve Çamurcuoğlu, s.205.

inceletmekte olan bir şikâyet bulunsa bu geri çekme söz konusu şikâyetinin sonuçlandırılmasını etkilemez(m.10)³²⁵.

Söz konusu Protokolün tanıdığı bir diğer denetim mekanizması soruşturma yöntemidir. Ancak bu yöntemin işletilebilmesi üzere Sözleşmeye taraf ülkelerin bir beyanla kabul etmesi gerekir. Bu yöntemi göre, denetim yapılabilmesi için Komitenin taraf ülkelerin Sözleşmedeki ekonomik, sosyal ve kültürel hak ve özgürlüklerden herhangi birinin ciddi ve sistematik olarak ihlal edildiğın dair güvenilir bilgi alması gerekir. İlgili taraf ülke Komitenin bu yöntemine dayanarak raporla belirtilen ve kendisine gönderilen tespit, yorum ve tavsiyelere altı ay içerisinde cevap verecektir. Yöntemi kabul eden ülke, genel sekretere bildirimde bulunarak bu beyanı her zaman geri alabilir (m.11).

Bireysel başvuru, 1 ila 9. maddeler arasında yer almıştır. Seçmeli Protokolün 2. maddesine göre, bir taraf devletin yargı yetkisi altında olup Sözleşmede yer alan ekonomik, sosyal yahut kültürel haklardan herhangi birinin taraf ülke tarafından gerçekleştirilen ihlalinin mağduru başvuruda bulunulabilir³²⁶.

IV. BMHER TÜRLÜ IRK AYRIMCILIĞININ ORTADAN KALDIRILMASI SÖZLEMESİ

A. Sözleşmenin Kapsamı ve İçeriği

Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Dair Uluslararası Sözleşme (IAOKS), BM Genel kurulu tarafından 21 Aralık 1965 tarih ve almış olduğu 2106 (XX) sayılı karar³²⁷ ile kabul edilmiş ve 9.maddeye göre, 27 onaylama ya da katılma belgesinin BM Genel Sekreterine teslim tarihinden 35 gün sonra 4 Ocak 1969 tarihinde yürürlüğe girmiştir³²⁸. Türkiye, Sözleşmeyi, 13.10.1972 tarihinde imzalanmış ve 16.10.2002 tarih ve 200/4171 sayılı karar ile Sözleşmenin iki beyan ve bir çekince

³²⁵ Seçmeli Protokolün tam metni için bkz. Optional Protocol to the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, <https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/OPCESCR.aspx>, (24.03.2019).

³²⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. <https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/OPCESCR.aspx> (24.03.2019).

³²⁷ Kararın tam metni için bkz. BM Genel Kurulun kararı, 2106 (XX),

³²⁸ International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination, <https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CERD.aspx> (25.3.2019).

eklenmek suretiyle yürürlüğe girmiştir³²⁹. 25 Mart 2019 yılı itibariyle 181 ülke taraf olmuştur³³⁰. Sözleşme gerek ülke sayısı, gerek de ırksal ayrımcılık yasağına dair en kapsamlı düzenleme olması bakımından ırksal ayrımcılıkla uluslararası mücadelenin normatif ilkelerini oluşturur. BM insan hakları koruma sisteminde “sözleşme-içi koruma” olarak anılan mekanizmanın dokuz sözleşmesinden ilkidir³³¹.

Sözleşme, bir uzun başlangıç, üç bölüm ve 25 maddeden oluşmaktadır. Sözleşmenin birinci bölümde ırk ayrımcılığının tanımı ve devletlerin yükümlülükleri (m.1-7), ikinci bölümde denetim mekanizmaları (m.8-16) ve üçüncü bölümde de genel hükümler (m.17-25) düzenlenmiştir. Bu Sözleşmede ırk ayrımcılığını, “siyasî, ekonomik, sosyal, kültürel veya toplumsal yaşamın herhangi bir alanında, insan hakları ve temel özgürlüklerin tanınmasını, uygulanmasını, bu hak ve özgürlüklerden yararlanılmasını ortadan kaldırmak veya zayıflatmak amacına ya da etkisine yönelik, ırk, renk, soy ya da ulusal veya etnik kökene dayalı her türlü ayırım, dışlama, kısıtlama ya da tercih” biçimde tanımlamıştır (m. 1). Sözleşmenin 2 ila 7 maddeleri arasında üye ülkelerin bu konuya dair yükümlülüklerine ve sorumluluklarına detaylı bir biçimde yer vermiştir. Sözleşme uyarınca, taraf devletler, “ırksal ayrımcılığı kınarlar ve gerekli tüm araçlarla ve gecikmeksizin her türlü ırksal ayrımcılığın ortadan kaldırılmasına ve bütün ırklar arasında bir anlayışın geliştirilmesine yönelik bir politika takip etmeye taahhüt ederler” (m.2).

Sözleşmenin esasına dair maddelerinin taraf olan ülkelere getirdiği yükümlülükler, başlıca üç grupta toplanabilir: Resmi eylem ve işlemlerinden ırksal ayrımcılığı kaldırmak, yetkileri altındaki kişi ve örgütlerin ayrımcılığını sona erdirmek, geliştirici bir program seçip uygulamaktır³³².

³²⁹ Sözleşmenin beyan ve çekince Türkçe resmi çevrisi bkz. Resmi Gazete, 16.06.2002, sayı.24787, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc086/kanuntbmmc086/kanuntbmmc08604750.pdf (25.03.2019).

³³⁰ Sürekli güncellen imza ve onay durumu için bkz. <http://indicators.ohchr.org/3.25.2019>.

³³¹ Gökçen Alpkaya, “BM ırk ayrımcılık yasağı, erken uyarı ve soykırım suçunun önlenmesi”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt:66, Sayı:3, 2011, s.4.

³³² Ayrıntılı bilgi için bkz. Alpkaya, ss.10-17; Çalık, BM İnsan Hakları Sözleşmeleri, ss.97-98.

B. Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Komite

Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Dair Uluslararası Sözleşme'nin 8. maddesi uyarınca, söz konusu sözleşmenin uygulanmasını gözetmek için, Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına Komitesi kurulmuştur. Bu komite, insan hakları sözleşmesi ile belirlenmiş yükümlülüklerle ilgili ülke şikâyetlerini izlemek ve incelemek üzere BM tarafından oluşturulan ilk komite bulunmaktadır³³³. Komite, Cenevre'de toplanmakta ve Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği tarafından sağlanan sekreterlik ile desteklenmektedir³³⁴

Komite, insan hakları alanında yüksek ahlaki yetenek ve yetkileriyle ve tarafsızlığıyla tanınmış, 18 kişiden oluşmaktadır. Bu uzmanlar Sözleşmenin uygulanmasında çok önemli rol oynamaktadır. Komite üyeleri, 4 yıllık bir dönem için seçilmekte, ancak üyelerin yarısı iki yılda bir yenilenmektedir. Pek çok BM sözleşmelerinde olduğu gibi, farklı coğrafyalardan, farklı medeniyet temsilcilerinden temel hukuk sistemlerine ilişkin hususları göz önünde bulunduran kişiler seçilmektedir. Her bir taraf ülke, kendi vatandaşları arasında bir kişiyi aday göstermekte, komite üyeleri bu adayların yer aldığı bir liste içerisinde gizli oy usulüne göre seçilmektedir. İlk seçim Sözleşmenin yürürlüğe girdiği tarihten 6 ay sonra yapılmaktadır. BM Genel Sekreteri, seçimden en az 3 ay önce taraf ülkelere bir mektup göndererek 2 ay içinde adaylarını sunmaları istemektedir (m.8).

Komite'nin temel görev ve yetkisi, taraf devletler, sözleşme hükümlerinin uygulamasını ilişkin aldıkları yasal, yargısal, idari ve diğer tedbirler raporları (m.9), devletlerarası başvuruyu, (m.11-12), bireysel başvuruyu (m.14), kendi kendini yönetmeyen ve BM adına büyük bir ülke tarafından idare edilen bölgelerden gelen dilekçeleri (m.15) incelemektir³³⁵. Komite görev ve yetkilerin yanı sıra, Sözleşmenin konu ve hedefine uygun bir şekilde, 1993 yılında "erken uyarı ve acil eylem" (Early-Warning Measures and Urgent Procedures) yöntemi benimsemiştir. Bu yöntemin

³³³ Çelebi, s.101, Kalabalık, s.89.

³³⁴ Committee on the Elimination of Racial Discrimination, için bkz. <https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CERD/Pages/CERDIntro.aspx> (25.03.2019).

³³⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Gemalmaz, Irk Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Komitesi Usul Kuralları, ss.373-403.

amacı, Sözleşme ihlallerinin çatışmaya ve ciddi toplumsal veya sürekli ırksal ayrımcılık pratiklerine dönüşmeksizin önce sona erdirilmesine katkı sunmaktır³³⁶.

V. BM KADINLARA KARŞI HER TÜRLÜ AYRIMCILIĞIN ORTADAN KALDIRILMASI SÖZLEŞMESİ

A. Sözleşmenin Kabul Edilmesi ve İçeriği

Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi (KKAOKS) BM Genel Kurulunun 18 Aralık 1997 tarihinde almış olduğu 34/180 sayılı kararıyla³³⁷ kabul edilmiştir. 1 Mart 1980 tarihinde BM merkezinde imzaya açılmış ve 27. maddesi uyarınca yürürlük üzere gereken 20 onaylama ve katılım belgesinin BM Genel Sekreterliğine teslim etmesi şartı gerçekleşerek 3 Eylül 1981 tarihinde yürürlüğe girmiştir³³⁸. Türkiye, bu Sözleşmeyi, 11.06.1985 tarihinde imzalanmış, 3232 sayılı karar ile Sözleşmeye bir beyan ve bir çekince eklenmek suretiyle 19.01.1986 tarihinde yürürlük kazanmıştır³³⁹. 27 Mart 2019 yılı itibariyle Sözleşmeyi 189 ülke taraftır, 2 ülke imzalanmış ve 6 ülke hiç bir eylem yapmamıştır. Sözleşme, ister din, ister gelenek, isterse de yasa kaynaklı olsun kadınların maruz kaldığı ve günlük yaşamlarında her gün yeniden deneyimledikleri cinsiyete dayalı her türlü ayrımcılığın sona erdirilmesi yönünde oldukça önem kazanmaktadır³⁴⁰.

Sözleşmenin hedef ve amacı, öngören mevcut uluslararası belgelerdeki hükümleri teyit etmek ve kadınlara karşı devam eden ayrımcılıkla mücadele etmektir. Bunun yanı sıra Sözleşme, kadınlara yönelik ayrımcılığın kapsamlı ve sistemli niteliğini ortaya koyması ve kadınların maruz kaldığı ayrımcılığın her türlü biçiminden

³³⁶ Early-Warning Measures and Urgent Procedures için bkz. <https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CERD/Pages/EarlyWarningProcedure.aspx#about> (26.03.2019).

³³⁷ Kararın tam metni için bkz. General Assembly Resolution 34/180, [https://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/34/180,\(27.03.2019\)](https://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/34/180,(27.03.2019)).

³³⁸ Özge Çelik, “Kadınların İnsan Hakları Hareketi”, **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 14, sayı:1, 2012, s.152.

³³⁹ Gülay Arslan, “Birleşmiş Milletler, Kadınlara Karşı Her Biçimiyle Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Dair Sözleşme (Öngörülen Haklar ve Öngörülen Usuller)”, **İÜHFMDergisi**, Cilt: 12, Sayı:1-2, 2004, s.4.

³⁴⁰ İlyas Doğan, “BM Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi sözleşmesi”, **İnsan Hakları hukuku**, (Ed. İlyas Doğan),Astana Yayınları, Ankara, Eylül 2015, s. 221, https://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/CEDAW/OHCHR_Map_CEDAW.pdf, (26.03.2019).

söz edip, kadın-erkek eşitsizliğinin toplumsal nedenlerinin de dikkat alınması gereğini içermesi bakımından kadın-erkek eşitliğini öngören önceki genel nitelikli sözleşmelerden daha ilerici bir tutum sergilemekte ve böylece kadınların karşılaştıkları ayrımcılığın özel niteliğine ve farklılığına cevap verebilmektedir³⁴¹.

Bu Sözleşme oldukça uzun bir başlangıç, alt bölüm ve 30 maddeden oluşmaktadır. Sözleşmenin birinci bölümünde, kadınlara karşı ayrımcılığın tanımı (m.1), hukuki alanda tedbir alma yükümlülüğü (m.2), siyasal, ekonomik ve kültürel alanda tedbir alma yükümlülüğü (m.3), geçici olarak özel tedbirler (m.4), önyargıların ve geleneklerin tasfiye edilmesi (m.5), kadın satışının yasaklanması (m.6) düzenlenmiştir. İkinci bölümde, oy verme, seçilme ve katılma hakkı (m.7), uluslararası düzeyde hükümeti temsil hakkı (m.8), vatandaşlık kazanılması hakkı (m.9) yer almıştır. Üçüncü bölümde, eğitim hakkı (m.10), çalışma yaşamında eşit ücret hakkı ve mesleki eğitimden yararlanma hakkı (m.11), aile planlaması ve sağlık hizmetlerinden kullanma hakkı kürtaja yahut hamileliğe zorlamama temel ilkesi (m.12), ekonomik ve sosyal yaşamın diğer alanlarındaki eşit muamele görme hakkı (m.13), kırsal alandaki kadınların hakkı,(m.14) düzenlenmiştir. Dördüncü bölümde, yasa önünde eşitlik hakkı (ilkesi) (m.15), evlenme ve aile ilişkileri alandaki haklar (m.16), beşinci bölümde, kadınlara karşı ayrımcılığın ortadan kaldırılması komite ve öngörülmiş denetim sistemi (m.17-21) yer almıştır. Altıncı bölümde, ise sözleşmenin yürürlüğe girmesi ve onaylanması ile ilgili genel hükümler (m.22-30) düzenlenmiştir³⁴².

Görüldüğü gibi çok kapsamlı sayılabilecek ve kadınların özel konumunu somut olarak kavramayı hedefleyen bir uluslararası sözleşme ile karşı karşıyayız.

B. Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi

Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi, Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesinin uygulanmasını izleyen bağımsız uzmanlardan oluşan bir kuruluştur. Sözleşmenin 17. maddesi uyarınca oluşturulmuş olan Komite,

³⁴¹ Umut Belek Erşen, “**Bilemiş Milletler Kadınlara karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi ve Denetim Mekanizması**”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006, s. 14-17; Gemalmaz, Ulusalüstü İnsan Hakları, s. 552.

³⁴² Sözleşmenin Türkçe metni için bkz. Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı, https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/kefe/belge/uluslararası_belgeler/ayrimcilik/CEDAW/CEDAW_S_ozlesmesi_ve_Ihtiyari_Protokolu.pdf (28.3.2019).

Sözleşmenin yürürlüğe girmesi sırasında 12 uzmandan oluşmakta ve Sözleşmenin 35 taraf ülke tarafından onaylanması ve ya katılmasından sonra, bugün 23 tecrübeli ve sözleşmenin kapsadığı alanda ehliyeteye sahip ve onaylanmış kişilerden kurulmuştur³⁴³. Komite üyeleri seçiminde; coğrafi dağılımın yanı sıra, farklı siyasi ve hukuki sistemlerden gelen üyelerin dâhil edilmesine özen gösterilir. Bu uzmanlar, taraf devletlerce aday gösterilen kişilerin yer aldığı bir listeden gizli oy ile seçilmektedir. Her taraf ülke, kendi vatandaşları arasından yalnızca bir kişiyi aday gösterebilir. Komite üyeleri 4 yıllık süre için görevlendirilir. Seçimler, bütün üyelerin seçimi aynı zamana gelmeyecek biçimde yapılmamaktadır. Başka bir ifade ile ilk seçimde seçilen kişilerden dokuz tanesi görev süreleri iki yılın bitiminde sona edilir. Üyeler, kendi şahsi sıfatlarıyla görev yaparlar. Komitenin bu Sözleşmeye göre hükümlerini etkili bir şekilde yerine getirmesini sağlamak üzere, BM Genel Sekreteri, gerekli personeli ve imkânları sağlar (m.17). Komite toplantıları olağan olarak BM merkezinde veya Komite tarafından uygun görülen diğer bir mekânda, yılda bir kere, iki haftadan daha uzun geçmeksizin süreyle toplanacaktır (m.20).

Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi'ne 4 yıllığına seçilen tüm kıtalardan gelen 23 üyenin yeniden seçilmesine imkân tanınmıştır. Üyeler aslında fahri şekilde çalışırlar ve aday gösterildikleri devletlerin olası talimatlarına bağlı bulunmaktadır³⁴⁴. Komite üyelerinin cinsiyet bakımından dengeli dağılımına bakıldığında, BM'nin diğer hiçbir insan hakları Sözleşmesi organında görülmeyen sayıda ağırlık kadın üyenin görev yaptığı görülmektedir. Hatta Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitenin özelinde, erkekler karşına bir dengesizlik olduğu ileri sürülebilir³⁴⁵. Komite, faaliyetlerin hakkında yıllık ESK aracılığıyla BM Genel kuruluna rapor sunmaktadır (m.21/1). Komite, 1982 yılın Ekim ayında Viyana'da çalışmayı başlamak için toplanmıştır³⁴⁶.

Komite, kadınların ilerlemesi ve ayrımcılığın önlenmesi konusunda devletlerin sağladıkları ilerleme ve karşılaşılan engelleri içeren devlet raporlarını görüşmekte ve farklı sorular yönelterek devletin kadın hakları konusunda ulaşılmış olduğu durumu

³⁴³ Mollaei, s.77.

³⁴⁴ Demet Özdamar, **CEDAW Sözleşmesi**, Seçkin yayıncılık, Ankara, 2009, s. 454.

³⁴⁵ Gemalmaz, Ulusalüstü İnsan Hakları, s. 563, Kalabalık, s.92.

³⁴⁶ Komite ile ilgili daha detaylı bilgi için bkz. Committee on The Elimination of Discrimination against Woman, <https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CEDAW/Pages/Introduction.aspx> (28.3.2019); Özdamar, s. 459.

analiz etmekte ve önerilerde bulunmaktadır. Komite, uzman kuruluşları bu Sözleşmenin kendi faaliyet alanlarına içeren hükümlerinin uygulanması ile ilgili davet edebilmektedir (m.22).

Sözleşmenin ilk halinde taraf devlet raporlarını incelenmesini ve tavsiyelerde bulunmasını öngörmektedir. Sözleşme hazırlanırken bireysel başvuru yöntemi teklif edilmiş, ancak daha sonra bundan yeniden vazgeçilmiştir. O dönem birkaç delege, kadınlara karşı ayrımcılığın Apartheide ve ırk ayrım gibi, ülkeler hukukuna dair ciddi bir suç olmadığı ve bu yüzden, böyle bir mekanizma ihtiyaç olmadığı görüşünü bildirmişlerdir³⁴⁷. Bu nedenle Sözleşmede sadece rapor yöntemi yer almıştır. Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi'nin görev ve yetkileri, Sözleşmenin uygulanmasına dair ilerlemeleri değerlendirmektedir. Bu amaçla, taraf ülkelerce belirli periyotlarla atılan raporları incelemektedir (m.18). Komitenin bağlayıcı bir karar alma yetkisi bulunmamaktadır.

C. Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesinin Seçmeli Protokolü

1979 yılında Kabul edilen Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi, KKAOKS'ye taraf olan ülkelerin, yükümlülüklerini yerine getirip getirmediğini denetleyecektir. Ancak ayrımcılığa maruz kalan kadınların sözleşme kapsamında haklarını aramak için, doğrudan doğruya şikâyette bulunabilecekleri bir denetim mekanizmasını öngörmemiştir. 1993 yılında gerçekleşen Dünya İnsan Hakları Konferansı'nda sözleşmede belirtilen hakların korunması için 1995 yılında Pekin 4. Dünya Kadın Konferansı'nın Eylem Platformunda böyle bir bireysel başvuru yöntem özellikle talep edilmiştir. Bunun üzere 1996 yılında BM Kadının Statüsü Komisyonu bir çalışma grubunu Seçmeli Protokolü hazırlamakla görevlendirmiştir³⁴⁸.

³⁴⁷ Özdamar, s. 449.

³⁴⁸ Dorothea Gaudart, "CEDAW nasıl ortaya çıkmıştır? Birleşmiş Milletler (BM) Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'nin Oluşum Tarihi", **CEDAW nedir? Birleşmiş Milletler (BM) Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi Kadınların İnsan Hakları ve Önemi**, Federal Başbakanlık – Federal Kadın, Medya ve Kamu Hizmeti Bakanlığı, Viyana 2007, <https://docplayer.biz.tr/47342-C-d-w-cedaw-nedir-birlesmis-milletler-bm-kadinlara-karsi-her-turlu-ayrimciligin-onlenmesi-sozlesmesi-kadinlarin-insan-haklari-ve-onemi.html> (28.03.2019), ss. 13-17.

Sözleşmenin uygulanmasını güçlendirmek hedefiyle BM Genel Kurulunun 6 Ekim 1999 tarihinde ve 54/4 sayılı kararıyla KKAOKS'nin Seçmeli Protokolü kabul edilmiş ve 16. maddeye uyarına onuncu onay ya da katılma bilgesinin BM Genel Sekreterine teslim edilmesi tarihinden üç ay sonra 22 Aralık 2000 tarihinde yürürlüğe girmiştir³⁴⁹. Türkiye bu Protokolü 30 Temmuz 2002 tarihinde onaylanmış ve 29 Ocak 2003 tarihinden itibaren yürürlüğe girmiştir³⁵⁰. 29 Mart 2019 tarihinden itibaren Protokolü 110 ülke taraftır, 13 ülke imzalamış ve 74 ülke tepkisiz kalmıştır³⁵¹.

Söz konusu Protokol, bir başlangıç ve 21 maddeden oluşmaktadır. Seçmeli Protokol, KKAOKS'nin taraf devletlerce daha etkin uygulanmasını sağlamak hedefi ile yer almış denetleme mekanizmalarına ek olarak, iki oldukça önemli ve yeni aracı kadınların kullanımına açmaktadır. Bunlar bireysel başvuru yöntemi ve araştırma yöntemidir. Böylece Ek Seçmeli Protokolde iki mekanizma bulunmaktadır. İlki, kadınların bireysel ve ya birey grupları sözleşme hükümlerinin ihlalin gerekçesiyle başvuruda bulunması (p, m.2), ikincisi Komiteye sistematik ve ağır kadın hakları ihlalleri hakkında güvenilir bilgi gelirse taraf ülkelerle işbirliği eşliğinde gizli bir şekilde soruşturma yapılıp incelenmektedir³⁵² (p. m.8-9).

VI. BM İŞKENCEYE VE DİĞER ZALİMANE, GAYRİ İNSANİ VEYA KÜÇÜLTÜCÜ MUAMELE VEYA CEZAYA KARŞI SÖZLEŞME

A. Sözleşmenin yürürlüğe girmesi ve içeriği

İşkenceye ve Diğer Zalimane, Gayri İnsani veya Küçültücü Muamele veya Cezaya Karşı Sözleşme (İKS) BM Genel kurulun 49/46 sayılı kararıyla³⁵³ 10 Aralık 1984 yılında kabul edilmiş, 4 Şubat 1985'te imza, onay ve katılmaya açılmış ve 27.

³⁴⁹ Mollaei, s.101; Erşen, s. 86.

³⁵⁰ Türkiye, 30.07.2002 Tarih ve 4770 sayılı'' Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesine İlişkin İhtiyarı Protokolü'' Onaylanması Hakkında Kanun Çıkarılmıştır. Seçmeli Protokolün onay kanunu için bkz. Resmi Gazete, 02.08.2002 tarih, Sayı 24834.

³⁵¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. https://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/CEDAW/OHCHR_Map_OP-CEDAW.pdf (29.03.2019).

³⁵² Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesine Seçmeli Ek Protokolün metni için bkz.<https://burakgemalmaz.com/wp-content/uploads/2015/05/e-7-1999-oct-06-sec3a7meli-protokol-cedaw.pdf> (29.03.2019).

³⁵³ Kararın tam metni için bkz. General Assembly's Resolution, 49/46, http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/39/46, (2.4.2019).

madde uyarınca 20 ülkenin onay ve katılma belgelerini BM Genel Sekreterliğine verilmesinden sonra 26 Haziran 1987 tarihinde yürürlüğe girmiştir³⁵⁴. Türkiye ise bu Sözleşmeyi 25 Ocak 1988 tarihinde imzalamış ve 21 Nisan 1988 tarihinde bir beyan ve bir çekince ile onaylamıştır³⁵⁵. 2 Nisan tarihi itibarıyla Sözleşmeyi 165 devlet onaylamıştır. 6 devlet imzalamış ve 26 devlet hiç bir eylemde bulunmamaktadır³⁵⁶.

İşkenceye Karşı Sözleşme, bir başlangıç, üç bölüm ve 33 maddeden oluşmaktadır. Sözleşmenin birinci bölümde, ilk maddesinde işkencenin tanımı yapılmış ve ardından 2-16. maddelerde taraf ülkelerin üstlendiği yükümlülükleri düzenlenmiş, ikinci bölüm, 17-24 maddeler arasında işkenceye dair komite, koruma ve denetim yöntemleri yer verilmiş ve üçüncü bölümde, 25-33. maddelerde ise Sözleşmenin yürürlüğe girmesi ve yorumlanması gibi konular düzenlenmiştir³⁵⁷. Sözleşmenin 1. Maddesinde işkence kavramı tanımlanmıştır. Buna göre, 1. işkence terimi, “bir şahsa veya bir üçüncü şahsa, bu şahsın veya üçüncü şahsın işlediği veya işlediğinden şüphe edilen bir eylem nedeniyle, cezalandırmak amacıyla, bilgi veya itiraf elde etmek için veya ayırım gözetin herhangi bir sebep dolayısıyla bir kamu görevlisinin veya bu sıfatla hareket eden bir başka şahsın teşviki veya rızası yahut onayıyla uygulanan fiziksel veya ruhsal ağır acı veya ıstırap verici bir eylem anlamına gelir. Bu yalnızca yasal müeyyidelerin uygulanmasından doğan, tabiatında olan veya arızı olarak husule gelen acı ve ıstırapı içermez.”

Maddeden de anlaşıldığı üzere, işkence suçunun faili, bir kamu görevlisi tarafından bizzat veya resmi sıfatla hareket eden bir kişiler, ya da bunların teşviki, rızası veya onayı ile fiili işleyenlerdir. İşkence bedensel ve ruhsal acılar veren amaçlı bir eylemdir. Bir kişinin bizzat ya da üçüncü kişinin işlediği ya da işletildiğinden kuşku

³⁵⁴ Abdurrahman Eren, “Bileşmiş Milletler Sisteminde İşkence Yasağı ve Koruma Mekanizmaları”, **İşkencenin Önlenmesi ve İstanbul Protokolü**, (Ed. İlyas Doğan), Adalet Bakanlığı Eğitim Dairesi Başkanlığı, Ankara, 20 Nisan 2009, (İşkence Yasağı), s. 164, Gemalmaz, (Hukuku belgeleri), s. 815.

³⁵⁵ Resmi Gazete, 10 Ağustos 1988, Sayı: 19895, <https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/08/03/IskenceninOnlenmesineDairBMSozlesmesi.pdf>, (2.4.2019).

³⁵⁶ Sözleşmeye ilişkin güncel onay bilgileri için bkz. https://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/CAT/OHCHR_Map_CAT.pdf, (02.04.2019).

³⁵⁷ Çelebi, s. 103.

duyulan bir eylem sebebiyle, cezalandırmak, bilgi veya itiraf elde etmek ya da herhangi bir biçimde ayrımcılığa dayalı biçimde ortaya çıkmaktadır³⁵⁸.

2. maddeye uyarınca, savaş durumu, savaş tehdidi, iç siyasal istikrarsızlık ya da herhangi başka bir olağanüstü durumun varlığı işkencenin haklı görülemediği, taraf ülkeler, kendi yargı yetki alanlarında işkencenin önlenmesi üzere yasal, idari, yargısal ya da diğer her türlü önlemi almakla yükümlüdür. Bir kişinin işkenceye uğrama tehdidiyle karşı karşıya olduğuna inanmak üzere esaslı sebeplerin bulunduğu durumda, bir başka ülkeye gönderilmesi yahut iadesi yasaktır (m.3).

Taraf olan ülkeler, bütün işkence eylemleri kendi ceza kanunda suç olarak sayılacaktır (m.4). Taraf ülkeler, işkence suçlarındaki yargı yetkilerini yalnızca kendi vatandaşlarını ya da kendi sınırlarında işlenen işkence suçu yapanlarını değil, başka ülkede bu suçu işlemiş olup da kendi devletlerinde bulunan failin de yargılanmasını sağlayacak biçimde saptamalıdır (m.5). İşkence, suçluların iadesine dair antlaşmalarda geri verilebilir. Bir suç olarak düzenlenecek (m.8), İşkence suçlarıyla ilgili uluslararası adli yardım yolu işletilecektir (m.9). İşkence sonucu alınan ifadenin, yalnız işkence aleyhine yürütülen soruşturmada delil olarak kullanılabilmesi düzenlenecektir (m.15). Bunların dışında, işkence yapanın adalet önüne çıkması üzere gerekli tedbirler almak (m.6), işkence yasağı hakkında eğitim vermek (m.10), sorgulama yöntemlerini ve uygulamayı denetlemek (m.11), işkence mağdurunun yetkili mercilere rahatça başvurabilmesini sağlamak (m.13), işkence mağdurlarının tedavisini sağlamak, zararlarını gidermek, adil bir tazminat alabilmelerine imkân vermek, devletin sorumluluğu altında olacaktır (m.14)³⁵⁹.

B. İşkenceye Karşı Komite

İşkenceye Karşı Komite, İKS 'nin 17. maddesi uyarınca kurulmuştur. Komite, 1 Ocak 1988 yılında denetleme faaliyetleri ve çalışmaya başlamıştır. Ülkelere pozitif,

³⁵⁸ M. Balkan Demirdal, “ BM ve Diğer Zalimane, Gayri İnsani Veya Küçültücü Muamele Veya Cezaya Karşı Sözleşme”, **İnsan hakları Hukuku**, (Ed. İlyas Doğan), Astane Yayınları, Ankara, Eylül 2015, (Cezaya Karşı Sözleşme), ss.249-250.

³⁵⁹ Sözleşmenin tam metni için bkz. http://www.danistay.gov.tr/upload/iskence_ve_diger_zalimane_gayri_insani_veya_kucultucu_muamele_veya_cezaya_karsi_sozlesme.pdf (2.4.2019).

negatif ve usuli yükümlülükler getiren sözleşmenin uygulanıp uygulanmadığı hususunda denetim bu komite tarafından yapılacaktır³⁶⁰.

Komite, yüksek ahlaki nitelikleri ve insan hakları alanındaki yeterliliğiyle tanınmış ve kendi kişisel sıfat ve kapasiteleriyle hizmet eden toplam 10 bağımsız üyeden oluşmaktadır. Bu üyeler, uluslararası memur statüsündedirler. Bu uzmanlar vatandaşları oldukları ülke adına bulunmamaktadır. Devletten emir ve talimat almaları mümkün değildir. Komite üyeleri, taraf devletlerin gösterdiği adaylar arasından ve BM Genel Sekreteri tarafından hazırlanmış listesinde gizli oy ile 4 yıllık bir süre için seçilmektedir. Bu üyelerin tekrar aday gösterilmeleri durumunda yeniden seçilme imkân bulunmakta ancak üyelerin yarısı iki yılda bir yenilenmektedir (m.17).

Komite toplantıları Cenevre'deki BM ofisinde, yıllık iki defa ve üç hafta süreyle, Mayıs ve Kasım aylarında yapmakta ve komitenin Sekreterlik hizmetleri, İHYK tarafından sağlanmaktadır. Komite kararlarını, bulunan üyelerin oy çokluğu usulüne göre almakta ve komitenin toplantı yeter sayısı altı üyedir. Komite çalışmalarını diğer Sözleşme içi denetim kurumlarında bulunduğu gibi kendi hazırladığı usul kuralları doğrultusunda yürütür (m.17-18)³⁶¹ Genel olarak, Komitenin yargısal- benzeri bir organ olduğu söylenmektedir, çünkü taraf ülkelerin sözleşmesel yükümlülüklerine uyup uymadıklarına ilişkin görüşlerine vurgulayabilse de, komitenin bu konuda hukuken bağlayıcı bir tespitte bulunma yetkisi yoktur³⁶².

Sözleşmeye göre, İşkenceye Karşı Komite temel görev ve yetkileri, taraf devletlerin söz konusu sözleşmeden kaynaklanan işkenceyi önlemeye dair yükümlülüklerine uymasını sağlamak ve denetlemektedir. Bu görevi uygulanması üzere dört denetleme mekanizmadan kullanmaktadır. İlki rapora dayalı denetim sistemi (m.19), İkincisi Soruşturma Yöntemi (m.20), Üçüncüsü Devletlerarası Başvuru Yöntemi (m.21) ve son olarak Bireysel Başvuru Yöntemidir (m.22). Sözleşmenin faydalanmış yönetimlerine bakıldığında en geniş ve kapsamlı yetkileri sahiptir. Bu görevlerin yanı sıra komite faaliyetleri ile ilgili BM Genel Kuruluna ve sözleşmeyi taraf ülkelere yıllık faaliyet raporu sunulmakla yükümlüdür (m.24).

³⁶⁰ Gizem Dursun, **Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında İşkence Yasağı ve İşkenceyi Etkili Biçimde Soruşturma Yükümlülüğü**, Seçkin yayınları, Ankara, Ocak 2018, s. 86.

³⁶¹ Komitenin hazırladığı Usul kuralları (İç Tüzük) için bkz. Gemalmaz, (Hukuku Belgeleri), ss. 844-885.

³⁶² Murat Önök, **Uluslararası Boyutuyla İşkence Suçu**, Seçkin yayıncılık, Ankara, 2006, s. 78.

Ancak Komitenin yetkileri değerlendirildiğinde, oldukça geniş ve kapsamlı yetkileri olmakla birlikte, bu yetkilerin uygulamada etkin olarak faydalanılmadığı ortaya çıkmaktadır. Bu durumun iki sebepleri bulunmaktadır. İlk nedeni, 30/2 maddesi uyarınca taraf ülkelere getirilen komitenin yetkileri hususunda çekince koyma imkânını değerlendirme ve kullanılmış olmasıdır. İkinci nedeni, benzer bir yöntemi sahip olan BM İnsan Hakları komitesinin daha çok fazla rağbet görmüş olmasıdır. Zira İnsan Hakları komitesi, MSHS ile koruma altına alınmış olan bütün haklara dair geniş bir değerlendirme yapmaktayken, İşkenceye Karşı Komiteye sadece işkence sebebiyle başvuru yapılabilmektedir. Bu yüzden başvuru yapanlar daha fazla yerleşik içtihadı sahip olan ve daha kapsamlı değerlendirme yapacak olan İnsan hakları komitesine başvuru yapmayı tercih etmektedir. Sonuç olarak, söz konusu komite, etkili güvence bir koruma mekanizması getirmekte yetersiz kalmıştır³⁶³.

C. İşkenceye Karşı Seçmeli Protokol

İşkenceye Karşı Sözleşmenin öngördüğü hedeflere ulaşmak, sağladığı koruma sistemini tamamlamak ve bireyleri daha etkili ve daha fazla sıkı bir biçimde korumak üzere, BM Genel Kurulunun 18 Aralık 2002 tarihi ve 57/199 sayılı kararıyla İşkenceye Karşı Seçmeli Protokolü kabul edilmiş ve söz konusu Protokolün 28. maddesi uyarınca 20 onay ya da katılım belgesinin BM Genel Sekreterliğine teslim edilmesinden itibaren 30 gün geçmesiyle 22 Haziran 2006 tarihinde yürürlüğe girmiştir³⁶⁴. Türkiye İşkenceye Karşı Seçmeli Protokolü 14 Eylül 2005 tarihinde imzalanmış ve 15 Haziran 2011 yılında 2011/ 1962 sayılı karar Bakanlar Kurulu tarafından onaylanmış ve ardından anılan karar 05.7.2011 tarihli ve 27985 sayılı Resmi Gazetede yayımlanmıştır³⁶⁵. BM tarafından yayımlanan verilere göre 6 Mart 2019 tarihinden itibaren, İşkenceye Karşı Seçmeli Protokolü, 24 ülke imza koymuş, 84 ülke onaylamış ya da katılım işlemlerini tamamlamış ve 94 ülke bu anılan tarihe kadar hiç bir eylem yapmamışlardır³⁶⁶.

³⁶³ Charis Ingelse, “The Committee against Torture, One Step Forward One Step Back “**Netherlands Quarterly of Human Right**, vol.18, No.3, 2000, s.317.

³⁶⁴ Önök, s.84.

³⁶⁵ Demirdal, Cezaya Karşı Sözleşme, s.254.

³⁶⁶ Seçmeli Protokolün kabul, onay ve imza tarihleri ve onaylayan devletler hakkında Ayrıntılı bilgi bkz. <https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/OPCAT/Pages/OPCATIndex.aspx>, (04.04.2019).

Söz konusu protokolü 7 bölüm ve 37 maddeden oluşmaktadır. Protokolün başlangıcından sonra, birinci bölümde genel ilkeler (m.1-4), ikinci bölümde önlenme alt-komitenin oluşumu (m.5-10), üçüncü bölümde önlenme alt-komitenin yetkisi (m.11-16), dördüncü bölümde ulusal önleyici mekanizmalar (m.17-23), beşinci bölümde bir beyan (m.24), altıncı bölümde mali hükümler ve yedinci bölümde genel hükümler (m.27-37) düzenlenmiştir³⁶⁷. Protokolün başlangıç kısmında, taraf ülkelerin kendi yargı yetkisi içinde işkenceye ve diğer zalimane, gayri insani veya küçültücü muamele veya cezayı “önlemek” üzere etkin önlemek almakla yükümlü olduğunu vurgulamak, bunun yanı sıra özgürlüklerinden yoksun bırakılmış bireyleri, işkence ve diğer zalimane, gayri insani veya küçültücü muamele ya da cezadan korumanın, gözaltı mekânlarına düzenli “ziyaretlere dayalı”, önleyici özellikli, “yargı dışı” araçlarla güçlendirilebileceği belirtilmektedir³⁶⁸.

Protokolün 1. maddesine göre, Protokolün hedefi, “özgürlüklerinden mahrum bırakılan kişilerin alıkonuldukları yerlere bağımsız uluslararası ve ulusal kuruluşları tarafından gerçekleştirilecek bir düzenli ziyaretler sistemi kurmak” şeklinde belirlenmiştir. Görüldüğü gibi Seçmeli Protokol, işkence ve aşağılayıcı muamelenin önlenmesine nitelikte önlemler getiren bir sözleşme olup işkenceye karşı sözleşmenin esasa dair hükümlerine her hangi bir değişiklik getirmemekte, sadece sözleşmede yer almayan yeni bir denetim mekanizmalar öngörülmektedir. Protokol, uluslararası ziyaret yöntemin yanı sıra ulusal denetim mekanizmalarını da öngörülmüştür. Bu nedenle söz konusu Protokol getirilmiş koruma mekanizmalar bakımından oldukça önemli bir yeniliktir³⁶⁹. Protokolün getirilen denetim mekanizmaları, BM insan hakları sözleşmelerinde öngörülen denetim yöntemleri kısmında detaylı açıklanacak üzere burada kısa bir şekilde bahsedilmiştir.

D. İşkenceyi Önleme Alt-Komite

İşkenceyi Önleme Alt- Komitesi, BM insan hakları sisteminde yeni bir tür bir sözleşme içi organıdır. İşkence ve kötü muamelenin önlenmesine yönelik yenilikçi,

³⁶⁷ İşkenceye Karşı Seçmeli Protokolün tam metni için bkz. Gemalmaz, Hukuku Belgeleri, ss.887-910.

³⁶⁸ Eren, s. 176.

³⁶⁹ Erem Altıparmak, “İşkence Ciddiye Almak: Seçmeli Protokol ve Türkiye’de Ulusal Ziyaret Mekanizmaları ”**Ankara Barosu Dergisi**, (Ulusal Ziyaret Mekanizmaları), Cilt: 65, sayı: 2, s.84.

sürekli ve proaktif bir yaklaşıma odaklanan önleyici bir yetkiye sahiptir. Alt-Komite çalışmalarını Şubat 2007 yılında MB Cenevre ofisinde gerçekleştirilmiştir³⁷⁰. Komite, İşkenceye Karşı Sözleşmeye Ek Seçmeli Protokolün öngörölmüş olan denetim ziyaretlerini gerçekleştirmek için 2. maddeye dayanarak kurulmuştur. Söz konusu Alt-Komite, faaliyetleri ve çalışmalarını, BM Şartında düzenlenmiş hedef ve ilkelerin yanı sıra, özgürlüklerinden mahrum bırakılan kişilere dair normlar çerçevesinde uygulanmaktadır. Anılan komite, çalışmalarında tarafsızlık, gizlilik, evrensellik, seçicilik ve nesnellik ilkeleri göz önünde bulundurulmakta ve çalışmalar sırasında taraf ülkelerle işbirliği içinde hareket etmektedir (p,m.2).

Genel olarak, Önleme Alt Komite için iki temel görevi belirlenmiştir. Birincisi, özgürlüklerinden yoksun bırakılan kişilerin bulunduğu yerlerde taraf devletleri ziyaret bulunmaktadır. İkincisi, İşkencenin ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı veya Aşağılayıcı Muamele ya da Cezadan korumak üzere ulusal önleyici mekanizmaların kurulması yönünde tavsiyelerde bulunmak, korunmalarını güçlendirmek amacıyla gerekli araçlardan yararlanmaları için yardım yapmakta ve eğitim ve teknik yardım sağlamaktadır. Bunların yanı sıra genel olarak işkencenin önlenmesi için, ilgili BM organları ve mekanizmaları ile birlikte uluslararası, bölgesel ve ulusal kurumlar veya kuruluşlarla işbirliği yapmaktadır. Önleme Alt Komite, İşkenceye Karşı Komiteye ve New York'taki BM Genel Kuruluna sunduğu faaliyetlerle ilgili yıllık bir yıllık rapor hazırlamakta ve Cenevre'deki BM Ofisinde bir hafta süren oturumları için yılda üç kez toplanmaktadır³⁷¹.

Önleme Alt-Komitenin üyeleri, farklı geçmişlerden ve dünyanın çeşitli bölgelerinden gelen 25 bağımsız ve tarafsız, yüksek ahlaki niteliği sahip, özellikle ceza hukuku, ceza evleri veya polis idarisi, adaletin yürütümü alanında ya da özgürlüklerinden yoksun bırakılan kişilerin ıslah edildiği farklı mekânlarda görev görmüş profesyonel kişiler arasından (p,m.5/2) ve adil coğrafi dağılım, farklı medeniyet ve hukuk sistemlerinin temsil edilmesi göz önünde bulundurularak

³⁷⁰ Optional Protokol to The Convention against Torture (OPCAT) Subcommittee on Prevention of Torture, <https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/OPCAT/Pages/OPCATIntro.aspx> (05.04.2019).

³⁷¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Eren, ss.177-178, Gemalmaz, Ulusalüstü İnsan Hakları, s. 708, The Subcommittee on Prevention of Torture and other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, <https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/OPCAT/Pages/OPCATIndex.aspx> (05.04.2019).

seçilmektedir (p,m.5/3)³⁷². Aynı ülkeden iki alt-komite üyesi seçilmemekte ve üyeler kişisel yetenekleri ile tarafsız ve bağımsız şekilde, etkin bir biçimde hizmet edebilir nitelikte olmaktadır (p,m.5/5,6). Üyeler, dört yıllık bir görev süresi için İşkenceye Karşı Seçmeli Protokol'e taraf devletler tarafından seçilir ve aday olarak gösterilmesi halinde bir kez yeniden seçilebilirler. İlk seçilen üyelerin yarısının görev süresi 2 sene sonunda sona ermektedir (p,m.9). Komite toplantıları gizli bir şekilde olacak ve yılda en az bir kez İşkenceye Karşı Komite ve Önleme Alt Komite oturumlarını birlikte yapmaktadır (p,m.10)³⁷³.

VII. BM TÜM GÖÇMEN İŞÇİLERİN VE AİLE FERTLERİNİN HAKLARININ KORUNMASINA DAİR ULUSLARARASI SÖZLEŞME

A. Sözleşmenin Kapsamı ve İçeriği

Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme (TGİAFHKS) BM Genel Kurul'un 18 Aralık 1990 tarihinde almış olduğu 45/158 sayılı kararıyla kabul edilmiş ve gerekli onay işlemleri³⁷⁴ tamamlandıktan sonra 1 Temmuz 2003 tarihinde yürürlüğe girmiştir³⁷⁵. Türkiye bu sözleşmeyi dört beyan ve 1 çekince ile 13 Ocak 1999 tarihinde imza ve 8 Temmuz 2004 tarihinde Bakanlar Kurulunun 2004/7502 sayılı karar ile onaylanmıştır³⁷⁶. Söz konusu sözleşmeyi 6 Mart 2019 tarihten itibaren 13 devlet imza koymuş, 54 devlet onaylama ya da katılım işlemlerini tamamlamış ve 131 devlet bu anılan tarihe kadar hiç bir eylem yapmamışlardır³⁷⁷.

³⁷² Protokolün 5.maddesi göre, Protokole taraf sayısının 50'ye ulaşmasına Kadar alt komite 10 üyeden oluşmaktadır.

³⁷³ Önleme Alt Komitenin, 1 Ocak 2019-2022 tarihi arasında seçilmiş olan üyeleri ile ilgili daha detaylı bilgi için bkz: <https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/OPCAT/Pages/Membership.aspx> (05.05.2019).

³⁷⁴ Sözleşme 87 madde uyarınca "Bu sözleşme yirminci onaylama veya katılma belgesinin verilmesinden sonra 3 aylık bir süreyi izleyen ilk ayın birinci günü yürürlüğe girer".

³⁷⁵ M.Bülent Alpar, "Göçmen İşçilere İlişkin 97 Sayılı ve 143 Sayılı ILO sözleşmeleri ile İlgili Çalışma Mevzuatı", **Kamu- İş Dergisi**, Cilt: 6, Sayı:1, 2000, s.9; Celebi, s. 106; Kalabalık, s. 96; International Convention on the Protection of the Right of All Migrant Workers and Members of Their Families, <https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CMW.aspx>, (07.04.2019).

³⁷⁶ 2004/7502 Karar sayılı Bakanlar Kurulu Kararnamesi için bkz. Resmi Gazete, 08.07.2004, S. 25516.

³⁷⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Status of Ratification Interactive Dashboard, <https://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/CMW/StatRatCMW.pdf>, (07.04.2019).

Sözleşme, göçmen işçilerin ve aile fertlerinin devletlerinden ayrılmaları sebebiyle karşılaştıkları problemlerin, insan haklarının da dikkate alınarak, önüne geçilmesi hedefiyle kabul edilmiştir. Dolayısıyla söz konusu sözleşmede göçmen işçilerin ve aile fertlerinin temel insan haklarının güvence altına alınması, ayrımcılığa maruz kalmamaları, çalışma şartı ve ücret açısından vatandaşlar ile eşit kurallara tabi olma hakları, sendika ve sosyal güvenlik hakkı gibi hususlar yer almıştır³⁷⁸. Sözleşmenin başka amaçlarından biri yasal ve düzensiz göçe engel olmaktadır.

Sözleşme uzun iki sayfalık bir başlangıç, dokuz bölüm ve 93 maddeden oluşmaktadır. Sözleşmenin başlangıç kısmında, BM tarafından onay edilmiş insan hakları hakkında temel sözleşmelerde düzenlenen ilkelerin, BM'nin farklı organlarında ve başka uzman kuruluşlarında göçmen işçilerin ve aileleri konusunda yapılmakta olan çalışmaların ve uluslararası çalışma örgütü kapsamında oluşturulan standart ve ilkelerin dikkat alınmaktadır, I. kısım, kapsam ve tanımlar (m.1-6), II. Kısım, tanınmış haklar ayrımcılık kaldırması (m.7), III. Kısım, tüm göçmen işçilerin ve aile fertlerinin insan hakları, (m.8-35),IV. Kısım, kayıtlı ve kurallara bağlı durumda bulunan göçmen işçiler ve aile fertlerinin diğer haklar (m.36-56), V. Kısım, özel kategorilerdeki göçmen işçilere ve aile fertlerine uygulanabilecek hükümler (m.57-63), VI. Kısım, işçilerin ve aile fertlerin uluslararası göçü ile ilgili olarak sağlıklı, adil, insanı ve yasal şartların geliştirilmesi (m.64-71), VII. Kısım, Sözleşmenin uygulanabilmesi üzere gerekli şartlar ve usuller (m.72-78), VIII. Kısım, genel hükümler (m.79-84),ve IX. Kısımda ise nihai hükümler yer almaktadır(m.85-93)³⁷⁹.

Sözleşmede, bir ülkede kayıtlı veya yasal bulunan göçmen işçiler birtakım alanlarda yasa dışı yollarla ülkeye giren göçmen işçiler de koruma altına almakta ve düzenli ve kurallara bağlı ve kayıtsız durumda olup olmadıklarına bakmadan bütün göçmen işçilere ve aile fertlerine eşit muamele esasını getirmektedir³⁸⁰. Söz konusu Sözleşme, “taraf bir ülkede bulunan göçmen işçiler ve aile fertlerine orijin ülkenin ve gönderen ülkenin sözleşmeyi onaylayıp ve onaylamadığına bakmadan

³⁷⁸ Öztürk, s. 197.

³⁷⁹ Sözleşmenin detaylı bilgi için bkz. Mülteci hakları Merkezi, **Avukatlar İçin Mülteci Hukuku El Kitabı**, Mülteci Hakları Merkezi, İstanbul, 2017, ss. 42-62.

³⁸⁰ İnsan Kaynağını Geliştirme Vakfı, **Türkiye’de Göçmen olmak Göçmen İşçiler Araştırması**, Aşama Matbaacılık, İstanbul, 2015, s. 53.

uygulanacaktır”³⁸¹. TGİAFHKS, BM tarafından kabul edilmiş insan hakları sözleşmelerin arasında, onaylayan devletler sayısı daha düşük görünmektedir. Bunun nedeni olarak sözleşmenin kapsamlı ve karmaşık bir yapıya sahip bulunmaktadır. Sözleşmenin yasa dışı ve kayıtsız bulunan göçmen işçileri de kapsayan bir koruma getirmiş olması, ülkelerin sözleşmeye taraf olmaktan engellemektedir. Bunun yanı sıra göçmen işçilerin haklarının diğer insan haklarına yönelik sözleşmelerle koruma altına alındığı söylenmekte ve sözleşmenin göçmen işçi alan devletten ziyade, göçmen işçi veren devletlerin taraf olması sözleşmeden beklenen yararın sağlanması konusunda şüphe oluşturulacaktır³⁸². Sözleşmenin denetim mekanizması olarak Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunması Komitesi kurulmuştur.

B. Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Komite

Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair komitesi (GİK), TGİAFHKS'nin uygulanmasını izleyen bağımsız uzmanlardan oluşan bir organdır. Komite, sözleşmenin 72. maddesi uyarınca kurulmuştur. İlk oturumunu 2004 yılın Mart ayında gerçekleştirmiştir³⁸³. Komitenin yapısı ve oluşumu, yetki ve görevlerine dair hükümler, sözleşmenin 72-78 maddeler arasında düzenlenmektedir. Komitenin en temel görevi, sözleşmenin uygulanmasına dair taraf ülkelerin sundukları raporları incelemekte ve BM organlarına konu hakkında görüşlerine sunmaktır. TGİAFHKS, uygulamaya ilişkin üç koruma mekanizmalar getirmektedir. Bunlar: Rapora Dayalı Yöntem (m.73), Devletlerarası Şikâyet Yöntemi (m.76), Bireysel Başvuru Yöntemidir (m.77). Bunu söylemek gerekir ki, bireysel başvuru mekanizması henüz yürürlüğe girmemiştir. Çünkü 77.maddenin 8. fıkrası uyarınca bireysel başvuru yöntemi, sözleşmeye taraf olan 10 ülkenin komitenin bireysel başvuruları kabul etme

³⁸¹ Ryazard Cholewinski, **Migrant Workers in International Human Right Law Their Protection in Countries of Employment**, Clarendon press, Oxford, 1997, s.150.

³⁸² Esen Akıntürk, “Birleşmiş Milletlerin Göçmen İşçilere İlişkin Sözleşmesi” **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 9, Sayı: 2, 2007, ss. 10-11.

³⁸³ Committee on Migrant Workers, <https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CMW/Pages/CMWIntro.aspx>, (08.04.2019).

ve inceleme yetkisini kabul etmesi halinde yürürlüğe girecektir. Ancak bu şart hala gerçekleştirilmemiştir³⁸⁴.

Sözleşmeye göre, başlangıçta komite 10 üyeden oluşmakta, ancak sözleşmenin taraf sayısı 41 ülkeye ulaşmasından itibaren 14 üyeden oluşacağı öngörülmüştür. Bu şartta dayanarak komite 2010 yılın itibaren 14 üyeden oluşmaktadır. Komitenin üyeleri, bağımsız, tarafsız ve sözleşme ile ilgili alanlarda uzman kişilerden seçilmektedir. Bu üyeler taraf ülkeler tarafından aday gösterilmektedir ve gizli oy usulüne göre seçilmektedir. Üyeler seçilirken orijin ülke ve istihdam devleti dâhil olmak üzere adil bir coğrafi dağılım ve belli başlı hukuk sistemlerinin temsil edilmesi göz önünde bulundurulacaktır. İlk seçim sözleşmenin yürürlüğe girdiği tarihten itibaren altı ay sonra yapmakta ve bu seçimden sonra her iki sene bir kere gerçekleştirilecektir. BM Genel Sekreteri seçim tarihinden en az 4 ay önce, taraf ülkelere 2 ay içinde aday belirlenmesini yazılı olarak istenmektedir. Komite üyeleri, 4 yıllık bir süre için görev yapmakta, ancak üyelerin yarısı iki sene için hizmet etmektedir. Ve bu üyelerin tekrar aday gösterilmeleri durumunda, ikinci kez için de seçilmeleri mümkündür. Komite üyelerinden birisi, ölüm, istifa ve ya başka nedenle komitedeki görevini yerine getirmeyecek olması halinde, bu üyeyi göstermiş olan ülke iki ay içinde vatandaşlarında birini kalan sürede görev devam etmesi için tayin eder. Bu yeni üyenin seçilmesi komitenin onayına bağlıdır. BM Genel Sekreteri, komite sözleşme ile üstlendiği yükümlülükleri ve görevlerini etkin bir biçimde yerine getirebilmesi üzere gerekli personel ve imkânları sağlamakla sorumludur (m.72). Komite, normalde yılda iki kez Cenevre’de toplanmaktadır³⁸⁵.

³⁸⁴ Esen, s. 12; Öztürk, s. 179; Human Right Bodies- Complaints Procedures, <https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/TBPetitions/Pages/HRTBPetitions.aspx>, (09.4.2019).

³⁸⁵ Detaylı bilgi için bkz. “The International Convention on Migrant Workers and its Committee”, Fact Sheet No.24 (Rev.1), Geneva, 2006, <https://www.refworld.org/docid/479477420.html>, (10.4.2019), ss. 10-12.

VIII. BM ÇOCUK HAKLARINA DAİR SÖZLEŞME (ÇHS)

A. Sözleşmenin yürürlüğe girmesi ve içeriği

BM Genel Kurulu'nun 20 Kasım 1989 tarihinde yapılan 44 toplantısında ve 44/25 sayılı kararıyla Çocuk Haklarına Dair Sözleşmesi (ÇHS) kabul edilmiş ve Sözleşme 49/1. maddeye uygun olarak 2 Eylül 1990 yılında yürürlüğe girmiştir³⁸⁶. Sözleşme, Türkiye tarafında 14 Eylül 1990 tarihinde imzalanmış ve 11 Aralık 1994 tarihi ve 4050 sayılı kanunla onaylanmıştır³⁸⁷. ÇHS, çocuk hakları alanında oldukça önemli hükümler yer almış ve en geniş kabul görmüş sözleşme olarak insan hakları antlaşmalarının tarihinde benzersiz bir yere sahip olmuştur. Çünkü 6 Mart 2019 tarihten itibaren 196 ülke tarafından onaylanmıştır. Sözleşme, dünya çocuklarının yaşam standartlarını arttırmada etkili rol oynamaktadır. Söz konusu Sözleşme son birkaç yılda insan hakları alanında hem zihni gelişim hem de siyasi ve sosyal ilerleme konusunda önemli bir aşamadır³⁸⁸.

Sözleşme, uzun bir başlangıç, üç ana bölüm ve 53 maddeden oluşmaktadır. Başlangıçta, taraf ülkelerin neden çocuk haklarını ayrı bir sözleşme ile koruma altına alma ihtiyaç duydukları vurgulanmıştır.

Birinci bölümde, 1-41 maddeler arasında çocuk hakları ortaya konularak bunları gerçekleştirmek üzere devletlere düşen yükümlülükler düzenlenmiştir. 1. maddede çocuk tanımlanmıştır. Bu maddeye göre, 18 yaşından küçük herkesi doğru çocuk saymaktadır. Ardından, ayırım gözetmeme ve eşit davranılması isteme hakkı ilkesi (m.2), çocuğun en yüksek derece menfaati ve yararının gözetilmesi ilkesi (m.3), hakların uygulamasında devletlerin sorumlulukları (m.4), çocuğun yeteneklerinin geliştirilmesinde ana- babanın sorumluluklarına, hak ve ödevlerine saygılı olunması

³⁸⁶ Aylin Dikmen, **Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Çerçevesinde İstanbul'da Çalışan Çocuklar Üzerine Bir Değerlendirme**, Mimar Sinan Üniversitesi, İstanbul, Temmuz 1998, s. 40; Convention on the Rights Child, <https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CRC.aspx> (10.4.2019).

³⁸⁷ Sevil Lale Kurt, "Çocuk Haklarına İlişkin Temel Uluslararası Belgeler ve Türkiye Uygulaması", **Sosyal Politika Çalışma Dergisi**, Cilt:16, Sayı:36, Ocak-Haziran 2016, ss. 106-107; Ömer F. Tutkun, Mustafa Koç, "Çocuk Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde Türkiye'de Çocuk Haklarına Yönelik Çalışma ve Yasal Düzenlemeler", **Ege Eğitim Dergisi**, Cilt:3, Sayı:2, 2003, s.12. Resmi Gazete, 11.12.1994, Sayı. 22138.

³⁸⁸ Dilara Buket Tatar, "Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme" **İnsan Hakları Hukuku**, (Ed. İlyas Doğan), Astane Yayınları, Ankara, Eylül 2015, s. 237, <http://indicators.ohchr.org/> (10.4.2019). Sözleşmenin gereği duydukları nedenleri bilgi için bkz. Tatar, s. 235.

(m.5), doğuştan kazanılan yaşam hakkı, yaşamını sürdürmesi ve gelişme hakkı (m.6), isim ve vatandaşlık hakkı (m.7), kimliğin korunması hakkı (m.8), ana ve baba ile yaşama hakkı (m.9), ayrılmış ailelerin bileşmesi üzere başvuru bulunma ve ailenin birleşmesi için başka ülke girme ve ülkeyi terk etmeyi isteme hakkı (m.10), yasa dışı yollarla yurt dışına çıkarılmama ve geri döndürmemeden korunma hakkı (m.11), her konuda çocuğun görüşünün alınması ilkesi (m.12), görüşlerini ifade edebilme özgürlüğü hakkı (m.13), düşünce, vicdan ve din özgürlüğü (m.13), dernek kurma ve toplanma özgürlüğü hakkı (m.15), özel yaşamın gizliliğine saygı gösterilmesi hakkı (m.16), gerekli bilgilere ulaşma hakkı (m.17), çocuğun yetiştirilmesi ve geliştirilmesinde ana-babanın ve devletlerin sorumlulukları (m.18) düzenlemiştir.

Ayrıca suiistimal, istismar ve ihmalden korunma hakkı (m.19), aile ortamından yoksun çocuğun devletten özel koruma ve yardım isteme hakkı (m.20), evlat edinileme durumunda ilişkin çocuk hakları (m.21), mülteci çocukların hakları (m.22), özürlü çocukların özgü hakları (m.23), sağlık ve sağlık hizmetlerinden yararlanma hakkı (m.24), hasta çocuğun bir kurumda tedavi hakkı (m.25), sosyal güvenlik hakkı (m.26), yeterli yaşam standardına ulaşma hakkı (m.27), eğitim hakkı (m.28), eğitimin hedeflerine ilişkin ilkeler (m.29), azınlık çocukların hakları (m.30), dinlenme, boş zaman değerlendirme ve kültürel etkinliklere katılma hakkı (m.31), ekonomik, cinsel ve her türlü sömürüye karşı korunma hakkı (m.32.34.36), uyuşturucudan korunma hakkı (m.33), satılma, kaçırılma ve fuhuştan korunma hakkı (m.35), işkence görmeme ve kötü muameleye uğramama, ölüm cezasına ve ömür boyu hapis cezasına çarptırılmama ve kişi özgürlüğü hakkı (m.37), silahlı çatışmadan korunma hakkı (m.38), iyileştirme hakkı (m.39), adil yargılanma hakkı ve çocuğa özgü adalet sisteminin ilkeleri (m.40), üstün standartlara uyma yükümlülüğü (m.41) yer almıştır³⁸⁹.

Sözleşmenin ikinci bölümünde, 42. madde taraf ülkelere sözleşmenin ilke ve hükümlerini uygun ve etkili araçlarla yetişkinlere ve çocuklara öğretme yükümlülüğünü getirmiştir. Sözleşmenin bu bölümde taraf ülkelerin bu Sözleşme ile üstlendikleri sorumluluk ve yükümlülükleri yerine getirip ve getirmediği konusunda kaydettikleri ve çocuk haklarının korunmasındaki ilerlemeleri incelemek amacıyla BM Çocuk Hakları Komitesi'nin kuruluşu düzenlenmiştir. Üçüncü bölümde,

³⁸⁹ Sözleşmenin tam metni için bkz. TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, **Uluslararası Temel İnsan Hakları Belgeleri**, TBMM basımevi, Ankara, Aralık 2001, ss. 137-160.

Sözleşmenin yürürlüğü ve yürütmeye ilişkin hükümler ve kurallar yer almaktadır (m.46-54). Özetle eğer söylemek gerekirse, Sözleşmenin amacı, çocukların yaşama, gelişme, korunma ve katılım haklarının gerçekleştirilmesini sağlamak ve çocukların korunması üzere evrensel ölçü ve ilkeleri belirlemektedir³⁹⁰.

B. ÇHS Ek Protokolleri

1. ÇHS'nin, Çocukların Silahlı Çatışmalarda Yer Alması Hakkında Seçmeli Protokolü

Anılan Seçmeli Protokol, 25 Mayıs 2002 tarih ve A/RES/54/263 sayılı Kararıyla BM Genel tarafından kabul edilmiş ve 12 Şubat 2002 tarihinde yürürlüğe girmiştir³⁹¹. Bu Protokol Türkiye Tarafından 8 Şubat 2000 imzalamış ve 18 Mart 2004 tarihinde yürürlüğe girmiştir³⁹². Mart 2019 tarihi itibariyle bu Protokol taraf olan sayısı 168'e ulaşmıştır. 12 devlet, Protokolü imzalamış ve 17 devlet hiç bir eylem yapmamıştır³⁹³.

Söz konusu Protokol, uzun bir başlangıç ve 13 maddeden oluşmaktadır. Protokolün amacı, başlangıç paragraflarından da anlaşıldığı üzere, silahlı çatışma mağduru çocukların korunması ve ÇHS'nin ana metninde yer alan silahlı çatışmalara ilişkin hükmün geliştirilmesidir. Protokolün, 1.maddesine göre taraf devletler 18 yaşına erişmemiş mensuplarının hasmane davranışlara doğrudan doğruya katılmalarının önlenmesi için mümkün olan tüm önlemleri almalıdır. 2. maddesine göre taraf devletler 18 yaşına erişmemiş kişilerin silahlı kuvvetlerine zorunlu olarak alınmamasını sağlamalıdır. Protokolün 4. maddesi uyarınca ‘’ Bir devletin silahlı

³⁹⁰ Hayrunnisa Özdemir ve Ahmet Cemal Ruhi, **Çocuk Hukuku**, Adalet yayınevi, Ankara, 2012, s.14.

³⁹¹ Optional Protocol to the Convention on the Right of the Child on the involvement of children in armed conflict, <https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/OPACCRRC.aspx>, (10.4.2019). Gemalmaz, Hukuku Belgeleri,, s.629.

³⁹² Türkiye bu Protokolü onaylarken toplam 3 adet ‘’ beyan’’ eklemiştir. Kurt, s. 106; Gemalmaz, Ulusalüstü İnsan Hakları, s. 637, Resmi Gazete, 18.03.2004, Sayı: 25406.

³⁹³ Sürekli güncellen imza ve onay durumu için bkz. <http://indicators.ohchr.org/>, (10.4.2019).

kuvvetlerinin dışında kalan silahlı gruplar, hiçbir koşulda, düşmanlıklarda 18 yaşın altındaki kişileri silahaltına alamaz yahut kullanamaz’’³⁹⁴.

2. ÇHS’nin Çocuk Satış, Çocuk Fahişeliği ve Çocuk Pornografisi hakkında Seçmeli Protokolü

ÇHS’nin Çocuk Satış, Çocuk Fahişeliği ve Çocuk Pornografisi hakkında Seçmeli Protokol (kısacası Çocuk Satış Protokolü), 54. oturumunda 25 Mayıs 2000 tarih ve A/RES/54/263 sayılı Genel Kurul kararıyla imza, onay ve katılım için kabul edilmiş ve 18 Ocak 2002 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye, söz konusu Protokolü, 8 Eylül 2000 tarihinde imzalamış ve 28 Haziran 2002 tarihinde protokol yürürlüğe girmiştir. BM sitesindeki veriye göre, 6 Mart 2019 tarih itibariyle Çocuk Satış Protokolü, 176 devlet taraf olma işlemlerini tamamlanmış, 9 devlet imza koymuş ve 12 devlet Protokol için henüz hiç bir eylemde bulunmamıştır³⁹⁵.

Çocuk Satış Protokolü, uzun bir başlangıçtan ve 17. maddeden oluşmaktadır. Başlangıç paragraflarından anlaşıldığı gibi, ÇHS, çocuk ticaretine, cinsel sömürü dâhil her biçimde sömürüye, uyuşturucu maddelere, çocukların yurt dışına yasa dışı olarak çıkarılmasına karşı olarak düzenlenen hükümlerine işlerlik kazandırmak ve taraf ülkelerin çocuk satışı, pornografisi ve fahişeliğinin önlenmesi konusundaki yükümlülüklerini arttırmak amacını taşıyan bir belgedir. Protokolün 1. maddesine göre, Protokolün temel amacı, taraf ülkelerin çocuk satışını, çocuk fahişeliği ve çocuk pornografisini yasaklamak ve bunun önlenmesi için oldukça yüksek tedbirler almakla yükümlüdür³⁹⁶.

Protokolün 2. maddesinde çocuk satışı, çocuk fahişeliği ve çocuk pornografisinin tanımları yapılmış, devamı maddelerinde bu suçların işlenmelerinin önlenmesi üzere taraf devletlere yüklenen yükümlüklere ve maddi düzenlemelere yer

³⁹⁴ Protokolün tam metni için bkz. CHS’ye Ek Seçmeli Protokol: Çocukların Silahlı Çatışmalara Dâhil Olmamaları, <https://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/6314--Cocuk-Haklarina-Dair-Sozlesmeye-Ek-Cocukların-Silahlı-Catışmalara-Dahil-Olmaları-Konusundaki-Seçmeli-Protokol.pdf>, (10.4.2019).

³⁹⁵ Optional Protocol to the Convention on the Right of the Child on the Sale of children, child prostitution and child pornography, <https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/OPSCCRC.aspx> (11.4.2019), Kurt, s. 109, Resmi Gazete, 28/06/2002, Sayı. 24799; Protokolün Sürekli güncellen imza ve onay durumu için bkz. Status of Ratification Interactive Dashboard, <http://indicators.ohchr.org/>, (11.9.2019).

³⁹⁶ Gemalmaz, Ulusalüstü İnsan Hakları, s. 631.

verilmiştir. Protokolün 12. maddesi uyarınca, her taraf ülke protokolün kendi açısından yürürlüğe girişinden itibaren 2 sene içerisinde ve devamında 5 senede bir almış olduğu önlemler ilişkin raporu Çocuk Hakları Komitesi'ne sunmaktadır³⁹⁷.

3. Çocuk Haklarına Dair Sözleşmenin Başvuru Usulüne İlişkin İhtiyari Protokol

Çocuk Haklarına Dair Sözleşmenin Başvuru Usulüne İlişkin İhtiyari Protokol, 19 Aralık 2011 tarih ve 66/138 sayılı BM Genel Kurul kararıyla imza, onay ve katılım için kabul edilmiş ve 14 Nisan 2014 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye, söz konusu İhtiyari Protokolü 24 Eylül tarihinde imzalamış ve 9 Mart 2017 yürürlüğe girmiştir. Mart 2019 tarihi itibarıyla bu Protokole taraf olan devlet sayısı 43'e ulaşmıştır. 19 devlet Protokolü imzalanmış ve 136 devlet söz konusu protokol ile ilgili hiç bir eylemde bulunmamıştır³⁹⁸. Çocuk Haklarına Dair Sözleşmenin Başvuru Usulüne İlişkin İhtiyari Protokol, başlangıç kısmını izleyen dört bölüme altında toplam 24 maddeden oluşan bir metindir. Protokolün adından da anlaşıldığı üzere amacı, Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 43. maddesiyle kurulan Çocuk Hakları Komitesi'ne oldukça önemli ek yetki ve mekanizmalar tanıdır. Protokolle, bireysel başvuru usulü ile denetim yetkisi, devletlerarası başvuru usulüyle denetim yetkisi ve soruşturma usulü ile denetim yetki getirilmiştir³⁹⁹.

C. Çocuk Hakları Komitesi

Çocuk Hakları Komitesi (ÇHK), Çocuk Hakları Sözleşmesinin Taraf Devletlerce uygulanmasını izleyen 18¹ Bağımsız uzmandan oluşan bir organdır.

³⁹⁷ Protokolün Tam metni için bkz. Veysel Gültaş, **Geçmişten Günümüze İnsan Hakları (belgeler, bildirgeler, sözleşmeler)**, Bilge yayınevi, Ankara, 2004, ss. 167-174.

³⁹⁸ Optional Protocol to the Convention on the Right of the Child on a communications procedure, <https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/OPICCRC.aspx>, (11.4.2019), Resmi Gazete, 3 Nisan 2017, Sayı. 30027, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/04/20170403-37.htm> (11.4.2019), Protokolün Sürekli güncellen imza ve onay durumu için bkz. Status of Ratification Interactive Dashboard, <http://indicators.ohchr.org/>, (11.4.2019).

³⁹⁹ Protokolün tam metni için bkz. Av. Akın Yakan, "**Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin Başvuru Usulüne İlişkin İhtiyari Protokol**", 12 Aralık 2017, <http://www.akinyakan.av.tr/2017/12/cocuk-haklarına-dair-sozlesmenin-basvuru-usulüne-iliskin-ihiyari-protokol-cekincelerle-birlikte-onaylandı/> (11.4.2019).

Ayrıca, çocukların silahlı çatışmalara dâhil olmaları ve çocuk satışı, çocuk fahişeliği ve çocuk pornografisi konularını içeren Sözleşme 'ye bağlı Protokolün uygulanmasını izlemektedir⁴⁰⁰. 43. maddede, taraf devletlerin sorumluluk ve yükümlülüklerinin yerine getirilip getirilmediğinin denetlemek ve çocuk haklarının korunmasındaki ilerlemelerin incelenmesi üzere ÇHK kurulmasını öngörmektedir.

Komite üyeleri, insan hakları alanında ahlaki özellikleri yüksek ve tanınmış yeterliliği olan, taraf devletlerin gösterdikleri adaylar arasından 4 yıllık süre için seçilmektedir. Üyeler aday gösterildiklerinde tekrar seçilebilirler. İlk seçim, sözleşmenin yürürlüğe girdiği tarihten itibaren 6 ay içinde yapmakta ve daha sonraki 2 yılda bir yapılacaktır. Hazır bulunan ve oy kullanan devletlerin salt çoğunluğuyla en fazla oy alan kişiler seçilmektedir. Komite, iç tüzüğünü kendisi belirlemektedir. Komite 18 Kasım 2002, de çalışmaya başlamıştır⁴⁰¹. Komitenin temel görevi, taraf devletlerden gelen raporları incelemek, ihtiyari protokolle getirilmiş bireysel başvuru, devletlerarası başvuru ve çocuk hakları sözleşme ana metni ve sözleşmenin protokollerinde yer alan hakları ciddi ve sistematik şekilde ihlal ettiği yönünde bilgi aldığı takdirde soruşturmaya başlamaktır.

Toplantılara uzmanlaşmış kurumlar, UNICEF ve diğer BM uzmanlık kuruluşları, sözleşmenin kendilerine dair hükümlerine uygulanması incelenirken temsil edilmek için katılma hakkı bulunmaktadır. Komite, ayrıca bu uzmanlık kurumları ve uygun gördüğü diğer yetkili kuruluşları ve sivil toplum kuruluşlarını görüş bildirmek ve sözleşmenin uygulanması ve kendi alanıyla ilgili rapor sunmak için davet edebilir⁴⁰². Komite, gerek taraf devletlerce sunulan rapor ve gerekirse BM ve öteki uzman kuruluşlardan elde etmiş olduğu raporlara dayanarak genel telkin ve tavsiyelerde bulunabilir. Bu telkin ve tavsiyeler ilgili devletlere gönderilir ve eğer bulursa taraf devletlerin yorumlarıyla birlikte bir raporla BM Genel Kurulunun bilgisini ve dikkatine sunulmaktadır. Ayrıca komite MB Genel Kurulu'na genel sekreterin çocuk hakları konusunda araştırma yaptırmasını tavsiye edebilir. ÇHK,

⁴⁰⁰ Başlangıçta Çocuk Hakları Komitesi 10 kişiden oluşmuştur. 2017-2021 arasında ÇHK, seçilmiş olan üyelerin kimler ve hangilerden seçilmişler detaylı bilgi için bkz. <https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CRC/Pages/Membership.aspx>, (13.4.2019).

⁴⁰¹ ÇHK, ile ilgili fazla bilgi için bkz. Fact Sheet No.10 (Rev.1), The Right of Child, <https://www.ohchr.org/Documents/Publications/FactSheet10rev.1en.pdf>, (13.4.2019).

⁴⁰² Tatar, s.241; Döner, s. 61.

hazırladığı raporların, hükümetlerce kendi devletlerinde basılmasını ve böylece komite gözlemlerinin geniş bir biçimde yayılmasını isteyebilmektedir⁴⁰³.

ÇHK, düzenli olarak yılda üç kez toplanmakta ve toplantı tarihleri Genel Kurul'un konferans tarihleri göz önünde bulundurularak Genel Sekretere danışılarak belirlenmektedir. Bununla birlikte ÇHK kararı ile olağanüstü toplantılar yapabilir. Toplantılar BM Merkezinde ya da ÇHK tarafından kararlaştırılacak başka bir yerde yapılabilmektedir. Komite, görevlerini etkin şekilde yerine getirmesi için gerekli olan maddi araçlar ve personel BM Genel Sekreteri tarafından sağlanacaktır⁴⁰⁴.

IX. BM ENGELLİ KİŞİLELRİN HAKLARINA DAİR SÖZLEŞME

A. Sözleşmenin Kapsamı ve İçeriği

Engelli Kişilerin Haklarına Dair Sözleşme (EKHS), 13 Aralık 2006 tarihi ve 61/106 sayılı BM Genel Kurul kararıyla imza, onay ve katılım için kabul edilmiş ve açılmış, yeterli katılımcı sayına ulaştıktan sonra⁴⁰⁵ 3 Mayıs 2008 yılında yürürlüğe girmiştir. Aynı zaman EKHS, o tarihte Avrupa Birliği'nin, hukuki bir kişilik olarak taraf olduğu ilk uluslararası sözleşme olma özelliğine sahiptir. Söz konusu sözleşme, Türkiye tarafından 30 Mart 2007 imzalanmış ve 27 Mayıs 2009 tarihinde yürürlüğe girmiştir. 12 Nisan 2019 itibariyle sözleşmeyi 177 devlet taraf olmuş, 12 devlet imzalamış, ancak 12 devlet sözleşme ile ilgili hiçbir eylem yapmamışlardır⁴⁰⁶. EKHS, engelli kişilere eşitlik, otonomi, değer, saygınlık ve engelli kişilerin toplumsal hayata katılımlarının ve ayrımcılık konusunda korunmalarının sağlanması tanıyan ilk

⁴⁰³Özdemir ve Ruhi, ss. 14-15; Tatar, 241; Kalabalık, s. 95.

⁴⁰⁴ Rules of Procedure of the Committee on the Right of the Child, https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRC/C/4/R ev.4&Lang=en, (13.4.2019).

⁴⁰⁵ Sözleşmenin 45. Madde gereği yürürlüğe girmesi için gerekli 20. Onay veya katılım belgesinin depo edilmesi ve otuz gün geçmesi şarttır.

⁴⁰⁶ Elif Çelik, "Onuncu Yılında Birleşmiş Milletler Engelli Kişilerin İnan Hakları Sözleşmesi ve Sözleşme Ruhu", **İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 7, Sayı: 1, 2016, s. 224, İdil Işıl Gül, " Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi", **Engellik ve Ayrımcılık**, (Ed. Kenan Cayar, Melisa Soran ve Melike Ergün), Karekök yayınları, İstanbul, 2015, ss. 40-41.

kapsamlı sözleşme olarak belirlenmekte ve yirmi birinci yüzyılın ilk insan hakları sözleşmesi olarak söylenmektedir⁴⁰⁷.

Sözleşme, bir başlangıç ve 50 maddeden oluşmaktadır. Sözleşme maddelerini genel olarak değerlendirmek olursak; Sözleşmenin 1. maddesinde sözleşmenin amacı, ‘engellilerin insan hak ve temel özgürlüklerinden tam ve eşit şekilde yararlanmasını teşvik ve temin etmek ve insanlık onurlarına saygıyı güçlendirmek’ olarak açıklanmıştır. Yani engelli kişilerine herhangi bir ayırım yapmaksızın, bütün temel insan hakları ve hürriyetlerinden eksiksiz biçimde ve tam bir eşitliğe uyarak yararlanmasını yardım etmek, garanti altına almak ve bütün insanların doğuştan sahip olduğuna onuruna saygıyı daha ileri bir düzeye taşımaktır. Aynı maddenin 2. fıkrasında ise engelli kavramının tanımı yapılmıştır. Buna göre ‘engelli kavramı diğer bireylerle eşit koşullar altında topluma tam ve etkin bir şekilde katılımlarının önünde engel teşkil eden uzun süreli fiziksel, zihinsel, düşünsel ya da algısal bozukluğu bulunan kişileri içermektedir’.

Sözleşmenin 3. maddesinde bir dizi kapsamlı ve temel nitelikte ilkeler düzenlenmiştir. Bu ilkeler sözleşmenin tamamının uygulanmasına ve yorumlanmasına yön vermektedir. Bunlar: “a-Kendi seçimlerini yapma özgürlükleri ve bağımsızlıklarını da kapsayacak şekilde, kişilerin insanlık onuru ve bağımsız yaşamlarına saygı gösterilmesi b- Ayrımcılık yapılmaması, c-Engellilerin topluma tam ve etkin katılımlarının sağlanması, d-Farklılıklara saygı gösterilmesi ve engellilerin insan çeşitliliğinin ve insanlığın bir parçası olarak kabul edilmesi, e-Fırsat eşitliği, f-Erişilebilirlik, Kadın-erkek eşitliği, h-Engelli çocukların gelişim kapasitesine ve kendi kimliklerini koruyabilme haklarına saygı duyulması” şeklinde yer almıştır. 4. maddesinde taraf devletlerin yükümlülükleri, madde 6. da engelli kadınlar, madde 7. de engelli çocuklar ile ilgili ayrıca düzenlemeler yapılmış, 10-30. maddeler arasında engellilerle ilgili ekonomik, sosyal ve siyasal haklar düzenlenmiş ve sözleşmenin 31-50. maddelerin arasında, sözleşmenin uygulanmasına dair istatistik ve veri toplama gibi teknik konular, sözleşmeye taraf ülkelerin izlenmesi, engelli hakları komitesi

⁴⁰⁷ Ezeli Azarken ve Ekrem Benzer, “Birleşmiş Milletler Engelli Kişilerin Haklarına Dair Sözleşme ve Türkiye’de Engelli Hakları”, **Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 23, Sayı: 38, 2018, ss. 3-5.

oluşturulması, sözleşmenin taraf olan ülkeler tarafından uygulanıp uygulanmadığını denetlemek için farklı mekanizmalar öngörmektedir⁴⁰⁸.

B. Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşmeye Ek Seçmeli Protokol

Söz konusu Protokol, BM Genel Kurulu'nun 13 Aralık 2006 tarihli kararıyla kabul edilmiş ve 3 Mayıs 2008 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Ek Seçmeli Protokolü, Türkiye tarafından 30 Mart 2007 tarihinde imzalanmış ve onay süreci 26 Mart 2015 yılında tamamlanmıştır⁴⁰⁹. EKHS ile birlikte imzaya açılan Seçmeli Protokol, 12 Nisan 2019 tarihi itibarıyla Protokolün taraf olan devlet sayısı 93 'e ulaşmıştır. 28 devlet tarafından Protokol imzalanmış ve 77 devlet söz konusu protokol ile ilgili hiç bir eylem bulunmamaktadır.

Söz konusu Protokol, 18. maddeden oluşmaktadır. EKHS'ye Ek Seçmeli Protokolü, Sözleşmenin uygulanmasını güçlendirmek üzere, rapor yöntemi yanı sıra iki ayrı denetim usulü daha getirmektedir. Bu usullardan birinci Bireysel Başvurudur. Bu usula göre, Sözleşmede güvence altına alınan hak ve özgürlüklerinin taraf olan ülkelerin ihlal edildiği iddiasında olan bir kişinin Komiteye başvurma hakkına sahiptir. Sözleşmeye Ek İhtiyari Protokol ile getirilen ikinci denetim mekanizma ise soruşturma mekanizmasıdır. Bu mekanizma yalnız sözleşmenin ciddi ve sistematik biçimde ihlal edilmesi durumunda işletilebilecek bir yöntemdir⁴¹⁰.

Engelli Hakları Komitesi, EKHS'nin 34. maddesiyle taraf devletlerce sözleşmenin uygulanmasını ve taraf devletlerin sözleşmeden doğan yükümlülüklerini yerine getirmelerini sağlamak amacıyla kurulmuştur. Başlangıçta komite üyelerinin sayısı 12 kişi olarak öngörülmüştür. Sözleşmenin 60 devlet tarafından onaylanmasının ardından üye sayısı artırılarak 18 Kişi olarak kararlaştırılmıştır (m.34/2). Günümüzde Komite, Sözleşmesinin uygulanmasını izleyen 18 bağımsız uzmandan oluşmaktadır⁴¹¹.

⁴⁰⁸ Sözleşmenin tam metni için bkz. <https://www2.tbmm.gov.tr/d23/1/1-0567.pdf>, (14.4.2019).

⁴⁰⁹ T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, **BM Engelliler Haklarına İlişkin Sözleşme Kapsamında Engelli Hakları Ulusal Göstergeleri**, Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Mart 2016, s.7.

⁴¹⁰ Ek Protokol ile öngörülen denetim usulün detaylı bilgi için bkz. Ekonomik ve Sosyal İşleri Dairesi, BMİHYK, Parlamentolar Arası Birlik, Engelli **Kişilerin Haklarına Dair Uluslararası Sözleşme ve Seçmeli Protokol'üne İlişkin Parlamenterlere Yönelik El Kitabı**, çev. Veysel Eşsiz, cenevre, 2007, ss. 31-35.

⁴¹¹ Committee on the Right of Person with Disabilities,

Komite üyeleri, devlet temsilcileri olarak değil, kendi kapasitelerinde ve kişisel sıfatla görev yapmaktadır. Yüksek ahlaki değerlere sahip, sözleşmenin kapsadığı alanda, bilgi, başarıları ve deneyimleri sahibi oldukları kabul edilen uzmanlar arasından seçilmekte (m.34/3), diğer insan hakları denetim organları üzere, üye seçiminde farklı medeniyet, adil coğrafi dağılımın ve başlıca hukuk sistemlerinin temsil, kadınlar ve erkekler temsilinin dengeli bir biçimde olması ve engelli uzmanların katılımı dikkate alınarak seçilmektedir (m.34/4). Bu hususlardan son ikisi yeni düzenlemedir. Kadın ve erkeklerin temsilinin dengeli olması ve engelli uzmanların katılımının gözetilmesi yenilikçi bir gelişmedir. Nitekim 3 Kasım 2008 yılında yapılan birinci, Engelli Haklarına ilişkin Sözleşmeye taraf ülkelerin konferansında komite üyeleri seçilmiştir. Seçilen üyelerden 7 tanesi erkek, 5 tanesi kadın ve bu on dokuz üyeden 9 tanesi engelli kişi bulunmuştur⁴¹².

Taraf devletlerin Konferansında, taraf ülkelerin kendi vatandaşları arasından dört yıllığına aday gösterdikleri ve bir kez tekrar seçilebilecekleri bir listeden gizli oyla üyeler seçilir. Taraf devletler adaylarını belirlerken sözleşmenin 4. maddesinin 3. bendini dikkate almak zorundadırlar. Buna göre taraf devletler Sözleşme'nin uygulanmasını sağlayacak yasalar ve politikaların geliştirilmesi sağlayacaktır. Toplantılarda taraf ülkelerin sayısının üçte ikisi, karar yeter sayısıdır ve seçilen üyelerden yarısı görev süresi, iki yıl sonra sona erecektir (m.34/5,7). Engelli Hakları Komitesi, diğer insan hakları sözleşmeleri denetim kuruluşları üzere kendi çalışma usullerini belirlediği usul kurallarını onaylanmıştır. Son olarak 15 Ağustos- 2 Eylül 2016 tarihinde, komitenin 16.oturumunda usul kurallarını gözden geçirilmiştir⁴¹³. EKHS sisteminde ve ihtiyari protokol ile öngörülen denetim yöntemleri üç şekilde bulunmaktadır. Bunlar rapora dayalı denetim sistemi, sözleşmenin 35. maddesinde

<https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CRPD/Pages/QuestionsAnswers.aspx>, (16.04.2019). Engellilerin Hakları Komitesi'nin seçilmiş üyelerin isimler listesi, uyuğunun ve görev sürelerinin sona ermesi tarihi ayrıntılı bilgi için bkz.

<https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CRPD/Pages/Membership.aspx>, (16.4.2019).

⁴¹² Ahmet Fatih Ektaş, **Birleşmiş Milletler Engelli Kişilerin Hakları Sözleşmesi'nin Gerekliği Meselesi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2014, s. 123.

⁴¹³ Engelli Hakları Komitenin Usul Kuralları için bkz. https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD/C/1/Rev.1&Lang=en, (16.04.2019).

bireysel başvuru yöntemi, bireysel ve soruşturma usulü ile Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşmeye Ek Seçmeli Protokolde düzenlenmiştir⁴¹⁴.

X. BM BÜTÜN KİŞİLERİN ZORLA KAYBEDİLMEMEYE KARŞI KORUNMASINA DAİR ULUSLARARASI SÖZLEŞME

A. Sözleşmenin Kapsamı ve İçeriği

Bütün Kişilerin Zorla Kaybedilmeye Karşı Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme (ZKKS), BM Genel Kurul'un 20 Aralık 2006 tarihinde almış olduğu 61/177 sayılı kararıyla kabul edilmiş ve gerekli onay işlemlerini tamandıktan sonra 23 Aralık 2010 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Ancak Türkiye Cumhuriyeti, söz konusu sözleşmeye henüz taraf değildir. ZKKS, zorla kaybetmeyle ilgili en kapsamlı, güncel ve etkili sözleşmedir. Bu konudaki tek uluslararası belge olmasından ve koruma mekanizmasının güçlü olmasından önemlidir⁴¹⁵. 15 Nisan 2019 yılı itibariyle BM üyesi 193 ülkeden, söz konusu sözleşmeyi 59 devlet katılım işlemlerini tamamlanmış, 49 devlet imzalamış ve 89 devlet hiç bir eylemde bulunmamıştır. Sözleşmenin temel amaçları zorla kaybetmelerin insanlığa karşı bir suç oluşturduğunun kabul edilmesi, zorla kaybetmelerin önlenmesi ve bu suçun faillerinin cezasız kalmasının engellenmesidir.

Sözleşme, kısa bir başlangıç ve buna ek üç ayrı kısımdan oluşup, toplam 45 madde olarak düzenlenmiştir. Birinci bölüm 1. maddesinde zorla kaybedilmeye yasaklanmıştır. Bunu göre, “ a- hiç kimse zorla kaybedilmeye maruz bırakılamaz, b- fiili savaş durumu, savaş tehdidi, ülke içinde siyasal istikrarsızlık veya diğer herhangi bir kamusal acil durumu dâhil olmak üzere, hangi istisnai şartlar söz konusu olursa olsun, bunlar zorla kaybedilmeye olayları üzere gerekçe olarak ileri sürülemez”. Sözleşmenin 2. maddesinde zorla kaybedilmenin tanımı yapılmıştır. Buna göre “Zorla

⁴¹⁴EKHS ve Ek ihtiyari protokolde öngörölmüş denetim usulleri ayrıntılı bilgi için bkz. Ektaş, ss. 124-132.

⁴¹⁵ Şerife Gündoğan, **Devletin Bireyin Yaşam Hakkını Koruma Yükümlülüğü Çerçevesinde Zorla Kaybetme**, İstanbul Şehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ağustos 2016, ss. 94-95. Taraf olan Sayısının Ayrıntılı bilgi için bkz. Ratification of the International Convention for the Protection of All person from Enforced Disappearance https://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/CED/OHCHR_Map_CPED.pdf, (17.04.2019).

Kaybedilme terimi kişilerin devlet adına görev yapan veya devletin yetkilendirmesi, desteği ve bilgisiyle hareket eden kişiler veya gruplar tarafından tutuklanması, gözaltına alınması, kaçırılması veya başka herhangi bir biçimde özgürlüklerinden yoksun bırakılması; ardından söz konusu kişilerin kendi fiillerini reddetmeleri veya kaybolan kişinin nerede ve ne durumda olduğunu gizlemeleri ve sonuçta kayıp kişinin hukukun koruması dışında kalması durumunu anlatmak için kullanılır”. Devamı maddelerinde maddi hükümler, taraf devletlere yüklenen yükümlülükler, alınacak önlemler düzenlenmiştir. İkinci bölümde Sözleşme ile öngörülen koruma mekanizmasından, komitenin oluşumu ve üyeler kimler olacağını, komitenin yetki ve görevlerinin neler olacağından bahsedilmiştir ve son olarak üçüncü bölümde sözleşmeye ilişkin genel hükümler düzenlenmiştir⁴¹⁶.

B. Zorla Kaybetmeye Karşı Komite

Bütün Kişilerin Zorla Kaybedilmeye Karşı Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme'nin 26. maddesi uyarınca sözleşme kapsamında belirtilen ve düzenlenen işlevlerin yerine getirmesi için zorla kaybetmeye karşı komite kurulması öngörülmüştür. Zorla Kaybetmeler Komitesi, Sözleşmenin taraf devletler tarafından uygulanmasını izleyen bağımsız uzmanların organıdır. Komite'nin kabulü hakkında ülkeler arasında farklı öneri ve tartışmalar bulunmaktadır. Kimse, sözleşmenin öngördüğü sorumlulukların denetlenmesi görevinin İnsan Hakları Komitesi kapsamında olmasını, bu nedenle zorla kaybetme hakkında sözleşmenin, MSHS'ye ek bir protokol olarak düzenlenmesini gündeme getirmiştir. Ancak ikinci ve nihai kabul gören yaklaşım, zorla kaybetme hakkında ayrı bir sözleşme ve yalnızca bu hususta oluşturulmuş yeni, bağımsız ve ayrı bir organ kurulması yönünde olmuştur⁴¹⁷.

⁴¹⁶ Sözleşmenin tam metni için bkz. Bütün Kişilerin Zorla Kaybedilmeden Korunması Dair Uluslararası Sözleşme, <http://www.un.org.tr/humanrights/images/pdf/butun-kisilerin-zorla-kaybedilmeden-korunmasına-dair-uluslararasi-sozlesme.pdf> (17.04.2019).

⁴¹⁷ Dinçer Hülya, “Kayıpları Görünür Kılmak: Birleşmiş Milletler Zorla Kaybetmeye Karşı Herkesin Korunmasına Dair Sözleşme”, ”, <https://docplayer.biz.tr/20216519-Kayıplari-gorunur-kilmak-birlesmis-milletler-zorla-kaybedilmeye.html>, (17.04.2019),s. 26.

Söz konusu komite, yüksek etik özellikleri ve insan hakları alanında ehliyetleriyle tanınmış 10 uzmandan oluşmaktadır⁴¹⁸. Seçilen üyeler, kendi adlarına, tarafsız, bağımsız olarak çalışmakta ve taraf devletlerinden emir ve talimat almamaktadır. Aynı zaman üyeler, yalnızca Komiteye karşı sorumlu olurlar. Üyelerin belirlenmesinde taraf olan ülkeler coğrafi dağılımın eşit olmasına, cinsiyet dengesine ve konu ile ilgili hukuksal denetimi olan kişilerin üye seçilmesine gözetilerek dikkate alınmaktadır. Komite üyelerinin seçimi üzere BM Genel Sekreteri tarafından 2 yılda bir taraf olan ülkelerin katıldığı bir toplantı düzenlenmekte ve üyeler yine taraf ülkelerin kendi vatandaşları arasından belirlediği adaylar listeden gizli oy ile seçilmektedir. Toplantı yeter sayısı taraf ülkelerin üçte ikisi olmakta, bir adayın seçilebilmesi için en yüksek oyu alması ve veya hazır bulunan ve oylamaya katılan ülkelerin salt çoğunluğunun oyunu alması gerekmektedir. Üyelerin görev süresi dört senedir. Başka komitelerden farklı olarak üyelerin sadece bir kez yeniden seçilmesi mümkün bulunmaktadır. Yani bir üyenin iki defadan fazla seçilmesi mümkün değildir. İlk seçimde seçilen üyelerin yarısı, görev süresi iki sene ile sınırlı olmaktadır. BM Genel Sekreteri, komitenin etkin bir şekilde işlemlerini gerektiği gibi yerine getirebilmesi için gerekli olan araç, imkân, personeli sağlamakla yükümlüdür (m.26). Komite tabi olacağı çalışma kurallarını kendisi belirler⁴¹⁹. Sözleşmede düzenlenen koruma yöntemleri rapor usulü, bireysel başvuru usulü, devletlerarası başvuru usulü ve soruşturma usulüdür.

XI. BİRLEŞMİŞ MİLLETLER İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMELERİNDE ÖNGÖRÜLEN DENETİM MEKANİZMALARI

BM insan hakları sözleşmelerinde genel olarak beş ayrı denetim mekanizması öngörülmüştür. Bunlar rapora dayalı denetim sistemi, devletlerarası başvuru yöntemi, bireysel başvuru yöntemi, soruşturma dayalı denetim, ziyarete dayalı denetimdir. Sözleşme organları bu beş denetim sisteminin yanı sıra sözleşmelerin taraf ülkelerde

⁴¹⁸ Komitenin üyeleri ile ilgili Ayrıntılı bilgi ulaşmak için bkz. <https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CED/Pages/Membership.aspx> (17.04.2019).

⁴¹⁹Zorla Kaybetmeye Karşı komitenin çalışma usul kurallar için bkz. https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CED/C/1&Lang=en (18.04.2019).

etkili bir biçimde uygulanabilmesine yardımcı olmak hedefiyle, üstelik genel yorumlar yayınlama yoluna da gitmektedir. Bu genel yorumlar, belirli bir ülkenin durumu ile ilgili ortaya çıkan belli bir konu hakkında olmaktan ziyade, sözleşmede yer alan belli bir maddeyi yahut genel bir konuyu kapsamlı olarak analiz etmektedir. Genel yorumlar belli bir maddenin kapsamının sözleşme organlarına göre ne olduğunu, ilgili komite sözleşme hükmünden ne anladığını söylemekte ve bunun yanı sıra bazen hükümlerin uygulanmasına dair somut örneklendirmelere de bu yorumlarda düzenlenmektedir⁴²⁰.

Genel yorumlar iki temel işlevi yerine getirmektedir. Bunlardan biri, sözleşme hükümlerinin açıklığa kavuşturulmasında oynadığı rol iken diğeri ise taraf devlete rapor verme ediminde uymaları gereken ilkeleri sunması bağlamında sağladığı katkıdır. Başka bir ifadeyle bu yorumlarda genellikle sözleşmelerin hükümlerine açıklık getirilmekte ve taraf ülkelere raporlarını hazırlarken dikkat etmeleri gereken konularda yardım edilmekte ve yol gösterilmektedir⁴²¹. Bu sebeple, genel yorumlar uluslararası insan haklarının normatif anlamına yönelik oldukça yararlı bir rehber olabilmektedir. Komitelerin herhangi bir rapora bağlı kalmaksızın ortaya koyduğu genel yorumların, hukuksal bağlayıcılığı bulunmamaktadır. Ancak bu yorumların, sözleşmelerin uygulanmasında taraf ülkelere rehberlik ettiği söylenebilmektedir⁴²².

A. Raporla Dayalı Denetim Sistemi

1. Raporların sunulması Zamanı ve Amacı

Ulusalüstü insan hakları hukuku denetim mekanizmaları arasında en çok rastlanan ve sıkça yararlanılan denetim yöntemi türü rapor yöntemidir. Rapor yöntemi, uluslararası sözleşmelerin uygulanmasında izlenen en temel sistemlerden biridir. BM bünyesinde hazırlanmış dokuz temel insan hakları sözleşmelerine sözleşmeciler olan ülkeler, bu sözleşmelere işlerlik kazandırmak hedefiyle almış aldıkları tedbirler, önlemler ve bu açıdan sağlamış oldukları gelişmeler hakkında sözleşmelerce kurulmuş olan komitelere rapor sunmaktadır. Uluslararası insan hakları sözleşmelerine

⁴²⁰ Dabanlıoğlu, s. 163.

⁴²¹ Songül Atak, "Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Sözleşmelerinde Öngörülen Denetim Yöntemleri", **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 16, Bahar 2006, s. 91.

⁴²² Doğan ve Çamurcuoğlu, s. 211.

taraf olan ülkeler, sözleşmede tanınan hakların ve hükümlerin uygulanmasını rapor etmekle yükümlüdür. Sözleşmede tüm taraf ülkelere getirilen en açık yükümlülük devlet raporunun sunulmasının yükümlü kılınmasıdır⁴²³. Böylece sözleşme ile getirilen sistemin taraf ülkelerdeki uygulama durumu ile ilgili bir gözlemde bulunmak amaçlanır.

Bir uluslararası insan hakları sözleşmesini imzalayan ve onaylayan bütün ülkeler, o sözleşmenin onaylanması sonrasında ilgili komiteye, katılım ve onay tarihinden itibaren iki tür rapor sunmaktadırlar. Bunların ilki başlangıç raporu ve ikincisi olarak dönemsel ya periyodik rapordur. Başlangıç raporu, sözleşmenin ilgili taraf devletler bakımından yürürlüğe girmesinden itibaren, bazı sözleşmelerde 1 yıl, bazı sözleşmelerde ise 2 yıl içinde BM Genel Sekreterliği aracılığı ile Komiteye sunar. Başlangıç raporundan sonra taraf devletlerin insan haklarının korunması ve geliştirilmesi için sözleşme ile üstlendiği yükümlülükleri yerine getirip getirmediği, kurallar yerine getirildiyse ne derece yerine getirildiğini denetlenmek için düzenli olarak dört ya da beş yılda bir ya da Komite istediği zaman rapor sunmaktadır⁴²⁴. Bunların yanı sıra bazı komiteler istisnai durumlarda dört ya da beş yıllık süreyi beklemeden de sözleşme organlarına taraf olan ülkelere ivedi bir şekilde rapor sunmasını da isteyebilir. Örnek olarak İnsan Hakları Komitesi, Ruanda ve Eski Yugoslavya'da sivil savaş sırasında ciddi ve ağır insan hakları ihlalleri yaşayan için acil ve ivedi bir rapor istemiştir⁴²⁵. Bu sayıda taraf ülkelerin insan haklarına gösterdiği özen, dünya kamuoyu önünde ortaya çıkmakta ve devlet üzerinde bir baskı sistem oluşturulmaktadır⁴²⁶. Komitelerinin raporlara ilişkin denetimin hedefi ihlal bulmaktan fazla, ülkelerin karşılaştığı zorlukları anlamak ve tespit yaparak, onları çözmek üzere işbirliği olanakları yaratmaktadır.

⁴²³ Atak, s. 91; uluslararası insan hakları sözleşmelerinde düzenlenmiş rapor usulü, MSHS (m.40), ESKHS (m.16), IAOKS (m.9), KKAOKS (m.18), IKŞ (m.19), TGİAFHKS (m. 73), ÇHS (m.44), EKHS (m.35), ZKKS (m.29).

⁴²⁴ Ektaş, s. 91, Hazar, s. 185. Kendi sözleşmelerine göre İnsan Hakları Komitesi'ne, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi'ne, Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Kaldırılması Komitesi'ne, İşkenceye Karşı Kurulan Komite'ye, Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesi'ne, Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunması Komitesi'ne bir yıl içerisinde, Engelli Hakları Komitesi'ne, Zorla Kaybedilmeden Koruma Komitesi'ne ve Çocuk Hakları Komitesi'ne ise iki yıl içerisinde başlangıç raporu sunulmak zorundadır.

⁴²⁵ Philip Alston ve James Crawford, **the Future of UN Human Right Treaty Monitoring**. Cambridge, 2000, s. 441, Fact Sheet 15, s. 15; Gemalmaz, Ulusalüstü İnsan Hakları s. 567.

⁴²⁶ Öztürk, s. 52.

Taraf olan ülkeler rapor sunma yükümlülüklerini yerine getirmezlerse, Komite, BM Genel Sekreteri aracılığı ile ilgili ülkeye bir hatırlatma bulunmaktadır. Eğer hatırlatmaya rağmen ilgili ülke rapor sunma yükümlülüğünü yerine getirmezse, ilgili komite BM Genel Kurulunca sunduğu yıllık raporunda bu durumu belirtmektedir. Taraf olan ülkeler bir sözleşme bağlamında iç çerçevenin kapsamının açıklığına ulaştırması ve sözleşmede yer almış hak ve özgürlükler ile ilgili mevcut durumun değerlendirmesini yapmak, sözleşme ile tam şekilde uyumlu olmayı güvence altına almak üzere yenilik ve reform gerektiren alanları tespit açısından bir fırsat sağlamaktadır. Devlet yapısı içerisindeki gerekli istişareler ve sivil toplum kuruluşları ile devlet arasında rapor hazırlamak üzere yapılan görüşmeler, insan hakları ile amaçlanan hedefleri ve sözleşmeyi kapsamının geliştirilmesini ve korunmasını sağlayabilir⁴²⁷.

Rapor mekanizması tam bir şekilde işletildiği durumda, insan haklarının korunmasına ve ilerlemesine oldukça önemli katkı sağlayabilecek bir mekanizmadır. Örnek olarak insan hakları komitesine sunulan raporlar bazı devletler açısından medeni ve siyasi haklar sözleşmesinin uygulamasındaki etkiyen faktörleri ve karşılaşılan zorlukların değerlendirmesi dair çok önemli veriler sağlamıştır. (Kolombiya açısından, güçlü uyuşturucu kartelleri tehlikesi, Cezayir açısından, antidemokratik güçlerce demokrasinin olası kötüye kullanılması, Peru açısından yaygın terörizm gibi). Bir devlet açısından kapsayıcı değerlendirmenin yapılması gerek o devlet için gerek de uluslararası toplum ve insan hakları geliştirilmesi için yararlıdır⁴²⁸.

Genel olarak BM kapsamında kabul edilen uluslararası insan hakları sözleşmelerinde yer alan tüm raporlara dayalı koruma sistemi birçok amacı takip etmektedir. Bu amaçlar üç kategoriye ayrılabilir. Bu raporların ilk amacı, düzenleyici otoritelerin üye ülkelerdeki insan hakları durumunu objektif ve doğru bir şekilde değerlendirebilmeleri ve devletlerin ilgili sözleşmeye göre uluslararası yükümlülüklerine uyma derecelerini ölçebilmektir. İkinci amacı, devletler raporlama kurumlarının uluslararası belgelerde korunan yasal, idari, yönetici haklar sistemini birkaç yılda bir gözden geçirme zayıf yönlerini ve eksikliklerini belirleme ve

⁴²⁷ Fact Sheet 15, s. 22.

⁴²⁸ Ektaş, s. 92.

sözleşmenin hedefine ulaşmasını sağlamak için uygun politikaları planlamak ve geliştirmek ve devletlerin düzenli raporlamayla sözleşmede güvence altına alınan her hakkın uygulanması sürekli olarak izlemektir. Raporlamanın üçüncü amacı, diğer devletlerin, rapor eden devletlerin insan hakları sözleşmeleri kapsamındaki yükümlülüklerini yerine getirmedeki zorluklarını ve engellerini bilmekte ve devlet davranışlarının daha gerçekçi bir değerlendirmesini rapor edebilmektir⁴²⁹. Başka bir ifade ile devletlerarasındaki bilgi değişimini kolaylaştırma, ortak sorunları daha iyi anlama ve hakların daha etkili biçimde gerçekleştirilmesi amacıyla uluslararası toplum tarafından alınacak önlemlerle yapabilecek yardım yollarını belirlemeye olanak vermesidir.

2. Raporların İçeriği

Taraf devletlerin sunulacak raporların biçimine ve içeriğine nasıl olacağına ilişkin sözleşmelerin ana metinlerde bir kural öngörülmemişlerdir. Dolayısıyla bu durum, devletlerin farklı biçimlerde ve çeşitli içeriklerde rapor sunmasını sebep olmakta ve buna bağlı olarak ülkelerin sunduğu raporlar arasında bir şekilde olmasını engel olmaktadır. Örnek olarak, hazırlanan raporların bazı 1 sayfa iken 479 sayfalık raporların sunulduğu da olmuştur. Bu nedenle komiteler rapor sunacak ülkelere destek olmak hedefiyle niteliğinde rapor sunulması dair rehber kurallar ya da yönerge yayımlamıştır. Bu kuralların sayesinde taraf devletlerin raporlarını daha doğru bir biçimde ortaya koymayı sağlayacak ve komitenin sözleşmeci taraf olan ülkelerin ek bilgileri isteme ihtiyacını azaltacaktır⁴³⁰.

Bu kabul edilmiş rehber kurallar ya yönergelere göre, ilk raporunun amacı sözleşmeyi taraf olan bir ülke kendi kanunu ve uygulanmasının sözleşme ile ne derecede uyumlu olduğu ile ilgili ilk aşamada sözleşme organlarını bilgilendirmektedir. Bu yüzden sunulması raporlarda, ülkelerin coğrafya ve nüfusu, ülkede hakları koruyan anayasal, yasal, idari ve siyasi yapısına dair genel bilgiler yanı sıra ilgili sözleşmenin uygulanmasına dair iç yasal düzenlemelerin kapsamının ne olduğu, sözleşmeci devletlerin ülkesinde ve onların yargı yetkisine vatandaş bulunan

⁴²⁹ Belek Erşen, s. 58-59, Doğan ve Çamurcuoğlu, ss. 208-209; Ektaş, s. 125.

⁴³⁰ Hazar, s. 186-187; Eren, s. 167; Doğan ve Çamurcuoğlu, s. 208; Ektaş, s. 124.

halk tarafından sözleşmedeki hak ve özgürlüklerini güvence altına alınan hak ve özgürlükleri kullanılmasını temin etmek üzere kaydedilen gelişmeler ile ilgili bilgi düzenlenmelidir⁴³¹.

Bu rehber kuralların doğrultusunda genel olarak başlangıç raporlarında şu hususlar yer almaktadır⁴³²: Sözleşmelerdeki haklara işlerlik kazandırmak ve hükümlerini etkili hale getirmek üzere devletler tarafından alınan yasal, yargısal ve uygulamaya dair önlemler ve hakların ihlali durumunda gidilebilecek idari ve yargısal yollarının ne olduğunu belirtilmesi, sözleşmelerin doğrudan uygulanabilecek bir tarzda entegre edilip edilmediği, sözleşme hükümlerine mahkemeler ve idari makamlar önünde doğrudan başvurulabilip başvurulamadığı ya da uygulanmasının sağlanması üzere iç hukuka aktarılıp aktarılmadığı, sözleşmenin anayasa ve diğer yasalar karşısında iç hukuktaki yeri, sözleşmede yer alan hakların uygulanmasını sağlamak için yasama organı tarafında ulusal hukukta düzenlemeler aktarılıp ve aktarılmadığı, ulusal mevzuat ya iç hukukta ve politikalara nasıl yansıtıp yansıtılmadığı, sözleşmenin uygulanmasına ilişkin federal, bölgesel, yerel düzeyde güncel uygulamalar hakkında ve sözleşmedeki yükümlülüklerin yerine getirilmesi etkileyen durumlar, karşılaşılan zorluklar ve sözleşmenin amacına ulaşmasına benimsenen plan ve politikalar.

Taraf olan ülkeler, başlangıç raporlarının, sözleşmedeki temel hükümlere ilişkin başlık altında yer alan her maddeyi tek tek özel olarak bilgi vermektedir. Sözleşmede yer alan her madde bakımından, ortak bir şekilde, yasal, yargısal, idari ve diğer önlemler; uygulamayı etkileyen faktörler ve zorluklar, istatistik bilgilerden de yararlanarak hükümlerin uygulanması konusunda somut davalar ve durumlar hakkında örneklendirmeler yapılarak bilgi verilmelidir. Komitelerin raporları Genel Sekreter aracılığıyla sözleşmeciler ülkelere iletilir⁴³³

Periyodik raporların sunulması konusunda hazırlanan yönerge ve rehber kuralları ise, komitenin sunulan başlangıç rapor neticesindeki nihai gözlemlerinde Komitenin değerlendirmesi ve önerilerine uygun bir şekilde bir rapor hazırlamasıdır.

⁴³¹ Raporların içeriği ve sunumu ile ilgili daha ayrıntılı bilgi için komitelerin usul kuralları ve yönergelerine bakabilirsiniz.

⁴³² Belek Erşen, s. 122-124; Gemalmaz, Ulusalüstü İnsan Hakları, ss. 442-443; İnsan Hakları Komitesi Usul Kuralları, 189- 193; Dabanlıoğlu, ss. 166-167; Hazar, 186, Eren, ss; 167-168, Gül, s. 43; Çalık, İnsan Hakları Sözleşmeleri, s. 89.

⁴³³ Dabanlıoğlu, s. 167; Hazar, 168.

Dönemsel raporların önemli yönü, Komitelerin önceki rapordan bu yana sözleşmenin uygulanması bakımından kabul edilen yasal, önlemlere, yeni gelişmelere ve ülkelerin siyasal, hukuki yaklaşımına sözleşmedeki hükümleri etkileyen önemli bir değişim ortaya koymuşsa bunlar da açıklanmalıdır. Bir anlamda başlangıç raporların değerlendirilmesinden itibaren gerçekleştirilen gelişmeleri içermelidir. Sözleşmenin uygulanması ile ilgili yeni bir içtihat varsa onun hakkında bilgi ve yürürlüğe konulmuş olabilecek yasal ve idari önlemlerin metinleri ile yargısal ve başka kararların periyodik rapora eklenmesi gerekebilir. Bunların yanı sıra, Komite tarafından özellikle istenen ek bilgiler varsa onlara yer verilmesi istenmekte ve komite tarafından alınan karara ve tavsiyelere uyum konusunda atılan adımlar hakkında bilgi verilmesi, sözleşmedeki hükümlerine tam olarak yerine getirilmesi etkileyen faktörler, engelleyen zorluklar bulursa raporlarda belirtilmektedir⁴³⁴.

3. Raporların İncelenmesi ve Nihai Tespitler

Taraf devletlerce hazırlanmış raporlar Genel Sekreter aracılığıyla ilgili komiteye havale edilir. Raporların incelenmesi sırasında komitelerce izlenen yöntemde bazı farklılıklar olabilmektedir. Ancak bu farklılıklar olmasına karşın temel özellikler aynı şekildedir. Komiteler kendisine iletilen raporlarını incelemek için ilk önce bir çalışma grubu oluşturmaktadır. Bu çalışma grubu toplantısından önce taraf devletlerin sunmuş olduğu raporlar üzerine çalışmaya başlamaktadır. Komite, taraf devletlerin temsilcilerinin daha iyi hazırlanması ve konuşmalarının daha aydınlatıcı, yapıcı ve yoğun bir diyalog kurulması için rapor incelenecek oturumdan önce sorunların bir listesini hazırlar ve onların ilgili taraf olan ülkeye gönderilir⁴³⁵. ‘‘Hazırlana bu liste, raporda ihmal edilmiş olan ek bilgileri isteme olanağını da komiteye vermektedir’’⁴³⁶. Böylece bu ön incelemede, taraf devlet temsilcisi ile ele alınacak noktalar belirlenir.

Komiteler raporlar ile ilgili eğer uzman kuruluşların görüşlerini ihtiyaç görürse ilgili Komiteye danıştıktan sonra Genel Sekreterlik aracılığıyla ilgili uzman kuruluşlara iletir. Komite uzmanlaşmış yetki alanlarına giren konuları hakkında yorum ve

⁴³⁴ Belek Erşen, s. 124; Dabanlıoğlu, s. 167.

⁴³⁵ Belek Erşen, s. 62.

⁴³⁶ Atak, s. 92.

görüşlerini sunmaya davet edebilir. Komite, taraf ülkelere kendi raporlarının incelenecek oturumun zamanı, süresi ve mekân hakkında Genel Sekreter aracılığıyla bildirimde bulunacaktır. Komite, elde ettiği bütün bilgiler ışığında raporların denetlenmesine başlamaktadır. Sözleşme organının taraf devletin raporunu incelediği toplantılar aleni olmakta ve toplantı taraf devletin temsilcisi ile karşılıklı diyalog içerisinde gerçekleşmektedir. Komite taraf olan temsilcilerini sadece yasal düzenlemelerle hakkında değil, aynı halde devletlerin gerçek durumu dair bilgi vermeye zorlamakta ve bu konu sorular sorabilirler. Komite, raporun yeterli bulunmazsa ilgili taraf ülkeden belirli bir süre içinde ek bilgi isteyebilir⁴³⁷.

Raporların incelenmesinde sonra komite, o rapor ve onu izleyen delegasyon ile yapılan tartışma hakkındaki nihai tespitler/gözlemlerini yayımlayacaktır. Söz konusu nihai gözlemler, komitenin Genel Kurula sunulacak yıllık raporuna dâhil edecektir. Komite taraf ülkelerin bu sonuçları, kamunun bilgilenmesi ve tartışma amacıyla uygun olan bütün dillerde olarak yayacaklarını ummaktadır⁴³⁸. Komitenin yayımlandığı nihai tespitlerde, gerçekleştirilen gelişmeler, sözleşmenin uygulanmasına engel teşkil eden faktörler ve zorluklar, sorun teşkil eden temel meseleler, tavsiyeler açıklanmakta, sözleşme hükümlerini daha etkili hale getirmek üzere atılması gereken başka adımlar belirlenmektedir⁴³⁹. İşaret etmek gerekir ki, raporların incelenmesinde komite, sadece taraf devletin raporlarda sunduğu bilgi ile kendini sınırlamamaktadır. Başta ulusal ve uluslararası hükümetler-dışı insan hakları örgütleri olmak üzere basın, barolar, dini örgütler gibi kuruluşların ve ayrıca diğer uluslararası sözleşme organlarının faaliyet, bilgi ve raporlarından da yararlanmaktadır⁴⁴⁰.

Süreç sonunda yapılan nihai gözlemler ve öneriler gelecekteki yasama faaliyetleri, izlenecek siyaset ve programlar bakımından önemli bir rehber olmaktadır. Aynı zamanda, bir devletin raporunun incelenmesi neticesinde benimsenen nihai tespitler, konuyla ilgili diğer ülkeler tarafından da kullanılabilmekte ve diğer ülkelerde bir insan hakları kültürü ve uygulanmasını teşvik etmektedir. Aynı şekilde, bu nihai tespitler, benzer konuların ortaya çıktığı devletlere de değerli bir rehberlik hizmeti

⁴³⁷ Dabanlıoğlu, ss. 168-170.

⁴³⁸ Mehmet Semih Gemalmaz, **Ulusalüstü İnsan Hakları Usul Hukuku Mevzuatı: 1. Kitap (Açıklamalı- Karşılaştırmalı) Birleşmiş Milletler Belgeleri**, Legal Yayıncılık, İstanbul, Mart 2006, (Usul Hukuku Mevzuatı), ss. 295-296.

⁴³⁹ Gemalmaz, *Ulusalüstü İnsan Hakları*, s. 445; Atak, s. 93.

⁴⁴⁰ Gemalmaz, *Ulusalüstü İnsan Hakları*, s. 445; Belek Erşen, s. 64.

vermektedir. Rapor usulünün devletler üzerindeki etkisi daha çok ulusal hukuk sistemlerinde taraf devletlerce yapılan değişikliklerle kendini göstermektedir. Nitekim geçmiş tecrübeler bunu açıkça ortaya koymaktadır⁴⁴¹. Komiteler raporlarında ifade edilen nihai tespit ve gözlemlerde yer alan belli sorunlarını takip etmektedir.

4. Raporların sunulmasında ve incelenmesinde gecikme Sorunu

Rapor sunma yöntemi oldukça yaygın olarak kabul görmesi ve önemli bir denetim mekanizma olmakla birlikte bazı bakımından yetersiz bulunarak eleştirmektedir. “Raporlar devletlerin resmi görevlileri tarafından hazırlandığı için, bunların objektif olması ve devletteki gerçek duruma ilişkin sağlıklı bilgiler içermesi çoğu zaman mümkün olmamaktadır”⁴⁴². “Birçok raporda dezavantajlı grupların sorunlarına yer verilmemekte, cinslerarası eşitsizlikler ele alınmamaktadır. Bunun yerine, dezavantajlı grupların sorunlarını ve cinslerarası eşitsizlikleri gizleyen genel bilgilere yer verilmektedir”⁴⁴³. Sözleşmelere taraf pek çok devletlerce açıklayıcı raporlar sunulmak beraber bazı devletler bu konuda çabayı göstermemekte ve genellikle ülkeler raporlarını geç sunmaktadır. Hatta hiç rapor sunmayan ülkeler de olabilmekte veya daha önceden zamanı belirlenmiş oturumlara katılmamaktadır ki bu durum da bazı devletlerdeki durumun senelerdir Sözleşme organları tarafından incelenmediği anlamına gelmektedir. Geç rapor teslim etme ya da hiç rapor teslim etmeme veya raporların incelenmesine temsilci göndermeme gibi aksaklıklar bu yöntemin etkililiğini tartışılır hale getirmektedir. Bu ülkelere karşı yaptırım uygulanmasına izin veren bir düzenleme bulunmamaktadır. Komiteler rapor sunmayan devletlere bu durumunda sadece hatırlatma yapabilmektedirler⁴⁴⁴. Başka bir deyişle rapor usulünün insan haklarının korunmasındaki etkisi oldukça sınırlı kalmıştır. Zira sözleşmeye uymama durumunda herhangi bir yaptırımın olmaması, komitenin gücünü sınırlamaktadır.

⁴⁴¹ Dabanlıoğlu, ss. 174-175.

⁴⁴² Linda, Camp Keith, “The United Nation Internationals Covenant on Civil and Political Right: Does It Make a Deference in human Right Behavior?” **Journal of Peace Research**. Vol.36, No.1, 1999, s. 98’den Aktaran Atak,

⁴⁴³ Audrey R, Chapman, “ A Violation Approach for Monitoring the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights”, **Human Rights Quarterly**, Vol.18, No.1, February, 1996, s. 28’den Aktaran Atak, s. 93.

⁴⁴⁴ Doğan ve Hazar, s. 188; Atak, s. 93, Dabanlıoğlu, s. 173.

İnsan hakları sözleşmelerinin artan onayına rağmen rapor vermesi düzeyinde bir değişiklik gelmemiştir. Bu yüzden şu durum komitelerini büyük hacimli gecikmeli raporlar ile ilgilenmesine neden olmuştur. Şimdi eğer bir devlet, dokuz tane ana insan hakları sözleşmesinin ve eklenen protokollere tarafsız, bu sözleşmeler ve protokollere taraf olan bir devletin 10 senelik süreç içerisinde ortalama komitelere 20 rapor sunma yükümlülükleri bulunmaktadır. Fakat uygulamada bu rakamların yanına yaklaşamamaktadır. Komiteler tarafından yayınlamış raporlara göre, 2010 ve 2011 yılında sadece % 16 raporları komiteler ele alınmışlardır. Dolayısıyla raporların sadece üçte biri tam zamanında gönderilmiştir. Bu gecikmelerin aslı nedeni, sağlayacak kaynak ve olanakların eksikliğidir. Bu argüman özellikle doğal afetlerden ve savaşlardan etkilenen daha az gelişmiş, kara kilitli ve küçük adalar için geçerlidir. Bir başka neden de siyasi irade eksikliğidir. Zira hükümetler bu raporları düzenlemek ve sunmak için siyasi iradeye sahip değildir⁴⁴⁵.

Diğer bir sorun da, “komitelerin toplantı süreleri sınırlı olduğu için raporları gecikmeli incelemeleridir. Bu durum komitelerin önünde çok sayıda raporun birikmesine neden olmaktadır”⁴⁴⁶. Ayrıca komitelerin finansal olarak kaynaklarının oldukça sınırlı olması da temel sorunlar arasında gösterilebilir. Rapor yöntemini etkili yapabilmek için yeterli personel, zaman, kaynak sağlanmalıdır. Ayrıca, raporlarını ciddi bir şekilde geciktiren devletlerin sözleşme hükümlerini uygulayıp uygulamadığını, diğer kaynaklardan elde edilen bilgilere dayanarak inceleme yetkisi komitelere tanınmalıdır⁴⁴⁷.

B. Devletlerarası Şikâyet Başvurusu Yöntemi

BM insan hakları sözleşmelerin kapsamında düzenlenen ikinci insan haklarını koruma ve denetleme mekanizmaları devletlerarası başvuru yöntemidir. İnsan hakların sözleşmelerinin bir kısmı, taraf devletlerin, başka bir taraf devletlerin sözleşmenin ihlal edildiği iddiasıyla ilgili sözleşme organına şikâyette bulunmalarını sağlayacak

⁴⁴⁵ Muhtar Hususin Haydari, **İnsan Hakları hukuku**, Galip yayınevi, Kabul, 2017, s. 87.

⁴⁴⁶ James Crawford, “The UN Human Rights Treaty System: A System in Crisis”, **The Future of United Nations Human Rights Treaty Monitoring**, (Ed. Philip Alston- James Crawford,), Cambridge University Press, 2000, s. 4’ten Aktaran, Atak, s. 93.

⁴⁴⁷ Crawford, s. 6’den aktaran, Atak, s. 93.

hükümler içermektedir⁴⁴⁸. Bu yöntemi tanınmış sözleşmelerin hükümlerine göre, sözleşmeye taraf olan bir devlet herhangi bir anda sözleşmeye taraf olan diğer bir devlet aleyhine, sözleşmede tanınmış olan hakları ihlal ettiği gerekçesiyle komiteye başvuruda bulunabilir. Başka bir ifadeyle sözleşmeye taraf devletlerinden biri, diğer bir taraf devletin sözleşmeden kaynaklanan yükümlülüklerinden birini uygun bir şekilde yerine getirmediği kanaatinde ise, durumu komitenin dikkatine sunabilmektedirler. Ancak şikâyetçi ülke diğerinden somut bir vatandaşının haklarının korunması gibi bir özel talepte bulunamaz⁴⁴⁹.

Bir devlet başvurusunun Komite tarafından kabul edilebilmesi üzere bazı ön koşullar getirilmiştir. Bunlardan birincisi, sözleşmeye taraf bir devletin diğer taraf devletlerden birinin kendisi hakkında, sözleşme, protokol ile üstlendiği sorumluluklarını yerine getirmediği biçimindeki iddialarını kapsayan şikâyetlerini, komitenin ele alma ve inceleme yetkisini tanıması gerekir. Başka bir deyişle bu yöntemin uygulanabilmesi üzere hem şikâyette bulunan hem şikâyet edilen devletlerin sözleşmenin yanı sıra ilgili komitenin yetkisini de özel bir beyanla tanınmış olması gerekmektedir⁴⁵⁰. Dolayısıyla anılan yöntemi, bir ülkenin sözleşmeye taraf olmasıyla otomatik olarak işlerlik kazanmamaktadır. Bunu üzere ilgili sözleşmeye taraf devletin ayrı bir tanıma bildiriminde bulunması gerekir. İkincisi uluslararası hukukun temel ilkesi olan iç hukuk yollarının tüketilmiş olması da zorunludur. Diğer bir ifadeyle ilgili komite iç hukuktaki tüm tazmin yollarına başvurulduğunu ve bu usullerin tüketildiğini tespit ettikten sonra meseleyi incelebilmektedir. Ama ulusal hukuk yollarını makul olmayacak biçimde uzun sürmesi veya mağdur kişinin ulusal hukuk yollarını tüketmesinde bir yarar olmadığı açıkça ortada ise ulusal hukuk yollarının tüketilmesi kural aramayacaktır. Söz konusu mekanizmada karşılıklılık esastır, yani yalnızca

⁴⁴⁸ Devletlerarası başvuru yöntemi yer veren sözleşmeler; her türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına Dair sözleşme(m.11-13), Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi(m.41-42), Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi(Pr.m.10), Tüm Kişilerin Zorla Kaybedilmeye Karşı Korunması Dair sözleşmesi(m.31-32), Çocuk Haklarına Dair Sözleşmesi(pr.m.12), İşkenceye Karşı Sözleşmesi(m. 21), Tüm Göçmen İşçilerin İlişkin Sözleşmesi(m.76).

⁴⁴⁹ Akıntürk, s. 12; Gündoğan, s. 98,

⁴⁵⁰ Bu tanıma beyanında bulunmuş olan bir taraf ülke bu beyanını bir bildirimle her zaman geri çekebilir. Ancak bu geri çekmeden önce komiteye yapılmış bir başvuru varsa, anılan geri çekme işlemi, başvurunun incelenmesini engellemez. Buna karşılık, tanıma beyanının geri çekilmesi bildiriminin alınmasından sonra ilgili taraf devlet yeni bir tanıma beyanında bulunmadıkça, o devlet aleyhine bir başka devletin başvurusu kabul edilmez.

kendisi ilgili başvuru yapılmasını kabul eden taraf ülkeler diğer ülkeler hakkında başvuruda bulunabilecektir⁴⁵¹.

Belirlen şartların gerçekleşmiş olması halinde, sözleşmeye taraf ülkelerden biri, diğer bir sözleşmeye taraf devletin sözleşmeden doğan yükümlülüklerini yerine getirmediği kanaatine varırsa, durumu yazılı bir bildirimle o taraf devletin dikkatine sunabilir. Başvuruyu alan devlet, 3 ay içerisinde başvurucu devlete durumu açıklayan bir yazılı cevap göndermesi gerekir. Bu cevap mümkün olduğu kadar konuyla ilgili alınan, alınmakta olan veya kullanılabilir nitelikte olan iç hukuk usullerine ve hukuk yollarına ilişkin tedbirler içerir. Eğer durum ilk başvurudan itibaren altı ay içerisinde sorun her iki tarafı da tatmin edici bir noktaya ulaşmazsa ilgili devlet durumu gerek komiteye gerek muhatap devlete duyurarak sorunu ilgili komitenin önüne götürme hakkına sahiptir⁴⁵².

Buradan anlaşılıyor ki, bu usulde doğrudan ve öncelikle Komiteye başvuru yapılmaz; meselenin önce iki taraf devlet arasında gündeme getirilmesi ve halledilmesi denir. Komite önüne getirilen bir konuyu, uluslararası hukukun genel ilkelerine göre kullanılabilir her türlü iç hukuk yolunun izlenmiş ve tüketilmiş olduğunu tespit ettikten sonra, kamuya kapalı toplantı ve oturumlarda konu incelenmektedir. Taraf devletler, şikâyetin komite önündeki incelenmesi, sözlü ve yazılı sunum hakkına sahiptir⁴⁵³.

Sorun önüne geldiğinde komitenin yapacağı ilk iş taraflar arasında dostane bir çözüme bağlanması için ilgili taraf devletler nezdinde dostça girişimde bulunmaktır. Komite ilgili taraflardan sorun hakkındaki tüm bilgi ve belgelerin kendisine verilmesini isteyebilir. Uyuşmazlık taraf devletler, sorun komitede ele alındığı zaman, komitede temsil edilme ve sözlü ve yazılı beyanlarda bulunma hakkına sahiptirler⁴⁵⁴. Sorun ikinci aşamada taraf devletlerin tatmin edecek bir şekilde sonuçlandırılmazsa, ilgili tarafların önceden rızasını almak şartıyla, komite, ad hoc bir uzlaştırma komisyon atayabilir. Söz konusu Komisyon, sözleşmede tanınan insan haklarına ve temel özgürlüklere saygı esasına göre dostane çözüm sağlanması amacıyla taraf devletlere arabuluculuk hizmeti sunmaktadır. Komisyon en geç 12 ay içinde sorunu tüm

⁴⁵¹ Demirdal, Cezaya Karşı Sözleşme, s. 260.

⁴⁵² Döner, İnsan Haklarının Uluslararası Alanda Korunması ss. 44-45.

⁴⁵³ Kalabalık, s. 81, 87; Gemalmaz, Ulusalüstü İnsan Hakları, s. 679.

⁴⁵⁴ Döner, İnsan Haklarının Uluslararası Alanda Korunması, s. 45.

yönleriyle inceler ve dostça bir çözüme ulaşmaya çalışır. Eğer dostça çözüme ulaşılabilirse kısaca olayları ve çözümü anlatan özetini kapsayan bir rapor hazırlar ve ilgili taraflara iletilmek üzere komiteye bir rapor sunmak zorundadır. Eğer dostça çözüm girişimi başarısız kalırsa, Komisyon devletler arasında tartışılan soruna ilişkin vardığı sonuçları ve dostça çözüm olanakları üzerindeki gözlemler ve görüşlerini raporuna koyar ve taraf devletlere gönderir. Bu durumda ilgili taraf devletlerin, üç ay içinde raporda belirtilen konuları kabul edip etmediklerini komiteye bildirmeleri gerekmektedir⁴⁵⁵.

Hatırlatılması gerekir ki, devletlerarası şikâyet süreci, bir yargılama süreci değildir; burada Komite tarafsız bir arabulucu gibi hareket etmekte ve komitenin bağlayıcı karar alma ve devlete yaptırım uygulama yetkisi bulunmamaktadır. Bununla birlikte, hazırlamış olduğu raporlar yoluyla devletin bu durumunun kamuoyuna duyurulmasını ihlal eden devlet üzerinde bir baskı unsuru oluşturmaktadır⁴⁵⁶. Devletlerarası başvuru usulü oldukça karışık, kullanışsız ve uzundur. Ülkeler diplomatik ve politik sebeplerle diğer ülkelere karşı çıkma konusunda isteksizdir. Bu nedenle anılan yöntemi şimdiye kadar hiç kullanılmamıştır ve etkili değildir⁴⁵⁷. Ancak 2018 yılında, Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Sözleşmenin 11. Maddesi uyarınca, Irk Ayrımcılığın Ortadan Kaldırması Komitesi ilk kez üç devletlerarası başvuru alınmıştır⁴⁵⁸. Başvuru yapan devletler; Katar devleti ile Suudi Arabistan Krallığı, Katar devleti ile Birleşik Arap Emirlikleri ve Filistin devleti ile İsrail devletidir⁴⁵⁹.

⁴⁵⁵ Gemalmaz, Ulusalüstü İnsan Hakları, ss. 450; 679, Döner, İnsan Haklarının Uluslararası Alanda Korunması, s. 45,52, Kalabalık, ss. 81,86-87; Demirdal, Cezaya Karşı Sözleşme, s. 260.

⁴⁵⁶ Kalabalık, ss. 81,90.

⁴⁵⁷ Rahman, s.89.

⁴⁵⁸ Daha Ayrıntılı bilgi için bkz. Committee on the Elimination of Racial Discrimination (İnter- State Communication, <https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CERD/Pages/InterstateCommunications.aspx>, (02.05.2019).

CERD information note on inter-state communication, <https://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=23566&LangID=E>, (02.05.2019).

⁴⁵⁹ Katar ile Suudi Arabistan'ın arasında alınmış tam kararı için bkz. https://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/CERD/NV_QatarSA_14Dec2018.pdf, Katar- Birleşik Arap, bkz. https://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/CERD/NV_QatarUAE_14Dec2018%20_003.pdf, Filistin ve İsrail, bkz. https://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/CERD/NV_Palestine_Israel14Dec2018.pdf, (2.5.2019).

C. Bireysel Başvuru Yöntemi

1. Genel Olarak

Bu mekanizmaya dayanarak BM insan hakları sözleşmelerinde korunan hak ve özgürlüklerinin ihlal edildiğini iddia eden bireyler, inceleme yapılmak üzere ilgili sözleşme kapsamında kurulan komitelere yazılı şikâyette bulunabilirler. Devletlerarası şikâyet yönteminde olduğu gibi bu yöntemin işletilebilmesi üzere hem devletler sözleşmenin ve mevcutsa bu sözleşmeye bağlı ihtiyari protokolün taraf olmalı hem de sözleşme kapsamında kurulan komitenin yetkisini tanımalıdırlar. Başka bir ifadeyle bireysel başvuru usulü devletler bakımından seçimlik bir mekanizmadır. Bir ülke sözleşmenin ilgili hükmündeki beyanı yaparak ya da bireysel başvuru hakkını getiren protokolü kabul ederek, ilgili komitenin yetkisini açıkça tanımadığı sürece o ülke hakkında bireysel başvuru usulü işletilemez⁴⁶⁰.

Bireysel şikâyet usulü, ülkelerin periyodik rapor sunması mekanizmasından daha somuttur. Başvuruların daha detaylı incelendiği ve olaylar daha yakından izlenebildiği bir yöntemdir. Dolayısıyla komiteler gün geçtikçe bireysel başvuru sistemini daha etkili bir biçimde kullanmaya başlamışlardır⁴⁶¹. Örnek olarak 2014 yılında çocuk haklarına dair sözleşmenin başvuru usulüne ilişkin ihtiyari protokolünün yürürlüğe girmesi ve çocuk hakları komitesinin bireysel şikâyetler kabul etmeye başlaması ile sayıları 8'e ulaşan, bireysel şikâyetleri uygulamaya geçiren sözleşmeler, bu yolun yaygınlaşmış ve etkili bir mekanizma olduğuna kanıt olarak gösterilebilir.

İnsan hakları sözleşmelerinde ve ya ek seçmeli protokollerinde koruma ve güvence altına alınmış hak ve özgürlüklerden herhangi birinin ihlal gerekçesiyle mağdur olduğunu ileri süren, taraf ülkelerin yargılama yetkisi altında bulunan bireyler ya da birey grupları tarafından veya onların adına yapılan başvurular komiteler

⁴⁶⁰ Önök, s. 84; Atak, s. 95; Öztürk, s. 56; Demirdal, Cezaya Karşı Sözleşme, s.261, Eren, s.172; Kalabalık, ss. 81.87.90; Tarihsel olarak ilk örneği Uluslararası Çalışma örgütünde istemde bulunma olarak öngörülen bireysel başvuru yöntem, gerçek anlamda Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile düzenlenmiştir. Birleşmiş Milletler sisteminde ise 1503 yöntemi içinde yer almış ve zamanla kabul edilen diğer Birleşmiş Milletler sözleşmelerinde de öngörülmüştür Bireysel başvuru kabulü ile uluslararası hukukun geleneksel anlayışı değişmeye başlamıştır. Böylece uluslararası hukuku devletler ve uluslararası organizasyon çerçevesinde sınırlayan anlayış aşılmış ve bireyler uluslararası hukukun öznesi haline gelmişlerdir. Öztürk, s. 58.

⁴⁶¹ Algan ve Tiryaki, s. 125.

tarafından kabul edilmektedir⁴⁶². Başvuru hakkının öznelere uluslararası sözleşmelere göre farklılık göstermektedir. Örneğin Medeni ve Siyasi Hakları Komitesine sadece bireylerin başvuruda bulunabileceği öngörülmüştür. Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Komitesine, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesine, Engelli Kişilerin Haklarının Korunması Komitesine Bireyler ve birey guruplarının yaptığı ve onlar adına yapılan başvurular kabul edilmektedir. İşkenceye Karşı komitesine bireyler Tarafından yahut onlar adına yakın akrabalar ya da yasal temsilcisi tarafından yapılan başvuruları kabul ettiği görünmektedir. Her Türlü Irk Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi bireyler ya da birey guruplarınca yapılan başvuru gözlemlenmektedir⁴⁶³.

Komiteler mağdur adına yapılan şikâyetlerde iki noktaya dikkat etmektedir. Bunların birincisi mağdur adına başvuran bireylerin, mağdurun rızası ile başvuru yapmış olmasıdır. İkincisi mağdurun rızası olmadığı halinde ise mağdur adına şikâyet yapan kişilerin başvuruyu yapmakta haklı sebep ve nedenleri olduğunu ispat etmesi gerekmektedir⁴⁶⁴. Bireysel başvuru yoluna başvurabilecek olanlar ise sözleşme hükümlerinin ihlal edilmesi sonucu mağdur olduğunu iddia eden herkes, mağdur yakınları ve mağdur temsilcisidir. Ayrıca bazı kaynaklara göre hükümet dışı örgütler de bireysel başvuru yolunu kullanarak olayı ilgili komitenin önüne getirebilir⁴⁶⁵.

2. Kabul edilebilirlik Koşulları

Komitelerin bireysel başvuruları inceleme ve denetleme yöntemleri arasında bazı farklılıklar olmak birlikte genel kurallar büyük ölçüde aynı şekilde görünmektedirler. Bireysel şikâyetler ilk etapta BM Genel Sekreterine gönderilir ve

⁴⁶² Sümeyye Hande Çakır, **Yargısal İnsan Hakları Koruma Mekanizmalarında Kabul Edilebilirlik ölçütleri**, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2015, s. 64; Bireysel başvuru yöntemi yer veren Sözleşme ve ek protokoller; Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi (m.14), Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesine Ek Birinci Seçmeli Protokol (m.1), Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesine Ek birinci Seçmeli protokol (m.1-9), İşkence ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı veya Aşağılayıcı Muamele veya Cezaya Karşı Sözleşme (m.22), Kadınların Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesine Ek protokol (m.1-2), Çocuk Haklarına Dair Sözleşmesine Ek protokol (m.5), Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Sözleşmesi (m.77), Engelli Haklarına İlişkin Sözleşmeye Ek Seçmeli Protokol (m.1), Bütün Kişilerin Zorla Kaybetmelerden Korunmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme (m.30).

⁴⁶³ Uluslararası Sözleşmelerde başvuru hakkının öznelere hakkında ayrıntılı için bkz. Çakır, s. 85-89.

⁴⁶⁴ Çakır, s. 66.

⁴⁶⁵ Doğan ve Kaya, s. 66.

Genel Sekreter bireysel başvuru kapsamında yapıldığını düşündüğü başvuruları ilgili komiteye sunar. Ancak komite doğrudan başvurunun esası hakkında inceleme yapmaya başlamaz. Başvurunun esasının incelenebilmesi üzere, öncelik kabul edilebilirlik koşulları ile ilgili bir karar verilmesi gerekmektedir. Kabul edilebilirlik incelemesinden başarıyla geçmeyen başvurular hakkında esas incelemesine geçilmez. Bu başvurular bu aşamada kabul edilmezlik karar verilir. Bireysel başvuruların kabul edilebilirlik koşulların ne olduğu ise, sözleşmelerde, ek seçmeli Protokollerde ve komitelerin usul kurallarında belirtilmiştir.

Bir şikâyetin kabul edilebilir bulunması için şu koşullara sahip olması gerekmektedir. Yanı yapılan bireysel başvuruların komite tarafından kabul edilebilir olması üzere bazı şartları taşıması gerekmektedir⁴⁶⁶.

- İç hukuk yollarının tüketilmesi gerekir. Başvurucunun öncelikle iç hukuk yollarında hakkını aradığını ve bu yollar neticesinde sonuç alamadığını başvuruda ispatlamakla yükümlüdür. İç hukuk yolların tüketilmemiş olması halinde yapılan başvuruyu incelemeyecektir. Ancak iç hukuk yollarında hak arama süreci makul olmayacak derecede uzamışsa ya da iç hukuk yolların etkin değilse, komite başvurunun kabul edilebilirlik koşullarını incelerken bu şartın gerçekleşmiş olmasını aramamaktadır. Bazı komiteler şikâyetlerin iç hukuk yollarının tüketilmesinden itibaren belirli bir süre içerisinde⁴⁶⁷ yapılmalıdır. Başvuru eğer bu süre içerisinde yapılamıyorsa, başvuru sahibi, gerekçelerini ve buna ilişkin delillerin başvurusunda belirtmek durumundadır.
- Başvurunun anonim olmaması gerekir. Yanı başvuruda bulunan kişinin kimliği açıkça anlaşılır olmalıdır. Bu durumun mümkün olmadığı ve ya mağdurun rızası olmadığı takdirde onun adına hareket eden bir üçünü kişi tarafında da yapabilir.
- Başvurunun uluslararası diğer bir soruşturma veya çözüm merciine sunulmuş bir başvuru ile aynı olmaması gerekir. Başka bir ifadeyle başvuru konusu komite tarafından veya başka bir uluslararası soruşturma ya da çözüm usulü çerçevesinde işlenmiş veya incelemekte olmamalıdır.

⁴⁶⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Atak, s. 95; Çakır, ss. 67-68; Öztürk, ss. 62-65; Dabanlıoğlu, ss. 175-178; Fact Sheet No.7/Rev.1, Complaint Procedures.

⁴⁶⁷ Çocuk Haklarına Dair sözleşmesi ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar sözleşmesinde iç hukuk yollarının tüketilmesinden itibaren 1 sene içinde başvuru yapılmış olması koşulu aranmaktadır.

- Başvurunun açıkça temelden yoksun bulunmaması ve başvurunun, başvuru hakkının kötüye kullanımını niteliğinde olmaması gerekir.
- Başvurunun sözleşme ve protokollerinin hükümleriyle bağdaşmazlık içinde olmaması gerekmektedir. Başka bir ifadeyle, ihlal edildiği iddia edilen hak ilgili sözleşme kapsamında korunan haklardan olmalıdır.
- Son olarak bireysel başvurunun kabul edilebilmesi için, başvuru konusu hakkın ihlali ilgili devletin sözleşmeyi veya protokolün kabul tarihinden önce gerçekleşen ihlaller kural olarak kabul edilmeyecektir ancak bu minvalde başvurular ihlal sonucunda ortaya çıkan etkilerin halen devam ediyor olması durumunda kabul edilir. Bunların yanında Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi EK Protokolünün 4. maddesine göre komite, başvurucunun açık bir zarar uğradığını göstermeyen başvuruları incelemeyi reddedebilmektedir.

3.Geçici Önlemler ve Esasa İlişkin İnceleme

Komite, başvuruyu inceleme süresi içerisinde ve hakkında nihai kararını vermeden önce, genellikle komite önünde takip edilen usul üç yıllık bir süre aldığı için, ilgili komite başvurucunun telafisi mümkün olmayan zararlara uğraması tehlikesinden korunması amacıyla, eğer uygun görürse geçici tedbirler ve önlemler alabilmektedir. Zira bu uzun süre içerisinde söz konusu ihlal neticesinde mağdurun telafisi imkânsız zararlarının dogma riski mevcut olabilmektedir. Örneğin mağdura idam cezası veya bedensel cezalar verilmesi, mağdurun sürgün edilmesi ya da mağdurun ülkesine iade edilmesi halinde bu gibi cezalara maruz kalacağı durumlarda, acil birtakım önlemler alınması gerekebilir⁴⁶⁸.

Bu nedenle, bir risk mevcudiyetini tespit ettiği durumunda komite başvuruya dair görüşlerini ilgili taraf ülkeye iletmeden önce, mağdur olduğunu iddia eden kişinin telafisi imkânsız zarara maruz kalmasını engellemek için geçici tedbirler alınması ilgili ülkeden isteyebilmektedir. Bu geçici koruma önlemleri genellikle telafisi imkânsız zararları doğuracak uygulamaların ertelenmesi ya da engellenmesi talebi şeklinde

⁴⁶⁸ Öztürk, s. 67; Dabanlıoğlu, s. 213; Başvuruların incelenmesi süreci kabul edilebilirlik ya da kabul edilmezlik kararları üzere nerdeyse bir sene, başvurunun esasının incelenmesi üzere de, taraf ülkelerin ve başvuru sahibi komitenin işini kolaylaştırıp kolaylaştırmamasına göre değişmek üzere 1-3 sene arasında değişen bir süreyi kapsamaktadır.

ortaya çıkmaktadır. Geçici tedbir kararı, komitelerin bir ara kararı niteliğindedir. Bu yüzden incelemenin esasına dair bir gösterge sayılmaz ve şüphesiz, geçici tedbirler hukuken devleti bağlamaz⁴⁶⁹. Belirtmek gerekir ki Komitenin taraf devletten geçici önlemler almasını talep etmesi, başvurunun esasına ilişkin herhangi bir karar açıklanması olarak yorumlanmaz ve Komite bu hususu geçici önlem istemiyle birlikte taraf devlete mutlaka iletacaktır⁴⁷⁰.

Bireysel başvurunun kabul edilebilirliği hakkında karar verildikten sonra, başvuru esas bakımından incelemeye başlanır. Komitenin esas hakkında yaptığı inceleme, ilgili Sözleşme kapsamında taraf devletin uluslararası yükümlülüklerini ihlal edip etmediği noktasında olacaktır. Başvuru şartlarını taşıyan bir şikâyet, Komite tarafından, sözleşme hükümlerini ihlal ettiği iddia edilen devletin dikkatine sunulmaktadır. Başvurunun esasına ilişkin açıklamaların sunulması üzere taraf devlete verilen süre değişken olmakla birlikte genellikle altı aydır. Şikâyet alan devlet 6 ay içinde, sorunu açıklığa kavuşturan yazılı açıklamaları veya beyanları, eğer varsa bu devlet tarafından sorunun çözüm için alınmış olabilecek önlemleri komiteye sunar. Komite aldığı şikâyeti birey ve taraf devletin verdiği yazılı bilgiler ışığında incelemektedir. Esas ilişkin incelemeler kapalı oturumlar halinde yapılır ve başvuru sahibinin rızası alınmadıkça kimliği kamuya açıklanmaz. Bireysel başvurunun incelenmesi sonucunda komite esasa ilişkin bir karar verir, kendi görüşünü ilgili devlete ve şikâyetçi bireye göndermektedir⁴⁷¹.

Kararların şikâyetçi lehine olması durumunda, Komite taraf devletten bu hak ihlalinin sonuçlarının ortadan kaldırmasını ve maddi ve manevi zararların giderilmesi çağrısında bulunabilir. Çünkü taraf devletlerin, sözleşmelerin hükümleri gereğince, Sözleşmede tanınan hakları ya da özgürlükleri ihlal edilen kişilere etkili çözümler getirme zorunluluğu vardır. Bu etkili çözümler değişik şekillerde olabilir. Bunların

⁴⁶⁹ Dabanlıoğlu, s. 214; Öztürk, s. 67; Gemalmaz, *Ulusalüstü İnsan Hakları*, ss. 684-685, 486; Kalabalık, s. 82.

⁴⁷⁰ Öztürk, s. 68; BM insan hakları sözleşmeleri sistemlerinde geçici önlem ile ilgili daha ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Semih Gemalmaz, **Ulusalüstü İnsan Hakları Usul Hukukunda Geçici Önlem- İkinci kitap- Amerikan Sözleşmesi ve Afrika Şartlarında Geçici Önlem/ Üçüncü Kitap- BM İnsan Hakları Sözleşmeleri Sistemlerinde Geçici Önlem**, Legal Yayıncılık, İstanbul, Temmuz 2007 (Geçici Önlem), ss. 489-1038.

⁴⁷¹ Öztürk, s. 65; Dabanlıoğlu, s. 219; Gemalmaz, *Ulusalüstü İnsan Hakları*, ss. 683,483-484; General Comment no:30, The Obligations of States Parties under the Optional Protokol to the International Covenant on Civil and Political Right, s. 3, <https://www2.ohchr.org/english/bodies/hrc/docs/ccpr.c.gc.33.pdf>, (7.5.2019).

arasında durumun özelliğine göre, mağdura tazminat ödenmesi, ihlal eğer bir kanundan kaynaklanıyorsa ilgili kanunun değiştirilmesi veya yürürlükten kaldırılması, tutuklu bulunan şahsın salıverilmesi gibi tedbirler bulunabilir⁴⁷². Başvurunun incelenmesi sonucu komitelerin verdiği kararlar görüşler/ gözlemler (views) olarak adlandırılır ve konsensüs ile alınmaktadır. Buna göre komitelerinin yürüdüğü inceleme faaliyetleri bir yargısal faaliyet bulunmamakta ve dolayısıyla kararları da bir mahkeme kararı hükmünde olmamaktadır. Dolayısıyla, bireysel başvuru neticesinde komiteler her ne kadar hak ihlalinin varlığına ilişkin bir karar verse ve taraf devlete tavsiyelerde bulunsa da, bu yöndeki açıklamalar yasal olarak bağlayıcı değildir⁴⁷³.

Komite kararlarının uygulanması bu amaçla görevlendirilen özel raportör tarafından takip edilecektir. Taraf devletlerin uymasını ve kendileriyle işbirliği yapmasını sağlamak amacıyla komiteler birtakım takip mekanizmaları geliştirmiştir. Komitelerin en çok kullandığı takip yöntemlerden biri, hak ihlalinin mevcut olduğunu yönelik karardan itibaren belirli süreler içinde de, ilgili devletten komitenin görüşlerine uygun hareket ederek ihlalin sonuçlarını ortadan kaldırmak ve mağdurun durumunu iyileştirmek üzere attığı adımlara ilişkin rapor talep etmektedir. Taraf devletlerin ilettiği bu raporlar, görüşlerini açıklamaları için mağdur veya onun temsilcisine iletilecektir. Ayrıca bu raporların özeti komitelerin BM Genel Kuruluna sunacağı yıllıkta yer almaktadır⁴⁷⁴.

D. Soruşturma Yöntemi

Temel insan hakları sözleşmelerinde öngörülen dördüncü denetim yöntemi, “Soruşturma Usulü”dür. Soruşturma yöntemi ile diğer koruma mekanizmalarına paralel olarak taraf devletlerin sözleşmeleri etkin olarak uygulamayabilmesi üzere yönlendirmesi amaçlanır. Bu koruma yöntemine dayanarak komite, herhangi bir başvuruya gerek olmaksızın, taraf devletlerden biri sözleşmeler kapsamında korunan haklar ihlal edilirse, kendiliğinden harekete geçerek araştırma ve incelemelerde bulunabilmesi mümkündür. Ancak bunun için, öncelikle taraf devletlerin sözleşme ve

⁴⁷² Doğan ve Hazar, s. 192-193. Kalabalık, s.83.

⁴⁷³ Öztürk, s. 69.

⁴⁷⁴ Eren, s. 175; Öztürk, s.72.

protokolün yanı sıra ilgili komitenin bu yetkisini de tanımış olması gerekmektedir. Taraf devletlerin Sözleşmelerde ve protokollerde yer alan hak ve özgürlükleri ciddi, sistematik ve ağır bir şekilde ihlal edildiğine yönelik güvenilir bir bilgi aldığı takdirde, ilgili devleti bu bilginin incelenmesi için işbirliği yapmaya ve bu maksatla gözlemlerini sunmaya davet edebilmektedir⁴⁷⁵.

Komite, ilgili taraf devletten kendisine sunulmuş ve başka yollarla elde ettiği bilgiler ışığında gizli soruşturma yapmak amacıyla üyelerinden bir veya bir kaçını bu konuda araştırmalar yapmak ve rapor hazırlamak üzere raportör olarak görevlendirebilir. Bu üye ve üyelerin araştırma yapmak üzere ilgili devletin rızasının alınması şartıyla o ülkede yerinde incelemelerde bulunma yetkisi vardır. Soruşturma, ilgili devletin işbirliği ile gizli yürütülür ve gerektiğinde o devlet ülkesine ziyaret gerçekleştirilebilir⁴⁷⁶.

Komite, soruşturma kapsamında edindiği bilgileri incelerken, ilgili taraf devletten aldığı bilgiler kadar, diğer kaynaklardan aldığı bilgilerden de yararlanır. Komite gerek görmesi halinde, soruşturma konusu ilişkin, ilgili taraf devlet temsilcisinden, hükümet dışı veya hükümet kuruluşlardan veya bireylerden ek bilgi ya da sorular cevap almaya karar verebilmektedir. Komite ayrıca yaptığı soruşturma ile ilgili bilgilerin değerlendirilmesi kapsamında, BM organları ve uzman kuruluşlardan, konu ile ilgili dokümanlar temin edebilir⁴⁷⁷. Yapılan incelemelerden sonra Komite elde etmiş olduğu bulgular, görüş ve tavsiyelerini ilgili devlete bildirir. O devlet bu bildirimden itibaren altı ay içerisinde konuyla ilgili görüşlerini ve almış olduğu tedbirleri Komiteye sunmaktadır. Dolayısıyla Komite ilgili taraf devletin, Sözleşme ve protokolleri gereğince sunmak zorunda olduğu dönem raporları bağlamında, bu araştırmaya cevap olarak aldığı tedbirlerin ayrıntılarına da yer verilmesini isteyebilir⁴⁷⁸.

⁴⁷⁵ Soruşturma usulü imkân tanıyan sözleşmeler; Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin başvuru usulüne dair ihtiyari protokol (m. 13), İşkenceye karşı sözleşme (m.20), Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara ilişkin Sözleşme'nin seçmeli protokolü (m. 11-12), Bütün Kişilerin zorla Kaybedilemeden korunmasına Dair sözleşmenin (m.33), Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Dair Ek Protokol (m.8-10), Engelli Haklarına İlişkin Sözleşmeye Ek ihtiyari Protokol (m.6).

⁴⁷⁶ Ektaş, ss. 96,131-132; kalabalık, ss. 94,88; Öztürk, ss. 54-55; Atak, s. 97.

⁴⁷⁷ Eren, s. 171,

⁴⁷⁸ Döner, İnsan Haklarının Uluslararası Alanda Korunması s. 59, Inquiry Procedure, <https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/TBPetitions/Pages/HRTBPetitions.aspx#inquiries> (08.05.2019).

Soruşturma yönteminin özelliği gereği, tüm bu belge ve çalışmalar gizli yürütülür. Soruşturma sonuçları ancak, komitelerin yıllık raporunda bu sonuçları açıklaması ile alenileşir. Soruşturma yönteminin bir diğer özelliği de, taraf devlet ile işbirliği içerisinde yürütülmesidir. Bu kapsamında, taraf devlete gerçekleştirilecek bir ziyaret taraf devletin oluruna bağlıdır. Taraf devlet sözleşme ve ona bağlı protokolü onaylarken, Komitenin soruşturma yetkisini tanınmamış ise, Komite bu yetkisini o devlete karşı kullanamaz. Dolayısıyla sözleşmeye taraf devletler, Komitenin soruşturma yetkisinden bulunacağı bir beyanla kaçılabilir⁴⁷⁹.

E. Ziyarete Dayalı Koruma Denetim

Daha önce belirttiğimiz gibi İşkenceye Karşı Seçmeli Protokol ile İşkenceye ve Diğer Zalimane, Gayri İnsani veya Küçültücü Muamele veya Cezaya Karşı Sözleşmenin kapsamında düzenlenmiş dört denetim yetkisinin yanında düzenli ziyaretlere dayalı beşinci bir denetim yetkisi benimsenmiştir. Bu yöntem, Avrupa İşkenceyi Önleme Sözleşmesi'nde öngörülen önleyici denetim modeli örnek alınarak hazırlanmıştır⁴⁸⁰. Seçmeli Protokol ile ülkelerin sorumluluklarını yerine getirilip getirilmediğini ve işkence yasağı ihlallerinin taraf ülkeler tarafından işlenip işlenmediğini, denetimi üzerine ikili bir denetim mekanizması getirilmiştir. Bunlardan ilki uluslararası ziyaretlere dayalı denetim, diğeri ise taraf ülkeler tarafından Protokol ile katılım tarihten itibaren en geç bir sene içinde kuracakları işkencenin önlenmesi için bir ya da daha fazla sayıda ulusal ziyaret mekanizmalarıdır. Ulusal mekanizmaların önemi ise, bu denetim yolunda daha sık denetim yapabilmesi imkânı ile bağımsız ve etkin bir denetim imkânı vermesinden gelmektedir⁴⁸¹. Uluslararası ve ulusal denetim mekanizmaların iki ayrı başlık altında ele alınacaktır.

⁴⁷⁹ Eren, s. 171.

⁴⁸⁰ Ziyaretlere dayalı denetim yönteminin ilk örneği, 20 Haziran 1987 tarihli Avrupa Konseyi Çerçevesinde kabul edilen " İşkencenin ve İnsanlık Dışı ya da Küçültücü Ceza yahut İşlemin Önlenmesi Avrupa Sözleşmesi" kapsamında kabul edilmiştir. Bu modelden esinlenerek, bir Çalışma Grubunca hazırlanan İşkenceye Karşı Seçmeli Protokol tasarısı 22 Nisan 2002 tarihinde İnsan Hakları Komisyonunun önerisi, Ekonomik ve Sosyal Konseyce kabul edilmiştir.

⁴⁸¹ Mehmet Kaya, İlyas Doğan, **İstanbul Protokolü ve İşkencenin Önlenmesi**, Adalet yayınevi, Ankara, 2010,(İstanbul Protokol) s. 68, Altıparmak, s. 84, 7-8; Demirdal, s.262.

1. Uluslararası Ziyarete Dayalı Denetim

İşkenceye Karşı Seçmeli Protokolde, ziyaretlere dayalı denetimi uygulamak için, İşkenceye Karşı Komitesi dışında, İşkencenin Önlenmesi Alt Komitesini kurulmuştur. Daha önce da söylendiği gibi Alt komite çalışmalarını, BM Şart ve diğer BM kapsamında gerçekleştirilen özgürlüklerinden yoksun bırakılan kişilere dair normlar çerçevesinde ve taraf devletlerle işbirliği içinde yürütür. Alt komitenin yetkileri Protokolün 11. maddesinde düzenlenmiştir. Buna göre komitenin yetkileri, Protokolün çerçevesinde oluşturulan uluslararası yahut ulusal mekanizmaların, devletin yargı yetkisi dâhilindeki yerlerde, herhangi bir biçimde özgürlüğünden mahrum bırakılan kişilerin bulunduğu ya da bulunabileceği yerlere ziyaret ederek buralarda tutuklu bulunan kişilerin işkenceye karşı korunmasına ilişkin olarak taraf ülkelere tavsiyede bulunmak, ulusal önleyici mekanizmaların kurulmasında ve güçlendirilmesinde taraf ülkelere tavsiye bulunmak ve başta BM kapsamında kurulan olmak üzere işkencenin önlenmesi üzere kurulan uluslararası, bölgesel ve ulusal kuruluşlar ve örgütler ile işbirliği yapmak şeklinde sıralanabilir⁴⁸².

Bu ziyaretlerde amaç, kişilerin işkence ve diğer zalimane, gayri insani veya küçültücü muamele veya cezaya karşı korunmalarını güçlendirmektedir. Protokolün 4. maddesine göre, özgürlüğünden mahrum olmanın anlamı, her türlü gözaltı ya da hapsedme ya da kişinin kendi rızasıyla ayrılmasına herhangi bir idari, adli ya da diğer yetkilinin izin vermediği, kamusal ya da özel bir gözetim altında olacağı yerde tutmadır.

Alt komite, Protokol çerçevesinde öngörülmüş olan yetkilerini sağlıklı bir şekilde kullanabilmesi üzere, ziyaret görevini yerine getirirken, taraf devletler şu olanaklarla yükümlüdür: (m.14).

- Gözaltı yerlerinin sayısı, buldukları mekânlar ve gözaltında bulunan kişilerin sayısı hakkında bütün bilgilere kısıtlama yapmadan ulaşmasını sağlamak,
- Gözaltında olan kişilere karşı yapılan muamele ve gözaltı şartları hakkında ilgilendiren tüm bilgilere kısıtlama olmaksızın ulaşmasını sağlamak,

⁴⁸² Debra Long ve Nicolas Boeglin Naumovic, **Birleşmiş Milletler İşkence ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı ya da Aşağılayıcı Muamele ya da Cezaya Karşı Sözleşmenin Seçmeli Protokolü-İşkenceyi Önleme Kılavuzu**, Çev. Elif Şimşek, Türkiye İnsan Hakları Vakfı, Ankara, 2007, ss. 136-140; Kaya ve Doğan, İstanbul Protokol, s. 70.

- Bütün gözaltı yerlere, kuruluş ve tesislerine kısıtlama yapılmaksızın girebilmek,
- Özgürlüğünden mahrum bırakılmış kişilere ve Alt komitenin konu ile ilgili ek bilgiler edinebileceğine inandığı diğer kişilerle, tanık bulunmaksızın, şahsen ya da gerektiğinde bir çevirmen aracılığıyla görüşme olanağı sağlamak,
- Ziyaret etmek istediği yerleri ve görüşmeler yapmak istediği kişileri seçme özgürlüğü tanımak.

Taraf devletlerin bu ziyaretleri önleme konusunda sadece geçici olarak bir imkânı bulunmaktadır. Buna dayanarak, taraf devlet ulusal savunma, kamu emniyeti, doğal afet gibi olağanüstü, acil ve zorlayıcı bir nedenlere dayanarak ertelemesini isteyebilir⁴⁸³. Alt komite gerçekleştirdiği ziyaretten sonra, özgürlüğünden yoksun bırakılan kişilere yapılan muamelenin ve alıkonulma koşullarının iyileştirilmesine yönelik tavsiyelerini oluştururken, sadece işkenceye karşı sözleşmeden değil, aynı zamanda diğer ilgilendirilen uluslararası standartları da içine alan geniş bir referans noktasından yararlanır⁴⁸⁴. Alt komite bu bağlamda gözlemlerini ve tavsiyelerini taraf devletlere ve gerek görürse ulusal önleyici mekanizmalara gizlilik ilkesi içerisinde iletir (m.16/1). Altı komite, taraf ülkelerin söz konusu tavsiye, gözlemlere getirdiği yorumları da ekleyerek raporunu tamamlar, ama raporu kural olarak yalnızca taraf ülkelerin rızası sonucu yayımlayabilir. Taraf ülkelerin talebi olmaksızın raporun yayımlanması ancak iki halinde mümkündür. Bunlardan birincisi, taraf ülkelerin raporun bir bölümünü kamuya açıklaması durumundadır. Bu durumda altı komite raporun hepsini yahut bazı kısımlarını kamuya açıklamaya, yayımlamaya karar verebilir. İkinci durum ise, Alt Komitenin taraf ülkelerin işbirliğinde yetersiz kalması veya isteksiz davranmasıdır. Bu durumu, taraf ülkelerin seçmeli protokol çerçevesinde yükümlülüklerini yerine getirmekte yetersiz kaldığı durumlarda kullanılacak tek yaptırım olarak nitelemek mümkündür⁴⁸⁵. Ancak raporların kamuya açıklanması yetkisi alt komitenin elinde olmamaktadır. Söz konusu olayda nihai yetki alt komitenin bağlı olduğu İşkenceye Karşı Komitededir. Üstelik raporun ister taraf ülkelerin isteği doğrultusunda ister istisnai olarak açıklanmasında genel bir şart bulunmaktadır. Bu

⁴⁸³ Kaya ve Doğan, İstanbul Protokol, s. 71.

⁴⁸⁴ Long ve Naumovic, s. 135.

⁴⁸⁵ Eren, s.179,Long ve Naumovic, ss. 136-137.

şarta göre, raporda ilgili kişinin açık rızası bulunmadıkça rapor hangi şartlar altında yayımlanacak olursa olsun, kişisel hiçbir bilgi yayımlanamayacaktır⁴⁸⁶.

2. Ulusal Ziyaret Dayalı Denetim Mekanizmaları

Seçmeli Protokolde tüm taraf ülkelere ‘ulusal önleme mekanizmaları’ kurma yükümlülüğü getirilmiştir. Taraf olan ülke, Protokolün yürürlüğe girmesi, onaylanması ve katılımın gerçekleşmesinden sonra en geç bir sene içinde, ulusal düzeyde işkencenin önlenmesi amacıyla bir ya da birden çok bağımsız ulusal bir mekanizma kurma düzenleme ya da sürmesini saylamakla sorumludur. Merkezi olmayan birimlerce kurulmuş mekanizmalar, şartlara uygun olmak koşuluyla, ulusal önleyici mekanizma olarak kabul edilmektedir. Bunun yanı sıra taraf ülkeler, bağımsız ulusal insan hakları kurumu kurma ya da bunları devam ettirme ile yükümlüdür⁴⁸⁷.

Ulusal denetim mekanizmaları oluşturulurken, taraf olan ülkeler ulusal denetim mekanizmalarının gerek işlevsel gerek personel bakımından bağımsızlığını ve özerkliğini sağlamakta ve mekanizmanın içinde çok çeşitliliği sağlamak üzere etnik köken, cinsiyet, farklı dil gruplar gibi hususları dikkat almaktadır. Üstelik ulusal denetim mekanizmalarının tarafsız ve bağımsızlığı üzere özerk mali kaynaklara sahip ve taraf devletlerin bu husuna yönelik düzenlemeleri sağlaması gerekmektedir. Söz konusu hususlar aslında Paris İlkeleri⁴⁸⁸ ile ulusal insan hakları kurumlarında olması gereken özelliklerdir. Nitekim söz konusu mekanizmaları oluşturulurken taraf ülkelerin Paris İlkelerini referans alması gerektiğini belirtmiştir⁴⁸⁹.

Ulusal denetim mekanizmalarının yetkileri ile alt komitenin yetkileri aynı bulunmakta, sadece söz konusu mekanizmalar ile alt komiteden farklı olarak, özgürlüklerinden mahrum bırakılan kişilerin korunmasını güçlendirecek ve onları

⁴⁸⁶ Kaya ve Doğan, İstanbul Protokol, s. 71.

⁴⁸⁷ Eren, s. 180.

⁴⁸⁸ Paris İlkeleri, devletleri en uygun ve etkin bir ulusal kurum yaratmak yönünde teşvik etmek üzere geliştirilmiş ve kabul edilmiş öneri, tavsiyeler ve rehber ilkeler olarak bilinmektedir. Paris İlkelerin tam metni için bkz. “**İnsan Haklarının Geliştirilmesi ve Korunması İçin Kurulan Ulusal Kuruluşların Statüsüne İlişkin İlkeler**”<https://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/717Paris-Prensipleri.pdf> (21.4.2019).

⁴⁸⁹ Kerem Altıparmak ve Hülya Üçpınar, **İşkenceyi Önlemede Ortak Akıl**, Türkiye İnsan Hakları Vakfı Yayınları 55, Ankara, 2008, s. 10, Altıparmak, Ulusal Ziyaret Mekanizmaları, ss. 88.90, Long/Naumovic, ss. 144-147.

güvenceye alacak yasa tasarı ve taslakları ile ilgili öneri ve görüş bildirme gibi ek yetkilerle de donatılmış ve bunun yanı sıra özgürlüğünden yoksun bırakılanlara ve alıkonulma yerleri hakkında her türlü sayısal veriye, bilgiye ulaşmada yetkilidir⁴⁹⁰.

Protokolün 21. maddesine göre, Kişilerin, ulusal denetim mekanizmalar ile iletişime geçebilmektedir. Bu nedenle hiç kimse ulusal denetim mekanizmaları ile iletişime geçtiği için herhangi bir biçimde yaptırıma uğramayacaktır. Taraf devletlerin ulusal önleme mekanizmasının tavsiyelerini incelemek ve bu konuda ulusal önleme mekanizması ile diyaloga girmek yükümlülüğündedir. Ayrıca taraf ülkeler ulusal önleme mekanizmasının yıllık raporlarını yayımlamak ve dağıtmak zorundadır (p, m. 22-23).

Son olarak bu görevlerini iyi bir şekilde yerine getirmek için taraf devletler tarafından kurulacak ulusal denetim mekanizmaları, bir kurul şeklinde oluşturabileceği gibi, birden fazla kurul şeklinde de oluşturulabilir. Örneğin ceza ve tutukevleri için ayrı, çocuk ıslahevleri için ayrı mekanizmalar kurabilmektedir⁴⁹¹.

⁴⁹⁰ Demirdal, Cezaya Karşı Sözleşme, s. 264.

⁴⁹¹ Demirdal, Cezaya Karşı Sözleşme, s. 267. Altıparmak ve Üçpınar, s. 10.

SONUÇ

Birleşmiş Milletler, insan haklarının evrensel bir nitelik kazanmasında önemli bir yere sahiptir. Hem Birleşmiş Milletler Şartı temelinde yani sözleşme dışı denetim mekanizmalarıyla gerekse Birleşmiş Milletler bünyesinde oluşturan sözleşmeler aracılığıyla, insan haklarının geliştirilmesi ve korunması amaçlanmıştır. Ayrıca hem normatif temelde hem de uygulamada önemli faaliyetlerde bulunmuş ve insan hakları ihlalleri önlenmeye çalışılmıştır.

Birleşmiş Milletlerin insan haklarının geliştirilmesinde, uluslararası bir nitelik kazanmasında ve koruma mekanizmalarının hayata geçirilmeye konulmasında önemli bir yere sahip olsa da uygulamada ciddi eksiklikler bulunmaktadır. Birleşmiş Milletler insan haklarının korunması için farklı yöntem ve mekanizmalar getirmekle birlikte, insan hakları alanındaki ihlalleri önleyememektedir. Bu konudaki acizlik gerek Birleşmiş Milletlerin kendi kurallarından gerekse de bünyesinde üye devletlerin tutumlarından kaynaklanmaktadır. Bu çerçevede, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun aldığı kararların tavsiye niteliğinde olması, devletlerin bu kararları kolaylıkla göz ardı edebilmelerini neden olmaktadır. Diğer yandan Güvenlik Konseyi'ndeki veto sistemi de dünyadaki birçok insan hakları ihlalleri konusunda, Birleşmiş Milletlerin etkisiz kalmasına sebep olmaktadır. Kosova'da, Bosna'da, Irak'ta yaşanan insanlık dışı uygulamalara karşın, Birleşmiş Milletlerin zamanında ve etkin şekilde müdahale etmemesi, aynı şekilde Somali'de ortaya çıkan açlık nedeniyle binlerce insanın hayatını kaybetmesi ve yakın zamanda Suriye'de ve Filistin gibi Ortadoğu ülkelerinde devam eden yaşanan olaylar konusunda, Rusya ve Çin'in veto etmesi sebebiyle, bu ülkede yaşanan insanlık dramına karşı Güvenlik Konseyinin harekete geçmemesi, hatta Konseyin bir kınama kararı bile vermemesi, bu örgütün insan haklarını koruma konusundaki yetersizliğini ortaya koymaktadır.

Güvenlik Konseyi'nde alınan bazı kararlar ise, insan haklarını korumak bir yana, daha ağır ve ciddi insan hakları ihlallerinin ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Güvenlik Konseyi'nin kararlarının insan haklarına zarar vermesi halinde ise başvurulabilecek bir hukuki ya da yargısal mekanizma bulunmamaktadır. Eğer Birleşmiş Milletler 'de Avrupa İnsan Haklar Mahkemesi gibi bir mahkeme olsaydı, insan hakları ihlallerini önleme noktasında önemli bir mekanizma oluşturulabilecekti.

Ayrıca, Birleşmiş Milletler üyesi olan güçlü devletler, kendi menfaatleri ile çeliştiği takdirde, Birleşmiş Milletler Şartını rahatlıkla göz ardı edebilmektedirler. Hatta Birleşmiş Milletler ile kurulan sistemi kendi menfaatleri doğrultusunda kullanabilmektedirler. İnsan hakları konularında alınan kararların siyasi etkilere maruz kalması, devletlerin blok oy kullanması veya bazı devletlerin yol açtığı insan hakkı ihlallerinin üzerinde durulmaması, insan haklarının gerektiği gibi korunamamasına sebep olmaktadır. Örneğin ABD'nin insan hakları ihlali olduğunu ileri sürüp Güvenlik Konseyi kararları ile Irak ve Somali gibi ülkelere müdahalede bulunmuştur. Ancak burada gerekçe olarak "insan hakları ihlalleri" gösterilse de ABD'nin çıkarları bu kararların alınmasında önemli bir yere sahiptir.

Son yıllarda, bu eksik ve eleştiriler dikkat alınarak Güvenlik Konseyi yaptırımlarının şekil değiştirdiği, Birleşmiş Milletler kapsamında 60 yıl boyunca görev yapan İnsan Hakları Komisyon lağvedilmesine ve yerine İnsan Hakları Konseyi kurulması ve söz konusu Konseyin bünyesinde yürütülen Evrensel Periyodik Gözden Geçirme, Şikâyet başvuru yöntemi gibi yeni mekanizmaların getirildiği görülmektedir.

İnsan hakları alanında Birleşmiş Milletler bünyesinde düzenlenen sözleşmeler incelendiğinde, bu sözleşmelerde hakların geniş bir listesine yer verildiği ve bu sözleşmelerin çok sayıda devletlerce onaylandığı görülmektedir. Bu çerçevede bahsedilen sözleşmelerin kabul edilmesi insan haklarının korunması bakımından devletler için önemli bir adımdır. Bu sayede taraf ülkelerin ulusal hukuktaki düzenlemeleri bir standart kavuşturulmuş olmaktadır. Söz konusu sözleşmeler insan haklarının temini ve korunması bağlamında düzenlemeler yapmakta, bu sözleşmeleri kabul eden ülkeler ise asgari koşullar kabul etmiş olmaktadır. Böylece hem taraf ülkeler ulusal hukuktaki yasal düzenlemeleri evrensel standartları ile ölçülmekte, hem de bu sözleşmelerde yer alan denetim mekanizmaları sayesinde taraf ülkelerin sözleşme içindeki sorumluluklarını ne derece uyguladığı uygulamadıkları takip edilebilmektedir. Uluslararası toplumun günümüzdeki örgütlenme ve gelişme ileri düzeyde göz önüne alınacak olursa sözleşmelerin çok bir dönüm noktası meydana getirdikleri ve insan hakları korunması konusunda oldukça büyük bir dönemeci ifade ettiğini söylemek gerekir. Ancak insan hakları sözleşmelerinde yer alan hakların korunması alanında etkili denetim mekanizmalarının kabul edilmediği açıktır.

Birleşmiş Milletler insan hakları sözleşmelerine dayalı denetim koruma mekanizmalarının bilinir olmaması, taraf devletlerin işbirliğinden kaçınması, sözleşmelerin uygulanabilirliğini arttırmak üzere ulusal eksikliği, denetim mekanizmalarının zaman zaman ihtiyaç duyulan kaynakları bulmaması, denetim mekanizmalarının takibinin yapılamaması gibi sebeplerle istenilen koruma sağlanamamaktadır. Örneğin, Rapor usulünde, gerek taraf ülkelerin söz konusu raporların hazırlanmasında gerekli özeni göstermemelerinden dolayı, gerekse alınan raporlara yönelik ilgili komite vermiş olduğu kararların yalnızca tavsiye niteliğinde olması bu usulü etkisiz kılmaktadır. Devletlerarası şikâyet başvuru usulü, sözleşmelerde yer almış olması karşın, bu usulün politik bir nitelik taşımasından dolayı uygulamada, 2018 yılında, Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Sözleşmenin 11. Maddesi uyarınca, Irk Ayrımcılığın Ortadan Kaldırması Komitesi ilk kez üç devletlerarası başvuru alınması dışında hiç kullanma gereği duymamaktadırlar. Bireysel başvuru yöntemi, her ne kadar bireylere, ağır ihlallere karşı başvuru hakkı sağlamış olsa da, bireysel başvurular neticesinde verilen kararların icra edilebilir bir yönünün olmaması, verilen kararlara uyup uymama konusunda ülkelerin özgür bırakılması, bu kararlara uymayan ülkelere karşı yaptırım yoluna gidilememesi, bu yöntemin zayıf yönlerinden biri olarak değerlendirilebilir.

Sözleşmeler taraf ülkeler için bağlayıcı olsa da, Birleşmiş Milletler İnsan hakları sözleşmelerine dayalı olarak yapılan denetim sonucunda ilgili organların vermiş olduğu kararları devletler için hukuken bağlayıcı değildir. Söz konusu kararlar, görüş ve tavsiye niteliğindedir. Bu nedenle komitelerin verdiği kararları taraf ülkelerin yerine getirip veya yerine getirmekten kaçındığı takdirde, devletleri buna zorlayacak bir etkisinin bulunmamasıdır. Bu sebeple taraf ülkelerin kararların gereğini uygulamadığı durumunda ne olacağı belli değildir. Her ne kadar komiteler verdikleri kararlarının uygulanıp uygulanmadığı izlemek üzere birtakım takip mekanizmaları öngörülmüş olsalar da, bu mekanizmalar yerine getirmeye zorlayıcı güçten yoksun olmaktadır. Ancak bu demek değildir ki, bu sözleşmeler tamamen gereksiz ve etkisizdir. Her ne kadar sözleşmelerde düzenlenmiş komiteler, devletler hakkında hukuken bağlayıcı kararlar alamamakta ise de, komitelerin almış olduğu kararların devletler üzerinde büyük etkileri vardır. Çünkü hiçbir devlet, dünya kamuoyu önünde “ insan hakları ihlalcisi devlet” durumuna düşmek istememekte ve bu sebeple de ilgili

komitenin görüşleri doğrultusunda hareket etmeye özen göstermektedir. İnsan haklarının Birleşmiş Milletler bünyesinde etkili bir şekilde korunması amaçlanıyorsa, sözleşmelerde öngörülen denetim yöntemleri geliştirilmeli; rapor usulünün yanı sıra diğer denetim mekanizmalarına da tüm sözleşmelerde yer verilmeli ve bunların seçimlik bir mekanizma olmaktan çıkarılarak zorunlu mekanizmalar haline getirilmesi gerekmektedir. Ayrıca bu yöntemlerin devletler bakımından bağlayıcı hale getirilmesi, sistemin işlevselliği açısından büyük önem taşımaktadır.

,

KAYNAKÇA

Akbulut Peerzada, Rabia İlay. “Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakların İkincilleştirilmesinin bir nedeni olarak ‘Aşamalı sağlama’ Kavramı”, **Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi**, Cilt:3, Sayı:1 2018, ss. 1-40.

Akca, Fecra. **Kosova’dan Suriye’ye İnsani Müdahale ve Koruma Sorumluluğu Kavramlarının Dönüşümü**, Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırşehir, 2018.

Akıllıoğlu, Tekin. **İnsan Hakları I**, A.Ü.S.B.F İnsan Hakları Merkezi Yayınları, Ankara, 1995.

Akıntürk, Esen. “Birleşmiş Milletlerin Göçmen İşçilere İlişkin Sözleşmesi”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 9, Sayı: 2, 2007, ss. 1-26.

Algan, Bülent ve Refik Tiryaki. “Uluslararası Hukuk Açısından Uluslararası Organizasyonlar ve İnsan Haklarının Korunması: Birleşmiş Milletler Örneği”, **Avrasya Dosyası**, BM Özel, İlkbahar 2002, Cilt: 8, Sayı: 1, ss. 92-127.

Alpar, M. Bülent. “Göçmen İşçilere İlişkin 97 Sayılı ve 143 Sayılı ILo sözleşmeleri ile İlgili Çalışma Mevzuatı”, **Kamu- İş Dergisi**, Cilt: 6, Sayı:1, 2000, ss. 1-19.

Alpkaya, Gökçen. “BM İrk Ayrımcılık Yasağı, Erken Uyarı ve Soykırım Suçunun Önlenmesi”, **Ankara üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt: 66, Sayı: 3, 2011, ss. 1-1-27.

Alston, Philip ve James Crawford, **the Future of UN Human Right Treaty Monitoring**, Cambridge University Press, 2000.

Altmer, Bilal. “Birleşmiş Milletler: Amacı, Gelişimi, Etkinliği, Uluslararası Güvenliğe Katkısı ve Geleceği”, **Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 1, 2014, s. 1-9.

Altıparmak, Kerem ve Hülya Üçpınar. **İşkenceyi Önlemede Ortak Akıl**, Türkiye İnsan Hakları Vakfı Yayınları 55, Ankara, 2008.

Altıparmak, Kerem. “İşkence Ciddiye Almak: Seçmeli Protokol ve Türkiye’de Ulusal Ziyaret Mekanizmaları”, **Ankara Barosu Dergisi**, , Cilt: 65, sayı: 2, 2007, (Ulusal Ziyaret Mekanizmaları) ss. 82-100.

Arsava, A. Füsün. “BM Güvenlik Konseyinin İnsan Haklarını Koruma Rolü ve Güvenlik Konseyinin Yetkilerinin Dayanağı ve Sınırları”, **Uluslararası hukuk ve Politika**, Cilt: 4, Sayı: 13, 2007, (Güvenlik Konseyinin İnsan Haklarını Koruma Rolü), ss. 1-16.

Arsava, A. Füsün. “Uluslararası Adalet Divanı Tarafından İnsan Haklarının Korunması”, **Türkiye Adalet Akademisi Dergisi**, Cilt:6, Sayı:21, Nisan 2015, (UAD tarafından insan haklarının korunması), ss. 1-40.

Arsava, A. Füsün. “Uluslararası Adalet Divanının yargı yetkisi ve Treaty Bodies”, **Ankara Üniversitesi. Hukuk Fakültesi. Dergisi**, Cilt:65, Sayı:4, 2016, (UAD’nın yargı yetkisi ve Treaty Bodies), ss. 3199-3215.

Arslan, Gülay. “Birleşmiş Milletler, Kadınlara Karşı Her Biçimiyle Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Dair Sözleşme (Öngörülen Haklar ve Öngörülen Usuller)”, **İÜHFM Dergisi**, Cilt: 12, Sayı:1-2, 2004, ss. 4-43.

Atak, Songül. “Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Sözleşmelerinde Öngörülen Denetim Yöntemleri”, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 16, Bahar 2006, ss. 86-99.

Azarkan, Ezeli ve Ekrem Benzer, “Birleşmiş Milletler Engelli Kişilerin Haklarına Dair Sözleşme ve Türkiye’de Engelli Hakları”, **Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 23, Sayı: 38, 2018, ss. 3-29.

Belek Erşen, Umut. “**Bileşmiş Milletler Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi ve Denetim Mekanizması**”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.

Birdişli, Fikret. “Birleşmiş Milletler (BM)’in Uluslararası Sorunları Önleyebilme yeteneği”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 11, 2010, ss. 172-182.

Birinci, Görkem. “İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nin Kısa Tarihi I: Milletler Cemiyeti’nden Birleşmiş Milletler’e”, **Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi EBF Dergisi**, Cilt: 7, Sayı: 2, 2007, ss. 50-81.

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği, **Mültecilerin Statüsüne İlişkin 1951 Sözleşmesi ve 1967 Protokolü Çerçevesinde Mülteci Statüsünün Belirlenmesinde Uygulanacak Ölçütler ve Usuller Hakkında El Kitabı**, Yeniden Gözden Geçirilmiş Tercüme, Şubat 2013.

Birleşmiş Milletler Türk Derneği, **Birleşmiş Milletler Ve İnsan Hakları**, Ankara 1979.

Cholewinski, Ryazard. **Migrant Workers in International Human Right Law Their Protection in Countries of Employment**, Clarendon press, Oxford, 1997.

Çağlı, Pınar. “Evrensel Periyodik Gözden Geçirme Usulü ve Türkiye İncelemesi”, **Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni**, Cilt:31, Sayı:1, 2011, s. 153-189.

Çakır, Sümeyye Hande. **Yargısal İnsan Hakları Koruma Mekanizmalarında Kabul Edilebilirlik Ölçütleri**, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2015.

Çalık, Tacettin. “Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Sözleşmeleri Kapsamında İnsan Haklarının Korunması”, **Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 24, Sayı: 1, 2016, (İnsan Hakları Sözleşmeleri) ss. 69-120.

Çalık, Tacettin. “Birleşmiş Milletler Organlarının İnsan Hakları İle İlişkisi”, **İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Özel Sayı, Cilt:2, 2015,(BM Organlarının İnsan Hakları ile İlişkisi), ss.1091-1134.

Çelebi, Mustafa Burak. **İnsan Haklarının Uluslararası Düzeyde Korunması ve Birleşmiş Milletler Sistemi**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2012.

Çelik, Elif. “Onuncu Yılında Birleşmiş Milletler Engelli Kişilerin İnsan Hakları Sözleşmesi ve Sözleşme Ruhu”, **İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 7, Sayı: 1, 2016, ss. 219-246.

Çelik, Özge. “Kadınların İnsan Hakları Hareketi”, **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 14, Sayı: 1, 2012, ss. 149-170.

Çüçen, A.Kadir. İnsan Hakları, MKM Yayıncılık, Bursa, 2011.

Dabanlıoğlu, Nesrin. **Birleşmiş Milletler Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi ve Öngördüğü Denetim Sistemi**, Erzincan Üniversitesi, Erzincan, 2011.

Demir, Esra. “İnsan Haklarının Evrenselliği Görüşünü Karşısında Kültürel Rölativizm”, **Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırma Dergisi**, Cilt: 14, Sayı: 3, 2008, ss. 209-242.

Demirdal, M. Balkan. “Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Ölüm Cezasının Kaldırılması ve Türkiye’deki Süreç”, **Politik Ekonomik Kurama**, Cilt: 2, Sayı:1, 2018, (Ölüm Cezasının Kaldırılması), ss. 57-72.

Demirdal, M. Balkan. “ BM ve Diğer Zalimane, Gayri İnsani veya Küçültücü Muamele veya Cezaya Karşı Sözleşme” **İnsan hakları Hukuku**, Ed. İlyas Doğan, Astane Yayınları, Ankara, Eylül 2015, (Cezaya Karşı Sözleşme), ss.274-268.

Denk, Erdem. “Uluslararası Adalet Divanı’nın İsrail’in İşgal Altındaki Filistin Topraklarında İnşa Etmekte Olduğu Duvar Konusundaki Kararı”, **Uluslararası İlişkiler Akademik Dergisi**, Cilt: 1, Sayı:3, Güz 2004, (Uluslararası Adalet Divanı), ss. 151-173.

Denk, Erdem. **Uluslararası Örgütleri Hukuku Birleşmiş Milletler Sistemi**, Siyasal Kitabevi, Ankara, Şubat 2015, (BM Sistemi).

Dericiler, Özge Yücel. **Sosyal Haklar ve İnsan Hakları Hukuku Çerçevesinde Devletin Yükümlülükleri: Refah Devletinin Krizi Ekseninde Bir İnceleme**, XII Levha yayıncılık, 1.Baskı, İstanbul, Aralık 2014.

Dikmen, Aylın. **Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Çerçevesinde İstanbul’da Çalışan Çocuklar Üzerine Bir Değerlendirme**, Mimar Sinan Üniversitesi, İstanbul, Temmuz 1998.

Dinçer, Onur. **Eşitlik Tahayyülün Müşterek Kurgusu: Birleşmiş Milletler Kadın Statüsü Komisyonun Çalışma Öncelikleri ve Çıkan Politika metinleri üzerine bir Analiz**, T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Ankara, Nisan 2014.

Doğan, İlyas ve Gülden Çamurcuoğlu. “Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi”, **İnsan Hakları hukuku**, Ed. İlyas Doğan, Astana Yayınları, Ankara, Eylül 2015, ss. 197-214.

Doğan, İlyas ve Omca Özdemir. “İnsan Haklarının Birleşmiş Milletler Şartı Temelinde Korunması”, **İnsan Hakları Hukuku**, Genişletilmiş 2. Baskı, Ed. İlyas Doğan, Astana Yayınları, Ankara, 2015, ss. 271-302.

Doğan, İlyas, Ed. **İnsan Hakları Hukuku**, Genişletilmiş 2. Baskı, Astana Yayınları, Ankara, 2015, (İnsan hakları).

Doğan, İlyas. “BM Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi sözleşmesi”, **İnsan Hakları hukuku**, Ed. İlyas Doğan, Astana Yayınları, Ankara, Eylül 2015, ss. 219-230.

Döner, Ayhan. “Kuvvet Kullanma Yasağı ve İnsani Müdahale Açısından Körfez Krizi”, **e-akademi Hukuk, Ekonomi Ve Siyasal Bilimler Aylık İnternet Dergisi**, Sayı: 17, Temmuz 2003, (İnsani müdahale).

Döner, Ayhan. **İnsan Haklarının Uluslararası Alanda Korunması ve Avrupa Sistemi**, seçkin yayıncılık, Ankara, 2003, (İnsan Haklarının Uluslararası Alanda Korunması).

Dursun, Gizem. **Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında İşkence Yasağı ve İşkenceyi Etkili Biçimde Soruşturma Yükümlülüğü**, Seçkin yayınları, Ankara, Ocak 2018.

Ekonomik ve Sosyal İşleri Dairesi, BMİHYK, Parlamentolar Arası Birlik. **Engelli Kişilerin Haklarına Dair Uluslararası Sözleşme ve Seçmeli Protokol'üne İlişkin Parlamenterlere Yönelik El Kitabı**, çev. Veysel Eşsiz, Cenevre, 2007.

Ektaş, Ahmet Fatih. **Birleşmiş Milletler Engelli Kişilerin Hakları Sözleşmesi'nin Gerekliliği Meselesi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2014.

Emiroğlu, Hüseyin. “Uluslararası Siyasal Örgütlenme Modeli Oluşumunun Tarihsel Süreci ve Birleşmiş Milletler Örgütü (1941-1990)”, **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, 2006, ss. 103-136.

Eren, Abdurrahman. “Bileşmiş Milletler Sisteminde İşkence Yasağı ve Koruma Mekanizmaları”, **İşkencenin Önlenmesi ve İstanbul Protokolü**, Ed. İlyas Doğan,

Adalet Bakanlığı Eğitim Dairesi Başkanlığı, Ankara, 20 Nisan 2009, (İşkence Yasağı), ss. 119-174.

Eren, Abdurrahman. **Türkiye’de İnsan Haklarının Korunması, Uluslararası Koruma Mekanizmaları ve Ulusal İnsan Hakları Kurumlarının Rolü**,1. Baskı, Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara, 2007, (Uluslararası Koruma Mekanizmaları).

Erkiner, Hakkı Hakan. “Birleşmiş Milletler Uluslararası Adalet Divanı Kararlarının Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Aracılığıyla Uygulanması”, **Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 23, Sayı: 2, 2017, s. 87-102.

Fendoğlu, Hasan Tahsin. **İnsan Hakları Hukuku**, Yetkin yayınları, Ankara, 2017.

Freedmen, Rosa. **The United Nations Human Rights Council**, Routledge, Oxfordshire, 2013.

Gemalmaz, Mehmet Semih. **Ulusalüstü İnsan Hakları Hukuku Belgeleri**,2.Cilt/Uluslararası Sistemler, 2.Baskı, Legal yayıncılık, İstanbul,2011, (Hukuku Belgeleri).

Gemalmaz, Mehmet Semih. **Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş**, Genişletilmiş ve Güncelleştirilmiş 6 baskı, legal yayıncılık, İstanbul, 2007, (Ulusalüstü İnsan Hakları).

Gemalmaz, Mehmet Semih. **Ulusalüstü İnsan Hakları Usul Hukuku Mevzuatı: 1. Kitap (Açıklamalı- Karşılaştırmalı) Birleşmiş Milletler Belgeleri**, Legal Yayıncılık, İstanbul, Mart 2006, (Usul Hukuku Mevzuatı).

Gemalmaz, Mehmet semih. **Ulusalüstü İnsan Hakları Usul Hukukunda Geçici Önlem- İkinci kitap-Amerikan Sözleşmesi ve Afrika Şartlarında Geçici Önlem/ Üçüncü Kitap- BM İnsan Hakları Sözleşmeleri Sistemlerinde Geçici Önlem**, Legal Yayıncılık, İstanbul, Temmuz 2007, (Geçici Önlem).

Gönlübol, Mehmet. **Milletlerarası Siyasi Teşkilatlanma- Milletlerarası Siyasi Teşekküllerin Gelişimi ve Birleşmiş Milletler Teşkilatı**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1964.

Gören, Zafer. “Yaşama Hakkı ve Ölüm Cezası”, **İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 10 Güz 2006/2, ss. 67-97.

Gül, İdil Işıl. “Bileşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi”, **Engellik ve Ayırmıcılık**, Ed. Kenan Cayar, Melisa Soran ve Melike Ergün, Karekök yayınları, İstanbul, 2015, ss. 31-44.

Gülmez, Mesut. “İnsan Haklarının Uluslararası Korunmasında Sözleşme-Dışı Sistemler ve Türkiye”, **Türkiye ve İnsan Hakları**, Ed. Oya Çiftçi, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü, Ankara, 2000, ss. 159-190.

Gültaş, Veysel. **Geçmişten Günümüze İnsan Hakları (belgeler, bildireler, sözleşmeler)**, Bilge yayınevi, Ankara, 2004.

Gündoğan, Şerife. **Devletin Bireyin Yaşam Hakkını Koruma Yükümlülüğü Çerçevesinde Zorla Kaybetme**, İstanbul Şehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ağustos 2016.

Hasgüler, Mehmet ve Mehmet B. Uludağ. **Devletlerarası ve Hükümetler Dışı Uluslararası Örgütler**, Güncellenmiş 4. Baskı, Alfa yayınları, İstanbul, 2010.

Hazar, Zeynep. “BM Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi”, **İnsan hakları Hukuku**, Ed. İlyas Doğan, Astane Yayınları, Ankara, Eylül 2015, ss. 182-195.

Ingelse, Charis. “The Committee against Torture, One Step Forward One Step Back” **Netherlands Quarterly of Human Right**, vol.18, No.3, 2000, ss. 1-31.

Kalabalık, Halil. **İnsan Hakları Hukuku**, Değişim yayınları, İstanbul, Kasım 2004.

Kızılsümer Özer, Deniz. “İnsan Hakların Birleşmiş Milletler ’in Kurumsal Yapısı İçinde Korunması”, **İşletme Fakültesi Dergisi**, Cilt: 17, Sayı: 2, 2016, s. 205-234.

Kurt, Sevil Lale. “Çocuk Haklarına İlişkin Temel Uluslararası Belgeler ve Türkiye Uygulaması”, **Sosyal Politika Çalışma Dergisi**, Cilt:16, Sayı:36, Ocak-Haziran 2016, ss. 99-127.

Küçük, Erhan. **Başkanına Koruma: Uluslararası Hukukta Koruma Sorumluluğu**, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2015.

Lema, Uyar. **Birleşmiş Milletler ’de İnsan Hakları Yorumları: İnsan Hakları Komitesi ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar komitesi, 1981-2006**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul,2006.

Long, Debra ve Nicolas Boeglin Naumovic. **Birleşmiş Milletler İşkence ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı ya da Aşağılayıcı Muamele ya da Cezaya Karşı Sözleşmenin Seçmeli Protokolü- İşkenceyi Önleme Kılavuzu**, Çev. Elif Şimşek, Türkiye İnsan Hakları Vakfı, Ankara, 2007.

Mollaei, Esfandiyar Fathı. **Kadın Hakları ve Birleşmiş Milletler, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Erzurum, 2014.

Mülteci Hakları Merkezi, **Avukatlar İçin Mülteci Hukuku El Kitabı**, Mülteci Hakları Merkezi, İstanbul, 2017.

Önök, Murat. **Uluslararası Boyutuyla İşkence Suçu**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2006.

Özdamar, Demet. **CEDAW Sözleşmesi**, Seçkin yayıncılık, Ankara, 2009.

Özdemir, Hayrunnisa ve Ahmet Cemal Ruhi, **Çocuk Hukuku**, Adalet Yayınevi, Ankara, 2012.

Öztürk, Gülce. **Birleşmiş Milletler Sözleşmelerinde İnsan Haklarının Bireysel Başvuru Usulü Yoluyla Korunması**, Adalet Yayınevi, Ankara, 2017.

Pazarcı, Hüseyin. **Uluslararası hukuk**, Gözden Geçirilmiş 14.baskı, Turhan Kitabevi, Ankara, 2015.

Reçber, Sercan. **İnsancıl Müdahale ve Koruma sorumluluğu**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2015, ss. 8-74.

Rehman, Javaid. **International Human Right Law**, Longman, London, 2003.

Reisoğlu, Safa. **Uluslararası Boyutlarıyla İnsan Hakları**, Beta yayınevi, İstanbul, 2001.

Robertson, A.H ve J.G, Merrills. **Human Rights in the World**, Third Edition, Manchester University Press, New York, 1989.

Samancı, Uğur. “Uluslararası Adalet Divanının Kosova’nın Bağımsızlık İlanına İlişkin Danışma Görüşü”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt, 11, Sayı:2, 2011, ss. 123-194.

Schmidt, Markus. “United Nations”, **International Human Rights Law**, Ed. Daniel Moeckli, Sangeeta Shah, Sandesh Sivakumaran, Oxford University Press, New York, 2010, ss. 391-432.

Sur, Melda. **Uluslararası Hukukun Esasları**, Beta Yayınevi, 12.Baskı, İstanbul, 2018, s. 192.

Tarhanlı, Turgut. “Birleşmiş Milletler Örgütü ve İnsan Haklarının Korunmasına İlişkin Başlıca Usuller”, **İnsan Hakları**, YKY, İstanbul 2000, ss. 407-436.

Tatar, Dilara Buket. “Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme” **İnsan Hakları Hukuku**, Ed. İlyas Doğan, Astane Yayınları, Ankara, Eylül 2015, ss. 233-244.

TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, **Uluslararası Temel İnsan Hakları Belgeleri**, TBMM basımevi, Ankara, Aralık 2001.

Terzi, Mahir. “İnsan Haklarının Sözleşme Dışı Koruma Usullerinin Etkisi Üzerine Bir İnceleme: Eritre Örneği Çerçevesinde 5/1 Usulü”, **Bölgesel Araştırmalar Dergisi**, Cilt:2, Sayı: 1, 2018, (Sözleşme Dışı Koruma), ss. 61-96.

Terzi, Mahir. “İnsan Haklarının Bölgesel Düzeyde Korunması Üzerine Bir İnceleme: İnsan Hakları ve Amerika (Barrios Altos Davası Örneği ve Ortadoğu Üzerine Bazı Öneriler”, **Kara Harap Okulu Bilim Dergisi**, Cilt: 27, Sayı: 2, Aralık 2017, (Bölgesel Düzeyde), ss. 77-78.

Tezcan, Durmuş, Mustafa Ruhan Erdem, Oğuz Sancaktar ve Rıfat Murat Önek. **İnsan Hakları El Kitabı**, 5. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2014.

Tutkun, Ömer F. ve Mustafa Koç. “Çocuk Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde Türkiye’de Çocuk Haklarına Yönelik Çalışma ve Yasal Düzenlemeler”, **Ege Eğitim Dergisi**, Cilt:3,:sayı:2, 2003, ss. 11-23.

Uzun, Elif. “Uluslararası Hukuk Çerçevesinde BMMYK’nın Yapısı, Görevleri ve Uluslararası Mülteci Hukukunun Gelişimindeki Yeri” **Göç Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 2, Sayı:2, Temmuz- Aralık 2016, ss. 60-85.

Uzun, Sevil. **Ekonomik, Siyasal ve Diplomatik Yönleriyle Birleşmiş Milletlerin Örgüt Yapısı ve İşlevleri**, T.C. Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Giresun, 2013.

Wolf, Francis. “Human Right and the International Labor Organization”, **Human Right In International Law: Legal and Policy Issues**, Ed.Theodor Meron, Clarendon Press, Oxford 1989, ss. 273-305.

Zorlu, Süleyman Emre. “Uluslararası Ceza Mahkemesinin Kuruluşunda Tarihsel Süreç ve BM Güvenlik Konseyinin uluslararası Ceza Mahkemesinin İşleyişi Üzerindeki Yetkileri”, **Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 24, Sayı:2, 2016, ss. 111-150.

INTERNET KAYNAKLARI

African Union, “OAU/AU Treaties, Conventions, Protocols& Charters”, <https://www.au.int/web/en/treaties/protocol-african-%20charter-human-and-peoples-rights-rights-women-africa> , (10.11.2019).

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksel Komiserliği Ofisi, Sivil Toplum için Uygulama Kılavuzu Evrensel Periyodik İnceleme, Cenevre-İsviçre, 2014. <http://www.un.org.tr/humanrights/images/pdf/epim-uygulama-kilavuzu.pdf> (25.10.2019).

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR), <http://www.unicankara.org.tr/v2/pages/bm-sistemi/bm-tuerkiye.php#UNHCR>, (05.10.2019).

Birleşmiş Milletler Şartı, http://www.uhdigm.adalet.gov.tr/sozlesmeler/coktaraflioz/bm/bm_01.pdf (12.11.2018).

Birleşmiş Milletler Türkiye, “ EPİM Hakkında Temel Bilgiler”, <http://www.un.org.tr/humanrights/tr/evrensel-periyodik-inceleme-3-dongu>, (17.09.2019).

Civil and Political Right: The Human Right Committee, Fact Sheet No. 15 (Rev.1) ,<https://www.refworld.org/docid/4794773c0.html>, (21.03.2019). ss. 12-30.

Committee on The Elimination of Discrimination against Woman, <https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CEDAW/Pages/Introduction.aspx>, (28.3.2019).

Diñer, Hülya. “Kayıpları Görünür Kılmak: Birleşmiş Milletler Zorla Kaybetmeye Karşı Herkesin Korunmasına Dair Sözleşme”, <https://docplayer.biz.tr/20216519->

Kayıplari-gorunur-kilmak-birlesmis-milletler-zorla-kaybedilmeye.html,
(17.04.2019).

Elvira Dominguez Redondo, “The Universal Periodic Review of the UN Human Right Council: An Assessment of the First Session”, **Chinese Journal of International Law**, Cilt: 7, Sayı:3, 2008, <http://chinesejil.oxfordjournals.org/content/7/3/721.full.pdf+html> (17.09.2019), ss. 721-734.

Engelli Hakları Komitenin Usul Kuralları,
https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD/C/1/Rev.1&Lang=en, (16.04.2019).

Fact Sheet No.20, Human Rights And Refugees, s.4.
<http://www.ohchr.org/Documents/Publications/FactSheet20en.pdf>, (05.10.2019).

Gaudart,Dorothea. “CEDAW nasıl ortaya çıkmıştır? Birleşmiş Milletler (BM) Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'nin Oluşum Tarihi”, **CEDAW nedir? Birleşmiş Milletler (BM) Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi Kadınların İnsan Hakları ve Önemi**, Federal Başbakanlık – Federal Kadın, Medya ve Kamu Hizmeti Bakanlığı, Viyana 2007. <https://docplayer.biz.tr/47342-C-d-w-cedaw-nedir-birlesmis-milletler-bm-kadinlara-karsi-her-turlu-ayrimciligin-onlenmesi-sozlesmesi-kadinlarin-insan-haklari-ve-onemi.html> (28.03.2019), ss. 13-17.

General Assembly of the United Nations, “Social, Humanitarian and Cultural Issues (Third Committee)”, <https://www.un.org/en/ga/third/index.shtml>, (15.02.2019).

General Assembly Resolution, A 65/L.60, 1 Mart 2011, <https://www.un.org/en/sections/documents/general-assembly-resolutions/index.html> (29.08.2019).

General Assembly. “60/251. Human Rights Council, 15 March 2006”,
<https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/502/66/PDF/N0550266.pdf?OpenElement>,
(27.07.2019).

Human Right Watch, “World Report 2016-Events of 2015”,
https://www.hrw.org/sites/default/files/world_report_download/wr2016_web.pdf,
(10.09.2019).

Human Rights Council ,“List of Situations Referred to the Human Rights Council under Complaint Procedure since 2006”, Human Rights Council Complaint procedure- October 2014,
<https://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/ComplaintProcedure/SituationsConsideredUnderComplaintProcedures.pdf> (09.09.2019).

Human Rights Council, Fifth Sessions, “5/1.Institution-building of the United Nations Human Rights Council”,18 June 2007, <https://www.google.com/search?q=institution-building+of+the+united+nations+human+rights+council&oq=Institution-building+of+the+United+Nations+Human+Rights+Council&aqs=chrome.0.013.1223j0j7&sourceid=chrome&ie=UTF-8>, (14.07.2019).

International Labour Organization (ILO), <https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/lang--en/index.htm>, 23.11.2019).

İHYK, <http://cenvreofisi.dt.mfa.gov.tr/ShowInfoNotes.aspx?ID=203423>,
(30.09.2019).

İnsan Hakları Komitesi Usul Kuralları, <https://burakgemalmaz.com/wp-content/uploads/2015/05/a-8-2009-ihk-uk.pdf> (03.21.2019).

İnsan Haklarının Geliştirilmesi ve Korunması İçin Kurulan Ulusal Kuruluşların Statüsüne İlişkin İlkeler, <https://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/717Paris-Prensipleri.pdf> (21.4.2019).

Mültecilerin Statüsüne İlişkin Protokol, http://www.uhdigm.adalet.gov.tr/sozlesmeler/coktarafilsoz/bm/bm_13.pdf, (04.10.2019).

Office of the High Commissioner, “The International Convention on Migrant Workers and its Committee”, Fact Sheet No.24 (Rev.1), Geneva, 2006, <https://www.refworld.org/docid/479477420.html>, (10.05.2019), ss. 10-12.

Office of the High Commissioner. “Committee against Torture”, <https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CAT/Pages/CATIntro.aspx>, (02.04.2019).

Office of the High Commissioner. “Committee of Economic, Social and Cultural Rights”, <https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CESCR/Pages/CESCRIntro.aspx>, (23.03.2019).

Office of the High Commissioner. “Committee of the Elimination of Racial Discrimination”, <https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CERD/Pages/CERDIntro.aspx>, (25.03.2019).

Office of the High Commissioner. “Committee of the Elimination of Discrimination against Woman”, <https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CEDAW/Pages/Introduction.aspx>, (01.04.2019).

Office of the High Commissioner. “Committee on Enforced Disappearances”, <https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CED/Pages/CEDIntro.aspx>, (20.04.2019).

Office of the High Commissioner. “Committee on Migrant Workers”,
<https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CMW/Pages/CMWIntro.aspx>, (08.04.2019).

Office of the High Commissioner. “Committee on the Right of Persons with Disabilities”,
<https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CRPD/Pages/QuestionsAnswers.aspx>,
(16.04.2019).

Office of the High Commissioner. “Committee on the Rights of the Child”,
<https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CRC/Pages/CRCIntro.aspx>, (10.04.2019).

Office of the High Commissioner. “Subcommittee on Prevention of torture”,
<https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/OPCAT/Pages/OPCATIntro.aspx>,
(05.04.2019).

Philip Alston, “Reconceiving the UN Human Rights Regime: Challenges Confronting the New UN Human Rights Council”, **Melbourne Journal of International Law**, Sayı: 7, 2006,
<http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/meljil&id=1&size=2&collection=fjournals&index=journals/meljil>, (18.09.2019), ss. 185-224.

Rules of Procedure of the Committee on the Right of the Child,
https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRC/C/4/Rev.4&Lang=en (13.4.2019).

T.C. Cumhurbaşkanlığı Resmi Gazete, <https://www.resmigazete.gov.tr/>, (20.03.2019).

The Committee on Economic, Social and Cultural Right, Fact Sheet No.16 (Rev.1),
<https://www.ohchr.org/Documents/Publications/FactSheet16rev.1en.pdf>,
(23.03.2019), ss. 14-22.

UN Office of the High Commissioner for Human Rights, “The International Convention on Migrant Workers and its Committee”, Fact Sheet No.24 (Rev.1), Geneva, 2005, <https://www.refworld.org/docid/479477420.html> (15.10.2019).

UNHCR “ Mültecileri Korumak”, BMMYK Kıbrıs Ofisi, Aralık 2017, s. 3;https://www.unhcr.org/cy/wp-content/uploads/sites/41/2018/05/UNHCR_Brochure_TR.pdf, (04.10.2019).

United Nation Human Right Office of the high Commissioner “Country Mandates”, https://spinternet.ohchr.org/_layouts/15/SpecialProceduresInternet/ViewAllCountryMandates.aspx, (26.09.2019).

United Nation Human Right Office of the high Commissioner, Special Procedures “Thematic Mandates”, https://spinternet.ohchr.org/_layouts/15/SpecialProceduresInternet/ViewAllCountryMandates.aspx?Type=TM, (27.09.2019).

United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, <https://en.unesco.org/about-us/introducing-unesco>, (05.11.2019).

United Nations Human Rights Council, “Background information on the Advisory Committee”, <https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRC/AdvisoryCommittee/Pages/AboutAC.aspx>, (09.08.2019).

United Nations Human Rights Council, “Human Rights Council Complaint Procedure”, <https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRC/ComplaintProcedure/Pages/HRCComplaintProcedureIndex.aspx>, (05.10.2019).

United Nations Human Rights Council, “Special Procedures”, <https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/SP/Pages/Welcomepage.aspx>, (27.09.2019).

United Nations Human Rights Council. “Basic Facts about the Universal Periodic Review”, <https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/UPR/Pages/BasicFacts.aspx>, (15.08.2019).

United Nations Human Rights Office of The High Commissioner, “OHCHR in the World: Making human Rights a reality on the ground”, <https://www.ohchr.org/EN/Countries/Pages/WorkInField.aspx> (01.11.2019).

United Nations Human Rights Office of the High Commissioner, “Status of Ratification Interactive Dashboard”, (<http://indicators.ohchr.org/>), (19.03.2019).

United Nations Human Rights Office of the High Commissioner. “The Core International human Rights Instruments and their Monitoring bodies”, <https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CoreInstruments.aspx>, (18.03.2019).

United Nations Security Council, <https://www.un.org/securitycouncil/content/resolutions>, (20.02.2019).

Yakan, Akın. “Çocuk Haklarına Dair Sözleşme’nin Başvuru Usulüne İlişkin İhtiyari Protokol”, 12 Aralık 2017, <http://www.akinyakan.av.tr/2017/12/cocuk-haklarina-dair-sozlesmenin-basvuru-usulune-iliskin-ihiyari-protokol-cekincelerle-birlikte-onaylandi/> (11.4.2019).

Zorla Kaybetmeye Karşı komitenin çalışma usul kuralları, https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CED/C/1&Lang=en (18.04.2019).